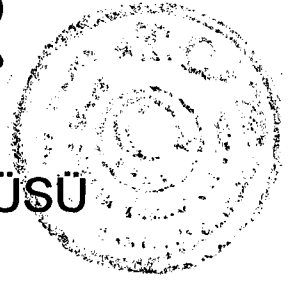

145472

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE AÇISINDAN DOĞU
AKDENİZ'İN STRATEJİK ÖNEMİ

Ali KOCAMANOĞLU
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI
145472

TEZ DANIŞMANI
Yrd.Doç.Dr. Erhan DEMİRBAŞ

GEBZE

2005

Ali KOCAMANOĞLU'nun Yüksek Lisans tez çalışması, G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun **13/01/2005** tarih ve **2005/2** sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından Strateji Anabilim Dalı'nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE(Danışman)

: Yard. Doç. Dr. Erhan DEMİRBAS

ÜYE

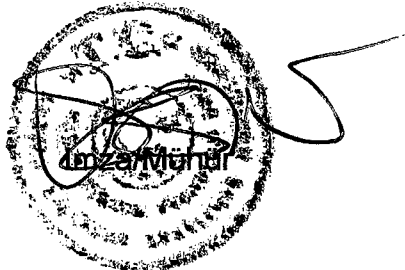
: Prof. Dr. Abdülkadir AKÇİN

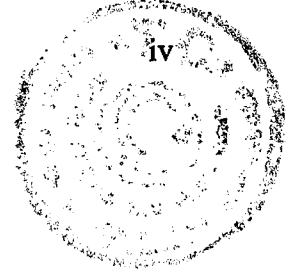
ÜYE

: Doç. Dr. Halit KESKİN

ONAY

GYTE Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun **21.02/2005** tarih ve **2005/8** sayılı kararı.

Ö Z E T

Doğu Akdeniz, Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu birleştiren Süveyş Kanalı' na sahip olması, doğu ile batı arasındaki deniz ticaret yolu üzerinde bulunması, Kıbrıs Adası'nın coğrafi konumu içerisinde yer alması ve dünya petrolünün yarıdan fazlasına sahip Ortadoğu ve komşu bölgelerini kontrol altında bulundurması nedeni ile, sadece bölge ülkelerinin değil aynı zamanda büyük devletlerin de ilgi odağıdır.

Doğu Akdeniz bölgesinde belirleyici unsurların başında enerji kaynakları ile bu enerji kaynaklarının dünyaya dağıtımı gelmektedir. Aynı zamanda Avrupa Birliği'nden başlayıp Çin'de sona eren karşılıklı ticari hatlar ve bu hatların dış dünyaya açılımında Doğu Akdeniz önemli bir kapı olmaktadır. Doğu Akdeniz bölgesinde önümüzdeki süreç içinde önemli ekonomik, ticari ve siyasi gelişmeler yaşanacaktır. Bu gelişmelerin sonucu olarak askeri açıdan hassas olan bölgede güvenlik ve işbirliği önem kazanacaktır.

Bu çalışmada; öncelikle Doğu Akdeniz Bölgesi coğrafi özellikleri açısından incelenmiş, tarih perspektifinde bölgede cereyan eden hakimiyet mücadelesi ana hatlarıyla vurgulanmıştır. Bölgede bulunan devletler ve bu devletlerle olan ilişkilerimiz belirtildikten sonra problem sahaları ve üretilmesi gereken politikalar, mevcut dış müdahaleler ile büyük paylaşım hesapları çerçevesinde geliştirilmesi gereken stratejiler belirlenmeye çalışılmıştır

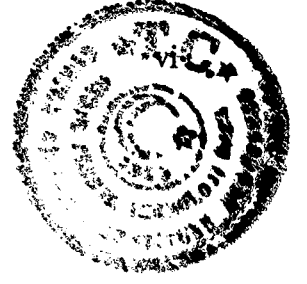
S U M M A R Y

Eastern Mediterranean is neighbor to the countries which contains more than half of the oil existed in the world. It is on the way of trade route between East and West, contains the Cyprus Island and Suez Canal which connects Mediterranean and Indian Ocean. For those reasons, it is the focal point not only for the countries in the region but also for the major countries.

The most important thing is the energy sources and their marketing to the world. Besides, the commercial routes beginning from European Union ending in China also make Eastern Mediterranean more important. In the near future, economical, commercial and political events will occur in the Eastern Mediterranean Region. As a result of those improvements, security and cooperation get importance.

Especially the geographical features of Eastern Mediterranean Region are perused and domination struggle occurred is emphasized generally. After remarking the relations among the countries in the region and present problem areas and the policies which should be applied, the outer interferences and the strategies which should be developed are tried to determine.

TEŞEKKÜR

Tez konumu belirlememde ve çalışmalarım esnasında, her türlü yönlendirme ve desteğini benden esirgemeyen, tecrübeleriyle bana yol gösteren saygıdeğer Hocam Prof.Dr.Abdülkadir AKÇİN ve Yrd.Doç.Dr.Erhan DEMİRBAŞ'a; kaynaklara ulaşmamda ve kullandığım araştırma yöntemlerini belirlememde yardımlarını esirgemeyen değerli Hocam Doç.Dr.Mesut Hakkı Çaşın'a; çalışmalarım için bana her türlü desteği veren ve zaman ayırabilmemi sağlayan değerli büyüklerime, Yüksek Lisans eğitimim süresince derslerinden istifade etme fırsatı bulduğum değerli G.Y.T.E. Strateji Anabilim Dalı öğretim üyelerine, başta sevgili annem olmak üzere tüm aile fertlerime ve bu tezin ortaya çıkmasında emeği geçen herkese en içten saygı ve şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

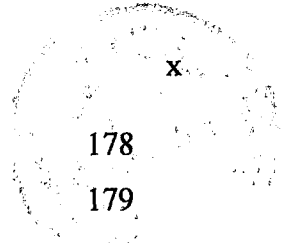

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	iv
SUMMARY	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	vii
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
ÇİZELGELER DİZİNİ	xiv
1. GİRİŞ	1
2. MİLLÎ STRATEJİ-DENİZ STRATEJİSİ	5
2.1. Milli Strateji	5
2.2. Milli Güç	5
2.2.1.Milli Güç Unsurları	7
2.2.1.1.İnsan Gücü	8
2.2.1.2.Coğrafi Güç	8
2.2.1.3.Ekonomik Güç	9
2.2.1.4.Askeri Güç	9
2.2.1.5.Politik ve İdari Güç	10
2.2.1.6.Psiko-Sosyal Güç	10
2.2.1.7.Teknolojik Güç	11
2.2.2.Milli Gücün Değerlendirilmesi	11
2.3. Deniz Stratejisi	12
2.3.1.Denizlerin Ekonomik Önemi	16
2.3.2.Denizlerin Askeri Önemi	17
3. DOĞU AKDENİZ'E GENEL BAKIŞ	19
3.1. Genel Coğrafi Bilgiler	19
3.2. İklimsel Koşullar	20
3.3. Kıyı Tabiatı	21
3.4. Yükseklikler	22
3.5. Akarsular	23

3.6. Kıbrıs Adası :	25
3.7. Boğaz, Geçit ve Kanalları	27
3.7.1 Süveyş Kanalı	27
4. TARİHİ PERSPEKTİFDE DOĞU AKDENİZ	30
4.1. Doğu Akdeniz’de Osmanlı Hakimiyeti	30
4.1.1.Meluncanlar	37
4.2. Osmanlı Hakimiyeti Sonrası Doğu Akdeniz	39
4.3. II.Dünya Savaşı Sonrası Doğu Akdeniz	46
4.4. Arap-İsrail Savaşları	49
4.4.1. I.Arap İsrail Savaşı	49
4.4.2. II.Arap İsrail Savaşı	51
4.4.3. Altı Gün Savaşları	52
4.4.4. IV. Arap İsrail Savaşı	55
5. SURİYE	57
5.1. Coğrafi Konumu	57
5.2. Tarihi	58
5.3. Nüfusu ve Etnik Yapısı	60
5.4. Siyasi Yapısı	61
5.5. Ekonomik Durumu	63
5.6. Silahlı Kuvvetleri	65
5.7. Dış Politika	67
5.8. Türkiye Suriye İlişkileri	69
5.8.1.Türkiye’ye Yönelik Yıkıcı Unsurlara Sağlanan Destek	71
5.8.1.1.1998 Suriye Krizi-Adana Mutabakatı	75
5.8.2. Sınır Aşan Sular	78
5.8.2.1. Sınır Aşan Sular Sorununun Tarihsel Gelişimi	80
5.8.2.2. Sınır Aşan Sular Sorununa Tarafların Yaklaşımları	86
5.8.2.3.Sınır Aşan Sular Konusunda İzlenmesi Gereken Politika	90
5.8.1.4.Manavgat Suyu Projesi	94
5.8.3. Suriye Türkmenleri	95
5.8.3.1.Günümüzde Türkmenlerin Buldukları Bölgeler	97
5.8.3.2.Suriye Türkmenlerinin Durumu	99
5.8.3.3.İzlenmesi Gereken Türkmen Politikası	101
5.8.4. Hatay Sorunu	102

5.8.4.1. Suriye'nin Bölgedeki Toprak Alımları	105
5.9. İsrail-Suriye İlişkileri	106
6. İSRAİL	110
6.1. Coğrafi Konumu	110
6.2. Tarihi	111
6.3. Nüfusu ve Etnik Yapısı	115
6.4. Siyasi Yapısı	117
6.5. Ekonomik Durum	118
6.6. Silahlı Kuvvetleri	120
6.7. Dış Politika	121
6.8. Türkiye İsrail İlişkileri	123
6.8.1. İsrail'in Kürt Kartı	126
6.8.2. İsrail'in GAP Senaryosu	132
6.9. Filistin Sorunu	135
6.9.1. Günümüzde Filistin Sorunu	138
7. MISIR	145
7.1. Coğrafi Konumu	145
7.2. Tarihi	147
7.3. Nüfusu ve Etnik Yapısı	152
7.4. Siyasi Yapısı	153
7.5. Ekonomik Durum	155
7.6. Silahlı Kuvvetleri	159
7.7. Dış Politika	159
7.8. Türkiye Mısır İlişkileri	160
7.9. Mısır-İsrail İlişkileri	162
7.9.1. İsrail'in Nil Politikası	164
8. LÜBNAN	167
8.1. Coğrafi Konumu	167
8.2. Tarihi	169
8.3. Nüfusu ve Etnik Yapısı	171
8.4. Siyasi Yapısı	172
8.5. Ekonomik Durum	174
8.6. Silahlı Kuvvetleri	177
8.7. Dış Politika	178

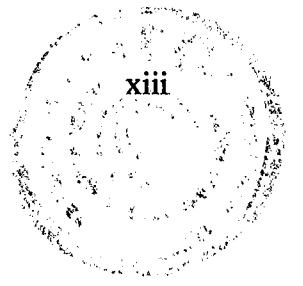
8.8.	Türkiye Lübnan İlişkileri	178
8.9.	Lübnan-İsrail İlişkileri	179
9.	BİTMEYEN ORTADOĞU SORUNU	182
9.1.	Enerji Politikaları Kapsamında Ortadoğu	184
9.2.	ABD'nin Ortadoğu Politikası	187
9.2.1.	ABD'nin Irak İşgali'nin Türkiye'ye Yansımaları	191
9.3.	Avrupa'nın Ortadoğu Politikası	192
9.4.	Rusya'nın Ortadoğu Politikası	193
9.5.	Çin/Japonya'nın Ortadoğu Politikası	194
9.6.	Türkiye'nin Ortadoğu Politikası	195
9.7.	Ortadoğu'da Yaşanan Son Gelişmeler	198
9.8.	Büyük Ortadoğu Projesi	202
9.8.1.	Büyük Ortadoğu Projesi'nin Perde Arkasındaki Finansörü- SOROS	206
9.8.1.1.	TESEV Vakfı	210
10.	PAYLAŞILAMAYAN ADA KIBRIS	213
10.1.	Osmanlı Hakimiyeti Sonrası Kıbrıs	214
10.2.	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu	217
10.3.	Kıbrıs'ta Çözüm Arayışlar	220
10.3.1.	Annan Belgesi	228
10.4.	Kıbrıs'ın Stratejik Önemi	231
10.4.1.	Kıbrıs'ın Türkiye Açısından Önemi	232
10.4.2.	Kıbrıs – ABD	233
10.4.3.	Kıbrıs – Avrupa	237
10.4.4.	Kıbrıs – İngiltere	238
10.4.5.	Kıbrıs – Rusya Federasyonu	239
10.5.	Kıbrıs'ta Yaşanan Son Gelişmeler	241
11.	DOĞU AKDENİZ'DE KITA SAHANLIĞI	243
11.1.	Mısır'ın Uygulama ve Politikaları	244
11.2.	İsrail, Suriye ve Lübnan'ın Uygulama ve Politikaları	245
11.3.	Yunanistan-GKRY'nin Uygulama ve Politikaları	246
12.	DOĞU AKDENİZ'DE STRATEJİK AÇILIMLAR	248
12.1.	NATO'nun Değişen Çehresi	248
12.2.	NATO'nun Doğu Akdeniz Politikası	249
12.3.	Diğer Akdeniz İnsiyatifleri	256

12.3.1.Avrupa Birliği(AB)'nin Barselona Girişimi	256
12.3.2.Akdeniz'de Diyalog ve İşbirliği Forumu	261
12.3.3.MENA Toplantıları	264
12.3.4.Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Organizasyonu (OSCE)'nin Akdeniz Diyaloğu	265
12.3.5..Eski Batı Avrupa Birliği(BAB)'ın Akdeniz Diyaloğu	265
12.4. Diğer Akdeniz İnsiyatiflerinin NATO'nun Akdeniz Diyaloğuna Etkileri	266
12.5. NATO'nun Akdeniz Diyaloğu'nun Geleceği	267
12.6 Türkiye'nin NATO Akdeniz Diyaloğu Çerçevesinde İzlemesi Gereken Politiklar	269
13. DOĞU AKDENİZ STRATEJİ MODELLERİ	272
13.1 Kısa Vadede Türkiye'nin Doğu Akdeniz Stratejisi	273
13.2 Orta Vadede Türkiye'nin Doğu Akdeniz Stratejisi	274
13.3 Uzun Vadede Türkiye'nin Doğu Akdeniz Stratejisi	275
14. SONUÇ	276
KAYNAKLAR	286
ÖZGEÇMİŞ	293
EKLER	

SİMGELER-KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Anlamı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
BAAS	: Arap Sosyalist Yeniden Doğuş Partisi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BG	: Barış Gücü
BM	: Birleşmiş Milletler
BMDHS	: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
DSİ	: Devlet Su İşleri
EAPC	: European Atlantic Partnership Council (Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi)
EFTA	: European Free Trade Association (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi)
FKO	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KİS	: Kitle İmha Silahları
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MAC	: Mısır Arap Cumhuriyeti
MEB	: Münhasır Ekonomik Bölge
NAC	: North Atlantic Council (Kuzey Atlantik Konseyi)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı)
NIMA	: National Imagery Mapping Agency (Ulusal Hidrografi Ajansı)
PFP	: NATO Partnership For Peace (NATO Barış İçin Ortaklık Programı)
UN	: Unites Nations (Birleşmiş Milletler)

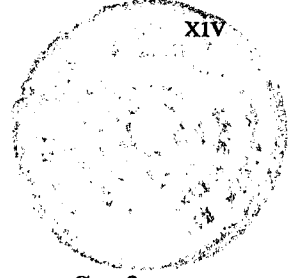
ŞEKİLLER DİZİNİ

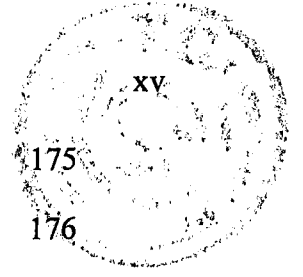
Şekil		Sayfa
3.1	Doğu Akdeniz	19
3.2	Kıbrıs Adası Yüzölçümü Dağılımı	25
3.3	Süveyş Kanalı	28
4.1	Doğu Akdeniz’de Osmanlı Hakimiyeti	31
4.2	Preveze ve Cebre	33
4.3	Büyük Seyahatler ve Coğrafya Keşifleri	34
4.4	Osmanlı İmparatorluğu Küçülme Sürecinde Doğu Akdeniz Hakimiyeti	41
4.5	Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşımı	44
4.6	İsrail Sınırları’nın 1947 BM Kararından Sonra Genişlemesi	51
5.1	Suriye	57
6.1	İsrail	110
7.1	Mısır	145
8.1	Lübnan	167

ÇİZELGELER DİZİNİ

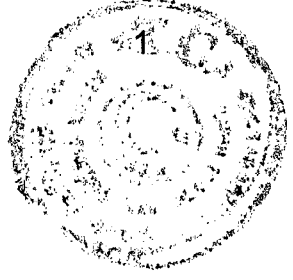

Çizelge		Sayfa
3.1	Doğu Akdeniz Kıyı Uzunlukları	20
3.2	Bölge Ülkelerinin Kıbrıs'a Uzaklıkları	26
4.1	1967'de Tarafların Silah Gücü	54
5.1	Suriye'nin Nüfus Yapısı	60
5.2	Suriye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri	63
5.3	Suriye'nin Dış Ticareti	64
5.4	Türkiye – Suriye Dış Ticareti	65
5.5	Suriye Silahlı Kuvvetleri	66
5.6	Ülkelerin Fırat ve Dicle Akarsularına Katkıları	80
5.7	Türkiye,Suriye ve Irak'ın Kişi Başına Ortalama Yıllık Su Miktarları	86
6.1	İsrail'in Nüfus Yapısı	116
6.2	İsrail'in Temel Ekonomik Göstergeleri	119
6.3	Türkiye-İsrail Dış Ticareti	119
6.4	İsrail Silahlı Kuvvetleri	120
6.5.	GAP GİDEM Tarafından Müsaade Edilen Yatırımlar	133
6.6.	GAP Bölgesinde Petrol Alanında Faliyet Gösteren Yabancı Firmalar	135
7.1	Mısır'ın Nüfus Yapısı	152
7.2	Mısır'ın Temel Ekonomik Göstergeleri	156
7.3	Mısır'ın Dış Ticareti	157
7.4	Türkiye-Mısır Dış Ticareti	158
7.5	Mısır Silahlı Kuvvetleri	158
8.1	Lübnan'ın Nüfus Yapısı	172
8.2	Lübnan Parlemontosu Mezheplere Göre Dağılımı	173

8.3	Lübnan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri	175
8.4	Lübnan'ın Dış Ticareti	176
8.5	Türkiye-Lübnan Dış Ticareti	176
9.1	Orta Doğu'da Petrol Üretim, Tüketim ve Rezervleri	185
9.2	AB'nin Gelecekteki Enerji Tüketimi	185

1. GİRİŞ

İlk insanların ve medeniyetlerin çevresinde yoğun olarak yerleşmesi ile tarihin başlangıcından itibaren önemli bir bölge olan Doğu Akdeniz ve çevresi, dünya hakimiyetini güden güçler tarafından her zaman kontrol altında tutulmak istenmiştir.

Özellikle 15 nci yüzyılda Avrupa’da bilim ve teknik alanında meydana gelen gelişmeler sonunda, keşifler her yönde hızlanmış ve ulaşım hatlarının da önemi artmıştır. Bu dönemde Doğu Akdeniz üzerinde Türk hakimiyetinin de etkili olması ile keşifler batıya doğru ve Afrika güneyine doğru gelişmiştir. Afrika güneyinden ulaşımın uzun olması nedeniyle Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’dan Uzakdoğu’ya olan ulaşım hatlarının önemi azalmamıştır.

Bölgenin önemini anlayan devletler bu bölgeyi kontrol etmeye çalışmışlar ve bölgedeki zengin kaynakların da ortaya çıkmasıyla 18 nci yüzyıl sonlarında Fransa ve daha sonra İngiltere en son olarak da ABD bölgeyi kontrol etmek için mücadele vermiştir. Ayrıca İtalya ve Almanya’nın da bu yönde girişimleri olmuştur. Rusya ise “Sıcak Denizlere İnme” emelini daima canlı tutmuştur.

1800’lü yıllarda Fransa’nın bölgeye hakim olmak istemesinin karşısında harekete geçen İngiltere bölgenin şekillenmesinde her zaman kendi çıkarlarını gözetmiş, daha sonra bu rolü ABD ile paylaşmak zorunda kalmıştır.

İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla bölgede meydana gelen istikrarsızlığı, bölge halkının iyi eğitilmiş olmamasından da yararlanarak, kandırıp yanına çektiği küçük gruplarla kendi lehine kullanmış ve bir anlamda sürekli istikrarsızlık için zemin hazırlamıştır. Ayrıca bu istikrarsızlığı sürekli kılmak anlamında bölgede İsrail Devleti’nin kurulması ile Arap-İsrail sorununu ve Arap ülkelerini parça parça bırakarak da kendi içlerindeki çatışmaları ortaya çıkarmıştır.

Bölgeyi BM kuralları çerçevesinde sınırlarını değiştirmeden, ancak; öncelikle ABD’nin ve ikinci planda batıların, görünürde ise tüm dünyanın ve bölge

ülkelerinin refahı için mevcut istikrarsızlık içinde dengede tutmaya yönelik çareler aranmaya başlanmıştır. Doğu Akdeniz ve bununla bağlantılı Ortadoğu coğrafyasının stratejik değerleri :

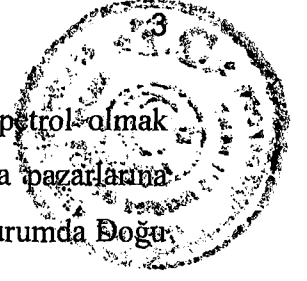
- Dünyada bilinen petrol rezervlerinin % 65'inin bu bölgede olması;
- Üç kıtayı birleştiren kara ve demiryollarının düğüm noktası oluşu;
- Deniz ticaret yolları ve geçitlerinin büyük kısmını kontrol edebilmesi;
- Tarihin en zengin kültür hazinelerine sahip olması;
- Tek Tanrı' ya inanan dinlerin doğduğu bölge olması olarak belirlenebilir.

Görüldüğü gibi her ne kadar kara teorisyenlerince kalpgah olarak Rusya bölgesi gösterilse de, tarihi olayları da dikkate aldığımızda Dünya hakimiyetini uzun yıllar sürdüren Roma İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu Doğu Akdeniz ve çevresini kontrol edebildikleri sürece hakimiyetlerini devam ettirebilmişlerdir.

Doğu Akdeniz, Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu birleştiren Süveyş Kanalı'na sahip olması, doğu ile batı arasındaki deniz ticaret yolu üzerinde bulunması, Kıbrıs Adası'nın coğrafi konum içerisinde yer alması ve dünya petrolünün yarısından fazlasını ihtiva eden Ortadoğu ve komşu bölgelerini kontrol altında bulundurması nedeni ile, hem bu bölgede bulunan ülkelerin ve hem de süper devletlerin ilgi alanıdır.

Doğu Akdeniz; Türkiye ve Suriye üzerinden Mezopotamya ve Yakındoğu'ya, Süveyş Kanalı ile de Arap Yarımadası'na ve Basra Körfezi'ne ulaşmaktadır. Süveyş kanalı sayesinde Avrupa-Uzakdoğu yolu Ümit Burnu'ndan geçen yola göre 7.000 NM¹ daha kısadır. Kıyısı olan devletler ile Avrupa, Güneydoğu Asya ve Afrika ülkelerine yapılan deniz ticaretinin düğüm noktasıdır.

¹ NM: Deniz Mili, 1 NM : 1852 metre.

Ayrıca yakın bir gelecekte Kafkaslar ve Orta Asya'daki başta petrol olmak üzere çok zengin enerji kaynaklarının İskenderun Körfezi'nden dünya pazarlarına dağıtımı (Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi) söz konusudur. Bu durumda Doğu Akdeniz'in önemi bir kat daha artacaktır.

Doğu Akdeniz stratejilerinin temelini, bölgede bulunan kritik malzemelerin (enerji kaynakları) kontrolü ve bu malzemelerin güvenli bir şekilde dünyaya dağıtımını oluşturmaktadır. Doğu Akdeniz bölgesindeki ekonomik ve ticari ilişkiler, Avrasya coğrafyası genelinde değerlendirildiği takdirde daha da önem kazanmaktadır. Avrasya coğrafyası üzerinde Avrupa Birliği'nden başlayıp Çin'de sona eren ekonomik güçler ile karşılıklı ticari hatlar bulunmakta ve bu hatların dış dünyaya açılımında Doğu Akdeniz önemli bir kapı olmaktadır.

Doğu Akdeniz'in Soğuk Savaş döneminde, bölgede tarafların çıkar çatışmalarının süratle sıcak savaşa dönme ihtimalinin bulunması ve şu anda faydalanılma yolları çok kolay ifade edilebilen Orta Asya kaynaklarının tamamen Rusya'nın kontrolünde olması nedeniyle azalmış gibi görünen stratejik öneminin arttığı ve önümüzdeki yıllarda da artacağı değerlendirilmektedir.

Doğu Akdeniz bölgesinde önümüzdeki süreç içinde önemli ekonomik, ticari ve siyasi gelişmeler yaşanacaktır. Doğu Akdeniz bölgesindeki gelişmelerin belirleyici unsurlarını ise; Ortadoğu-Hazar-Kafkasya bölgesi enerji kaynaklarının dağıtımı, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri arasında kurulması hedeflenen serbest ticaret alanı ve ekonomik işbirliği, bölge ülkelerinin su talebi ve karşılanması oluşturacaktır.

Akdeniz'in Türkiye için önemine kısaca değinilecek olursa; Türkiye ihracatının %72'sini, ithalatının ise %95'ini deniz yoluyla yapmaktadır. Denizyolu ile yapılan bu ithalat ve ihracatın büyük kısmı ise Doğu Akdeniz limanlarından gerçekleşmektedir. Akdeniz Bölgesinde İskenderun, Mersin ve Antalya limanı yer almaktadır. Mersin ve İskenderun limanları Ortadoğu ülkelerinin transit taşımacılığında geçmiş yıllarda büyük rol oynamışlardır. Nitekim en son yaşadığımız Irak savaşında da bu limanların önemi ve Ortadoğu için ne anlam ifade ettiği gayet iyi anlaşılmıştır.

Süveyş Kanalı, Cebelitarık Boğazı ve Türk Boğazları, Ortadoğu, Afrika ve Güneydoğu Asya ve Karadeniz limanlarına ulaşan ticaret yollarının en önemli düğüm noktalarıdır. Bölgede Doğu-Batı yönünde yapılan ticaret trafiği Avrupa'nın, Kuzey-Güney yönünde yapılan ticaret trafiği Karadeniz'e sahili olan ülkelerin, Kıbrıs'ın kuzeyinden geçen yollar ise Avrupa - Ortadoğu transit taşımacılığının ve Türkiye'nin deniz ticaretinin düğüm noktalarını oluşturur.

Güvenlik açısından bakıldığında da Avrupa, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın birbiriyle doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir. Bu nedenle Kitle İmha Silahları'nın ve balistik füzelerin artışı, enerji güvenliği, mülteci akınları ve Ortadoğu Barış Süreci sorunları gibi tüm dünyayı etkileyen sorunların Akdeniz Havzasında ortaya çıkması ve gelişmesi bir tesadüf olarak değerlendirilmemelidir.

Tarihin başlangıcından itibaren medeniyetler arasında ticari bir kavşak rolü üstlenen ve başta Avrupa, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgeleri olmak üzere tüm dünyaya yayılan güvenlik sorunlarının odağında bulunan, Rusya'nın Soğuk Savaş dönemi dahil tarihten günümüze uğruna ciddi mücadeleleri göze aldığı Doğu Akdeniz'in stratejik öneminin arttığı ve önümüzdeki yıllarda daha da artacağı değerlendirilmektedir.

2.MİLLİ STRATEJİ-DENİZ STRATEJİSİ

2.1.Milli Strateji

Milli strateji, barışta ve savaşta, milli hedefleri ele geçirmek veya milli amaçlara ulaşmak, milli siyaseti en üst düzeyde gerçekleştirmek için topyekün milli gücün belirli bir süre içinde, bir bütün halinde kullanılması ve geliştirilmesini belirleyen hareket tarzlarıdır.

Milli strateji esas itibarıyla hedeflerine ve amaçlarına erişmek üzere, bir milletin güçlerini kullanmada tatbik edeceği uzun vadeli plandır. Geniş anlamı ile milli strateji, milli gücün siyasi, ekonomik, psiko-sosyal ve askeri unsurlarını ihtiva eder ve bunları kullanır. Kısaca milli güç çerçevesinde, çevre koşullarını ve mevcut milli kaynakları dikkate alarak saptanan milli hedefleri gerçekleştirecek hareket tarzlarının toplamına milli strateji denir.

Uluslararası ilişkilerin kıymetlendirilmesi, milli menfaatlerin incelenmesi, milli hedeflerin seçilmesi, milli hedeflerin ele geçirilmesini sağlayacak hareket tarzlarının belirlenmesi, milli düzeyde çözümlenmesi gereken bir sorundur. Milli hedefleri ele geçirmek ve muhafaza etmek için askeri güç ile birlikte politik, ekonomik, psiko-sosyal güçleri geliştirmek ve kullanmak bilim ve sanatı, milli stratejiyi oluşturur. Bu güçlerden askeri ve ekonomik güç nitelik ve nicelik yönlerinden ölçülebilen yeteneklere sahiptir.

2.2.Milli Güç

Devletler arasındaki ilişkiler milli menfaatlerin karşılıklı olarak ayarlanması ile ilgilidir. Bağımsız devletler sistemindeki her millet kendi menfaatlerine göre ekonomik, politik, kültürel ve askeri kararlar alırlar. Bu kararların içinde harp kararı da vardır. Milletler arasındaki ilişkiler bir bakıma bir mücadele olarak sürüp gitmekte ve mücadeleyi kazanmak için genel anlamda güç kullanılmaktadır. Devletlerin güçleri birinden diğerine çok farklı değerler arzetamekte ve bu durumda devletlerin güçlerini bazen birbirine katarak üstün güçlere karşı denge sağlamalarına neden

olmaktadır.

Milli güç; bir ulusun, milli amaçlara erişme ve onları gerçekleştirme yolunda kullanacağı fiziksel, ekonomik, duygusal ve düşünsel kuvvetlerin toplam verimliliğidir. Bir başka tanım ile; bir devletin milli menfaatlerini sağlamak ve milli hedeflerini elde etmek için kullanabileceği insan gücü, coğrafi, ekonomik, askeri, politik ve idari, psiko-sosyal ve teknolojik güçlerinden oluşan maddi ve manevi güç unsurlarının toplamıdır.²

Devletler milli Güçlerini devamlı olarak kullanırlar. Gücün varlığı fiilen kullanılmadığı halde dahi çatışan milli menfaatler için bir tehdit veya caydırma ve zorlama unsuru olarak dikkate alınır. Hiçbir devlet kendi menfaatleri açısından düşman olması muhtemel bir devletin gücünü bu gücün kullanılma olasılığını ihmal etmez.

Milletlerarası mücadelede güç müdahalesi varlığın idamesi mücadelesi demektir. Bir devletin gücünün diğer ve bilhassa muhtemel muhasım devletlere oranla artırılması ve geliştirilmesi ve dolayısıyla halkın refahının sağlanmasının en esaslı gayesini teşkil eder.

Devletlerin güç hakkındaki emelleri milletlerarası ilişkilere yön veren başlıca hususlardır. Bu emeller:

- (1) Mevcut gücün muhafazası (Status-Quo Politikası)
- (2) Mevcut gücün artırılması (Emperyalizm Politikası)
- (3) Mevcut gücün teşhiri (Prestij Politikası)

Devletler bunlardan birini veya tümünü aynen veya tadil edilmiş şekliyle benimserler.

~~Devletler sisteminde ilişkilerin dayandırıldığı kavram milli menfaatler~~

² Deniz Harp Akademileri, Deniz Stratejisi, 1998, s: 11,12.

kavramıdır. Milli menfaatler, genel olarak Milli Güç unsurlarını olumlu yönde etkileyen milletin devamını güvenliğini, refahını sağlayan hususları kapsar. Ancak dikkatten uzak tutulmaması gereken bir gerçek de milli menfaatler arasında zıtlaşmanın mevcut olması olasılığı dolayısıyla bir milli menfaatin diğer menfaat/menfaatlere zarar verme olasılığını meydana çıkarmasıdır. Bu nedenle tüm milli menfaatler bir sistem olarak ele alınır ve birbiri ile olan ilişkileri doğru bir şekilde saptanır.

Milli menfaatlerden, uluslararası koşullara uygun olarak elde edilmek, muhafaza edilmek veya geliştirilmek üzere milli güç unsurlarının yeterliliği de göz önünde bulundurularak seçilenler, belirli girişimlerde bulunmak üzere tarif edilerek milli hedefler olarak ele alınırlar.

Milli hedeflerin elde edilmesinde faaliyete geçildiğinde, çeşitli vasıtalar bir yönetime uygun olarak seçilecek, hedef istikametinde sevk ve idare edilecektir. İşte hedefe ulaşmak için kullanılacak vasıta ve yolları gösterecek, prensipleri tayin edip bu faaliyetin felsefesini ortaya koyacak olan milli siyasettir.

2.2.1. Milli Güç Unsurları

İnsan gücü, coğrafi güç, ekonomik güç, askeri güç, politik ve idari güç, psiko-sosyal güç ve teknolojik güç kavramları milli gücün unsurlarını oluşturmaktadır. Milli güç unsurları birbirlerini tamamlar niteliktedir ve bu nedenle de mutlaka birlikte ve dengeli bir şekilde geliştirilmelidir.

Örneğin, askeri güç geliştirilirken, bu gelişimin ekonomik gücün sınırlarını zorlamamasına dikkat edilmelidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasında bu dengesizliğin önemli rolünün bulunduğunu söylemek gerekmektedir.

Osmanlılarda devlet düzeninin üzerine oturduğu temel; "Hükümdarın kudreti askersiz, asker parasız, para ve hazine reayasız olamaz; reaya ise, ancak adalet

sayesinde vergi verebilir.”³ ifadesinde yerini bulmaktadır. Bu da, milli güç unsurlarının birlikte geliştirilmesi gerektiği gerçeğini vurgulayan bir düşüncedir.

2.2.1.1.İnsan Gücü

Nüfus, Silahlı Kuvvetleri destekleyecek olan hizmet kurum ve kuruluşlarına personel sağlamakta tesirli olur. İnsan gücü, nüfusun faydalı olan kısmıdır. Nüfusun fazlalığı ve azlığı siyasi ortama olduğu kadar harbin yürütülmesine de personel seferberlik ihtiyaçları bakımından etki eder. Genç nüfus oranının fazla olması insan gücüne olumlu katkılarda bulunur.

Bir devlet, nüfusun çokluğu nedeniyle dünyanın en güçlü devletleri arasına giremeyeceği gibi, nüfus bakımından da dünyanın kalabalık devletleri arasına giremeyen bir devletin de en güçlü devletler arasına girmesi çok zordur. Kişilerin verimi, nüfusun genel olarak eriştiği eğitim düzeyi; nüfus alt sisteminin milli güce katkısını etkileyen önemli faktörlerdir. Nüfusun kaliteli olması ve miktarı milli güçte önemli bir rol oynar. Vatandaşlar sıhhatli ve iyi bir morale sahip olmalıdır.

2.2.1.2.Coğrafi Güç

Bir ülkenin coğrafi gücü; o ülkenin dünya üzerindeki yeri ile ikliminin, hidrografik, jeolojik ve biyolojik durumlarının milli gücün diğer unsurları yanı sıra harp ve hareket üzerindeki etkileridir. Bu gücün azami ve asgari olarak ortaya çıkışı coğrafi yapının sahip olduğu özelliklere bağlıdır.

Bu özellikler; ülkenin tabii kaynaklarından, ülke coğrafyasının her türlü askeri harekate elverişli olup olmadığına, devletin küçüklüğü ve büyüklüğüne, açık denizlere çıkış imkanına, kuvvet merkezlerine yakınlığına ve uzaklığına, süper güçlerin menfaatlerinin çatıştığı alanların üzerinde yakınında olup olmadığına ve yayılmacı siyaset güden ülkelerin genişleme istikametlerinin üzerinde bulunup bulunmadığına kadar değişik olabilir.

³ Yaşar Yücel, Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. XXI

2.2.1.3.Ekonomik Güç

Ekonomik güç; bir ülkenin sahip olduğu temel ekonomik kaynaklar, bu kaynakların işletilmesi, her türlü mal ve hizmetleri üretme kapasitesi ve bunları milli hedefler doğrultusunda teşkilatlandırabilmesinden doğan bir güçtür.⁴

Bir devletin yararlandığı iç ve dış kaynakların yeterlilik ve sürekliliği ile bunların ürünlerini işleyen endüstriyel kapasitesini, üretici insan gücünü, dış ticaret dengesini, ulaştırma imkan ve kolaylıklarını, ekonomik kurumlarını ve uyguladığı ekonomik sistem ve siyaseti kapsar. Bu hususlar ise şu şekilde sınıflandırılabilir: Beşeri unsurlar, doğal kaynaklar ve enerji, endüstri ve teknoloji, ulaştırma ve haberleşme, dış ticaret, ekonomik bünye, ve ekonomik gelişim⁵.

Ekonomik güç milli hedeflerin elde edilmesinde milli stratejinin çizmiş olduğu esaslar dahilinde ekonomik kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılması ile ortaya çıkmaktadır. Zamanımızda bu güç unsuru milli siyasetin uygulanmasında en önemli güç unsuru haline gelmiştir.

2.2.1.4.Askerî Güç

Millî hedeflerin elde edilmesinde ve millî siyasetin tatbikinde fiziki kuvvet olarak kullanılmak üzere tasarlanan güçtür. Bu güç, ülkenin mevcut silahlı kuvvetlerini destekleyen unsurları ve seferberlik ilanı sureti ile askeri alanda harekete geçirilen potansiyeli kapsar. Milletın mücadele azmi askeri güç içerisinde mütalaa edilir. Askerî gücün seviyesi millî hedeflere ve millî siyasete uygun olmalıdır.⁶

Ulu Önder Atatürk'ün; "Harp, muharebe ve nihayet meydan muharebesi yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değil, topyekün ulusların bütün varlıkları, bilim ve teknoloji alanlarındaki düzeyleriyle, ahlaklarıyla, kültürleriyle, özetle bütün maddi ve manevi güç ve erdemleriyle çarpıştığı bir sınav alanıdır." sözleri, askeri gücün millî hedefler ve millî siyaset ile dengeli olarak oluşturulması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

⁴ Deniz Harp Akademileri, Deniz Stratejisi, 1998, s.17.

⁵ Deniz Harp Akademileri, Deniz Stratejisi, 1998, s.19.

⁶ Deniz Harp Akademileri, Deniz Stratejisi, 1998, s.17.

2.2.1.5. Politik ve İdari Güç

Politik güç, bir devletin politik yapısının yarattığı güçtür. Devletin politik bünyesini teşkil eden diplomatik, idari yasama, icra ve yargı organlarının uyguladığı faaliyet neticesinde oluşturulan bir güçtür. Yönetici kadro politik gücü; tespit edilmiş olan milli politikanın esasları çerçevesinde milli stratejik görüşün felsefesine uygun olarak iç istikrar ve bütünlüğünün temini ile milletlerarası ortamda ve destekleyici devletler grubu yaratmak suretiyle meydana getirmiş olur. Politik gücün güçlülüğü iç istikrarı temin ve dış politik dengeyi sağlayabildiği derecede kendini gösterebilecektir.

Politik güç iç ve dış politik eylemlerin birleşmesinden oluşan bir güçtür. Politik gücün birinci görevi ülkeyi iç ve dış çatışmalarından korumak ve diğer güçlerin uygun bir şekilde kullanılmasına ortam hazırlamaktır.

Dış politika milli menfaatlerinde ötesinde hükümetin halihazırdaki tesir sahasının daha ilerisine yönelik olmalıdır. Dış politika uzak görüşlü olmalı ve uzak ufuklara yönelmelidir. İlerisini görmeyen bir dış politika başarılı olamaz.

Zamanımızda dış politikanın en güç ve en hassas işlemi denge hesaplarıdır. Mevcut üstünlüğünün muhafazası bile çok hassasiyet arz eden bir konudur. Bu durumun dünyadaki mevcut yeni oluşan güç merkezlerini ciddiyetle takip ederek sistematik bir hesaba dayanan kayıtların sürekli bir şekilde değerlendirilmesiyle ancak ortaya çıkarılabileceği kabul edilmelidir.

Bu hususlara uymayan diplomasi ve yürüttüğü politika daima olayların gerisinde kalmaya mahkum olacak ve başarı kazanamayacaktır. Realist hesaplar yerine sempati esasına dayanan politikadan ciddi bir başarı beklemek yersiz olacaktır.

2.2.1.6. Psiko-Sosyal Güç

~~Psiko-Sosyal güç; milleti oluşturan insan gücünün niteliklerinin, moral değerlerinin, karakterinin ve kültürünün oluşturduğu bir güçtür. Diğer milli güç~~

unsurlarının oluşumuna hız kazandıran bu gücün tespitinde; inançlar, tutumlar, değer yargıları, kültür özellikleri, aile yapısı, din, dil, genel sağlık durumu ve hayat standardı, etnik yapı, öğretim kurumlarının yapısı ve okuma yazma oranı gibi faktörlerle milli karakter, davranış biçimi ve moral gibi hususlar dikkate alınır.

2.2.1.7.Teknolojik Güç

Teknolojik güç; sağladığı teknolojik imkanlarla diğer milli güç unsurlarının gelişmesine hizmet eden bir güçtür. Bu gücün oluşumunda, eğitim müesseseleri ile bunların kalitesi, araştırma ve geliştirme kurumları ve faaliyetleri, bilim adamlarının miktarı ve kalitesi, erişilen teknolojinin seviyesi, teknoloji ithali ve ihracı gibi hususlar dikkate alınır.

2.2.2.Milli Gücün Değerlendirilmesi

Genel milli hedef, kişileri medeniyet düzeyinin sağladığı maddi ve manevi olanaklardan faydalandırmak ve milli bütünlüğe yönelik tehdidi etkisiz hale getirmek amacıyla milli güç unsurlarını güven içinde ve ahenkli olarak geliştirmektir.

Bütün milli güç unsurları birbirlerini etkilemekte ve bütün unsurların birleşimi milli gücü meydana getirmektedir. Unsurların milli güce olumlu ve olumsuz katkılarının etkinliği aynı değildir. Milli güç unsurlarının dengeli bir büyüklük göstermesi tüm milli gücü olumlu yönde etkilemektedir. Belirli büyüklükten sonra marjinal fayda ve azalan hasıla kanunlarının etkisi görülebilmekte ve bir unsurun milli güce katkısı azalmaktadır. Bazı milli güç unsurlarının çok güçlü olması dengeyi bozmakta ve uzun sürede tüm gücü azaltan bir etki göstermektedir.

Örneğin ekonomik güçte uygun ve yeterli bir büyümenin sağlanması askeri ve nüfus gücündeki büyümeyi etkilemektedir. Diğer bir deyimle askeri ve hatta nüfus gücünde süratli bir büyüme ekonomik ve sosyolojik gücü menfi yönde etkilemektedir. Coğrafi güçte, teknolojinin gelişmesine tabi olarak gelişme olacak, ancak belirli bir devrede sabit kabul edilebilecektir.

Örgütsel (idari) güç belirli bir etki düzeyine vardıktan sonra örgütsel gücün

kullanacağı kaynağın çok artmasından ötürü katkı sabitleşmekte ve olumsuz hale gelmektedir. Askeri gücün milli güce katkısı ise belirli bir güce eriştikten sonra oldukça sabit olarak gelişmekte, bilhassa kullandığı kaynaklar itibarıyla ekonomik güç ile çatıştığından milli güce katkısı gittikçe azalmakta ve olumsuz hale gelmektedir.

Milli Güç unsurlarının bazıları, örneğin ekonomik güç bilimsel metotlarla ölçülebildiği halde bir kısmının örneğin psiko-sosyal gücün ölçülebilmesine olanak yoktur. Ayrıca her unsurun milli güçteki ağırlığının ölçülebilmesine olanak yoktur. Ayrıca her unsurun milli güçteki ağırlığının ne olacağını kesin olarak saptamak da oldukça güçtür.

Milletlerin milli güçleri devamlı olarak değişmektedir. Ayrıca milletlerarası güç dengesinde de nispi olarak değişiklikler olmaktadır. Milli gücün, nüfus, ekonomik ve tarihi-psikolojik, sosyolojik unsurları milletlerarası mücadelede kullanılan veya kullanma tehdidi ile milli menfaatleri gerçekleştiren örgütsel (idari) ve askeri gücü meydana getiren kaynakları sağlarlar. Esasında nüfus, coğrafi, ekonomik, tarihi ve psikolojik sistemler "Potansiyel Gücü" ve bunların etkili bir biçimde kullanılması ile meydana getirilen örgütsel (idari) politik ve askeri güç de uluslararası mücadelede kullanılan gerçek gücü oluşturmaktadır.

2.3.Deniz Stratejisi

Denizci strateji "Maritime Strategy" ve Deniz Stratejisi "Naval Strategy" terimleri çok kere birbirine karıştırılır. Denizci strateji, hükümet ve en üst askeri kurumlar düzeyinde yapılan stratejidir. Buna karşılık Deniz Kuvvetleri stratejisi, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın stratejik düzeyde sevk ve idaresidir.⁷

Denizci strateji barış ve savaşta etkili bir rol oynayacak bir denizcilik gücüne sahip bulunmak, milli menfaatleri korumak ve milli hedefleri elde etmek çabalarında bu denizcilik gücüne dayanarak denizlerde etkili bir deniz kontrolü ve egemenliği sağlayıp kendi deniz ulaştırmasını sürdürmek ve düşmanın deniz

⁷ Deniz Harp Akademileri, Deniz Stratejisi Ders Notu, 2001, s.4.

ulaştırmasına mani olmak, deniz yönünden gelecek tehlike ve tehditleri önlemek amaçları ile uygulanan strateji olarak tanımlanabilir. Denizci stratejinin konuları;

(a) Kendimizin ve muhtemel düşmanların deniz ilişki ve menfaatlerini (Maritime Interests) doğru olarak saptamak,

(b) Mevcut coğrafi konumdan en iyi şekilde yararlanarak düşman kuvvetin coğrafi konumdan en az fayda almasını sağlayacak şekilde (ideal olarak tamamen yoksun bırakmak) gerekli önlemleri almak ve gerekirse bu amaçla uygun coğrafi mevkileri ele geçirmek,

(c) Denizcilik gücü unsurlarından aleyhte veya yetersiz konumda bulunan unsurların zararlarını asgariye indirecek önlemler almak,

(d) Milli gemi inşa ve yan endüstrisine, Deniz kuvvetine ve ticaret filosuna sahip olmak,

(e) Günün deniz silahlarını yapan bir deniz harp endüstrisine sahip olmak şeklinde sıralanabilir.⁸

Deniz Kuvvetleri stratejisi; Deniz Kuvvetlerinin doğrudan doğruya veya dolaylı olarak kullanılması suretiyle askeri strateji içinde deniz kuvvetlerine düşen görevlerin gerçekleştirilmesini yönetir. Bu strateji aynı zamanda denizci stratejiyi destekler, onun eksik ve aksayan taraflarının gelişmesine yardımcı olur. Bu nedenle de, denizci strateji ve deniz kuvveti stratejisi bir bütün oluşturur.

Denizci strateji ile Deniz Kuvveti stratejisi arasındaki ilişki, deniz kuvveti stratejisinin iki başlı olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü, milli menfaatleri korumak ve milli menfaatlere paralel milli hedefleri elde etmekte en etken olan eleman askeri kuvvetler olduğundan, milli menfaat ve hedefleri saptarken askeri kuvvetlerin tümü ve her biri dikkate alınmalıdır.

⁸ Deniz Harp Akademileri, Deniz Stratejisi Ders Notu, 2001, s.1.

Deniz Kuvvetleri stratejisinin hedefi; denizlerde en üstün derecede bir kontrol sağlayarak düşman deniz kuvvetlerinin milli menfaat ve hedeflerimize yönelik hareket ve faaliyetlerine imkan ve fırsat vermemek, mani olmak, kara ve hava kuvvetlerini desteklemek, onlarla iş birliği yapmaktır. Bu kuvvetin asıl amacı devletin ülke olarak sahip olduğu deniz alanları ve hak sahibi bulunduğu ulusal deniz alanları dahilinde gerekli olan sistemin korumasını sağlamaktır. Deniz Kuvveti'nin işletimi Deniz Kuvvetleri Stratejisi ile yönlendirilir. Üst stratejisi olan Denizcilik Stratejisi devletin denize ait tüm unsurlarının yönetimini kapsamaktadır.

Deniz stratejisi denizcilik stratejisinin alt düzeyde yaşamsal bir alanını oluşturur. Bu bütünlük alan (askeri ve ticari) bugün için büyük güçlerin başarıyla devam ettirdikleri, dinamik, evrensel bir alandır. Bu alan sadece askeri anlamda kullanıldığı ve yönlendirildiği taktirde anlamını ve işlevini yitirir. Deniz stratejisi olarak sadece askeri alandaki faaliyetleri öne sürmek, varlık sebebi deniz alanlarının kullanımını sağlamak olan deniz kuvvetlerini anlamsız kılmak demektir.

Üretimde bulunan devletin ihracat ve ithalat kapıları denizlere açılmaktadır. Bunun aracı denizleri kullanabilen unsurlara/deniz ticaret filosuna sahip olmakla sağlanabilir. Globalleşme trendleri içinde hala günümüzde geçerliliğini sürdüren bu araçlar denizciliğin önemli bir alanıdır. Deniz ticaretinin yürütülebilmesi için gerekli serbestiyi sağlayacak deniz kuvveti ve bu kuvvetin konuşlanması deniz alanlarının kullanımını sağlar.

Bu maksatla deniz ticaretinin deniz kuvvetinden bağımsız olamayacağı, denizlerin serbestisi deniz kuvveti olmadan sağlanamayacağı için; Deniz Kuvvetleri'ni diğer Silahlı Kuvvetler unsurları ile aynı platformda değerlendirmek oldukça farklı ve yanlış yorumlara sebebiyet verebilir. Dolayısıyla denizlere yönelik stratejiler kompleks ve koordinasyon gerektiren üst seviyeli planlara ve stratejilere bağımlıdır. Denizler ağırlıklı politikalar takip eden devletlerin ulaştığı oldukları seviye ve güç farklılıkları bu nedenle nispi ağırlığını ortaya koymuştur.

Devletin gücü faktörlerinin geliştirilmesi kapsamında her türlü unsurun kullanılmasına gerek duyulduğundan, denizlerle bağlantısı olan her devlet bunu kullanmak yolunda gayret sarf edecektir. Fakat bu sistemli bir gelişimi

gerektirmektedir. Denizlere doğrudan açılımı olan devletlerin konumu bu gelişimi hızlandıracaktır. Buna karşılık etkiler altında ve serbestiyeti diğer devletlerin de inisiyatifinde bulunduğu coğrafyalarda denizlerin kullanımı okyanus ve ada devletlerinin denizcilik stratejilerinden farklı olacaktır. Bu durumdaki stratejilerin farklı olması coğrafya ve çevresel alan, çevresel alan-deniz alanları hukuki ve tarihi etkileri faktörlerine bağlıdır. Bu nedenle denizlerle bağlantısını devam ettirmek yerine kara bağlantıları ile alternatif stratejilerin üretilmesi denizlerin kullanılmaması ve çevresel alandaki problemlerin karşılanamamasından dolayı ortaya çıkmaktadır.

İngiltere ve Amerika'nın denizlere açılması mevcut ticari potansiyelin işletilmesinin başka yolu olmadığından kaynaklanmaktadır. Bu ticari potansiyelin korunması maksadıyla oluşturulan deniz kuvvetleri yine bu zorunluluğun sonucudur. Serbestliğini uygun vasıtalarla korumak ve sömürgeleri kontrol etmek maksadıyla oluşturulan bu kuvvetler İngiltere ve Amerika'nın global güç olmasını temin etmişlerdir. Denizlerle bağlantılı stratejiler geliştiren devletlerin yükselişleri karşısında, karada sıkışmış devletler kara ağırlıklı stratejiler geliştirmeye çalışmışlar ancak dünya sistemindeki etkinlikleri denizci devletler ölçüsünde gerçekleşmemiştir. İngiltere'ye karşı Almanya'nın, Amerika'ya karşı Rusya'nın mukayeselerinde kara ağırlıklı Almanya ve Rusya stratejilerinin başarısız oldukları tespit edilmiştir. Almanya'nın denize çıkış alanlarının İngiltere tarafından kapatılması, Rusya'nın serbest denizlere çıkış imkanlarının kısıtlı olması coğrafi bir zorlamadan kaynaklanmıştır. Bu kısıtlamayı aşmak maksadıyla her iki devlet de farklı stratejiler üretmek durumunda kalmışlar ve sonuçta Almanya ve Rusya Doğu Avrupa açılımlı stratejiler geliştirmişlerdir. Amerika'nın denizlerin serbestliğinden yararlanarak SSCB'yi soğuk savaş döneminde rahatlıkla kuşatması bu gelişimin doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Amerika'nın geleceğini şekillendiren Mahan'ın ortaya koyduğu denizcilik stratejisinin, bugün için dahi geçerliliğini muhafaza etmesi denizlerin sınırlandırılmamasından ve serbestliğinden kaynaklanmaktadır.

Devletler, denizleri kullanabildikleri ölçüden ekonomik güç ve buna bağlı olarak askeri açıdan global güç olmaktadırlar şeklinde bir değerlendirmeye geleneksel deniz stratejisi öğretisi içinde ulaşılmaktadır.

2.3.1. Denizlerin Ekonomik Önemi

Dünya ticaretinde gerçekleşen küreselleşme ile bölgesel entegrasyonların birlikte yaşanması, uluslararası ticaretle ilgili düzenlemeleri de gündeme getirmiş, devletler denizlerdeki ticari menfaatlerini giderek arttırmak isteyince tüm ulusların dikkatleri denizlerde odaklanmaya başlamıştır. Dünya ticaretinin ton-mil bazında %90'ı, değer ve miktar bazında %80'i deniz yolu ile taşınmaktadır. Günümüzde ortalama 67.6 milyon varil/gün olarak gerçekleşen ham petrol üretiminin %90'ı da deniz yolu ile taşınmakta, bu nedenlerle dünya ekonomisi deniz taşımacılığındaki değişimlerden etkilenmekte ve sektörün gelişimini de yönlendirme çabası içinde olmaktadır. Deniz taşımacılığı, sağladığı kapasitenin diğer sektörlerle kıyaslanmayacak üstünlüğü, taşıma mesafesinin büyüklüğü, ve diğer taşıma alternatiflerine kıyasla belirgin ucuzluğu nedenleri ile günümüzde ülkelerin ekonomik bilançolarındaki önemli yerini korumaktadır.

Deniz ile ilgili yapılmış çeşitli araştırma neticelerine göre konuş açılarından; dünyadaki başkentlerin % 80'i sahilden 300 mil mesafede bulunmakta, dünya nüfusunun %75'i sahilden 100 mil mesafede yaşamaktadır. Ticaret yönünden ise, ticari merkezlerin hemen hemen tamamı deniz kenarında kurulmuş bulunmakta, dünya yük taşımacılığının yaklaşık %85'i, petrol taşımacılığının ise %99 civarındaki bölümünün deniz yoluyla taşındığı görülmektedir.⁹

Deniz kaynakları açısından bakıldığında ise; deniz kaynakları yer kürenin kısıtlı kaynaklarına enerji ve deniz ürünleri ile büyük katkı sağlamaktadır. Bu göstergeler sonrasında dünyada ekonomik açıdan etkin olmak ve ticari ilişkileri olması gereken seviyede tutmak, hem kendi hem de dünyadaki serbest taşıma pazarından kendilerine menfaat sağlamak maksadıyla devletler denizcilik güçlerini çağa uydurmak ve güçlendirmek gerektiğini duymaktadırlar.

⁹ International Maritime Organization Records.

2.3.2. Denizlerin Askeri Önemi

Devletler denizlerdeki faaliyetleri ile büyümüş ve denizlerdeki etkinliklerini kaybettikleri oranda da küçülmüşlerdir. Diplomasinin etkili yolu askeri kaynağın bir unsuru olan Deniz Kuvveti devletlerin politikalarını uygulamada tarih boyunca en etkin araç olmuştur. Sadece son yüzyıl içinde meydana gelen önemli siyasi gelişmeler kesitler halinde incelendiğinde; Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na giriş sebebi Alman Destroyerlerinin İmparatorluğa sığınmasıdır, İkinci Dünya Harbi'nin öncesindeki ana gerilim sahası Dretnot yarışının devamında Almanya'nın karalara sıkıştırılmasıdır bir ölçüde, yine İkinci Dünya Harbi'nin güç aktarımlarının tamamı denizden yapılmış ve Japonya'nın mağlubiyeti Tokyo koyunda USS Missouri zırhlısı üzerinde imzalanmıştır¹⁰. İkinci Dünya Savaşı sonrası Rusya'nın Türkiye üzerindeki emelleri sebebiyle meydana gelen gerilimde aynı Missouri zırhlısı Washington elçimizin cenazesini İstanbul'a getirmekle SSCB'ye gözdağı verilmiştir. Son yüzyıldaki önemli antlaşmaların imzalandığı zeminler incelendiğinde bunun genelde gemi platformu olduğu görülecektir. Bu sembol uluslar arası ilişkilerde gücü temsil etmesi açısından oldukça önemlidir.

Deniz Kuvveti kesin hudutlar içerisinde kalan bir askeri güç şeklidir. Deniz kuvveti deniz stratejisinin uygulanması haricinde, daha başka hususlarda da başlı başına kullanılabilir. Fakat muayyen bir deniz stratejisinin çerçevesi dahilinde deniz kuvveti, savaş gücünün mürekkep bir kısmını meydana getirmektedir. Deniz stratejisini ilk olarak ortaya koyan İngiliz Deniz Tarihçisi Sir Julian Corbett deniz kuvvetinin uzun süreler deniz hakimiyetinin kazanılması gayesi ile kullanıldığını, ancak sonraları değişen şartların deniz hakimiyetinin temininde deniz gücünü şart koştuğunu ifade etmiştir.

Lord St. Vincent'in 1803 yılında Büyük Britanya'nın Fransızlar tarafından işgali olasılığı karşısındaki şu sözleri, deniz kuvvetinin geçmişte oynadığı, günümüzde oynamakta olduğu ve gelecekte oynayacağı rolü açıklıkla sergilemektedir: "Fransızların gelmeyeceğini söylemiyorum; söylediğim, yalnızca,

¹⁰ Fahir Armaoğlu, Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-199, Alkım Yayınları, İstanbul, s.406.

onların denizden gelmeyecekleridir.”¹¹ Bu noktada, deniz kuvveti denilince, artık denizin sathı ile beraber suyun altının ve üstündeki hava sahasının da anlaşılması gerektiğini de vurgulamak gerekir.

“Deniz kuvveti, kara kuvvetinden daha kudretlidir” diyen Eyre Crowe, şöyle devam etmektedir: “Çünkü, içinde bulunduğu unsur gibi seyyaldır ve daima öyle olmuştur. Onun yenilmez karakteri, denizden ulaşılacak bütün ülkeleri komşu bir devlet haline getirir. Onun için, doğal olarak, denizlerde üstün olan bir devlet, bütün dünyada korku ve kıskançlık yaratır ve daima bütün dünyanın birleşip kendisini yere vurması tehlikesiyle karşı karşıyadır.”

Deniz Kuvvetleri bugün için ulusal savunmanın bir parçası olmanın yanında Körfez Krizi’nde olduğu gibi güç aktarımı, Somali, Bosna ve Kosova Harekatlarında insani yardım faaliyetleri kapsamında barışı destekleme hareketlerinde kullanılmaktadır. Türkiye de bu faaliyetlere aktif olarak katılım yapmıştır.

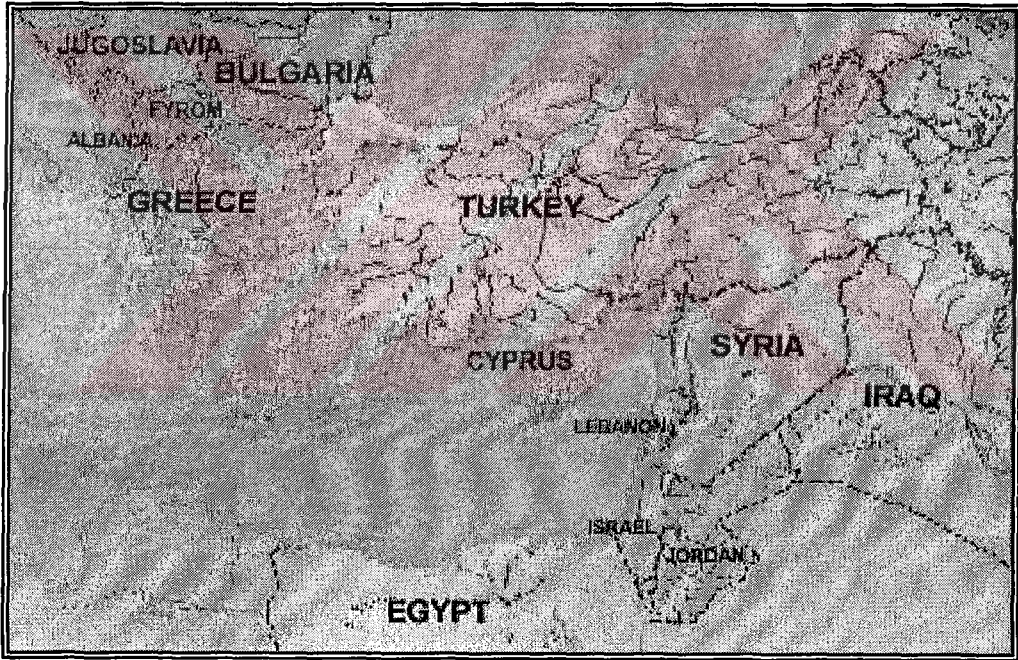
¹¹ Colin S. Gray, Maritime Strategy, Geopolitics and the Defense of the West, National Strategy Information Center, Newyork 1986, s. 1x

3. DOĞU AKDENİZ BÖLGESİNE GENEL COĞRAFİ BAKIŞ

3.1. Genel Coğrafi Bilgiler

Doğu Akdeniz kuzey yarımkürede, Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları ile çevrili 30°49'K ile 36°56'K enlemleri ve 016°30'D ile 036°12'D¹² boylamları arasında kalan alandır. Bölge, tarihin başlangıcından itibaren uygarlıkların yaşama alanı olmuş ve bugüne kadar zaman zaman değeri yeteri kadar bilinmese de, stratejik önemini her zaman korumuştur.

Şekil-3.1 : Doğu Akdeniz

Trablusgarp ve Sireneika Çölleri, Atlas Dağı ve İspanya yaylaları, Galya ormanları, Alpler, Balkanlar, Anadolu yaylası ve Lübnan dağları bu denizin etrafında bir engeller silsilesi meydana getirmiştir¹³

¹² Ana Britannica 2003.

¹³ J.Gabriel Leroux, İlk Akdeniz Medeniyetleri, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993, s.8.

Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz'e ve Hint Okyanusu'na, Marmaris-Rodos geçitleri ile Ege'ye, Çanakkale ve İstanbul boğazları ile Karadeniz'e açılan Doğu Akdeniz'in doğu kesiminde Suriye, Lübnan, İsrail, güneyinde Mısır ve Kıbrıs Adası bulunmaktadır.

Doğu Akdeniz'de yer alan devletlerin sahip olduğu kıyıların uzunluğu aşağıda olduğu gibidir:

ÜLKE	KIYI UZUNLUĞU
Türkiye	569 NM. (Akyar Burnu'na kadar)
Yunanistan	188 NM. (Rodol, Kirye, Meis)
Suriye	95 NM
İsrail	128 NM
Lübnan	107 NM
Mısır	522 NM
GKRY	220 NM
KKTC	205 NM

Çizelge 3.1. : Doğu Akdeniz Kıyı Uzunlukları¹⁴

3.2. İklimsel Koşullar

Doğu Akdeniz'de kışlar ılık, yağışlı ve rüzgarlı, yazlar ise sıcak, kurak ve durgun geçer. İlkbahar değişken bir yapıya sahip olup sonbahar oldukça kısa sürer. Bölgede büyük sıcaklık farkları görülmemekle beraber yıllık sıcaklık ortalaması 18.1°C'dir. En sıcak ay ortalaması Ağustos ayına ait olup 27.6°C, en soğuk ay ortalaması ise Ocak ayında ve 8.9°C'dir.¹⁵

Akdeniz'e hava akımı Tunus'un doğusunda güney kıyıları dışındaki sıra dağları yaran vadi ve boğazlardan gelir. Bu vadilerden gelen kuvvetli rüzgarlar, Akdeniz'deki en önemli hava akımlarını oluşturur. Sahranın doğusuyla Doğu Akdeniz arasındaki basınç farklılığından doğan ılık ve tozlu Güneybatı rüzgarı

¹⁴ Ana Britannica 2003.

¹⁵ Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi.

“Hamsin” ile kuru ve sıcak “Sıran” rüzgarı Akdeniz'deki etkin rüzgarlardır. Genel olarak kış aylarında kuzey rüzgarları, yaz aylarında da hemen hemen bütün merkezlerde güney rüzgarları hakimdir.

Hava oldukça kararlı, çok az bulutlu ve sıcaklık yüksektir. Doğu Akdeniz'de kuzeybatı ve kuzeyli rüzgarların kararlı bir biçimde estikleri görülür. Muson tipindeki bu rüzgarlara “Etesiyer” rüzgarlar denir. Mayıs ayından Ekim ayına kadar esen “Etesiyer”¹⁶ rüzgarlar Temmuz ve Ağustos aylarında maksimum değere erişirler. Doğu Akdeniz'i etkileyen diğer bir rüzgar sistemi de Kuzey Afrika'da oluşan ve güneydoğu-güneybatı yönlü olan “Sirocco”¹⁷dur. Bu rüzgarların kaynağı çöl olduğundan kaynakta aşırı derecede kuru, kışın ılık, yazın sıcak olarak Akdeniz'e gelir. Bu rüzgarlar kış mevsiminde Akdeniz üzerinden geçerken su buharıyla yüklenirler ve Anadolu kıyılarına bol miktarda yağış bırakırlar.

Yağışlar, Doğu Akdeniz'in çeşitli kesimlerinde büyük farklılıklar gösterir. Bölgenin güneyi olan Mısır civarında yılda 250 mm.'nin ¹⁸üzerinde yağışa ender rastlanır. Yaz aylarında yağış çok az olmakta, daha serin olan kış aylarında ise artmaktadır. Yıllık yağış ortalaması 500-800 mm. olup, yağışlı gün sayısı ortalama olarak bir yıl içinde 78 gündür.

Orta enlemler ile tropikal kuşak arasında yer alan Akdeniz'de buharlaşma miktarı, yağış ve nehirlerden gelen sulardan daima fazladır. Bu şekilde meydana gelen su kaybı Atlantik Okyanusundan ve Türk Boğazları yoluyla Karadeniz'den gelen az tuzlu su ile telafi edilmektedir.

3.3. Kıyı Tabiatı

Doğuda Suriye'ye doğru uzanan Doğu Akdeniz kıyı şeridi Ege/Akdeniz birleşim bölgesinde, Ege sahillerinin devamı olan özelliği ile oldukça girintili çıkıntılı sahil yapısına sahiptir. Kemer/Antalya'ya kadar bu yapısını azaltarak devam ettiren sahil şeridi, Kemer'den itibaren oldukça düz ve kumluk bir yapıya

¹⁶ Ana Britannica 2003.

¹⁷ Ana Britannica 2003.

¹⁸ Hakan Çelik ve ark., Ülkeler Coğrafyası, M.E.B. Yayınları, Ankara, 2002, s.53.

bürünmektedir. Sadece, Anamur Burnu ile İncekum arasındaki bölgede sahil girintili çıkıntılı bir yapıda olup; Doğu Akdeniz, Suriye, Lübnan ve İsrail sahillerinde de oldukça düz bir sahil yapısına sahiptir.¹⁹ Doğu Akdeniz, Anadolu Yarımadası'nın güneyinde, Antalya ve Mersin yörelerinde iki büyük yay şeklinde karaya sokulmaktadır. Doğuda ise bir girinti ile İskenderun Körfezi'ni oluşturmaktadır. Anamur Burnu, Anadolu Yarımadası'nın Akdeniz'e ulaşan en uç noktasıdır. Anadolu Yarımadası'nın güney kıyıları boyunca sahile paralel olarak uzanan Toros Dağları bulunur.

Suriye kıyıları genellikle düz ve kumluktur. Türkiye ve Lübnan sınırları arasında yaklaşık 180 km. uzanan kıyı şeridinin hafif girintili kumsalları ve bazı kesimlerde kayalık burunları mevcuttur.²⁰ Suriye toprakları fiziksel coğrafya bakımından batıdan başlayarak kıyı şeridi, dağlık bölge ve Suriye Çölü olmak üzere üç ana kuşağa ayrılır²¹. Suriye'nin kuzey kıyıları kesiminde iç bölgelere ancak üç kilometre kadar sokulabilen düzlük alan; kıyı şeridinin güneyinde Tartus yakınlarında dağ uzantıları ile kesintiye uğradıktan sonra, genişleyerek Akyar Ovası'na açılır ve en güney uçta 20 kilometreye kadar ulaşır.

Akdeniz'in doğu sınırını oluşturan ve Arap Yarımadası'nın dağlık kuzeybatı bölgesi olan Lazkiye'den Filistin kıyılarına kadar uzanan kıyı şeridinde; Anadolu Yarımadası'nın güneybatı kıyılarında olduğu gibi, çok dar bir kıta şelfinden sonra eğimli bir kıta yamacı ile derin deniz çukuruna ulaşılır.

3.4. Yükseklikler

Doğu Akdeniz coğrafyasında Anadolu'nun güney sahilleri boyunca Batı ve Orta Toroslar uzanmaktadır. Yükseklikleri en fazla 3500 metredir. Belli başlı dağlar;²²

a. Fethiye'nin doğusunda 3500 metre yüksekliğindeki Akdağlar güneyden kuzeye doğru uzanmaktadır.

¹⁹ Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi.

²⁰ Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi.

²¹ Hakan Çelik ve ark., a.g.e. s.23.

²² Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi.

b. Antalya Körfezi'nin batısında Finike'nin Kuzeyinde 3000 metreye kadar yükselen Bey Dağları ile Kemer'in arkasında 2366 metre yüksekliğindeki Tahtalıdağ bulunmaktadır.

c. Antalya'nın doğusunda, batı Toroslar'ın güneyindeki Akçalı Dağları Taşeli Yarımadası'na paralel uzanmaktadır. Alanya'dan itibaren güneye doğru sahil kesiminde yer alan dağlar; Akdağ (2451 m.), Çiğdem Dağı, Cebireis Dağı (1649 m.), Pınarlık Dağı (2064m.)'dir.

ç. Silifke'nin batısında biten Akçalı Dağları'nın devamında Kavaklı Dağı (1667m.), Gültepe Dağı (2058 mt) ve Kuşkayası Dağı Mersin'e kadar uzanmakta olan dağlardır.

d. İskenderun Körfezi'nde Nur Dağları, kuzeyden güneye doğru yayılmakta olup, Bozdağ (2240 m.), Kılıçdağı (1795 m.) önemli yüksekliklerdir.

e. Suriye sahillerine paralel olarak uzanan Ansariye Dağları'nın, kuzeyde 900 m. yüksekliğe varan sırtları, güneye doğru alçalarak 600 m.'ye kadar iner.

f. Kıbrıs Rum Kesiminde dağ silsilesi olarak Trodos Dağları bulunmaktadır.

g. Beşparmak Dağları adanın kuzeyinde 150 km.uzunlukta 15 km. genişlikte ve en yüksek yeri 1023 m. olan sahile paralel uzanan dağlardır.

3.5. Akarsular

Doğu Akdeniz Bölgesinde bulunan belli başlı akarsular;²³

a. Dalaman Çayı, Gölhisar güneyinde Yeşilgöl Dağı'nın kuzey yamaçlarından çıkar, Kara Burun ile Akça Burun arasındaki Sarısu yöresinde denize dökülür.

²³ Atlaslı Coğrafya Ansiklöpediti.

b. Eşen Çayı, Kızılcadağ'dan doğar, Fethiye güneyinde Zeytinburnu-İnceburun arasından denize dökülür.

c. Düden, Aksu ve Köprü Irmakları, Eğridir Gölü çevresinden çıkar, Antalya Ovası'nı sular ve denize dökülür.

ç. Manavgat'tan itibaren güneye doğru yer alan diğer ırmaklar; Manavgat, Karpuz, Alara, Kargı ve Dim ırmakları olup tümü Toroslar'dan beslenmektedir.

d. Göksu Irmağı, 245 km. uzunluğundadır. Toroslar'dan çıkar ve Silifke doğusundan denize dökülür.

e. Limonlu ve Sorgun Irmakları, Mersin civarında yer alan ırmaklardır.

f. Seyhan Nehri, Uzunyayla'dan çıkar, Adana Ovasını sular Deliburnu'dan denize dökülür.

g. Ceyhan Nehri, Binboğa Dağlarından çıkar, İskenderun Körfezinden denize dökülür.

ğ. Asi Irmağı, Suriye'de Humus Bölgesi'nden çıkar. Amik Gölü suyunu da alarak İskenderun Bölgesi'nden denize dökülür.

h. Nil Nehri 6700 km.²⁴ uzunluğunda olup, Reşit ve Dimyat dalları ile Doğu Akdeniz'e dökülür. Dokuz devletin (Burundi, Ruanda, Tanzanya, Uganda, Kenya, Zaire, Etyopya, Sudan, Mısır) sınırlarını aşar. Nil, çağlayanları arasında bulunan kanallar sayesinde ulaşılabilir hale getirilmiş bir nehirdir. Mısır'da ırmak tekneleri çok etkin bir şekilde kullanılmaktadır.

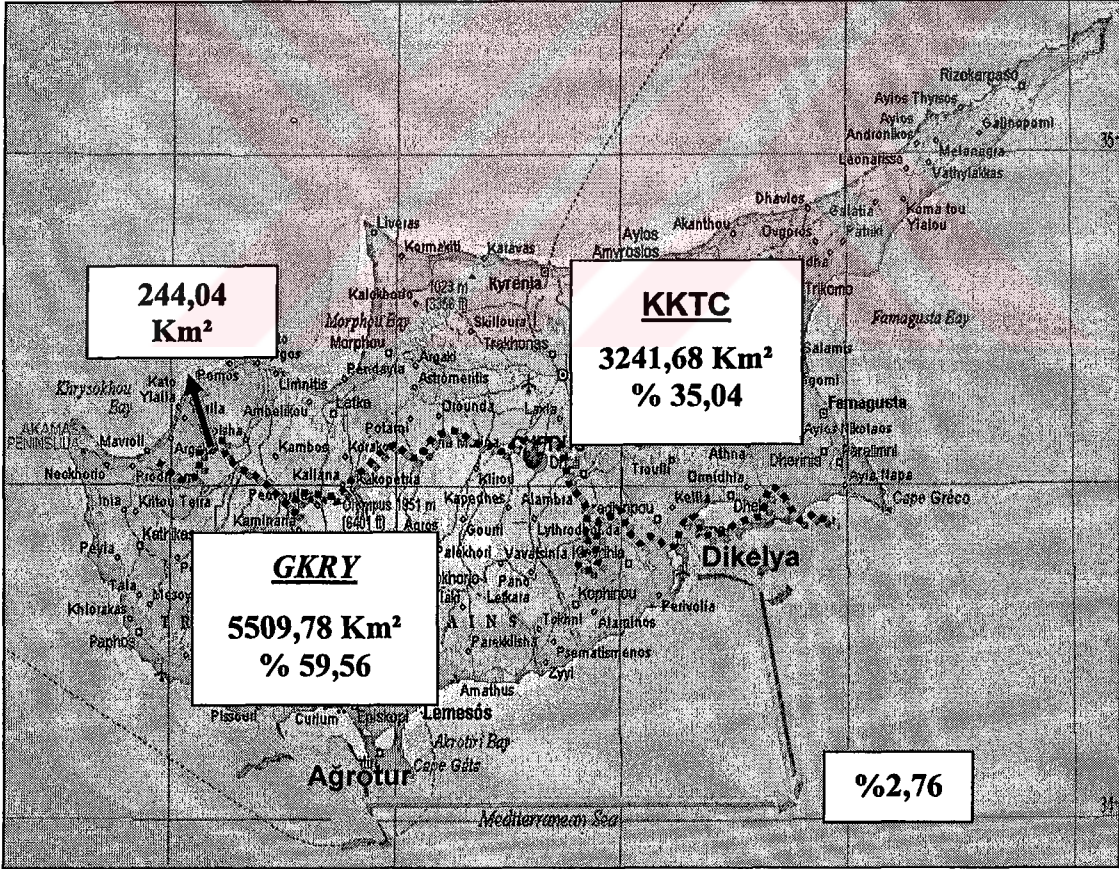
²⁴ Ana Britannica 2003.

3.6. Kıbrıs Adası

Akdeniz'in Sicilya ve Sardunya Adaları'ndan sonra üçüncü büyük adası olan Kıbrıs²⁵, 35°45'K-34°15'K enlemleri ile 032°15'D-034°22'D boylamları arasında yer alır. Jeostratejik konum bakımından Anadolu'nun bir parçası olan ada doğu-batı istikametinde ve Anadolu'ya paralel olarak uzanmaktadır.Yapılan çalışmalar neticesinde, jeolojik devirlerde bir çöküntü sonucunda Hatay bölgesinden ayrılıp ada biçimine gelen Kıbrıs'a ilk yerleşenlerin Anadolu'dan geldikleri anlaşılmaktadır.²⁶

Ada'nın kıyı uzunluğu 782 km olup en uzun yeri doğu-batı doğrultusunda Karpaz Burnu ile Arnavut Burnu arasında 227 km., güney-kuzey doğrultusunda Kormacit Burnu ile Doğan Burnu arasında 97 kilometredir. Kıbrıs'ın toplam yüz ölçümü 9251 km² olup²⁷, bu yüz ölçümünün dağılımı Şekil-3.2'de olduğu gibidir.

Şekil-3.2 : Kıbrıs Adası Yüzölçümü Dağılımı

²⁵ Yusuf Gedikli, Kıbrıs'ta en Uygun Çözüm Nedir, İstanbul, Ufuk Ötesi Yayınları, 2003, s.20.

²⁶ Erol Mütercimler, Bilinmeyen Yönleriyle Kıbrıs Barış Harekatı, İstanbul, 1998, s.33.

²⁷ Ana Britannica 2003.

Kıbrıs'ın sahil şeridi toplamı 781.9 km.dir. Sahil şeridinin dağılımı:²⁸

KKTC sahil şeridi uzunluğu : 396 km.

GKRY sahil şeridi uzunluğu : 307 km.

İngiliz Üsleri sahil şeridi : 78.9 km.²⁹

Adanın çeşitli mevkilere olan mesafeleri aşağıda olduğu gibidir.³⁰

MEVKİ	MESAFE (NM)
Anamur	40
Suriye	65
Lübnan	110
Süveyş	215
Girit	350

Çizelge 3.2. : Bölge Ülkelerinin Kıbrıs'a Uzaklıkları

Kıbrıs'ın arazi yapısı oldukça sade bir görünüm sergilemektedir. Kıbrıs Adası; Beşparmak Dağları, Mesarya Ovası, Trados Dağları ve güneydeki sahil ovaları olarak olmak üzere başlıca dört bölüme ayrılır. Kuzeyden itibaren dağ silsileleri Beşparmak Dağları ile Trados Dağlarıdır. Trados Dağları'nın en yüksek kesimi 1951 metreye kadar ulaşmaktadır.³¹

Beşparmak Dağları adanın güneyine, Çatalköy ve Küçükörenköy olmak üzere iki yerde geçit vermektedir. Güneyde Rum kesiminde kalan Trados Dağları ise; büyük ve yüksek bir dağ silsilesi olup üzeri ormanlarla kaplıdır. Adadaki başlıca ovalar ise; kuzeyde ve güneyde yer alan dağlık kesimler arasında, batıda Güzelyurt Körfezi'nden doğuda Magosa Körfezi'ne uzanan bölgede İçova, Trados Dağları

²⁸ Aydın Olgun, Kıbrıs Gerçeği, KKTC, 1991, s.17.

²⁹ Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü, Yarını, İstanbul, HAK Yayınları, 1995, s. 2.

³⁰ Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü, Yarını, a.g.e.s.1.

³¹ Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi.

doğusunda Larnaka ve güneyinde Küçük Limasol ovalarıdır. Akdeniz'in bütün fiziki özelliklerini Kıbrıs'ı çevreleyen sularda görmek mümkündür.

3.7. Boğaz, Geçit ve Kanallar

Doğu Akdeniz'de boğaz mevcut olmayıp, Kaşot, Kırye ve Marmaris Geçitleri ile Orta Akdeniz'de Kithera ve Antikithera geçitleri mevcuttur. Bu geçitler Akdeniz'i Ege Denizi'ne bağlayan en kısa deniz geçitleridir. Marmaris Geçidi'nin genişliği 9 mil, Kırye Geçidi'nin genişliği ise 32 mildir.

3.7.1. Süveyş Kanalı

Avrupa, Kuzey Afrika limanlarını en kısa yoldan güney Asya ve doğu Afrika ülkelerine irtibatlandıran, deniz ticaret yollarının düğümlendiği bir mevkide olup, stratejik değeri büyüktür. Akdeniz ile Kızıldeniz'i birleştiren 161 km.³² uzunluğunda yapay bir su yolu olup, kanalın genişliği 70-125 m arasında değişmektedir.

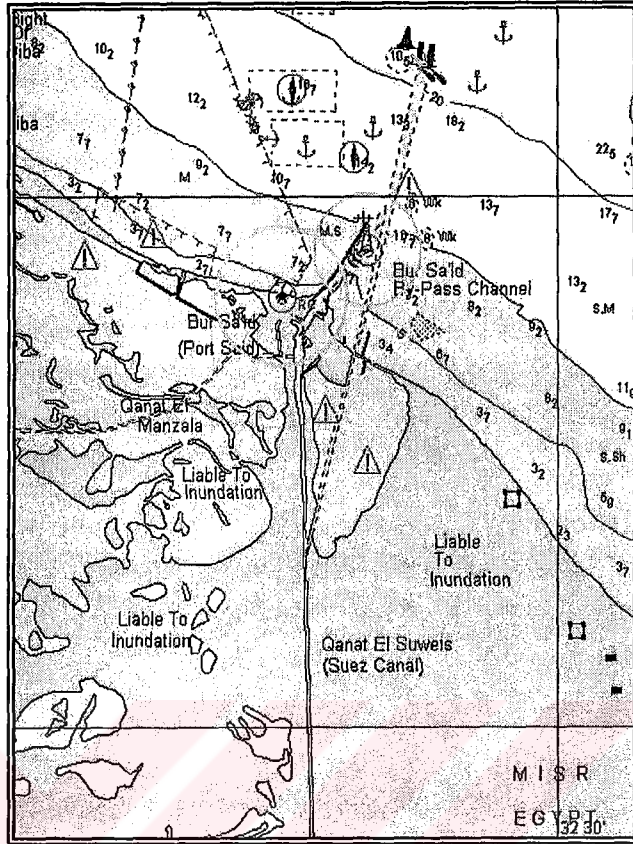
Süveyş Kanalı Port Said'den Süveyş'e kadar uzanır ve kanalın üzerinde Menzile, Timsah ve Murre adlı üç göl vardır. Kanalın batısında alçak Nil Deltası, doğusunda ise daha yüksek, engebeli ve kurak Sina Yarımadası yer alır.³³

M.Ö. 2000 yılından sonra Nil deltasını Acı Göl aracılığıyla Kızıldeniz'e bağlamak için planlar yapılmış; Romalılar ve Araplar tarafından birçok projeler tasarlanmışsa da teknik açıdan karşılaşılan zorluklar ve XV. yüzyılda Ümit Burnu yolunun bulunması bu projelerin uygulanmasını engellemiştir. 1854 yılında Ferdinand Vicomte de Lesseps tarafından çizilen projeyi uygulamak amacıyla "Compagnie Universelle du Canal Maritime de Suez" kurulmuştur. 1861 yılında başlayan çalışmalar 1869'da tamamlanmış ve aynı yıl kanal açılmıştır.³⁴

³² Ana Britannica 2003.

³³ Ana Britannica 2003.

³⁴ Ana Britannica2003.

Şekil 3.3 : Süveyş Kanalı

1869 yılında kanalın yönetimi Mısır hükümeti tarafından 99 yıllığına uluslararası bir şirkete devredilmiştir. 1875'te İngilizler kanalın %44'üne sahip olmuşlarsa da kanal 1956 yılında Mısır hükümeti tarafından millileştirilmiştir. Süveyş Kanalı'nın millileştirmesiyle Batı Avrupa'nın petrol yolu artık Mısır'ın denetimi altına girmiş ve özellikle Fransa ve İngiltere için çok karlı olan Kanal Şirketi elden çıkmıştır. Sorunu çözmek için toplanan Londra Konferansı ve BM'den herhangi bir çözüm çıkmamıştır. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa Kanal bölgesine ortak bir hareket düzenlemeye karar vermişlerdir. Bu iki devlet Mısır'a karşı hava saldırısına girişmişler ve 5 Kasım'da hava saldırısı yerini paraşütçü birliklerinin indirilmesine bırakmıştır. ABD ve SSCB bu açık saldırıya karşı BM'de cephe almışlar ve bu baskılar karşısında önce İngiltere, daha sonra da Fransa geri çekilmiştir.

Başlangıçta kanalın derinliği yalnızca 8 m., genişliği ise dipte 22 m., yüzeyde ise 58 m. idi.³⁵ Şu an ise kanaldan 11.5 m.'den daha az su çeken gemiler tahditsiz olarak geçebilmektedir. Daha fazla su çeken gemiler bazı özel kurallara tabi olup, bu kurallar kanalın seyir tüzüğünde detaylı olarak açıklanmıştır. Türkiye'nin körfez ülkelerinden ithal ettiği ham petrolün genellikle bu kanal üzerinden gelmesi, kanalın Türkiye yönünden önemini arttırmaktadır.

---

³⁵ Ana Britannica2003.

4. TARİHİ PERSPEKTİFDE DOĞU AKDENİZ

4.1. Doğu Akdeniz’de Osmanlı Hakimiyeti

Osmanlı Devleti’nin Doğu Akdeniz’de yükselişi II.Bayezid devrine (1481-1512) rastlamaktadır. II.Bayezid, açık denize elverişli bir donanmaya sahip olunmadığı müddetçe; Venedik donanması ile baş edilemeyeceğini ve böylelikle devletin geleceği için çok önemli olan Doğu Akdeniz hakimiyetinin sağlanamayacağını çok iyi anlamıştır.

Tahta geçmesinin ardından, Şehzade Cem kargaşasını bertaraf ettikten sonra, ilk iş olarak Venediklilere karşı bir sefer planlayarak, bu önemli deniz seferi için teçhizat ve donanma hazırlanmasını sağlamıştır³⁶.

II.Beyazid zamanında Gelibolu Sancak Beyi Mesih Ahmet Paşa Kaptan-ı Derya olarak görevlendirilmiştir. 1491 yılında ise bu makama o sırada Anadolu Beylerbeyi olan Sinan Paşa getirilmiştir. II.Beyazid’ın devlet hizmetine aldığı korsanların en önemlileri Kemal Reis başta olmak üzere Burak Reis, Kara Hasan Reis, Arapoğlu Ali Reis, Muslihiddin Reis, Herek Reis ve Piri Reis’tir.

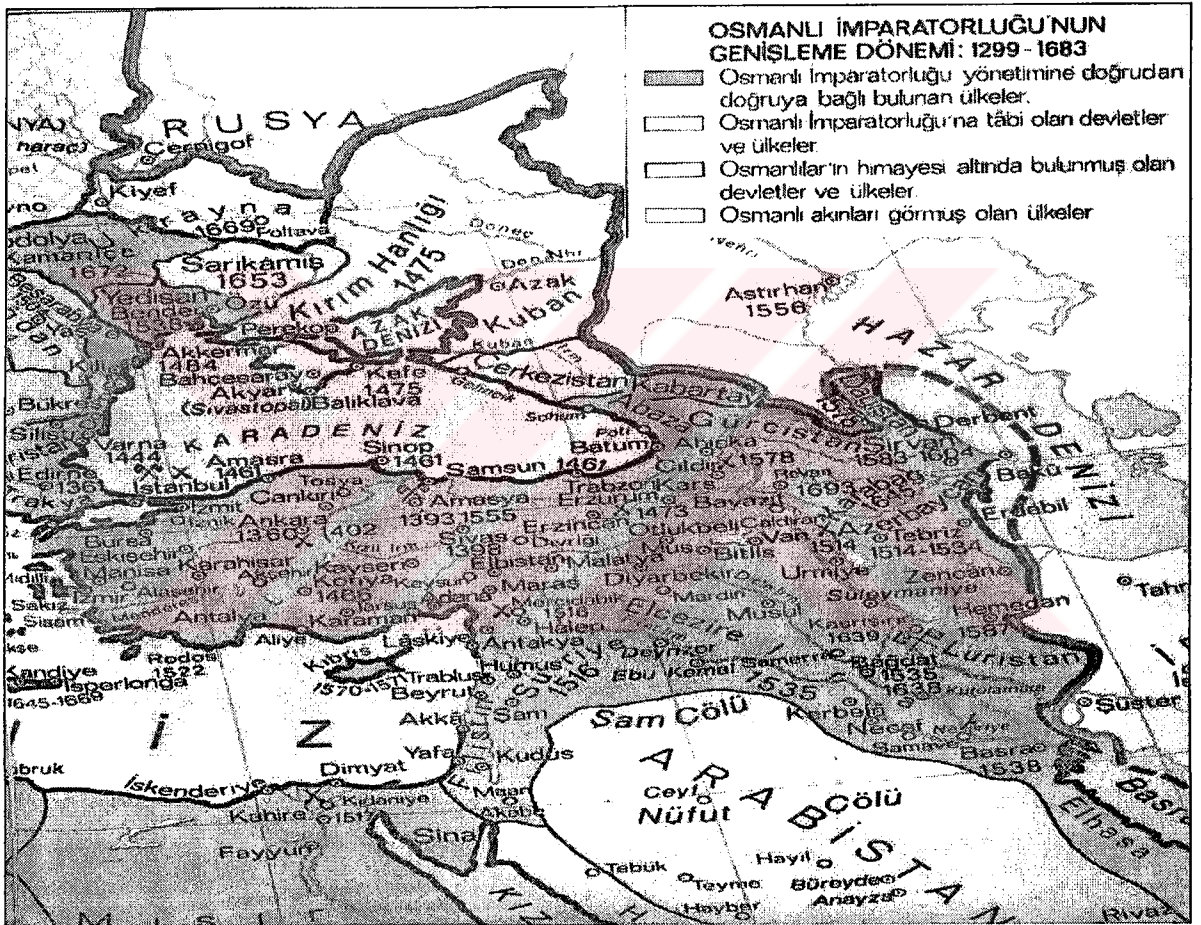
Akdeniz’i haraca bağlayan bu Türk korsanlarının devlet hizmetine girmesiyle beraber Osmanlı denizciliği çok büyük gelişme kaydetmiş ve bu durum Osmanlı’nın uzak denizlerde faaliyet göstermesine imkan sağlamıştır.

1499 senesinde başlayan Mora savaşları sırasında, Modon, Koron, Navarin, İnebahtı gibi önemli yerler alınmış, Venedik donanması ile işbirliği yapan Fransız gemileri de hezimete uğratılmıştır. Bundan sonraki muharebelerde ise İnebahtı, Osmanlı donanmasının Akdeniz’deki faaliyet alanı için önemli bir üs görevi görmüştür. 1500 senesinde Adriyatik sahillerinde Draç’ın da zapt edilmesi, Osmanlı donanmasının bu sahillerdeki faaliyet alanını epeyce genişletmiştir.

³⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.2, T.T.K., Ankara, 1949, s.203.

Sultan I nci Selim doğuya yapacağı seferler sırasında Venedik'ten gelebilecek olan tehlikeleri önlemek maksadıyla Venedikliler ile yapılan barışa sadık kalmış, bu dönemde denizlerde herhangi bir önemli gelişme vuku bulmamıştır. Sultan I nci Selim, Mısır ve İran seferlerinden sonra donanmaya büyük önem vermiş, 1518 yılında 200'ü kadirga olmak üzere 250 gemi yapılmasını emretmiştir. Bu dönemde İstanbul tersanesi, Venedik tersanesi ile birlikte dünyanın en büyük sanayi merkezi haline gelmiştir

Şekil 4.1 : Doğu Akdeniz'de Osmanlı Hakimiyeti³⁷

Suriye ve Mısır'ın Osmanlı topraklarına katılmasından sonra, başta Hindistan olmak üzere doğu ticaretinin önemini ve bu ticaret yolunun kendisine ne gibi faydalar sağlayacağını anlayan Osmanlı İmparatorluğu bu ticareti canlandırmaya

³⁷ Hüseyin Dağtekin, Genel Tarih Atlası, İstanbul, İnkılap Kitapevi, 2002,s.52.

karar vermiş ve bunun üzerine altın ve baharat ticaretini organize etmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu öncelikle Kızıldeniz’de kontrolü sağlamış, müteakiben Hindistan ve Akdeniz arasında deniz kontrolünü sağlama çabalarına girişmiştir.

Süveyş’te bir deniz üssü kurulmuş ve bu üs Hint Okyanusu’ndaki hakimiyet mücadelesinde önemli rol oynamıştır. Kurulan Süveyş Kaptanlığı’na ise Selman Reis getirilmiş ve buradaki kuvvetlere Bahr-ı Ahmer filosu denmiştir. XVI ncı yüzyılın ikinci yarısından sonra filonun ismi “Hint Kaptanlığı” olarak değiştirilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman Mohaç zaferinden hemen sonra rotasını Rodos Adası’na çevirerek Rodos adasının fethi için bir sefer düzenlemiştir. Rodos Seferi’nde, Osmanlı Donanmasını, Yavuz Sultan Selim döneminde devlet hizmetine giren ünlü korsan Kurdoğlu Muslihüddin Reis yönetmiştir. Emrinde 138 savaş ve 350 taşıma gemisinden oluşan Osmanlı filosu ile 25 gemiden oluşan Mısır filosu bulunan Kurdoğlu, uyguladığı başarılı bir tabiye ile, ele geçirilmesi çok zor olan bu adayı 20 Aralık 1522 tarihinde fethetmeyi başarmıştır.

Yapılan anlaşma ile Herke, İlyaki, İncirli, İstanköy, Leros, Sömbeki, Kalimnos, Alimnia adaları ile Anadolu kıyısında Bodrum, Tahtalı ve Aydos kaleleri de Rodos ile beraber teslim alınmış ve bu adalar bir Sancak yapılmıştır.

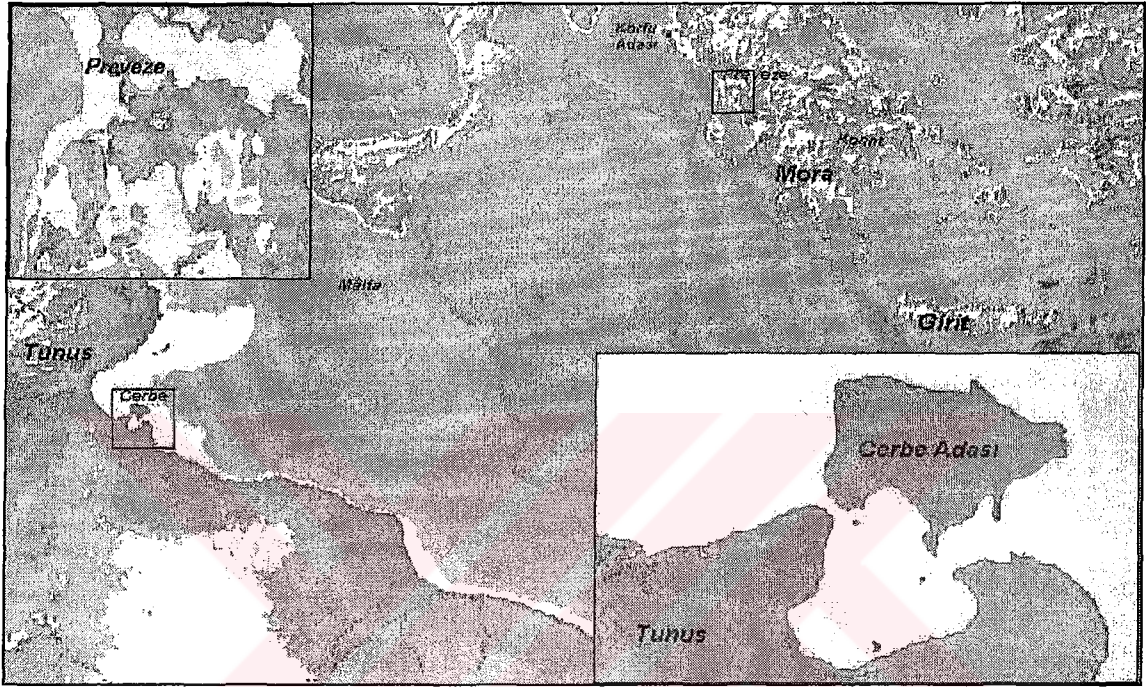
Yavuz Sultan Selim zamanında padişaha bağlılığını bildiren Barbaros, Kanuni’ye de aynı şekilde bağlılığını göstermiştir. Barbaros, Osmanlı Donanması ile Nice şehrini ele geçirmiş, üs ve liman inşasına önem vermiştir.

Kanuni Sulatan Süleyman zamanında Osmanlı Bahriyesi, her alanda olduğu gibi Avrupa’nın denizci devletlerinden daha üstün bir duruma gelmiştir. Bu dönemde özellikle Barbaros Hayrettin Paşa ve Turgut Reis, Oruç Reis, Seydi Ali Reis gibi Türk korsanlarının Akdeniz’deki faaliyetleri ve fetihleri sayesinde Akdeniz bir Türk gölü haline gelmiş, Kızıldeniz’de de hakimiyet sağlanmıştır.

Preveze deniz zaferi (1538), Türkler için Akdeniz’de yeni bir dönemin başlangıcı olmuş ve Akdeniz tam anlamıyla Türk hakimiyetinin altına girmiştir. Preveze’den sonra, Hıristiyan alemlerinde ticaret gemisi dolaştıramaz hale

gelmiştir. Preveze savaşı sırasında donanmanın sağ kanadına komuta eden Salih Reis Preveze zaferinin kazanılmasında büyük rol oynamıştır. Barbaros öldükten sonra Turgut Reis ile birlikte Tunus üzerine yapılan bütün deniz seferlerine katılmış ve büyük başarılar elde etmiştir.

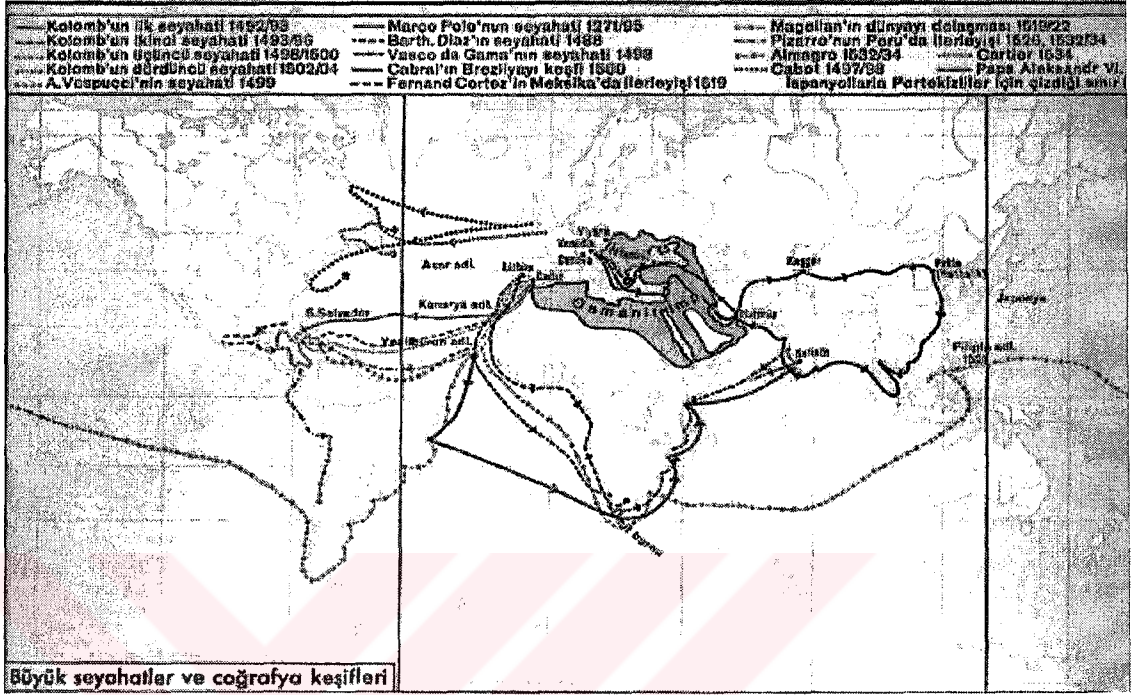

Şekil 4.2 : Preveze ve Cerbe

Barbaros'un "Ulaştırmanın düğüm noktalarının kontrolü" politikası ve bunu uygulamadaki etkinliğini göz ardı etmek mümkün değildir. Tarihçiler; " Türklerin, Hindistan ve Uzak Doğu ticaret yollarını keserek, Avrupalıları okyanuslar ötesi keşiflerde bulunmaya zorladığını, Barbaros'un ve onun sancağı altında toplanan kaptanların faaliyetlerinin de, bu keşifleri hızlandıran bir etken olduğunu" belirtmişlerdir.

Bu dönemde, Portekizliler, Ümit Burnu yolunu bularak, Hindistan kıyılarına sefere başlamışlardır. Ticaretin doğrudan bu yolla yapılması, Osmanlı çıkarlarına zarar vermiş, bunun üzerine Kanuni, Mısır Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'ya bir donanma kurarak Hindistan'a sefer yapmasını emretmiştir. Bu seferle Aden kalesi ele geçirilmiş, Hindistan sahillerinde Portekizlilere ait kaleler yıkılmıştır. Ancak, paşanın

geri dönmelerinden sonra, yerli halk Portekizliler ile birleşerek, kaleyi tekrar geri almıştır.

Şekil 4.3 : Büyük Seyahatler ve Coğrafya Keşifleri

Akdeniz'de askeri alanda sağlanan hakimiyet maalesef ticari alanda sağlanamamış, donanma ticaret filoları ile desteklenememiştir. Bunun yanı sıra 1535 senesinde Fransızlara verilen kapitülasyonlar ile Fransızların Akdeniz'de serbest ticaret yapabilmeleri sağlanmış ve böylelikle Kuzey Afrika'da geçimini korsanlıkla sağlayan Türk halkına ekonomik yönden büyük bir darbe vurulmuştur.

Barbaros'un vefatından sonra kaptanlık makamına Sokullu Mehmet Paşa getirilmiştir. (1546) Sokullu Rumeli Beylerbeyi olunca yerine Sinan Paşa kaptan olmuştur.(1550) Barbaros Hayrettin Paşa'dan sonra Turgut Reis'in kaptanlık makamına yükselmesi, o dönem gemicilerinin ortak arzusu olmakla beraber devletin de yararına olmasına rağmen Sinan Paşa kaptan olmuştur. Sinan Paşa kaptan

olduktan sonra, Turgut Reis ve arkadaşlarını ortadan kaldırmaya çalışmış, bu durum bahriyede karışıklığa yol açmıştır.³⁸

Hadım Süleyman Paşa'dan sonra Hint Kaptanlığı'na Piri Reis getirilmiştir. Bu sırada Katif'de bulunan Murat Reis, Basra körfezinin Lahse kıyısında küçük bir liman şehri olan Katye sancak beyliğine tayin edilmiştir. Piri Reis Portekizlilerle yaptığı savaşta yenilince donanmayı Basra'da bırakarak geri dönmüştür.(1552) Hint seferinde başarısızlığa uğraması yüzünden idam edilen Piri Reis yerine, 1552'de Mısır Kaptanlığı'na Murat Reis atanmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman tarafından Portekiz donanmasıyla girdiği deniz savaşını kaybeden Murat Reis'in yerine ise Hint Kaptanlığı'na Seydi Ali Reis atanmıştır. Basra'daki donanmayı Süveyş'e getirmekle görevlendirilmiştir. Ancak bunun imkansız olduğunu anlayan Seydi Ali Reis yaptığı mücadelelerden elinde kalan gemileri satarak karadan İstanbul'a dönmeye karar vermiştir.

Kanuni devrinde özetle, Osmanlı donanması, Akdeniz'e hakim olmuş, Hint okyanusunda Portekiz ile rekabete girilmiş, ancak padişahın ölümü üzerine Hürmüz adasının fethi gerçekleşmemiştir. Bu dönemde Türk Donanmasının Hint Okyanusu'ndan Zengibar'a, Diyu'ya hatta Sumatra'ya kadar uzandığı, Doğu Akdeniz, Karadeniz ve Kızıldeniz'in ise tamamen birer Türk gölü haline geldiği görülmektedir.

Kanuni'nin vefatından sonra yerine geçen oğlu II. Selim zamanında (1566-1574) Türk Donanmasının Akdeniz hakimiyetini devam ettirdiği görülmektedir. Sultan II nci Selim tahta çıkar çıkmaz, Kıbrıs'ın kuşatılmasını emretmiş, 1570 yılına kadar yapılan savaşlarda, Magosa kalesi düşürülememiş yaklaşan kış mevsimi dolayısıyla burada 40 gemilik bir kuvvet bırakılarak geri dönmüştür. Kışın bitmesini müteakip İstanbul'dan gelen kuvvetler karşısında daha fazla dayanamayan kale komutanı Bragadino 4 Ağustos 1571'de kaleyi teslim etmiş ve Kıbrıs'ın fethi tamamlanmıştır.³⁹

³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.552.

³⁹ Haluk Y.Şehsuvaroğlu, Deniz Tarihimize Ait Makaleler, İstanbul, 1965, s.112.

Kıbrıs'ın alınmasından sonra İspanyol ve Venediklilerden oluşan Haçlı donanmasına karşı girişilen İnebahtı Deniz savaşı kaybedilmiştir. Bu savaşın kaybında en önemli etken olarak Haçlı donanması tarafından kullanılan uzun direkli, yelkenli, yüksek bordalı, 36 toplu "Gali" sınıfı tekneler gösterilmiştir. Hatta bu nedenle bu savaş kürek devrinin sonu yelken devrinin başı olarak kabul edilmiştir.⁴⁰

Bu savaş, Avrupa'da Osmanlı donanmasının Akdeniz hakimiyetinin son bulması olarak algılanmış olmasına rağmen, Osmanlı donanması, Kılıç Ali Paşa (Uluç Ali Paşa) ve Sokullu Mehmet Paşa'nın akılcı politikaları sonucunda, 11 Haziran 1572 günü 250 parça yeni gemi ile tekrar denizlere açılmıştır. Ancak İnebahtı deniz savaşındaki personel kaybının kısa süre içinde yerine konulması da mümkün olmamıştır.

Osmanlıların 1521 yılında Rodos, 1571 yılında Kıbrıs adalarını almaları, ciddi bir Akdeniz egemenlik politikasına sahip olduklarını göstermektedir. Bu adaların tamamlayıcısı ise Girit Adası olmuştur. Tarih Kıbrıs ve Girit adalarının kaderinin ortak olduğunu bir kez daha göstermiştir. (648 yılında Kıbrıs'ı alan Araplar 860 yılında Girit'i, 760 yılında Kıbrıs'ı alan Bizanslılar 960 yılında Girit'i, 1192 yılında Kıbrıs'ı alan Venedikliler 1204 yılında Girit'i ele geçirmişlerdir.)⁴¹

Girit seferine Ege'de deniz hakimiyetinin temin edilmesinden önce başlanması önemli bir hata olmuştur. Uzayan savaş Osmanlı maliyesini iyice zarara sokmuştur. Girit savaşları Osmanlı donanmasını derinden etkilemiş, Osmanlı donanmasının temelini oluşturulan çektirilerden vazgeçilerek kalyonlara geçilmeye başlanmıştır. Özellikle IV. Mehmet zamanında (1648-1687) kalyon inşasına önem verilmiştir. Kalyonlar, 1682 tarihinde kati olarak kabul edilmiş, Osmanlı donanmasında fazla miktarda kalyon bulunmaya başlamış ve Venediklilerin Akdeniz'de yarım asra yakın bir zaman elde ettikleri üstünlük ellerinden alınmıştır.

Türk donanması 1717 senesinden 1770 senesine kadar 50 seneyi aşkın bir süre savaş görmemiştir. Kalyonlar sayesinde Osmanlı donanması, 1770 senesinde

⁴⁰ Ali İhsan Gencer, İkinci Türk Denizcilik Sempozyumu.

⁴¹ A.Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında Tarihsel Bir örnek Olarak Girit'in Yunanistan'a Katılması, Stratejik Araştırmalar ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara, 2002, s.139-140.

meydana gelen Çeşme muharebesine kadar, 80 yıl boyunca Akdeniz hakimiyetini elinde tutmuştur. Ancak diğer denizci devletlerin, Amerika gibi deniz aşırı ülkelerden, yelkenlilerle ticaret yapmasına karşın, verilen kapütülasyonların da etkisiyle, Osmanlı devletine ait deniz ticareti yok olma noktasına gelmiştir.

Bu esnada Avrupa devletleri denizcilik alanında önemli gelişmeler kaydetmişlerdir. Nitekim 1770 yılında Rusların on beş kapak, altı firkateyn ve diğer hafif gemilerden oluşan deniz filosu Amiral Alexis Orloff ve Spiridov'un komutasında Septe boğazını geçerek Akdeniz'e girmiş ve Mora önlerine gelmiştir. Koyun Adaları mevkiinde yapılan muharebe sonrasında Kaptan-ı Derya Hüsamettin Paşa komutasında Çeşme limanına sığınan Osmanlı Donanması limana sevk edilen ateş kayıkları tarafından yakılmıştır. Bu savaştan sonra Osmanlı İmparatorluğu Akdeniz'deki hakimiyetini iyice kaybetmiştir.

4.1.1.Meluncanlar

Osmanlı Donanması'nın Doğu Akdeniz hakimiyetini sağladıktan sonra Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na açılması Avrupalıların doğu ticaret yollarını tehlikeye sokmuştur. Osmanlı'nın genişlemesine karşılık Avrupalı devletler güç dengesi yaratmak için gayret göstermişler, fakat Avrupa devletleri kendi siyasi ve iktisadi çıkarları yüzünden birleşmiş karşı bir kuvvet kuramamıştır. Onun yerine Avrupa devletleri ayrı ayrı Osmanlıya karşı mücadele etmişlerdir. Avrupalıların esas endişesi ticaret olmasından dolayı, Hindistan'a giden yeni ticaret yolları aramak ve ticaret ortakları bulmak amacıyla "Keşif Seferleri" yapmaya başlamışlardır. Bu seferler sayesinde Portekizliler Ümit Burnu'nu bulmuş ve ABD keşfedilmiştir.

Osmanlı Keşif Seferleri ile ilgilenmesine ve Avrupada'ki gelişmeleri takip etmesine rağmen Amerika'yı sömürgeleştirmek ve ticari ilişkiler kurmak gibi bir planı olmamıştır. Osmanlı bu dönemde ticari ve askeri faaliyetlerinin çoğunu Kuzey Afrika, Akdeniz, ve Orta Doğu bölgelerinde yoğunlaştırmıştır.

Bu dönemde Amerika'ya giden Türklerin çoğunu deniz savaşında veya kuşatma sırasında tutuklanan Osmanlı denizcileri oluşturmuştur. Meluncan'ların "Osmanlı Leventleri'nin torunları oldukları" tezi İngiliz Tarihçi David Hukluyt'un

araştırmalarına dayanmaktadır. 1500-1600 yıllarında Portekizliler savaşlar esnasında esir aldıkları Osmanlı leventlerini Brezilya'daki kolonilerine götürmüşlerdir.

İngiliz Amirali Sir Francis Drake Türk leventlerini kolonilerden kurtararak gemisi ile Virginia açıklarındaki Roanake adasına gitmiştir. Buradaki İngilizler gemi ile ülkelerine geri dönmek isteyince Amiral Drake, İngilizlere yer açmak amacıyla onların sayısı kadar Osmanlı Leventini gemiden indirerek bu adada bırakmıştır.

Adada kalan Osmanlı Leventleri Kuzey Carolina sahillerine çıkarlar ve buradaki yerlilerden olan "Çeroki" ve "Powhatan" adlı Kızılderili kabilelerinin kızlarıyla evlenirler. Böylece Meluncanların ilk kuşak nesilleri dünyaya gelir. Meluncanlar Amerika'nın güney doğu taraflarında Tennessee, Georgia, Güney ve Kuzey Caroline, Virginia, Kentucky, ve Appalachians dağlarına yerleşmişlerdir.

Meluncanlar isminin kökü Melun-Can'dır. Kendilerini atalarının yurtlarından ayrı kaldıkları için lanetlenmiş kabul ederler. Melun Osmanlıca da "Tanrının lanetlediği kişi" anlamına gelir. Buna göre Meluncanların isimlerinin kökeninin Osmanlıca olduğunu söylemek hiçte yanlış olmaz. 200'den fazla Meluncan üzerinde yapılan DNA testlerine göre, bunların Türk, Irak veya Kıbrıs kökenli olmaları çok yüksek bir ihtimal olduğu görülmüştür. Meluncanların folkloru da Türklere has özellikler içermektedir.

ABD'li Prof. Kennedy, 15 yıldır devam eden araştırmalar neticesinde, Meluncanların atalarının Osmanlı neslinden geldiğine dair linguistik, tıbbi, genetik, kültürel ve tarihi pek çok delile rastladıklarını belirtmiştir.

Bugün ABD'de 75 bin Meluncan'ın bulunduğu ve bunların sayısının 250 bini bulabileceği değerlendirilmektedir. ABD'nin 16. Başkanı Abraham Lincoln'un bunun yanı sıra 1960'lı yılların en büyük müzik devlerinden Elvis Presley'in de bir Meluncan olduğu bilinmektedir.

4.2. Osmanlı Hakimiyeti Sonrası Doğu Akdeniz

Rusya'nın 1770-1774 savaşıdan sonra Küçük Kaynarca Antlaşması'yla bağımsızlık verilen Kırım'ı ilhak etmesi ve Boğazlar konusunda belirginleşen yeni politikası; İngiltere'yi tutumunu değiştirmeye mecbur etmiştir. İngiltere başbakanı Pitt, kamu oyunun muhalefetine rağmen ısrarla Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü savunmuştur.

Hindistan'a giden en kısa deniz yolu üzerinde bulunan Mısır'ın Fransa tarafından işgal edilmesiyle Akdeniz'de gücü zayıflayan İngiltere, 1800 yılında Malta'yı işgal etmiştir. Fransa'nın Mısır'a yerleşmesi, Rusya bakımından da tehlike doğuracağı için, gerek İngiltere ve gerekse Rusya Osmanlı Devleti'nin yardımına koşmuşlardır. Bir yanda Aralık 1798 tarihinde Rusya ile ve Ocak 1799 tarihinde İngiltere ile ittifak antlaşması imzalayan Osmanlı Devleti bu tarihten itibaren "Denge Politikasını" başlatırken; diğer yanda ise Orta Doğu ve Asya yolu üzerinde bulunan Akdeniz üzerinde İngiltere-Rusya mücadelesi başlamıştır.

Yunan ayaklanması ve bağımsızlığı İngiltere'nin Akdeniz'deki egemenlik mücadelesinde gelişmelere sebep olmuştur. Başlangıçta İngiltere Yunan ayaklanmasına sıcak bakmamıştır. Bundaki amacı ise Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması ve Rusya'nın Akdeniz'e inmesinin önlenmesi olarak özetlenebilir.

Fakat sonraları Dışişleri Bakanı Canning'e göre; Yunan ayaklanması bir Hıristiyanlık davası haline gelmiş ve bu işin liderliğini de Rusya soyunmuştur. Yunanlılar er geç bağımsızlıklarını alacaklar ve bundan dolayı Rusya'ya minnettar kalacaklardır. Bu ise Yunanistan'ın Rusya'nın etkisi altına girmesi ve Rusya'nın Yunanistan vasıtasıyla Akdeniz'e inmesini sağlayacaktır. Böyle bir durumu önlemek için, İngiltere Yunan davasına destek vermeli ve kurulacak Yunanistan; Rusya'ya değil, İngiltere'ye minnettar olmalıdır.⁴²

⁴² Fahir Armaoğlu, 19.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, s. 172-173.

Hatta bu suretle Osmanlı Devleti'ne yardım edilmiş ve Akdeniz de Rus tehlikesinden kurtarılmış olacaktır. İngiltere bu düşünce doğrultusunda Mora Rumlarına para yardımı yapmaya başlamıştır.

1827 Navarin Olayı, Doğu Akdeniz'de Rusya'ya karşı koyabilecek bir deniz gücünü ortadan kaldırmıştır. 1829 yılında bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın sınırları, İngiltere'nin isteğiyle daraltılmıştır. İngiltere Akdeniz'de kontrolü altında tuttuğu Yedi Adanın karşısına, toprakları geniş bir Yunanistan'ın çıkmasını istememiştir.⁴³ Çıkarıcı İngiliz politikaları, Osmanlı İmparatorluğunu parçalayarak topraklarının bir kısmını sömürgelerine ekleme, bir kısmını da kendisine bağımlı kalacak küçük devletlere verme şeklinde değişince, Akdeniz'de kendisine minnettar ve bağlı, sözünden çıkmayan Yunanistan'ın daha geniş topraklara egemen olmasını istemeye başlamıştır.⁴⁴ Bu düşünceden hareketle İngiltere, daha Çanakkale muharebeleri devam ederken, Yunanistan'a Kıbrıs'ı vermeyi vaat ederek kendi tarafına çekmeye çalışmıştır.

Akdeniz'de egemenlik mücadelesi sıcağı sıcağına devam ederken, İngiltere 1830 yılından itibaren doğu yolu ile ilgili olarak bazı projeler üzerinde çalışmalara başlamıştır. Bunlardan en önemlisi, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla ilgili teknik çalışmaların başlatılması olmuştur. Ümit Burnu'nu dolaşan yolu üçte bir oranında kısaltacak bu proje, zamanın İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston tarafından siyasi nedenlerle uygun bulunmamıştır. Asıl sebep ise Akdeniz ile Kızıldeniz arasında açılacak bir kanalın, bütün sorunları ile birlikte ikinci bir boğaz olacak karşılına çıkacak olmasıdır. Zaten 1798 Osmanlı-Rus Antlaşmasıyla başlayıp gelişen ve birinci boğazlar olarak nitelenen Çanakkale ve İstanbul Boğazları üzerinde devletler arası rekabetten doğan sorunlar, bu sorunlara çıkarları nedeniyle taraf olan İngiltere'yi fazlasıyla uğraştırmaktadır.

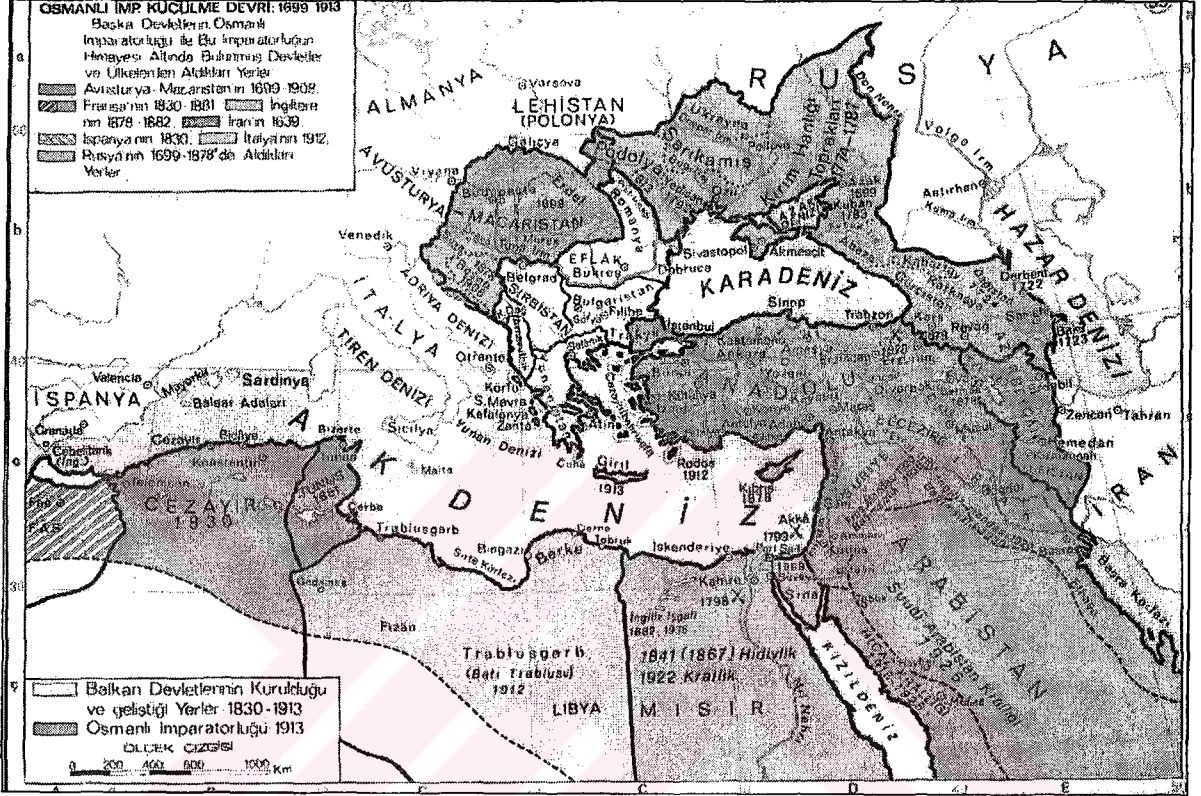
İngiltere Hindistan'a gitmek için Süveyş yerine daha kısa bir yol olan, Doğu Akdeniz-Fırat vadisi güzergahı üzerinde düşünmeye başlamıştır.⁴⁵ Ren ve Tuna'da nehir ulaşımı denenmiş ve olumlu sonuçlar alınmıştır. İngiltere böylelikle bu projede

⁴³ Fahir Armaoğlu, a.g.e.s.185.

⁴⁴ Mehmet Kocaoğlu, Uluslar Arası İlişkiler Işığında Orta Doğu, Ankara, Genkur Basımevi, 1995, s. 68.

⁴⁵ Sabahattin Şen, Su Sorunu, Türkiye ve Orta Doğu, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1993, s. 370-371.

karar kılmış ve bu yolu geliştirmek ve işletmek için Osmanlı İmparatorluğu'na başvurmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus her iki projemin de Akdeniz kaynaklı olmasıdır. Bu sıralarda Osmanlı devleti, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ayaklanmasıyla uğraşmaktadır.

Şekil 4.4 : Osmanlı İmparatorluğu Küçülme Sürecinde Doğu Akdeniz Hakimiyeti⁴⁶

1830-1841 yılları arasında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşanın devlete karşı isyanı, Doğu Akdeniz'de çıkarları olan İngiltere ve Fransa'yı karşı karşıya getirmiştir. Rusya'nın da Boğazlardaki çıkarları nedeniyle, Osmanlı Devleti üzerindeki üç devletin politik manevralarından en kazançlı İngiltere çıkmış ve Yakın Doğu üzerinde etkinliğini arttırmıştır.⁴⁷ İngiltere, Hindistan ve Doğu Akdeniz'deki güvenlik ve çıkarlarını en iyi şekilde korumayı bilmiş ve 16 Ağustos 1838 tarihinde Osmanlı Devleti ile imzaladığı Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi ile Osmanlı gümrük duvarlarını indirerek, emekleme döneminde olan Osmanlı sanayisini savunmasız

⁴⁶ Hüseyin Dağtekin, a.g.e.s.55.

⁴⁷ Mehmet Kocaoğlu, a.g.e. s. 29.

halde bırakmıştır. Bu antlaşma ile Dicle-Fırat nehirleri, sulama ve ulaşım konuları yanında aynı zamanda siyasi bir nitelik kazanmıştır.

Nitekim İngilizler, Fırat ve Dicle nehirlerindeki bu çalışmalarını ve Hindistan'a gidecek yolun geliştirilmesi düşüncelerini tam olarak uygulamaya sokamamışlardır. İngilizler daha sonra, 1850 yılında yine Akdeniz bağlantılı, bir bölümü demir yoluyla bir bölümü de nehir yoluyla olmak üzere, Akdeniz'i Basra Körfezi'ne bağlama projesini ortaya atıp geliştirmeye çalışmışlardır. Düşündükleri demir yolu, İskenderun Körfezi'nden başlayıp Fırat Nehri'ni geçerek Mezopotamya'ya girip Bağdat'a ulaşacak, oradan Dicle ile Fırat sularının birleştikleri yer olan Basra kentine ve Basra körfezine varacaktır.⁴⁸ Bu proje de çeşitli nedenlerle uygulamaya sokulamamıştır. Fakat bu projeler Akdeniz ve Orta Doğu konusunda devletler arasında çeşitli gelişme ve sürtüşmelere yol açmıştır.

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin yeniden hayat bulup canlanmasına sebep olmuştur. Bu durum, Rusya'yı telaşlandırmıştır. Osmanlı'nın taksim edilebilmesi ve Boğazlara inilebilmesi için zayıf olması gerekmektedir. Ancak Rusya'nın Osmanlı'ya her taarruzunda veya taksim planlarında, İngiltere ve Fransa Rusya'ya karşı koymuştur. Bu nedenle, Rusya bu iki devletle anlaşmak zorunda olduğunu anlamıştır.

Çar Nikola 1844 yılında Londra'ya yaptığı seyahatte Bulgaristan ve Romanya'yı Rusya'nın idaresine, Boğazlar çevresinde bir Bizans devleti kurarak, Girit ve Mısır'ı İngilizlere veren bir taksim projesi teklif etmiş, İngilizler, teklifi derhal reddetmişlerdir.⁴⁹ İngilizler Akdeniz'in güvenliğinin sağlanması için Mısır ve Girit'i yeterli bulmamışlar, boğazların kendi kontrolleri dışında güçlerin eline geçmesini sakıncalı olarak değerlendirmişlerdir.

1856 Kırım Harbi öncesi Rusya, kutsal yerler sorununu ortaya atarak Osmanlı İmparatorluğunu parçalama teşebbüslerine başlamıştır. 9 Ocak 1853 gecesini Çar Nikola İngiliz elçisi Sir Hamilton'a Osmanlı İmparatorluğu'ndan hasta adam olarak bahsederek; "Osmanlı ölünce bir daha dirilmemek üzere ölecektir. İşte bunun için

⁴⁸ Sabahattin Şen, a.g.e. s. 373.

⁴⁹ Mehmet Kocaoğlu, a.g.e. s. 32.

size soruyorum: Böyle bir olay ile kargaşa, anarşi ve hatta bir Avrupa savaşı karşısında kalmaktansa, önceden tedbir almak daha akıllıca bir hareket olmaz mıydı? Çar'a diyerek Osmanlı üzerindeki emellerini açıkça dile getirmiştir. Sir Hamilton ise Çar'a "Majesteleri lütfen beni mazur görsünler. Şunu söylemek zorundayım ki, kuvvetli bir adama, zayıf ve hasta bir adamı korumak düşer." şeklinde bir cevap veriyordu. Bu konuşmadan; Rusya ile İngiltere arasında Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki mücadelenin devam ettiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu mücadelenin ana noktasını ise İngiltere'nin doğu sömürge yollarını içeren Akdeniz egemenliği oluşturmaktadır. İngiltere'den istediği cevabı alamayan Rusya, Eflak ve Buğdan'ı işgal eder ve Sinop'a baskın yaparak Osmanlı Donanmasını yakar. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa Ocak 1854 tarihinde bir ittifak imzalayarak, Osmanlı Devleti yanında Rusya'ya karşı savaşa katılırlar.

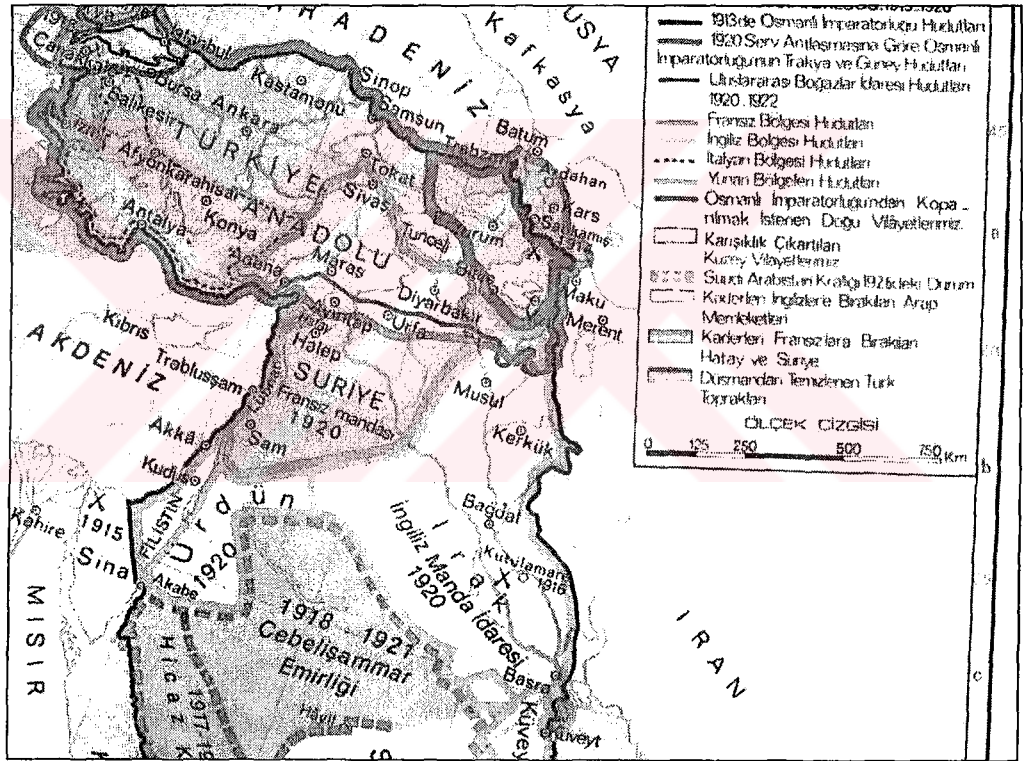
İngiltere Kırım Savaşı sonunda en karlı çıkan devlet olmuştur. Savaş sonunda Karadeniz tarafsız hale getirilmiş ve askerden arındırılmıştır. Karadeniz'de savaş gemisi bulundurulmayacak ve mevcut tersaneler de yıkılacaktır. Bu durum şüphesiz İngiltere açısından Akdeniz'in güvenliğinin sağlanması anlamına gelmiştir.

Kırım Savaşından sonra Akdeniz'deki önemli bir gelişme de, 1815 Viyana Kongresi kararları ile İngiltere'ye verilen Yedi Adanın, Paris Konferansından sonra İngiltere tarafından Yunanistan'a terk edilmesi olmuştur. Bu olay Girit adasında ayaklanma çıkmasına sebep olmuş ve İngiltere bu sefer de Girit Adasının Yunanistan'a verilmesini isteyen devletlerin karşısında yer almıştır. İngiltere, küçük bir Yunanistan'ın kurulmasını kabul etmiş, fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunmasını, büyük bir Yunanistan'ın kurulmasına tercih etmiştir.⁵⁰ İngiltere'nin asıl amacı, Akdeniz'de Rus etkinliğini önlemek ve Rusya'nın Akdeniz'de sahip olabileceği bir üstünlüğe engel olmak amacıyla Girit adasının kontrolünü elinde bulundurmaktır.

İngiltere'nin Girit Adası üzerindeki arzusu çok eskilere dayanmakla beraber, 1878 yılında Kıbrıs'ı Girit'e tercihinin asıl sebebi adayı Osmanlı Devleti elinden almak, Rusya'nın Doğu Anadolu'dan güneye inerek İskenderun üzerinden Akdeniz'e inmesi tehdidini şimdilik uzaklaştırmak olmuştur. Tarihimizde 93 Harbi adını alan

⁵⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.282.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı öncesi Rusya'nın Avrupa devletlerine gönderdiği muhtıraya karşı, İngiltere'nin verdiği nota, Akdeniz'deki egemenlik mücadelesini en iyi şekilde anlatmaktadır. İngiltere, Hindistan ile, dünya ticaretinin güvenliği için gerekli olan Süveyş Kanalı'na hiçbir zarar verilmemesini, savaşan taraflardan ister. İngiltere, İstanbul şehrinin, şimdiki sahibinden başkasının eline geçmesine kayıtsız kalmaz. İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın bugünkü rejimleri hiçbir şekilde değiştirilemez. İngiltere'nin Basra Körfezi'nde korumaya mecbur olduğu çıkarları vardır. 3 Mart 1878 yılında imzalanan Ayastefanos antlaşması İngiltere'nin itirazı ile karşılaşmıştır. İtirazın ana sebebi ise Boğazlar ve Doğu Anadolu'da meydana gelen yeni durumun İngiltere'nin Akdeniz ve Basra politikalarında güvenliğini olumsuz yönde etkileyecek olması olmuştur.

Şekil 4.5 : Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşımı⁵¹

İngiltere'nin imparatorluk yolu olan Akdeniz mücadelesine iki yeni güç İtalya ve Almanya da katılmışlardır. Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ni parçalayarak, sıcak denizlere inme arzusu uğruna kararlılığını ortaya koyması İngiltere'yi; Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikasına rağmen, Balkanlar'dan Akdeniz'e sarmak

⁵¹ Hüseyin Dağtekin, a.g.e.s.63.

isteyen Rusya'ya karşı, burada küçük devletler kurmaya sevk etmiştir. Nitekim, Balkanlar'daki ayrılıkçı hareketlerin tümü Rusya tarafından başlatılmış olmasına rağmen, bir süre sonra inisiyatifi ele geçiren ve sonuçta kurulan devletçikleri menfaatleri doğrultusunda kullanan ülke İngiltere olmuştur.

İngiltere Doğu Akdeniz hakimiyeti kapsamında Ege Adaları ile de çok yakından ilgilenmiştir. 1913 yılında İtalya, işgal ettiği Ege Adalarını terk etmemek arzusunu açıkladığında bu tutumun Almanya'nın Akdeniz'e yerleşme konusundaki beyanları ile uyum içerisinde olduğunu anlayan İngiltere, İtalya ve Almanya'nın bu adaların bir kaçına yerleşmesinden ise bütün adaların Yunanistan'a katılmasını desteklemiştir. Akdeniz mücadelesinde İngiltere'nin birinci amacı, Rusya'nın İstanbul'a, Mısır'a ve Süveyş Kanalı'na ulaşmasını engellemek, ikinci amacı ise Fransa'ya karşı bölgede yıllarca süren mücadeleye devam etmek ve üstünlüğü elde bulundurmak olmuştur.

Akdeniz'deki mücadele başlangıçta Fransa ve İngiltere arasında devam ederken, 1783 yılında Kırım'ı ilhak eden Rusya'nın Karadeniz'e inmesinden sonra mücadeleye Rusya'da katılmıştır. Mücadeleye Almanya ve İtalya'nın da katılması, Rusya'nın geleneksel faaliyet alanının Balkanlar ve Türk Boğazları bölgesinden 19. yüzyılın sonlarından itibaren Kafkaslar ve İran'a kayması İngiltere'yi ticaret yolu üzerinde bulunan Akdeniz'in güvenliği için yeni politikalar üretmeye itmiştir. İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerinde bu zamana kadar uyguladığı "Böl, Parçala ve Yönet" ilkesi, "Böl, Parçala ve Yut" şekline dönüşmüştür. İngiltere, bu politikanın ilk örneğini 4 Haziran 1878 yılında Osmanlı ile yaptığı gizli bir antlaşma ile gerçekleştirmiştir. Rusların, Balkanlar'a Doğu Anadolu'dan İskenderun Körfezine doğru sarkarak "Yakın Doğu ve Hindistan'ı" tehdit etmesine karşı, İngiltere Kıbrıs Adası'nı geçici olarak işgal etmiştir. Yine İngiltere aynı politikanın devamı olarak 1882 ilkbaharında, Osmanlı'nın en zengin bölgesi olan Mısır'ı da işgal etmiştir.⁵² Böylece İngiltere Akdeniz egemenlik mücadelesinde önemli bir avantaj sağlamıştır.

⁵² Mehmet Kocaoğlu, a.g.e. s. 37.

4.3. II.Dünya Savaşı Sonrası Doğu Akdeniz

İtalya'nın 10 Haziran 1940 tarihinde Fransa'ya savaş ilan ederek II. Dünya Savaşına katılması özellikle İngiltere'yi Doğu Akdeniz'de güç duruma sokmuştur. İtalya'nın Akdeniz'deki kuvvetli donanması sebebiyle İngiltere'nin Malta ile Süveyş arasındaki bağlantı kesilmiş, Cezayir ve Tunus'un Vichy (Fransızlara bağlı) hükümetinin elinde bulunması da, Cebelitarık ile Malta arasındaki bağlantıyı tehlikeye sokmuştur. Bunlardan daha da önemlisi İtalya'nın Libya'dan, Mısır'ı almak üzere harekete geçmesi olmuştur ki, bu şartlar altında İngiltere'nin Cebelitarık-Malta-Süveyş-Aden stratejik yolu tehlikeye girmiştir.

İtalyan kuvvetleri Mısır'a karşı 13 Eylül 1940 tarihinde taarruza geçmiş, 60-70 millik bir ilerlemeden sonra, 16 Eylül tarihinde Mısır topraklarının bir kısmını ele geçirmişlerdir. 8 Aralık 1940 tarihinde ise Mısır'da bulunan İngiliz kuvvetleri İtalyanlara karşı taarruza geçmiştir. Taarruza dayanamayan İtalyanlar geri çekilmeye başlamış ve İngilizler Şubat 1941'de Bingazi'ye girmişlerdir.

Öte yandan İtalya'nın Habeşistan'da da 200.000 kişilik bir kuvveti bulunmaktaydı. Bu kuvvetler Temmuz ayında bir yandan Sudan'ı ele geçirmek için diğer yandan da İngiliz Somali'sini ele geçirmek için harekete geçmişlerdir. İngiliz kuvvetleri çok az olduğundan başlangıçta gerilemiştir. Fakat Kasım ayı başında İngilizler bu bölgelerde de karşı taarruza geçince, İtalyanlar tekrar hezimete uğramışlardır. İngiliz kuvvetleri 1941 Nisan ayında hem İtalyan Eritre'sini ve hem de Habeşistan'ı işgal etmişler ve aynı zamanda da İngiliz Somali'sini İtalyanlar'ın elinden almışlardır. Doğu Afrika muharebeleri 1941 Mayıs ayında sona ermiştir. Böylece İngilizler Akdeniz ve Orta Doğu'daki üstünlüklerini iyice sağlamışlardır.⁵³

Gerek Kuzey, gerek Doğu Afrika hareketinin İtalya bakımından birinci gayesi Süveyş Kanalı'nın ele geçirilmesi olmuştur. Mussolini bunun için üç kollu bir kıskaç uygulamak istemiş, bu kıskaçın iki kolu kuzey ve doğu Afrika cepheleri olmuş, bundan başka Yunanistan ile Girit'i de alıp kıskaçın üçüncü kolunu Doğu Akdeniz'den yürütmek istemiştir. Bu kapsamda İtalya Yunanistan'ın İngiltere'ye üs

⁵³ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 368-370

vermesini de bahane ederek Arnavutluk üzerinden Yunanistan'a girmiştir. Yunan karşı taarruzu karşısında İtalyanlar geri çekilmiş, fakat bu esnada Balkanlar ve Yunanistan Alman işgali altına girmiştir. İtalya'nın Yunanistan'a saldırması karşısında İngiltere Türk-İngiliz-Fransız ittifakına göre Türkiye'nin de savaşa girmesini istemiştir.

II.Dünya savaşına kadar Doğu Akdeniz bölgesinde en çok boy gösteren ülkeler Fransa, İngiltere ve Rusya iken; II nci Dünya Savaşı'ndan sonra bu ülkelerden özellikle İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki eski etkin gücünün kalmadığı görülmektedir. Nitekim, II nci Dünya Savaşı'ndan sonra S.S.C.B.'nin, İran üzerinden Basra Körfezi ile Hint Okyanusu'na, Türkiye üzerinden Boğazlar ve Ege Denizi vasıtasıyla Akdeniz'e ve yine Yunanistan üzerinden Akdeniz'e doğru üç ana koldan yayılma çabalarına giriştiği zaman; hiçbir şey yapamayacağını anlayan İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın batı savunması için önemini belirterek, bu iki ülkeye kendisinin yardım yapamayacağını ve ABD'nin bu iki ülkeye hem ekonomik ve hem de askeri yardım yapmak zorunda olduğunu belirtmiş ve 1947 yılında ABD'den yardım talep etmiştir. Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ABD bu yardımı yapmaya başlamıştır. Böylece, Sovyet Rusya'nın özellikle Orta Doğu'daki yayılmacılığına karşı koyacak güç artık İngiltere değil, ABD olmuştur.⁵⁴

I nci Dünya Savaşı sonuna kadar Hindistan sömürgesini elinde tutmak için mücadele eden İngiltere, savaş sonunda bu sömürgesinin bağımsızlığını tanımak zorunda kalmış ve bütün ağırlığını Orta Doğu bölgesine kaydırmıştır. II nci Dünya Savaşı boyunca bu bölgede etkinliğini sürdürmeye çalışan İngiltere, bölgenin enerji kaynakları ve bu kaynakları Batıya ulaştırma yolları üzerinde olmasından dolayı değerini çok iyi bildiğinden bölgeden çekilmek istememiştir. Bölge üzerinde tarih boyunca Fransa ile mücadele eden, daha sonra ortaya çıkan Rus tehdidine karşı tek başına veya ittifak halinde mücadele eden İngiltere, II. Dünya Savaşı esnasında bu mücadeleyi tek başına yürütemeyeceğini anlamış ve ortaya çıkan yeni güç Amerika ile tarihten gelen bağlarını da çok iyi kullanarak bölgede etkinliğini devam ettirmiştir.

⁵⁴ Mehmet Kocaoğlu, a.g.e. s. 109-110

II nci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Akdeniz'e kıyısı bulunan Arap ülkelerinde önemli siyasal değişiklikler olmuş ve daha önce İngiltere ve Fransa'nın ağırlığını koyduğu bölgelerde bu güçler silinmeye başlamıştır. Fransızlar 1922 yılında, Milletler Cemiyeti'nin kararıyla Suriye ve Lübnan'da manda yönetimi kurmuştur. II. Dünya Savaşı'nda Fransa Almanya'ya yenilince, Fransa'nın Orta Doğu'daki gücü de sarsılmıştır. 1941 yılı 19 Eylül'ünde Suriye'deki Fransız Komiseri General Catroux (Katrü) Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu bağımsızlık 1946 yılında Suriye'deki Fransız kuvvetlerinin çekilmesiyle kesinlik kazanmıştır. Lübnan'daki Fransız yönetimi ise, 1945 yılında İngilizlerle Fransızlar arasında yapılan anlaşmadan sonra sona ermiş bu devletler kuvvetlerini çekerek yönetimi yerli yönetime bırakmışlardır.

I nci Dünya Savaşı'nda Osmanlılar tarafından kanal hareketinde İngilizlere karşı üs olarak kullanılan Filistin, Osmanlılar yenilince İngiliz yönetimine girmiştir. İsrail Devleti'nin kurulma çalışmaları 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Siyonizmin dünya Yahudilerini tek bayrak altında toplama ideali, Filistin'de İngiliz yönetimi sırasında, küçük bir koloni kurulmasıyla ilk meyvesini vermiştir. 1948 yılında İngiltere'nin Filistin yönetimini bırakacağını açıklaması üzerine, İsrail Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmesi, bu toprakların eski ve yeni sahipleri arasındaki çatışmaların başlangıcı olmuştur. 15 Mayıs 1947 tarihinde Filistin'in Arap ve Yahudi olmak üzere ikiye ayrılmasına karar verilerek manda yönetimine son verilmiştir.⁵⁵

Bölgedeki Fransız ve İngiliz nüfuzunun ortadan kalkması doğal olarak birçok ülkenin bağımsızlığa kavuşmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak gerek yeni devletlerin iç ve dış çekişmeleri, gerekse bölgenin stratejik ve ekonomik önemi, eski sömürgeci devletlerin bıraktığı boşluklara yeni devletlerin göz dikmesiyle sonuçlanmıştır.

Orta Doğu ülkelerinin uzun süre batılı devletlerin egemenliği altında bulunması ve bu arada sömürülmesi, doğal olarak bu devletlerde batılı devletlere karşı bir kırınglık ve daha doğru bir deyimle kin duyulmasına neden olmuştur. Bu soruna Arap-İsrail anlaşmazlığı gibi sorunlar da eklenince, Orta Doğu'daki birçok ülke

⁵⁵ Muzaffer Erendil, Çağdaş Orta Doğu Olayları, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1992,s. 65-76.

politikalarını batılardan başka yöne çevirmek zorunluluğunu duymuş ve İngiltere ve Fransa'nın yeri ABD ve SSCB tarafından doldurulmuştur.

4.4. Arap-İsrail Savaşları

İkinci Dünya Savaşı döneminde nispi bir sükunet görülse de çözümsüzlük sürmüş ve 1947 yılında Filistin'i 1920 yılından beri yöneten İngiltere, Siyonist - Arap sorununu çözme sorumluluğunu Birleşmiş Devletlere devretmiştir (Yahudiler, artık toplam Filistin nüfusunun 1/3'nü oluşturmaktaydı ve toprakların % 6'sına sahip olmuşlardı. Ancak, savaş öncesinde ve sonrasında yüz binlerce Yahudi'nin Avrupa'daki Nazi katliamından kaçarak Filistin'e gelmesi üzerine durum daha da kötüleşmiştir). BM, bölgeyi Filistinliler ve Yahudiler arasında bölmeyi öngören tavsiye kararını almıştır. Yahudi tarafı BM'nin önerisini kabul ederken Filistin temsilcileri bu öneriyi reddetmişlerdir. Bölme planı, Filistin topraklarının % 56,47'sinin Yahudi devletine, % 43,53'nün ise Arap devletine verilmesini öngörmüştür. Kudüs'ün etrafında ise uluslar arası bölge oluşturulacaktır.

29 Kasım 1947 tarihinde plan BM Genel Kurulu'nda oylamaya sunulmuş; 33 ülke planı kabul ederken 132 ülke aleyhte oy kullanmış, 10 ülke ise çekimser kalmıştır. Ardından İngiltere, 15 Mayıs 1948 tarihinde Filistin üzerindeki yönetimine son vereceğini açıklamıştır. Esasen Filistin'deki çatışmalar sırasında İngiliz askerlerinin ölmesi, bölgedeki İngiliz varlığını kendi kamuoyunda kabul edilemez hale getirmiştir. Ayrıca, İngiltere ABD'nin bölgeye daha fazla Yahudi göçmen alınması için yapmış olduğu baskıdan da kurtulmak istemiştir. Bu karar Araplar ve Yahudileri, İngiliz varlığı olmadan yüz yüze getirdiği için her iki taraf da silahlanmaya başlamış ve birliklerini seferber etmiştir.

4.4.1.I.Arap- İsrail Savaşı (15 Mayıs 1948)

İlk hareket 1947 yılının Aralık ayında Yahudi güçleri tarafından Filistin Arap köylerine düzenlenmiştir Esasen 1948 yılı, Yahudilerin Arap birliklerinin bölgesine düzenlediği saldırılarla başlamıştır. Irgun ve Lehi militan grupları tarafından desteklenen Yahudi güçleri ilerleyerek Yahudi devleti için tahsis edilen bölgelerin

yanı sıra Filistin devletine verilmesi öngörülen topraklara da girmişlerdir. 09 Nisan 1948 tarihinde Dair Yassin köyünün sakinlerini katletmişler; böylece sıranın kendilerine geleceğinden korkan yüz binlerce Müslüman Filistinli'nin Lübnan, Mısır ve Batı Şeria'ya kaçmalarını sağlamışlardır. Yahudi birlikleri Negev, Galilee, Batı Kudüs ve kıyı bölgesinin çoğunu işgal etmişlerdir.

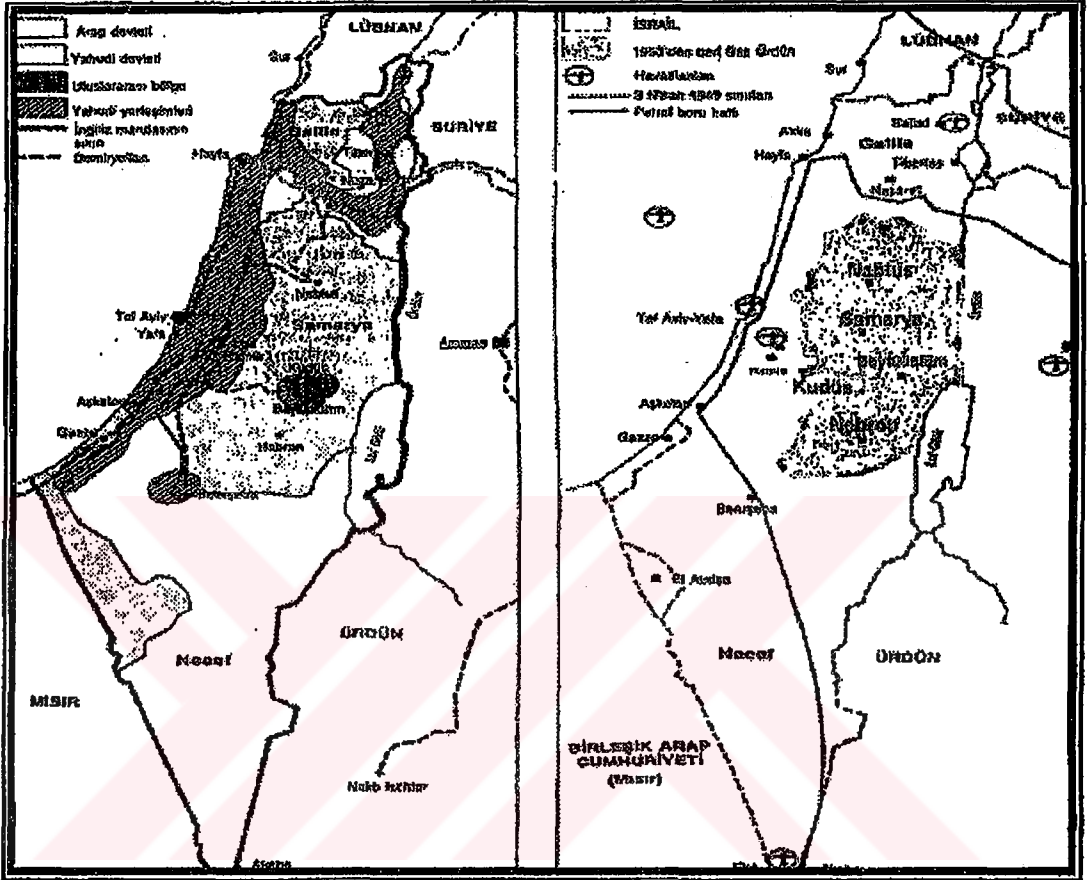
I.Arap- İsrail Savaşı Mısır, Irak, Suriye, Ürdün ve Lübnan'ın İsrail'i tanımadıklarını beyan ederek 15 Mayıs 1948'de saldırıya geçmesiyle başlamıştır. İsrail, dışarıdan aldığı destek sayesinde Arap Devletlerinin saldırılarını püskürtmüştür.

Yaklaşık bir yıl süren savaşın sonunda Batı Şeria, Ürdün, Gazze Şeridi, Mısır ve tüm Necef, Galile Gölü ile Kudüs'ün batı kesimi İsrail hakimiyetine geçmiştir. Arapların yenilgisiyle sonuçlanan bu savaş sonrasında İsrail sınırlarını 5000 kilometrekare genişletmiştir. Yeni işgal ettiği topraklarla birlikte İsrail, Filistin topraklarının % 78'ine hakim olmuştur. Belirtilen kesimlerde yaşayan yaklaşık 750.000 Filistinli Arap, Şeria (Ürdün) Nehri'nin batısındaki ve Gazze şeridindeki bölgelere göç etmiştir. İsrail ile Mısır'ın 24 Şubat 1949 tarihinde Rodos'ta imzaladıkları anlaşma sonucunda çatışmalar sona ermiştir. Kudüs şehrinin 30 Kasım 1948 tarihli İsrail- Ürdün ateşkesi ile belirlenen de facto bölünmesi, iki ülke arasında 23 Nisan 1949 tarihinde yapılan ateşkes anlaşması ile resmi hale getirilmiştir.

2500 yıllık bir süreçten sonra kurulan ilk Yahudi devleti olan İsrail, 14 Mayıs 1948 tarihinde Tel Aviv'de ilan edilmiştir. Kuruluş bildirgesi, son İngiliz birliğinin bölgeden çekilmesinin ardından yayımlanmış ve bağımsızlık kararı derhal yürürlüğe konulmuştur. Filistinli Araplar, 15 Mayıs'ı "El Nakba" yani "Felaket Günü" olarak ilan etmişlerdir.

A. Filistin'de, BM'nin 1947'de Önerdiği Taksim Planı

B. İsrail Sınırlarının 1948'dan Sonraki Genişlemesi

Şekil 4.6 : İsrail Sınırlarının 1947 BM Kararından Sonra Genişlemesi

4.4.2.II.Arap- İsrail Savaşı (15 Mayıs 1948)

Mısır ile İsrail arasında 29 Ekim 1956 yılında II.Arap savaşı çıkmıştır. Bu savaş Mısır lideri Abdülnasır'ın Süveyş kanalını millileştirmesi sonucu ortaya çıkan uluslararası kriz esnasında patlak vermiştir. Nasır'ın bu kararı üzerine İsrail, 1956 Ekim'inde İngiltere ve Fransa ile anlaşarak Mısır'a saldırmıştır. İsrail'i böyle bir saldırıya teşvik edenler daha önce Süveyş kanalını istedikleri gibi kullanan Fransa ve İngiltere olmuştur. İngiltere ve Fransa ile ortak hareket eden İsrail bu saldırıda Moşe Dayan komutasında 100 saat içerisinde Gazze Şeridini ve Sina Yarımadası'nın tümünü ele geçirmiştir. Ancak, İsrail 7 Mart 1957 tarihinde, Bağdat Paktını oluşturan devletlerin (İngiltere hariç) Araplar yanında tavır alması ve ABD ve SSCB'nin

BM'ye yaptığı baskı sonucunda BM Örgütüne bağlı 'Acil Kuvvet'in bölgeye gönderilmesi ile işgal ettiği bu topraklardan çekilmiş ve iki ülke arasında 1949'daki ateşkes hattı yeniden kurulmuştur. Türkiye de bu arada İsrail ile olan ilişkilerini askıya almıştır.

Ocak 1964'de Arap ülkelerinin hükümetleri kendi kontrolleri altında hareket edecek bir Filistin örgütü oluşturmak amacıyla Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nü kurma kararı almışlar ve 28 Mayıs 1964'de de Filistin Ulusal Kongresince adı geçen örgüt resmen kurulmuştur.

4.4.3. Altı Gün Savaşları (1967)

Gurion'un şahsi sebeplerden dolayı başbakanlıktan çekilmesinden sonra, Levi Eshkol (Mapai Partisi) milli birlik hükümetinin kurulmasında etkin rol oynayarak İsrail'in üçüncü başbakanı olmuştur. Eshkol'un izlediği Arapları rahatsız eden politikalar, Arap ülkeleriyle İsrail arasındaki gerilimin tırmanmasına ve tarihte "Altı Gün Savaşı" olarak bilinen savaşın çıkmasına neden olmuştur.

Altı Gün Savaşı diye de anılan üçüncü savaş İsrail'in 5 Haziran 1967 sabahı Mısır'a saldırmasıyla başlamıştır. Mısır'ın kendi egemenlik haklarına dayanarak Sina yarımadasından Mavi Bereliler'in çekilmesini istemesi ve 23 Mayıs 1967'de Tiran Boğazı'nı İsrail ulaşımına kapatması, varlığını savaş ve şiddete borçlu olan İsrail'in harekete geçmesi için yeterli olmuştur.⁵⁶

Arapların 1967 savaşının çıkmasını istemelerinde ve savaşı kışkırtmalarında üç mühim sebep rol oynamış görünmektedir:

1. Başkan Nasır'ın gerek 1948, gerek 1956 savaşının ve her iki savaştaki yenilginin intikamını almaya kararlı olmasıdır. Bu, Nasır için bir prestij meselesi olmuştu. Eğer İsrail'i yenecek olursa, intikamını gerçekleştirerek kalmayacak, aynı zamanda kazandığı prestijle bütün Ortadoğu'da Mısır'a büyük bir üstünlük sağlamış olacaktı ki, bunun siyasi neticeleri de çok geniş olabilirdi.

⁵⁶ Nihat Ersin, Ortadoğu Savaşlarının Perde Arkası, İstanbul, Gündem Yayınları, 2003, s.91.

2. 1956'dan beri SSCB, Mısır ve Suriye'yi o kadar silahlandırmıştı ki, İsrail ile yapılacak bir savaşın neticesinden sadece Mısır ve Suriye değil, Sovyetler dahi gayet emin görünüyorlardı. Bu sebeple, 1967 Arap-İsrail savaşını Sovyetlerin de tahrik ettiğini söylemek mümkündür.

3. Bu sırada Amerika'nın Vietman bataklığına saplanmış olması ve dolayısı ile İsrail'in arkasında yer alamayacağı düşüncesidir.⁵⁷

1960'lı yıllarda Mısır ve Suriye SSCB tarafından büyük ölçüde askeri alanda destek görürken, İsrail de aynı zamanda Fransa ve İngiltere tarafından kuruluşundan itibaren her alanda desteklenmiştir. Mısır bu dönemde BM'den 1949'dan beri kendi sınırları içinde bulunan BM barış gücünün kaldırılmasını istemiş ve bu isteği kabul edilmiştir. Mısır da BM barış gücünden boşalan yerlere kendi askeri birliklerini yerleştirmiştir. Bunun üzerine Suriye de İsrail sınırına askeri yığınak yaptıktan sonra İsrail ani bir saldırı ile Mısır, Suriye, Irak ve Ürdün hava kuvvetlerini daha havalanmadan tahrip etmiştir. İsrail uçakları önce Akdeniz üzerinden Mısır'ın batı tarafındaki hava alanlarını bombalayarak üç saate yakın bir süre içinde 300 kadar Mısır askeri uçağını yerde imha etmişlerdir. Bu savaşta 393'ü yerde olmak üzere 416 Mısır uçağı düşürülmüş veya tahrip edilmiş olmasına karşılık İsraililer 6'sı tanklara karşı kullanılan roketlerle donatılmış Touga-Magister eğitim uçağı olmak üzere toplam 26 uçak kaybetmişlerdir.⁵⁸

Mısır hava kuvvetlerini yerde imha eden İsrail daha sonra karadan Gazze'ye ve Sina Yarımadası'na girerek buraları da kısa süre içinde işgal etmiştir. Gazze şeridini, Porte Fuat dışında Sina'yı, Batı Şeria'yı, Kudüs'ün tamamını ve Golan tepelerini işgal eden İsrail, BM'nin 10 Ağustos 1967'deki ateşkes çağrısına uymak zorunda kalmış ancak buna rağmen işgal ettiği yerlerden çekilmemiştir. 1967 zaferi ile İsrail topraklarını 4 misli daha genişletmiştir.⁵⁹ İşgal ettiği topraklar Batı Şeria ve Gazze'yi yani Filistin'in 1948'deki işgal sırasında eksik kalan son iki parçasını, Suriye'ye ait olan Golan Tepelerini ve Mısır'a ait olan Sina yarımadasını içeriyordu. Ürdün'den

⁵⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e.s.702.

⁵⁸ Süleyman Özmen, Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail, İstanbul, IQ Yayınları, 2002, s.227.

⁵⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.127.

Suriye'den ve Mısır'dan toprak ilhak edilmesi sayesinde İsrail sömürgeciliğine tabi olan Arap sayısı 300.000'den 1.300.000'e çıkmıştır.⁶⁰

ÜLKE	SİLAH GÜCÜ		
	ER	TANK	UÇAK
MISIR	240.000	1.200	450
SURİYE	50.000	400	120
ÜRDÜN	50.000	200	40
IRAK	70.000	400	200
S.ARABİSTAN	50.000	100	20
LÜBNAN	12.000	80	18
KUVEYT	5.000	24	9
CEZAYİR	60.000	100	100
TOPLAM	537.000	2.504	957
İSRAİL	264.000	800	300

Çizelge 4.1. : 1967'de Tarafların Silah Gücü⁶¹

Bunun üzerine Arap devletleri Hartum'da toplanarak İsrail'i tanımama kararı almışlardır. BM, 22 Kasım 1967'de barışa dönülmesi için 242 sayılı kararı almıştır. Bu karara göre, İsrail işgal ettiği topraklardan çekilecek, buna karşılık da Arap Devletleri İsrail'i tanıyacaktı ve Filistin mültecileri sorunu makul bir şekilde çözümlenecekti. Ancak İsrail işgal ettiği topraklardan çekilmesini isteyen BM Güvenlik Konseyi kararını (22 Kasım 1967), söz konusu toprakların güvenliği açısından önemli olduğunu ileri sürerek tanımayacağını açıklamıştır. Sonraki birkaç yıl içinde, durumda bir değişiklik olmamış ve bu "Altı Gün Savaşı"ndan sonra hiçbir barış anlaşması yapılmamış, aksine Filistin sorununa, İsrail işgali altındaki topraklar sorunu da eklenmiştir. 1967 Arap-İsrail Savaşının siyasi sonuçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

⁶⁰Orhan Kaçak, Arap Dünyasında Milliyetçilik ve Sınıf Mücadelesi. İstanbul 1965, s.68.

⁶¹Süleyman Özmen, a.g.e.s.212.

1. Ürdün kesiminden yapılacak Arap ordularının taarruzu ile ikiye bölünmeye uygun olan İsrail sınırı düzeltilmiş, Süveyş kanalına kadar olan toprakları ele geçirmekle, İsrail'in iç hat manevra olanakları çoğalmıştır.

2. İsrail sınırlarının Arap devletleri aleyhine daha da genişlemesi, hem Filistin mültecileri sorununun çözümlenmesini bekleyen kitleyi çoğaltmış ve hem de Arap halkının kin duygularını arttırmıştır.

3. Arap ordularının teşkilatlanmış ve modern silahlarla donatılmış İsrail ordusu karşısındaki yenilgisi Arap devletleri arasındaki işbirliği zorunluluğunun doğmasına sebep olmuştur.

4. Arap ülkeleri, genişleyen İsrail sınırının kendi topraklarına da dayanacağı endişesiyle mümkün gördüğü bütün olanak ve kuvvetlerini Mısır ve Suriye emrine vermiştir.

5. İsrail'in ihtiyacı olan silahları ABD'den sağlaması; Arapları SSCB ile daha sıkı işbirliğine sevk etmiştir. Bu da Ortadoğu'ya SSCB'nin yerleşmesi sonucunu doğurmuştur.

6. Arap ülkelere malzeme gönderilmesi ve personelin eğitilmesini sağlamak amacıyla Ortadoğu'ya yerleşen Rusların, Akdeniz de kurduğu deniz üsleri, NATO ve Türkiye için hayati önem taşıyan Akdeniz'de hissedilir derecede etkili olmuştur.⁶²

4.4.4. IV.Arap İsrail Savaşı

Dördüncü Arap-İsrail Savaşı Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı geçmesiyle başlamıştır. Savaşa Irak, Ürdün, Fas ve Cezayir katılmıştır. Dönemin Mısır devlet başkanı Enver Sedat'ın amacı savaşın sonucu ne olursa olsun BM'nin 242 sayılı kararının uygulanmasını sağlayacak uluslararası bir baskı oluşturmak olmuştur. İsrail ABD'den aldığı uçak ve çeşitli malzeme desteği sayesinde hava üstünlüğünü ele geçirmiş ve karşı saldırılarla zırhlı birlikleri tahrip etmiş, büyük bir ilerleme gerçekleştirmiştir. 7

⁶² Süleyman Özmen, a.g.e.s.228.

Ekim'de petrol üreten Arap ülkeleri ABD'ye karşı petrol sevkiyatını kısıma kararı almıştır. Bunun üzerine BM harekete geçerek Amerikan-Sovyet ortak kararına göre 22 Ekim 1973'deki cephe hatlarını esas alınarak ateşkes sağlanmıştır.

Dördüncü İsrail-Arap çatışması olan Yom Kipur Savaşının ardından OPEC İsrail'in müttefikleri olarak gördüğü batılı devletlere karşı ambargo kararı almıştır. (Kasım 1973) Fiyatların bir anda dört kat artması petrol tüketiminin önemli rol oynadığı batıda yaşamı durma noktasına getirmiştir. Batıyı sarsan bu ilk petrol şokunu 1970-1980'deki ikinci şok takip etmiş ve fiyatlar varil başına 36 dolara kadar yükselmiştir.⁶³ Savaşla eşgüdümlü olarak OPEC'in petrol fiyatlarına ardı ardına zam yapması Batı İktisadi sisteminde sarsıntılara yol açmıştır.⁶⁴ 1973 Arap-İsrail savaşının genel sonuçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir.⁶⁵

1. Arap devletlerinin İsrail karşısında direnmeleri ve hatta başlangıçtaki başarıları, Arapların moral ve prestijlerinin yükselmesine neden olmuştur.

2. Arap devletleri ordularının modern silahlar ile donatılması, eğitilmesi ve ordularının bir komuta altında toplanması halinde İsrail kuvvetlerinin yenilenmesinin mümkün olabileceğini ortaya çıkarmıştır.

3. Arap devletleri 1973 Arap-İsrail savaşında tahrip edilen veya elden çıkan silah ve gereçlerin yerine konulabilmesi için, SSCB'den 3 milyar dolarlık yeni silah ve gereç satın almıştır. Bu masrafın karşılanması ve devamı için petrole yapılan zam, dünya ekonomisini etkilemiştir.⁶⁶

Yom Kipur savaşının ardından İsrail geri adım atmaya zorlanmış ve İsrail karşıtı Arap cephesinin en önemli gücü olan Mısır'ı tehlikeli olmaktan çıkarmak için Sina'yı geri vermeyi kabul etmiş ve 1979 yılında imzalanan Camp David barışı ile bu hayata geçirilmiştir.

⁶³ Ömer Turan, *Tarihin Başladığı Nokta* Ortadoğu, Step Ajans, İstanbul,2002, s.6

⁶⁴ Cengiz Çandar, *Ortadoğu Çıkmazı*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 1988, s.27.

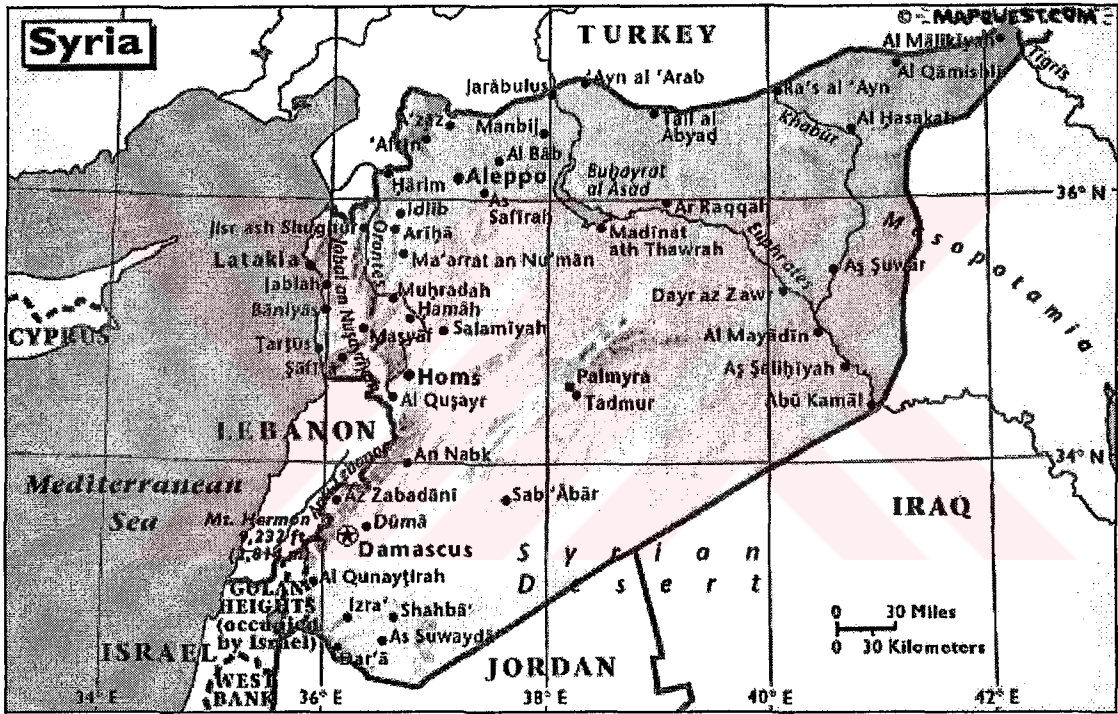
⁶⁵ Süleyman Özmen, a.g.e.s.254.

⁶⁶ Chaim Herzog, *The Arap Israeli Wars*, New York, 1983 ,s.332.

5. SURIYE

5.1. Coğrafi Konumu

Türkiye'nin en uzun kara sınırını oluşturan Suriye kuzeyde Türkiye, doğuda Irak, batıda Akdeniz ve Lübnan, güneybatıda İsrail ile çevrili olup yüzölçümü 185.180 kilometre karedir⁶⁷. Yüzölçümünün %32,6'sı tarıma elverişli, geriye kalan bölümü de, dağ ve çöllere aittir.⁶⁸

Şekil 5.1: Suriye

Asya kıtasının güneybatısı ve Akdeniz'in doğu kıyısında yer alan bir Orta Doğu ülkesi olan "Suriye Arap Cumhuriyeti" (El Cumhuriyet-ül Arabiyye Es Suriye), konumu itibariyle Anadolu Yarımadası ile petrol zengini Arap Yarımadası arasındaki başlıca bağlantıyı oluşturmaktadır.

⁶⁷ Hakan Çelik ve ark., a.g.e. s.23.

⁶⁸ Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Suriye Ülke Raporu (Kasım 2002)

Suriye'nin coğrafi olarak çok stratejik bir konumda olmasının iki ana nedeni vardır. Bunlardan birincisi, mihver bir coğrafi konuma sahip olması başka bir ifade ile, kuzeyden güneye Türkiye ve petrolce zengin Arap yarımadası arasındaki başlıca bağlantıyı teşkil etmesi ve doğudan batıya ise, Irak ile Mısır arasındaki doğal koridoru meydana getirmesidir. İkinci neden ise, Arap ve İslam dünyasında, dini, kültürel ve entelektüel bir merkez ve politik fikir ve akımların kaynağı olmasıdır.⁶⁹

Suriye yüzey şekilleri bakımından sade bir görünüme sahiptir. Başlıca yükseltileri, Akdeniz kıyıları boyunca uzanan Ensariye Dağları ile Lübnan sınırındaki Antilübnan dağlarıdır. Ensariye dağlarının doğusunda Gab çukurluğu uzanır. Burası Kahramanmaraş'tan başlayarak, Lut gölü çanağını, Kızıldeniz'i ve doğu Afrika'daki büyük göllerin çanaklarını da kapsayan çöküntü alanının bir parçasıdır. Gab çukurluğu ve Antilübnan dağlarının doğusunda kalan alanlar ise tamamen plato ve çöllerle kaplıdır.⁷⁰

5.2. Tarihi

M.Ö. 3000 yıllarında dünya üzerinde ilk uygarlığın izleri, Suriye topraklarını da kapsayan Dicle, Fırat ve Nil Nehirlerinin etrafındaki verimli topraklarda görülmektedir. Mezopotamya denilen bu topraklara peş peşe Sümerler, Babilliler, Asurlular ve Persler hakim olmuştur. M.Ö.64 yılında Roma'lılarca ele geçirilen bölge, bu dönemde merkezi Antiokhela (Antakya) olmak üzere bir eyalete dönüştürülmüş, ticaret yollarının açılması, tarım ve el sanatlarının geliştirilmesi ile de Roma'nın en zengin eyaletlerinden birisi haline gelmiştir.

Daha sonra bölge 636 yılında Hz.Ömer zamanında Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Muaviye 660 yılında Emevi Devletini kurmuş ve daha sonra Emevi yönetimi altında Şam'ın başkent olması, Suriye'nin Müslüman Arap kimliğine yönelişini daha da hızlandırmıştır.⁷¹ Emeviler devrinde (660-750) en parlak devrini yaşayan bugünkü Suriye'yi de kapsayan bölge; daha sonra Abbasi, Bizans, Selçuk, Moğol ve Memluk devletlerinin hükümranlık alanına girmiştir.

⁶⁹ Erdem Erciyes, Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.16.

⁷⁰ Hakan Çelik ve ark., a.g.e. s.23.

⁷¹ Erdem Erciyes, a.g.e. s.38.

1516 yılında Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılan bölge, Şam, Trablus, Halep ve Sayda (Aka) olmak üzere dört eyalete ayrılmıştır.⁷² 1916 yılında başlayan Arap ayaklanması ve İngiliz-Arap işbirliği sonucu yenilen Osmanlı Ordusu bölgeyi terk etmiş ve I nci Dünya Savaşı sonrasında Fransız mandasına verilmiştir. Suriye; II nci Dünya Savaşı döneminde bir kez daha Fransız ve İngilizlerce işgal edilmiş ve 1946 yılında işgal kuvvetlerinin ülkeden ayrılmasıyla bağımsızlığına kavuşmuştur. Ancak Suriye 1946 yılında bağımsızlığını kazandığı zaman, bir çok bakımdan bir devlet olmasına karşın bir ulus devlet olamamış, siyasi bir toplumu olmayan siyasi bir oluşum olmuştur.⁷³

1954-1960 yılları arasındaki dönemde Suriyeli politikacılar sadece ülke içi çekişmelerde değil, bölgesel çekişmeler içinde de yer almışlardır. Soğuk savaş döneminde iki süper güç arasındaki rekabetin en belirgin olarak yaşandığı bölgelerden biri olan Ortadoğu'da, Irak ve Mısır rekabeti arasında kalan Suriye, Mısır'dan daha fazla etkilenmiştir.⁷⁴

Suriye bağımsızlık sonrasında çeşitli çalkantılar ve askeri darbelere sahne olmuştur. 1958'de Suriye ile Mısır arasında "Birleşik Arap Cumhuriyeti" kurulmuşsa da, Suriye'nin ikinci planda kalması nedeniyle, Ekim 1961'de Baas Partisi⁷⁵ bir askeri darbe ile birliğin dağılmasını sağlamıştır. Öte yandan Baas partisi içindeki ılımlı kanat ile radikal kanat arasında cereyan eden çekişmeler, radikal kanadın 1966'da General Salih Cedid ile Hava Kuvvetleri Komutanı Hafız Esad'ın gerçekleştirdiği bir darbe ile sonuçlanmıştır.

1967'de Arap-İsrail savaşının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, Baas Partisi'nin radikal kanadı içerisindeki Sovyet taraftarı "İlerici" grup ile "Milliyetçi" grup arasındaki iktidar mücadelesi sonucu, milliyetçi grup içerisinde yer alan Savunma Bakanı Hafız Esad 17 Kasım 1970'de tek başına iktidara gelmiştir.

⁷² Erdem Erciyes, a.g.e. s.41.

⁷³ Van Dam Nikolaos, Suriye'de İktidar Mücadelesi, Çev:Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvık, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s.23.

⁷⁴ Erdem Erciyes, a.g.e. s.45.

⁷⁵ Baas Partisi 1943 yılında Mişel Eflak ve Salah el-Bitar tarafından Şam'da kurulmuştur. 1953'de Suriye Sosyalist Partisi ile birleşen parti Arap Sosyalist Baas Partisi adını almıştır. Bağlantısızlık politikasını, emperyalizm ve sömürgecilğe karşı çıkmayı benimseyen Baas Partisi, İslam'ın bazı unsurlarından faydalanarak sınıfsal farklılıkları ortadan kaldırmayı amaçlayan bir hareket gerçekleştirmeye çalışmıştır. Katı disipline dayalı aşırı merkezîyetçi bir yapıya sahiptir.

Başbakanlık ve Baas Partisi Genel Sekreterliği görevlerini üstlenen Hafız Esad, Mart 1971'de Cumhurbaşkanı seçilmiş, bilahare 1978, 1985, 1991 ve 1999 yıllarında yapılan halk oylamaları ile göreve tekrar seçilmiş ve ölümüne (20 Haziran 2000) kadar bu görevi sürdürmüştür.

Arap ülkeleri ile birlikte İsrail'e karşı savaşan Suriye; 1967 yılında Golan Tepeleri'ni ve Kunetra Kasabasını, 1973 yılında ise Golan Tepeleri'ne mücavir bazı topraklarını kaybetmiş, ancak 1974 yılında ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'in yaptığı düzenlemeler çerçevesinde. Golan Tepeleri hariç diğer topraklarını geri almıştır.

5.3. Nüfusu ve Etnik Yapısı

Nüfus	17.585.540
Nüfus Artış Hızı	%2.45
Nüfus Dağılımı	0-14 yaş grubu %38.6, 15-64 yaş grubu %58.2, 65 yaş ve üzeri %3.2
Ortalama Yaşam Süresi	Erkekler için 68 – Kadınlar için 70
Doğum / Ölüm Oranı	29.54/1000 kişi, 5.04/1000 kişi

Çizelge 5.1. : Suriye'nin Nüfus Yapısı ⁷⁶

Günümüz Suriye halkı, kültürel açıdan önemli ölçüde homojen olmakla birlikte, din ve etnik kimlik açısından büyük bir çeşitlilik sergilemektedir.⁷⁷ Nüfusun %63'ünü Sünni Arap, %7'sini Sünni Kürt, %12'sini Alevi, %3'ünü Dürzi, %10'unu ise Hıristiyanlar oluşturmaktadır. %5 kadarı diğer muhtelif mezheplere mensuplardır. Sünniler, Lazkiye ve Süveyde hariç Suriye'nin tüm yerlerinde çoğunluğu oluştururlar.⁷⁸

Nüfusun %10'unu oluşturan Hıristiyan Suriyeliler arasında da mezhep ayrılıkları bulunmaktadır. Bunlar; Rum Ortodoks ve Katolik, Arap Ortodoks ve

⁷⁶ The CIA Factbook 2004.

⁷⁷ Van Dam Nikolaos, a.g.e.s.17.

⁷⁸ Van Dam Nikolaos, a.g.e.s.25.

Katolik, Ermeni Ortodoks ve Katolik, Maruni, Süryani, Nasturi ve Protestan gruplardır. Hıristiyan Suriyeliler arasında çoğunluğu Ermeniler, Süryaniler, ve Maruniler oluşturur. Fransız mandası altında, Arap milliyetçiliğinin yükselişini engellemek ve bunu bastırmak için mezhep bağları bilinçli olarak körüklenmiştir. Bu politikanın bir uzantısı olarak Alevilerin çoğunlukta olduğu Lazkiye bölgesi ile Dürzilerin çoğunlukta olduğu Cebel el-Düruz bölgesi, Fransız mandası altında bulunulduğu süre zarfında özerk bir bölge olarak yönetilmiştir.⁷⁹

Yaklaşık yarım milyon civarındaki bedevi ve yarı göçebe halk Suriye'nin 2/3'nü teşkil eden doğu bölgesinin çöl alanında yaşarlar. Suriye'de bulunan ve sayıları değişik kaynaklarda farklı ifade edilen yaklaşık bir milyon Türkmen ise ülkenin kuzeybatı bölgesinde Lazkiye ile Bayır (Gebelli), Bucak (Basit), Hazne ve Burç Nahiyeleri çevresinde, kuzeydoğu bölgesinde ise Türkiye sınırı boyunca Telabıad'dan Azaz'a kadar uzanan şerit üzerinde yaşamaktadır. Ayrıca Halep ve civarında başkent Şam'da ve Kuneytra bölgesinde Hama ve Ham bölgelerinde de yerleştikleri görülmektedir.

5.4. Siyasi Yapısı

Suriye'nin toplumsal yapısı ve gelir dağılımındaki farklılıklar, Suriye'de istikrarsız siyasi bir yapı meydana gelmesine yol açmıştır. Suriye'nin siyasi yapılanmasında sosyalist sistem model olarak alınmış ve buna paralel olarak komünist ve sosyalist partiler kurulmuştur.

İktidarda bulunan Baas Partisi, 1953 yılında Ekrem el Horani'nin "Arap Sosyalist Partisi" ile Mişel Eflak ve Salahattin El-Bitar tarafından 1941'de kurulan "Arap Yeniden Doğuş Partisi"nin birleşmesinden meydana gelmiştir. Partinin kurucularından Mişel Eflak ve Salahattin El-Bitar orta sınıf Şamlı ailelerden gelmekte olup her ikisi de Paris Sorbon'da okumuştur.⁸⁰

Baas Partisi kurulduğu günden itibaren kamuoyunu Fransızlara karşı tahrik etmiş ve 1945 yılında Fransızların Suriye'yi terk edişlerine kadar, Fransız

⁷⁹ Van Dam Nikolaos, a.g.e.s.21.

⁸⁰ Hüseyin Asaf, İslam Dünyasına Siyasi Bakışlar, İstanbul, İz yayıncılık, 1991, s.200.

mevcudiyetine karşı tahrik edici rol oynamışlardır.⁸¹ Baas Partisi'nin 1963'te iktidarı ele geçirmesinden bu yana Aleviler ve Dürziler siyasette önemli rol oynamaktadırlar.⁸²

Baas ideolojisinin temel ilkeleri; Arap milliyetçiliği, Arap dünyasının siyasi birliği ve emperyalizm düşmanlığına dayalı bir sosyalizmdir. Laik devlet ilkesini benimsemekle beraber toplumun tepkisini dikkate alarak, İslam kaynaklı dini gelenekleri yasa kaynağı olarak da kabul eder. Baas Partisi, toplumsal gerçekleri inkar ederek, mezhep, bölge, aşiret bağlarını dışlaması, bunlar yerine Arap milliyetçiliği ile sınıfsal bağları koymayı hedeflemesine rağmen büyük ölçüde sosyal kanallar yoluyla kurulmuştur.⁸³

Partinin temel sloganı "Birlik, Özgürlük ve Sosyalizm"dir. Bu kavramların sıralanması bile ideolojik özelliklere göredir. Birlik; bütün Arap ulusunun tek bir çatı altında toplanmasını öngörmektedir. Baas Partisi sosyalizmi zenginliğin yeniden paylaşımı ve sosyal adaletin sağlanmasında bir vasıta olarak görmektedir. Baas Partisi Araplar arasındaki sınırları tanımamaktadır. Baas bütün Arapların partisidir ve bu sebeple örgütlenmesi salt bir ülke ile sınırlı tutulamaz.

Baas Partisinin, komünist partilere özgün bir teşkilatlanması vardır. Politbüro, genel ve bölgesel sekreterler, hücreler ve sivil kuruluşlar nezdindeki sekreterler (komiser) biçimindeki bu teşkilatlanma ülke çapındadır.

Suriye'de şeklen tek meclisli ve çok partili bir demokrasi görüntüsü vardır. Dört yılda bir seçimler yapılır. Seçmen yaşı 18 olup, 250 mevcutlu Halk Meclisi 15 seçim bölgesinde iki dereceli bir sistemle seçilmektedir.⁸⁴

Ancak, Baas Partisi ile devlet teşkilatı iç içe olup, parti her zaman güçlü durumunu korur. Seçimlerde komünist ve sosyalist partilerin adayları Baas Partisi'nin onayından geçer. Ayrıca oy verme ve oyların tasnif yöntemleri,

⁸¹ S.Abu Jaber Kamel, *Arap Baas Sosyalist Partisi Tarihi, İdeolojisi ve Örgütü*, Çeviri: Ahmet Ersoy, Ankara, Altonordu Matbaası, 1970 s.29.

⁸² Van Dam Nikolaos, a.g.e.s.17.

⁸³ Van Dam Nikolaos, a.g.e.s.40.

⁸⁴ The CIA Factbook 2004.

seçmenler için gerçek bir tercihin söz konusu olmadığını göstermektedir. Bu bakımdan seçimlere katılma oranı son derece düşük olmaktadır. Baas Partisi, Halk Meclisi'nde sandalye çoğunluğunu elinde tutmak suretiyle parlamentodaki kontrolünü devam ettirmektedir.

Baas Partisi, seçimlerde her zaman çoğunluğu elde etmekte ve hükümetlerdeki bakanlıkları elinde bulundurmaktadır. Baas Partisi kendi kontrolü dışındaki bir siyasi gücün mecliste temsiline izin vermemekte, ülke bir çeşit "Tek Parti" hegemonyası ile yönetilmektedir. Dolayısıyla, genel ve yerel seçimler; Baas rejimine meşruiyet sağlayıcı bir mekanizma ve demokrat rejim imajını yaratmaya yönelik bir araç olarak kullanılmaktadır.

5.5. Ekonomik Durumu

Baas Partisinin devletçi ekonomik sistemi, gelişmemiş olan Suriye ekonomisini dar boğazlara itmiş, ülkeden sermaye kaçışına ve dış sermayenin ülkeye girmemesine neden olmuştur. Döviz darlığı yüzünden hammadde girişi aksamakta, elektrik üretiminin yetersizliği sanayi üretimini düşürmektedir. Tarımda da benzer sıkıntılar yaşanmaktadır. Askeri harcamaların fazla oluşu da ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir.

GSMH (2001)	17.400 Milyon Dolar
Kişi başına düşen milli gelir (2001)	1000 Dolar
Kalkınma hızı (2001)	%3.3
Enflasyon	%10 (Resmi),%15-20 (Tahmini)
Yıllık Bütçe (2003)	16.8 milyar Dolar
İşsizlik oranı	%20-25
Toplam Dış Borç	23 Milyar Dolar

Çizelge 5.2. : Suriye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri⁸⁵

⁸⁵ The Economist Intelligence Unit Country Report Mayıs 2002.

Suriye, ekonomisini düzeltmek için liberalleşmeye yönelmiş ve özel sektörü devreye sokarak üretimi artırmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede, ülkenin para ve gümrük politikaları gevşetilerek, 1991 yılında Yatırım Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Suriye ekonomisi için en ümit verici gelişme ise; ülkenin doğu ve kuzeydoğusundaki petrol ve tabii gaz sahalarının üretime açılmasıyla başlamıştır.

YIL	İHRACAT	İTHALAT
1996	4.178	4.516
1997	4.057	3.603
1998	3.142	3.320
1999	3.806	3.590
2000	5.146	3.723
2001(tahmini)	4.984	4.201

Çizelge 5.3. : Suriye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)⁸⁶

Suriye'de ekonominin temel sektörleri petrol ve tarımdır. Bunların yanı sıra, demiryolu başta olmak üzere ulaştırma, doğal gaz ve turizm ön plana çıkmaktadır. Son derece yetersiz olan ücretler sebebiyle, Suriye'de kamu görevlilerinin tamamına yakınının rüşvet aldığı ve yolsuzlukların sıradan bir uygulama olarak görüldüğü bilinmektedir. Bu nedenle Beşer Esad, göreve geldikten sonra yolsuzluklarla mücadelede başarılı olabilmek için öncelikle kamu çalışanlarının refah düzeyinin yükseltilmesi yolunda çalışmaları başlatmıştır.

Yönetimdeki iş adamlarından oluşan %10'luk bir kesimin, ülke gelirinin dörtte üçünden fazlasını elinde tuttuğu belirtilen Suriye'de, gelir dağılımı adaletli olmaktan uzaktır. 1998 yılında petrol fiyatlarındaki yaşanan düşüş, ihracatının büyük bölümü petrole dayanan Suriye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.

Büyük ölçüde kamu sektörüne dayanan Suriye ekonomisinin en önemli sorunlarından birisini yatırımların yetersizliği oluşturmaktadır. Bu sebeple, ülkede işsizlik oranının %20'lerde seyrettiği kaydedilmektedir. Teknoloji eksikliği, alt

⁸⁶ The Economist Intelligence Unit Country Report Mayıs 2002.

yapının yetersizliği, özellikle de bankacılık sisteminin gelişmemiş olması, yabancı yatırımcıların yatırım yapmalarını engellemektedir. Ekonominin başlıca sorunlarından biri de dış borçlardır. Borçların büyük çoğunluğunu Rusya (eski SSCB) ve Almanya (eski D.Almanya) 'dan aldığı borçlar teşkil etmektedir. Bu kapsamda Rusya'ya 13 milyar dolar, Almanya'ya da 1 milyar dolar borcu bulunmaktadır.

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
1995	272.162	258.101	14.061	530.263
1996	308.689	309.880	-1.191	618.569
1997	268.754	456.283	-187.529	725.307
1998	309.000	308.000	1.000	617.000
1999	232.208	307.002	-74.794	539.210
2000	182.575	545.095	-362.520	727.670
2001	281.141	463.477	-182.136	744.618

Çizelge 5.4. : Türkiye – Suriye Dış Ticareti (1000 Dolar)⁸⁷

5.6. Silahlı Kuvvetleri

Suriye Silahlı Kuvvetleri Kara-Deniz-Hava-Hava Savunma-Polis ve Güvenlik Kuvvetleri'nden oluşmakta olup, devlet başkanı Beşar Esad aynı zamanda Silahlı Kuvvetler Komutanı'dır.

Suriye, çoğu konuda olduğu gibi ordusunun donanımında da kendi üretmek yerine jeopolitik konumundan faydalanarak yardım isteme alışkanlığını devam ettirmiştir.⁸⁸ Bu kapsamda 1956-1991 yılları arasında SSCB'ten toplam yirmi altı milyar doları aşan silah (beşbin tank, altışbeş füze kompleksi, dörtbinikiyüz top

⁸⁷ Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları.

⁸⁸ Erdem Erciyas, a.g.e.s.31

ve mayın atıcısı ve yetmiş gemi) alınmış, on bin Suriyeli askeri öğrenci SSCB’de öğrenim görmüş ve ondörtbin SSCB görevlisi Suriye’ye gönderilmiştir.⁸⁹

	Düzenli	İhtiyat	Toplam
Kara Kuvvetleri	306.000	100.000	406.000
Deniz Kuvvetleri	4.000	2.500	6.500
Hava Kuvvetleri	30.000	10.000	40.000
Hava Savunma	40.000	20.000	60.000
Toplam	380.000	132.500	512.500
Jandarma	8.000	-	8.000
Milis Kuvvetleri	-	400.000	400.000

*Çizelge 5.5. : Suriye Silahlı Kuvvetleri*⁹⁰

Özellikle SSCB’nin yıkılmasının ardından karşılaştığı siyasi ve ekonomik destek eksikliği, Suriye’nin konvansiyonel silahlı gücünün çağ dışı kalmasına ve harbe hazırlık oranının çok düşmesine yol açmıştır. Bu zaaflarını telafi etmek için Suriye’nin -başta İsrail olmak üzere- komşularına muhalif silahlı örgütlere açık veya örtülü destek verdiği, kendisinin doğrudan taraf olacağı çatışmalardan kaçınmak suretiyle muhasım devletler ile dolaylı yoldan mücadele etmeyi seçtiği görülmektedir. 1980’li yılların sonundan itibaren sahip olmaya başladığı KİS ve atma vasıtaları ile de stratejik caydırıcılık sağlama çabasıdadır.

Kara Kuvvetleri 4800 (3700 adedi faal) adet ana muharebe tankı (1600 adet T-72/T-72M, 1000 adet T-62, 1100 (2200) adet T-55/T-54), 5060 adet ZMA/ZPT (560 adet BTR-152, 1000 adet BTR-40/50/60, 2450 adet BMP-1, 100 adet BMP-2, 950 adet BRDM -2) ve 3000 (2600 adedi faal) adet toptan (50 adet 152 mm 2S3, 400 adet 122 mm 2S1, 55 adet 122D30, 10 adet 180 mm S-23, 50 Adet 152 mm. M-1943, 20 adet 152 mm D-20, 800 adet 130 mm M-46, 500 adet 122 mm D-30, 150 adet 122

⁸⁹ Erdem Erciyes, a.g.e.s.31

⁹⁰ Military Balance,2002.

mm M-1938, 10 adet 240 mm, 80 adet 160 mm, 120 mm, 18 adet FROG-7, 250 adet 122 mm BM-21, 200 adet 107 mm Type 63);⁹¹

Deniz Kuvvetleri 2 adet PETYA-II sınıfı Denizaltı Savunma Harbi Fırkateyni, 8 adet OSA-II sınıfı Gdümlü Mermili Hücumbot, 1 adet SONYA sınıfı (Type 1265), 3 adet YEVGENİA sınıfı mayın gemisi, 8 adet ZHUK sınıfı (Type 1400M) karakol botu ve 3 adet POLNOCHNY-B sınıfı (Type 771) çıkarma gemisinden;⁹²

Hava Kuvvetleri ise 510 adet muharebe uçağı (4 adet SU-27 SK, 14 adet MIG-29 SMT, 20 adet MIG-29 (Fulcrum), 35 adet MIG-25 (Foxbot), 51 adet MIG-23 ML/MF, 20 adet Su-24 (Fencer), 56 adet MIG-23 U/BN (Flogger), 100 adet Su-20/22 (Fitter C/D), 210 adet MIG-21 MF/BIS/U (Fished), 23 adet ulaştırma uçağı, 136 adet eğitim uçağı ve 225 helikopterden oluşmaktadır.

Ayrıca satıhtan havaya atılan toplam 227 SAM bataryası bulunmaktadır. (SA-2/3/5/6/8/9/13). Suriye Silahlı Kuvvetleri'nde 200 adet SCUD B, 80 adet SCUD C, SS-21(SCARAB) ve SCUD D balistik füzeleri de bulunmaktadır.⁹³

SSCB'nin yıkılmasından sonra Suriye mevcut silah,araç ve gereçlerini modernize edemediğinden bir çok silah elinde atıl olarak durmaktadır.⁹⁴ Suriye bu problemini Ermenistan, İran, Güney Kore, Ukrayna ve Rusya ile yaptığı silah alım ve modernizasyon çalışmaları ile gidermeye çalışmaktadır.⁹⁵

5.7. Dış Politika

Suriye dış politikası dendiğinde durumu anlatan en uygun kavram pragmatizmdir.⁹⁶ Suriye'nin dış politikasına yön veren temel unsurların başında, Baas Partisinin ideolojisi gelmektedir. Baas Partisi Arapları tek millet olarak kabul etmekte, başta Arap-İsrail ihtilafı olmak üzere önemli siyasi konularda Arap ülkelerinin kendisini izlemelerini sağlamaya çalışmaktadır.

⁹¹ Middle East Military Forces Report, İsrail 2004.

⁹² Middle East Military Forces Report, İsrail 2004.

⁹³ Middle East Military Forces Report, İsrail 2004.

⁹⁴ Erdem Erciyes, a.g.e.s.32

⁹⁵ Middle East Military Forces Report, İsrail 2004.

⁹⁶ Oytun Orhan, Suriye Dış Politika Analizi, Stratejik Analiz, Haziran 2003, Cilt 4, Sayı 38,.s.55.

Ancak son yıllarda yaşanan küresel ve bölgesel gelişmeler, Suriye yönetimini mevcut rejimi sürdürme veya değiştirme noktasında artık giderek belirginleşen bir ikilem ile karşı karşıya bırakmıştır. Özellikle dış dinamikler Esad rejiminin mevcut düzeni ve dışa yönelik politikalarını eski haliyle sürdürmesinin artık mümkün olamayacağını göstermiştir.

Suriye Sovyetler Birliği dağılına dek Sovyetler Birliği'nin en önemli müttefiklerinden biri olmuştur.⁹⁷ Sovyetler'in yıkılması sonrasında en önemli uluslararası siyasi ve askeri desteğini kaybeden Suriye değişen uluslar arası sistemi ve dengeleri hemen analiz etmiş ve kısa sürede yönünü batıya çevirerek politikalar oluşturmaya başlamıştır. Bu kapsamda öncelikle 1991 yılındaki Körfez Savaşı sırasında Irak'a karşı oluşturulan koalisyona destek vermiş ve birliklerini savaşa göndermiştir. Bütün bunlar Suriye'nin değişen durumlara hemen uyum sağlayarak yeni politikalar oluşturduğunu göstermektedir.⁹⁸

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bölgede artan ABD etkinliği, ekonomik sıkıntılarının üstesinden gelinmesi için dış mali kaynaklara olan ihtiyaç, uyuşturucu ve terör bağlantılarının menfi etkileri ve Irak Savaşı Suriye'nin dış ilişkilerini yeniden düzenlemesini mecbur kılmıştır. Körfez savaşında ABD'nin yanında Irak'a karşı kurulan koalisyonun içinde yer almış olsa da Suriye'nin ABD ile olan ilişkileri günümüze kadar iyi bir seviyeye ulaşmamıştır.⁹⁹

Suriye halen ABD'nin teröre destek veren devletler listesinde yer alan yedi ülkeden biri konumundadır. Suriye gerek kendi ülkesinde gerekse kontrolü altındaki Lübnan'da bulunan Hamas, Hizbullah, İslami Cihat, Cundullah gibi radikal İslami örgütlere verdiği destek ve Orta Doğu barış sürecinde sahip olduğu olumsuz etki dolayısıyla ABD'nin ihtilafı olduğu ülkelerden biri durumundadır.¹⁰⁰

Suriye'nin dış politikasına hakim olan bir başka unsurda askeri müdahale yoluna başvurmaya gerek kalmaksızın askeri tehdit yoluyla davranışlarında değişim

⁹⁷ Aziz Koluman, Oytun Orhan, Türkiye-Suriye İlişkileri, Stratejik Analiz, Aralık 2003, Cilt,4 Sayı 44, s.49.

⁹⁸ Oytun Orhan, Suriye Dış Politika Analizi, a.g.m.s.57.

⁹⁹ Aziz Koluman, Oytun Orhan, Türkiye-Suriye İlişkileri, a.g.m.s.49.

¹⁰⁰ Aziz Koluman, Oytun Orhan, Türkiye-Suriye İlişkileri, a.g.m.s.49.

sağlanabilmesidir.¹⁰¹ Ayrıca Suriye'nin diğer bir özelliği de uluslar arası ortamda kendi gibi sistem dışı ülkelerle ilişki kurma eğilimi göstermesidir. Bu kapsamda Suriye, Kuzey Kore'den silah satın almakta, İran ile yakın ilişkiler içine girmektedir.¹⁰²

5.8. Türkiye-Suriye İlişkileri

Suriye ile ilişkilerimiz, büyük ölçüde tarihi nedenlere dayanan olumsuz unsurların etkisinden henüz tam olarak kurtulamamış olsa da son zamanlarda yaşanan politik gelişmeler iki ülke arasındaki ilişkilerde olumlu bir hava oluşturmuştur.

Suriye ile olan ilişkilerimizde temel problem sahaları Suriye Türklerinin konumu, Hatay sorunu, terör sorunu ve su sorunudur.¹⁰³ Türkiye'nin Temmuz 1987'de Fırat'tan saniyede 500 metreküp su tahsisini kabul etmesi Suriye'yi tatmin etmemiş ve Suriye "tahsis" olgusunu "taksim"e çevirmek için PKK desteğini koz olarak kullanmak gibi hatalı bir yol izlemeye başlamıştır. Türkiye ile Suriye arasında ilişkilerin geliştirilmesine mani olan hususların başında Suriye'nin bu şekilde PKK terör örgütüne verdiği destek gelmiştir.

İki ülke ilişkilerinin yakın tarihine bakıldığında asırlarca birlikte yaşadıkları halde, Türk düşmanları ile işbirliği yaparak ordularını arkadan vuran Arapların yaptıklarını unutamayan Türkiye'nin, bu acı hatıranın etkisiyle uzun bir süre bölgeye sırt çevirmiş olduğu görülür. 1960'lara kadar devam eden bu süre zarfında bazı dış güçler de, Suriye ile Türkiye'nin mevcut köklü zemininden istifade ederek yakın ilişkiler kurmasını önlemek istemişlerdir.

Son zamanlarda ilişkilere iki yeni unsur daha eklenmiştir. Suriye, Türkiye'nin Fırat Nehri üzerinde kurmaya başladığı barajlar ve uygulamaya koyduğu GAP vasıtasıyla, Fırat'ın sularının ilerde tamamen kesilmesinden endişe duymuş ve

¹⁰¹ Oytun Orhan, Suriye Dış Politika Analizi, a.g.m.s.57.

¹⁰² Aziz Koluman, Oytun Orhan, Türkiye-Suriye İlişkileri, a.g.m.s.49.

¹⁰³ Erdem Erciyes, a.g.e.s.59.

Türkiye'yi su konusunda yola getirebilmek ümidiyle, bölücü terör örgütü PKK'ya lojistik ve moral destek sağlamıştır.

Suriye'nin terör konusunda işbirliğine yanaşmaması ve verdiği sözleri yerine getirmemesi üzerine, Türkiye-Suriye ilişkileri asgari düzeye indirilmiş ve Türk yetkiler tarafından Suriye iç ve dış kamuoyunda terörist devlet olarak itham edilmiştir. Buna karşılık Suriye her defasında konunun, Türkiye'nin bir iç meselesi olduğu ve Türkiye'nin içerdeki başarısızlığının faturasını Suriye'ye kestiğini öne sürmüştür.

1995'den itibaren, terör örgütünün faaliyetlerini marjinal düzeye indiren Türkiye, sorunun mutlaka kaynağının kurutulması ile halledilebileceğini anlamış ve Suriye'ye karşı sert ve kararlı bir tutum izlemeye başlamıştır. 23 Ocak 1996 tarihinde Suriye'ye verilen nota, bu konudaki Türk hükümetinin kararlı tutumunu ifade etmesi bakımından oldukça önemlidir. Türkiye bu nota ile açıkça Suriye'ye karşı kuvvet kullanma tehdidinde bulunmuştur.

Türkiye'nin bu kararlı tutumu karşısında şaşkına dönen Suriye yönetimi, Mısır Devlet Başkanı ve İran Dışişleri Bakanı'nın da girişimleri ile Türkiye'nin ileri sürdüğü şartlar doğrultusunda 20 Ekim 1998 Adana Protokolünü kabul etmek zorunda kalmıştır.

Irak Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni bölgesel yapılanma, Orta Doğu'da yeni bir ilişkiler ağının doğmasına neden olmuş; Orta Doğu'nun değişen güvenlik sistematiği çerçevesinde her ülke yeni bölge dengelerinde güvenli bir konum için yeni işbirliği ve ittifak arayışları içerisine girmiştir. Bu kapsamda 1998 yılından bu yana nispeten iyileşmeye başlayan Türkiye-Suriye ilişkilerine yeni bir boyut kazandırarak daha köklü bir yakınlaşmanın önü açılmıştır. Dolayısıyla, uzun yıllar boyunca karşılıklı tehdit algılamasına dayanan dış politika anlayışı da bu çerçevede sonlanmaya başlamış gözükmektedir.¹⁰⁴

Suriye ve Türkiye açısından farklı anlamlar taşıyan bu yakınlaşma iki ülke arasında var olan yapısal sorunların da çözümüne ya da en azından ertelenmesine

¹⁰⁴ Oytun Orhan, Beşar Esad'ın Ziyaretinin Ardından, Stratejik Analiz, Şubat 2004, Cilt 4, Sayı 46,s.6.

imkan tanımıştır. Bu süreç çerçevesinde “Hatay Sorunu” ve “Su Sorunu” gibi konular, taraflar tarafından gündeme getirilmemektedir.¹⁰⁵

Beşer Esad’ın Türkiye’ye gerçekleştirdiği ziyaret bir Suriye cumhurbaşkanının Türkiye’ye yaptığı ilk ziyaret olması açısından tarihsel bir nitelik taşımaktadır. Görüşmelerde iki ülke arasında her alanda giderek artan işbirliği ortamı vurgulanmış ve geçmişte yaşanan sıkıntılı dönemlerin geride bırakılmasının her iki ülke için de yeni ufuklar açtığı gözlenmiştir. Yapılan görüşmede Suriye tarafı, Türkiye’nin Arap ülkeleri ve Suriye’ye yaklaşımı ile Golan tepeleri konusunu ve Ortadoğu sorununa ilişkin izlediği yapıcı tutumdan dolayı takdirlerini belirtmiştir. Ayrıca Suriye aldığı kararla karasularını 12 mile indirdiğini de açıklamıştır.

Ayrıca Beşer Esad yaptığı açıklamada “Türkiye ile Irak konusunda tam bir mutabakat içerisinde olduklarını ve Irak’a ilişkin tutumlarının, ilk olarak bu ülkenin toprak bütünlüğünün korunması, bağımsızlık ve siyasi birliğinin devamı, ondan sonra da bu birlik ve bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü tehlikeye atacak yaklaşımların kınanması” olarak belirtmiştir.

Beşer ESAD, Suriye’nin bölgenin kitle imha silahlarından arındırılmasına ilişkin BM Güvenlik Konseyi’ne sundukları teklifi de ele aldıklarını, Türk tarafının bu teklife sıcak baktığını ve desteklediğini kaydetmiştir.

Türkiye ile Suriye arasında çifte vergilendirmenin önlenmesi, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması ile turizm anlaşması 6 ncı dönem yürütme programına ilişkin anlaşmalara imza atılmıştır.

5.8.1. Türkiye’ye Yönelik Yıkıcı-Bölücü Unsurlara Sağlanan Destek

Suriye, terörü bir devlet politikası ve bir mücadele aracı olarak benimsemesinin doğal sonucu olarak, Türkiye’den kaçan teröristlere ve ayrılıkçı unsurlara her türlü yardım, destek ve kolaylığı sağlamıştır. Sağlanan desteğin şekli ve yoğunluğu zaman

¹⁰⁵ Oytun Orhan, Beşar Esad’ın Ziyaretinin Ardından, a.g.m.s.6.

çinde değişiklikler göstermekle birlikte, bu durum 1969 yılından beri devam etmektedir.

1974 başlarında Türkiye ve Suriye hükümetlerinin resmi temasları sonucu, söz konusu faaliyetlerde belirli ölçüde azalma olmuşsa da, bu durum uzun sürmemiştir. Nitekim 1978 yılından itibaren, özellikle de 12 Eylül 1980 hareketinden sonra Suriye'deki bölücü teröristlerin faaliyetleri yeniden yoğunluk kazanmaya başlamıştır. PKK hareketinin doğuşunda kurulduğu bölgede etkinliğini arttırmasında ve uluslararası boyut kazanmasında Suriye özel bir konuma sahiptir.¹⁰⁶

Türkiye'yi zayıflatmaya ve istikrarını sarsmaya yönelik her fırsatı değerlendirmeye özel önem veren Suriye; Dev-Sol, ASALA ve PKK terör örgütlerinin Suriye'de yerleşmesine ve desteklenmesine imkan sağlamıştır.

1970'li yıllarda Türk diplomatlara karşı eylemlerde bulunan Ermeni terör örgütü ASALA Suriye'nin desteği ile güçlenmiştir. Suriye'nin ASALA ile olan bağlantısı, İsrail'in 1982 tarihinde Lübnan'a yaptığı saldırıda da kanıtlanmıştır. Birçok ASALA teröristi, Suriye askeri üniforması giyerek, Suriye birlikleri ile bu ülkeye geçmişlerdir. ASALA karargahı da Şam'a taşınmıştır.¹⁰⁷ Türkiye'nin uluslararası alanda girişimleri ve mücadelesi sonucunda ASALA'nın faaliyetlerinin durdurulması, 1980'li yıllarda Türkiye'yi yıpratma görevinin PKK terör örgütüne kaydırılmasına neden olmuştur.

Suriye, teröristlere kendi denetimindeki Filistinli Örgütleri aracılığı ile eğitim imkanları sağlamanın yanı sıra, barınak temin etme, maddi yardımda bulunma, diğer ülkelere kolayca giriş-çıkış imkanları sağlayacak sahte kimlik ve pasaport temini gibi konularda da yardımcı olmuştur. PKK 1982 yılında Filistinlilerin Beka Vadisi'ni boşaltmasından sonra burada bulunan kampın sahibi olmuş ve bu kampta (Mahsun Korkmaz Akademisi) terörist yetiştirmeye başlamıştır.

¹⁰⁶ Nihat Ali Özcan, PKK Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi, ASAM Yayınları, 1999, Ankara, s.237.

¹⁰⁷ Erdem Erciyes, a.g.e.s.103.

Suriye yönetiminin Kürt hareketlerine yaklaşımı, bölgede bir Kürt devleti kurulması amacına yönelik olmayıp, faaliyetlerini kontrol altında tuttuğu Kürt unsurları kullanmak suretiyle, hedef kabul edilen ülke rejimlerinin sarsılmasıdır.

PKK amacının uzun vadede Kürt'lerin birliği olduğunu açıklamış, buna Suriye Kürtlerini de dahil etmiştir. Ancak ilerleyen senelerde Suriye hakkındaki bu fikirlerin hızla değiştiği görülmektedir. Terör başı "Çağdaşlaşmanın Arap sahasındaki seçkin örneği olan Suriye'nin başını çektiği ilerici konum, emperyalizme, siyonizme ve yerli gericiliğe karşı çıkışıyla bölge halklarının ilerlemesinde küçümsenmeyecek katkılar sunuştur."¹⁰⁸ demeciyle Suriye'ye bağlılığını gözler önüne sermiştir.

Beyrut ve Beka'da faaliyetlerine devam eden PKK, Lübnan ve Suriye Kürtleri ile ilişkilerini geliştirmiş, Türkiye'den kaçan militanları Filistin gerillalarının kontrolündeki bu kamplarda kadrolaştırma çalışmalarına başlamıştır.

PKK terör örgütü, Suriye gizli servisleri ile de ilişkisini sürdürmüştür. Suriye, Lübnan'da eğitim olanaklarını kaybetmesinden sonra PKK'ya, ülkesinde eğitim kampları açmasına müsaade etmiş, bu kamplardaki teröristler Suriyeli subaylarca eğitilmişlerdir. Terör başı Suriye'deki kamplarda 1994 yılına kadar 15 bin gerillanın eğitildiğini ifade etmiştir.¹⁰⁹

Terör ile suyu denklem haline getiren Suriye; her fırsatta suya karşı terör kozunu kullanmayı tercih etmiştir. Suriye'nin PKK terör örgütüne verdiği desteği aşağıda belirtilen ana başlıklar altında özetlemek mümkündür.

- Örgüt başına ve karargahına barınma ve iskan imkanı sağlamıştır.
- Örgüt başının yabancı diplomatlar, heyetler, uluslar arası kuruluş temsilcileri ve gazeteciler ile Şam'da görüşmesine ve bunlarla yaptığı görüşmeleri yazılı ve sözlü olarak açıklamasına göz yummuştur.

¹⁰⁸ Nihat Ali Özcan, a.g.e.s.242.

¹⁰⁹ Nihat Ali Özcan, a.g.e.s.248.

- Örgütün sabit kamp yeri açmasına ve teröristleri eğitmesine müsamaha göstermiştir.
- Örgüt mensuplarının, ülkesinde serbestçe dolaşmasına ve üçüncü ülkelere geçişlerine kolaylıklar sağlamıştır.
- Örgüt mensuplarının geçici barınmasına, üslenmesine ve illegal geçişine yardımcı olmuştur.
- Örgütün, Avrupa'dan ve RF'dan temin ettiği araç, gereç, silah ve malzemelerin örgüt mensuplarına ulaştırılmasını sağlamıştır.
- Örgütün her türlü gelir elde etmesine izin vermiştir.
- Yaralanan ve hastalanan örgüt mensuplarının tedavi edilmesini sağlamıştır.
- Örgüt yayınlarının basım ve dağıtımına imkan sağlamıştır. Bu kapsamda Yunanistan'da bulunan "Al Avuç" adlı Arapça gazete ile Beyrut'ta çıkarılan "Sorgül" dergisinin Suriye'de dağıtımına izin verilmiştir.
- Örgütün ülkesinde temsilcilikler açmasına müsaade etmiştir.
- PKK terör örgütünün aşırı sol terör örgütleri ile birlikte ülkemiz aleyhine cephe oluşturmasına yardımcı olmuştur.
- Örgüt kongrelerinin burada yapılmasına müsaade etmiştir.

Yukarıda görüldüğü üzere, Suriye PKK terör örgütüne ülkesinde çok geniş alanda bir yaşam ve kendini geliştirme imkanı yaratmıştır. Bu durumun; PKK terör örgütünün su konusuna karşı bir koz olarak kullanma hususu ötesinde, Türkiye'nin birlik ve beraberliği ile toprak bütünlüğüne yönelik örtülü bir savaşı içerdiği açıkça görülmektedir.

5.8.1.1.1998 Suriye Krizi-Adana Mutabakatı

Türkiye'nin birliğine ve toprak bütünlüğüne karşı Suriye tarafından bölücü terör örgütü PKK kullanılarak yürütülen örtülü savaşa son verilmesi için Türkiye'nin askeri güç kullanmayı da içeren kararlı tutumu, ilk olarak 17 Eylül 1998 günü Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atila ATEŞ tarafından Reyhanlı/Antakya'da gündeme getirilmiştir.

Org. ATEŞ anılan konuşmasında; Suriye'nin kendi topraklarından kaynaklanan ve Türkiye'nin güvenlik ve istikrarına tehdit eden terörist faaliyetleri desteklemeye artık bir son vermesini, aksi halde Türkiye'nin Suriye'deki PKK unsurlarını vuracağını, Suriye'nin bunu engellemeye kalkışması halinde ise savaş ilan edeceğini belirtmiş ve bu açıklama iki ülke ilişkilerini gerginleştirmiştir.¹¹⁰ Kara Kuvvetleri Komutanı'nın bu açıklamasının ardından; Cumhurbaşkanı Süleyman DEMİREL “Suriye’ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu, sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha dünyaya ilan ediyorum.” açıklamasını yapmıştır.¹¹¹ 09 Ekim 1998 tarihinde ise; İran, Kuveyt ve Bahreyn (Büyükelçilik düzeyinde) devlet başkanlarının kendisine gönderdikleri mesajda “Diyalog yolu kapanmasın, sağduyu ile hareket edin” şeklindeki mesajlarını “Mağdur durumda olan Türkiye’dir. 30 bin Türk hayatını kaybetmiştir. Suriye bu cinayetlere destek veriyor” diyerek muhataplarını Suriye’ye sevk etmiştir.

07 Ekim 1998 tarihinde ise; Türkiye, Mısır Devlet Başkanı MÜBAREK aracılığı ile “Apo’yu bize teslim et. Blöf yapmıyoruz. Çok ciddiyiz.” şeklindeki mesajları içeren dosyayı Suriye’ye iletmış, Başbakan Mesut YILMAZ dosyanın MÜBAREK’e verilmesinin ardından; “Suriye diplomatik çözüm isterse talebimizi yerine getirir. Artık adım atacak onlardır.” beyanında bulunmuştur.

Bu arada Mısır Devlet Başkanı Hüsnü MÜBAREK iki ülkeye bir araya gelerek görüşme önerisinde bulunmuştur. Aynı gün; Başbakan TBMM’de yapmış olduğu konuşmada; “Örgütün bir çöküş içinde olduğu, bu yüzden dış destek çabalarının arttığını, toprak bütünlüğümüzün korunmasındaki kararlılığımızı, Suriye’nin

¹¹⁰ SABAH Gazetesi, 17 EYLÜL 1998.

¹¹¹ SABAH Gazetesi, 20 EKİM 1998

tutumunda değişiklik olmadığı takdirde gerekli her türlü caydırıcı tedbirlere başvurma kararımızı kamuoyuna ve sayın milletvekillerine açıklıyorum” demiş, 13 Ekim 1998 tarihinde ise; “İsteddiğimiz olmazsa BM’yi ikna edip en kısa sürede gereğini yaparız” açıklamasında bulunmuştur.

Krizin başlangıcından itibaren Suriye; yayınladığı bildiri ve hareketleri ile krizi tırmandırmamaya özen göstermiştir. Suriye bir taraftan krizi tırmandırmama yolundaki tutumunu sürdürürken, diğer taraftan da kendisine destek sağlamak amacıyla, Arap ülkelerini Türkiye’ye karşı kışkırtma çabasına girmiştir. Bu politikasını daha çok güdümündeki Lübnan eliyle gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Suriye’nin Arap ülkelerini yanına çekerek Türkiye’ye karşı bir Arap cephesi oluşturma gayretlerinde;

- Krizin, Türkiye-İsrail Stratejik İşbirliğinin imzalanmasından sonra ortaya çıkmasının tesadüf olmadığı,
- Türkiye-İsrail yakınlaşmasının Suriye için olduğu kadar tüm Arap alemi için de tehdit teşkil ettiği,
- Tüm Arap ülkelerince, Suriye’nin Türkiye ile arasındaki sorunlara barışçıl ve diplomatik çözüm arayan politikasının, saldırgan bir tutum izleyen Türkiye’ye karşı desteklenmesinin gerektiği, şeklindeki argümanları kullanmıştır.

Krizi tırmandırmamak düşüncesiyle büyük konuş değişikliklere gitmeden, Türkiye sınırında, keşif ve gözetleme imkanlarını artırmak için 1 Ekim 1998 tarihinden itibaren küçük çaptaki kuvvetlerle takviye etmeye başlamıştır.

Krizin Türkiye tarafından tırmandırılması esnasında Suriye, Türkiye’nin taleplerine cevap niteliğindeki mesajlarını, Mısır Dışişleri Bakanı vasıtası ile Türkiye’ye iletmiştir. Mısır Devlet Başkanı’nın Türkiye’yi ziyareti ve Suriye’nin iletmiş olduğu mesajların dikkate değer bulunması üzerine, iki ülke heyetleri arasında müzakere yapılması ve bir mutabakat metni imzalanmasını öngören bir toplantı

düzenlenmesi kararlaştırılmış ve bu maksatla 19-20 Ekim 1998 tarihlerinde Adana'da heyetler arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Yapılan görüşmeler neticesinde, Türkiye adına Büyükelçi Uğur ZİYAL, Suriye adına güvenlik Başkanı Tümgeneral Adnan Bedr Al Hassan tarafından 20 Ekim 1998 tarihinde "Adana Mutabakatı" imzalanmıştır. Adana Mutabakatı EK-1'de sunulmuştur.

Adana Mutabakatının imzalanmasını müteakip mutabakatta yer alan konulara ilişkin detayların tespit edilmesi maksadıyla, heyetler arası birçok görüşme gerçekleştirilmiştir. 28 Ekim 1998 tarihinde Şam'da, 03 Kasım 1998 tarihinde Malatya'da, 23-24 Şubat 1999 tarihlerinde Şam'da, 27-28 Haziran 1999 tarihlerinde Gaziantep'te, 29 Kasım-01 Aralık 1999 tarihlerinde Şam'da, 06 Haziran 2000 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Bütün bu yürütülen görüşmeler sonucunda;

- Suriye'deki PKK Terör Örgütüne ait kamplar kapatılmış,
- PKK Terör Örgütüne ait telsiz istasyonları susturulmuş,
- PKK Terör Örgütünün Suriye'deki yürüyüş ve benzeri etkinliklerine izin verilmemesi sağlanmış,
- Suriye basınında zaman zaman Türkiye aleyhinde yapılan yayınlar kesilmiş,
- Adana Mutabakatı gereği alınan tedbirlerle sınır geçme olayları eskiye oranla yok denecek kadar azalmış,
- Terör örgütüne yardım ve yataklık eden ve onun propagandasını yapan bazı kişiler hakkında yasal işlem yapılması temin edilmiştir.
- Ayrıca, iyi niyet göstergesi olarak 23 Eylül 1999 tarihinde Asi Nehri kıyısında beş teröristin ölü olarak gele geçirilmesi ve bunlardan ele geçirilen silah ve malzemelerin Türkiye'ye teslimi olumlu bir gelişme olarak mütalaa edilmiştir.

5.8.2.Sınır Aşan Sular

Türkiye'nin kara sınırlarının uzunluğu 2875 km olup bunun 1067 kilometresi akarsularla çizilmiştir. Bu da sınırlarının yaklaşık %63'üne tekabül etmektedir. Türkiye'nin; Yunanistan, Bulgaristan ve eski SSCB ile sınır oluşturan veya sınır aşan akarsularla ilgili ilişkileri istenilen düzeyde olmasa da belirli bir çözüme kavuşturulmuştur. Özellikle sınır oluşturan akarsulara ilişkin sorunlar, sınır anlaşmazlıkları ile ilgili var olan uluslar arası hukuksal düzenlemeler içinde kolaylıkla çözüme kavuşturulmuştur. Ancak Suriye ve Irak ile olan su sorunlarına henüz somut bir çözüm bulunamamıştır. Stratejik bir enerji kaynağı olan petrolün yerine bile doğalgaz, nükleer enerji, güneş enerjisi, dalga enerjisi gibi yenilenebilir başka enerji kaynakları ikame edilebilirken, hayatın kaynağı olan suyun alternatifi bulunmamaktadır.¹¹²

Türkiye, "Sınır Aşan Sular" sınıfına giren sorunlu ve birden çok akarsuya sahip olmakla birlikte sınır oluşturan sulara da sahiptir. Ülkemizdeki sınır oluşturan ve sınır aşan sular incelendiğinde sadece Meriç ve Arpaçay'ın sınır oluşturan, diğerlerinin ise sınır aşan sular olduğu ve çoğunun da Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer aldığı görülmektedir.

Türkiye'nin ulusal akarsuları dışında kalan bütün akarsuları, ya kendileri ya da kolları iki veya daha çok devleti kesip geçen, sınır aşan veya komşuları ile sınır teşkil eden akarsulardır. Şüphesiz ki bu akarsulardan en önemlileri Fırat ve Dicle akarsularıdır.

Fırat ve Dicle Türkiye'den kaynaklanan ve Suriye ile Irak'tan geçerek Basra Körfezine dökülen iki önemli sınır aşan sudur. Bu iki akarsu Basra Körfezi'nden yaklaşık 190 km önce birleşerek Şattülrap adını almakta¹¹³ ve tek bir akarsu olarak denize dökülmektedir. Akarsuların kaynağından denize ve göle döküldükleri yere kadar hidrolojik özellikleri nedeniyle bir bütün oluşturdukları göz önüne alındığında bu iki akarsuyun Şattülrap'ın kolları olarak tek bir havza içinde olduğunu söylemek yanlış olmaz.

¹¹² Vedat Durmazıçar, Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Önemi, IQ Yayıncılık, İstanbul,2003,s.23.

¹¹³ Vedat Durmazıçar, a.g.e.s.65.

Büyük ölçüde Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki karlarla beslenen Fırat akarsuyuna, Keban Barajı'nın altında iki önemli kol olan Tohma ve Göksu akarsuları karışmaktadır. Fırat'ın toplam uzunluğu değişik kaynaklarda farklılık göstermekle birlikte genelde 2800 ile 3000 km arasındaki rakamlar sıkça kullanılmaktadır.¹¹⁴ Fırat'ın Türkiye topraklarındaki uzunluğu ise 1170 km'dir. Ayrıca, 366.471 km²'lik havza alanının %28 Türkiye, %17'si Suriye, %40'ı Irak ve %15'i Suudi Arabistan sınırları içerisindedir.¹¹⁵

Sınırı terk ettiği noktada, 1937-1993 yıllarını kapsayan ölçümlere göre, Fırat akarsuyunun ortalama yıllık su miktarı 31.6 milyar m³'tür. Suriye sınırları içinde Habur kolunu ve Türkiye'den gelen Sacır sularını alan Fırat akarsuyunun, Suriye ile Irak arasındaki sınırdaki yıllık su potansiyeli 35 milyar m³'e ulaşmaktadır.¹¹⁶ Suriye'nin katkısı sadece 3,4 milyar m³'tür. Irak topraklarından ise hiçbir katkı olmamaktadır. Belirtilen rakamlara göre, Fırat sularının yaklaşık % 90'nı Türkiye topraklarında, %10'u ise Suriye'de oluşmaktadır.

Elazığ yakınlarında doğan Dicle akarsuyu, Fırat ile birleşinceye kadar yaklaşık 1840 km. yol kat etmektedir. Türkiye sınırları içinde Batman, İlisu, Botan ve Garzan gibi büyük sularla beslenen Dicle ana kolunun, Türkiye-Suriye sınırındaki Cizre akım rasat istasyonu verilerine göre, ortalama yıllık akım miktarı 16.2 milyar m³'tür.¹¹⁷ Dicle 30 km. kadar Türkiye-Suriye sınırını oluşturduktan sonra Irak'a girmektedir. Dicle'nin bir yan kolu durumunda olan ve kısa bir mesafe içerisinde Türkiye-Irak sınırını oluşturan Hezil suyu ile Hakkari'den doğan Büyük Zap suları ise, Irak topraklarında Dicle akarsuyu ile birleşmekte ve Türkiye'nin toplam katkısı 21.3 milyar m³'e ulaşmaktadır. Dicle akarsuyuna Irak içinde doğudaki Zagros dağlarından, çok sayıda su katılmaktadır. Bunların en önemlileri; Küçük Zap, Adhaym ve Diyala'dır. Belirtilen akarsuların ve diğer suların Irak toprakları içinde Dicle'ye katkısı 31.4 milyar m³'tür. Türkiye'den gelen 21.3 milyar m³ ile birlikte, Dicle akarsuyunun Fırat'la birleşmeden önceki toplam su potansiyeli 52.7 milyar

¹¹⁴ Ömer Esenyel, Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması, HAK, İstanbul, s.117.

¹¹⁵ Vedat Durmazıçar, a.g.e.s.66.

¹¹⁶ Özden Bilen, Turkey & Water Issues in The Middle East, Afşaroğlu Printing House, Ankara, 2000, s.43.

¹¹⁷ Özden Bilen, a.g.e. s.44.

m³'e ulaşmaktadır. Fırat ve Dicle akarsularının birleşmeden önce ortalama yıllık akım miktarları ve bu miktarlara kıyıdaş ülkelerin katkıları aşağıda özetlenmiştir.

AKARSU	ORTALAMA	ÜLKELERİN AKIMA KATKISI		
		(MİLYAR M ³)		
		Türkiye	Suriye	Irak
Fırat	35.58	31.58 (%88.7)	4.00 (%11.3)	-
Dicle	48.67	25.24 (%51.9)	-	23.43 (%48.1)
Toplam	84.25	56.82 (%60)	4.00 (%4)	23.43 (%36)

Çizelge 5.6.: Ülkelerin Fırat ve Dicle Akarsularına Katkıları¹¹⁸

5.8.2.1. Sınır Aşan Sular Sorununun Tarihsel Gelişimi

1950'li yıllara kadar kıyıdaş devletlerin ihtiyaçları akarsuların doğal rejimi içinde karşılanmış ve büyük çapta biriktirme tesislerine ihtiyaç duyulmamıştır. Türkiye, Suriye ve Irak'ın bir takım ekonomik projeleri gerçekleştirme çabaları içine girmeleri, bu devletler arasındaki kullanıma ilişkin sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu ekonomik projelerin en önemli kısmını enerji üretimi veya sulama amaçlı barajların inşası oluşturmuştur. Yukarı kıyıdaş ülkede yapımı tamamlanan barajın rezervuarının doldurulması sırasında azalan su akışı, aşağı kıyıdaş ülkenin yoğun tepkisine neden olmuş, bu tepkinin beraberinde getirdiği karşı cevap ise ilişkilerin gerilmesine, tansiyonun iyice artmasına yol açmıştır.

Suriye ve Irak, bugüne kadar Türkiye'nin Fırat ve Dicle üzerinde yapmış olduğu bütün su tesislerine şiddetle karşı çıkmıştır. Bu iki ülkenin ileri sürdüğü tez, Türkiye'nin gerçekleştireceği projelerin özellikle Fırat'ın debisini düşüreceğidir.

GAP, Fırat ve Dicle'nin akımlarını düzenlemek ve değerlendirmek için yapılmış başarılı bir projedir. Bu projeye sağlanan düzenleme Türkiye kadar Suriye

¹¹⁸ Özden Bilen, Ortadoğu Su Sorunu ve Türkiye, Ankara, Tesav Yayınları, 1996, s.123.

ve Irak'a da fayda sağlayacak bir düzenlemedir. ¹¹⁹ Bu proje kapsamında Fırat ve kolları üzerinde 14 baraj, Dicle ve kolları üzerinde ise 8 baraj olmak üzere toplam 22 baraj mevcuttur. Proje tamamlandığı zaman Fırat Havzası'nda 1.091.203 hektar (yaklaşık 11 milyon dönüm) ve Dicle Havzası'nda 601.824 hektar (yaklaşık 6 milyon dönüm) olmak üzere toplam 1.693.027 hektar (17 milyon dönüm) arazisinin sulanması sağlanmış olacaktır. ¹²⁰

Taraflar arasında ilk gerginlik Türkiye'nin Keban Barajını inşa etmeye karar vermesiyle ortaya çıkmıştır. Suriye ve Irak barajın ilk doldurulması sırasında mansaba bırakılacak suların miktarı hakkında güvence istemişlerdir. Keban Projesine kredi verecek uluslar arası kuruluşların ve Dünya Bankası'nın girişimleri ile 1964 yılında Suriye ve Irak'la ayrı ayrı olmak üzere barajın doldurma işlemi sırasında 450 m³/sn su bırakılacağına dair protokoller imzalanmış ve sonunda proje için kredi sağlanmıştır. ¹²¹ Aynı dönem içinde Suriye'nin de Tabka Barajı rezervuarı için su tutmaya başlaması, Irak'a geçen su miktarının iyice azalmasına neden olmuş, bu durum Suriye ve Irak arasındaki ilişkileri oldukça gerginleştirmiştir. ¹²²

Türkiye'nin Fırat üzerindeki ikinci barajı, yine enerji üretimi amaçlı Karakaya Barajı'dır. Bu barajın inşaatına Keban Barajının inşaatının tamamlanmasından sonra başlanmış, Suriye ve Irak'ın daha önceki endişeleri giderek artmıştır. Özellikle, bu endişeler Fırat'ın sularının azalacağı ve nehir yatağının değerli toprağının Türk topraklarında kalacağı fikirlerinde yoğunlaşmıştır. Enerji maksatlı olarak planlanan Karakaya Barajı rezervuar hacminin Keban Barajına nazaran çok daha küçük olması dolayısıyla ilk doldurma işleminde mansap ülkeleri riskinin az olmasına rağmen Suriye ve Irak, Keban Barajı'nın ilk doldurulma aşamasında ülkelerinin zarar gördüğü gerekçesiyle Karakaya Barajına karşı olduklarını belirtmişlerdir.

Suriye ve Irak'ın, Türkiye'nin bu baraj için kredi bulma görüşmeleri sırasında Dünya Bankası nezdinde girişimleri olmuştur. Dünya Bankası da 1975 yılında finansman için ön koşullarını açıklamış ve Suriye, Irak ve Türkiye arasında uzmanlar

¹¹⁹ Nihat Ersin, a.g.e.s.32.

¹²⁰ Ferruh Müftüoğlu, Ortadoğu Su Meseleleri ve Türkiye, İstanbul, Marifet Yayınları, 1997, s. 31.

¹²¹ Orhan Tiryaki, Sınırtaş Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu, İstanbul, HAK, İstanbul, .s.112.

¹²² Alper Şen, Su Sorunu Ekseninde Suriye-Irak-Türkiye ilişkileri, Stratejik Analiz, Sayı 12, Nisan 2001, s.89.

arasında görüşmeler yapılmıştır. Türkiye 10 Eylül 1976 tarihinde, Karakaya Barajı dolarken, Fırat'tan 500 m³/sn su bırakacağını taahhüt etmesi üzerine gerekli dış finansmanı almıştır.¹²³

Keban ve Karakaya projelerinden sonra Aşağı Fırat projesinin icraatına geçilmiş ve projenin kilit tesisi olan Atatürk Barajı inşaatına 1980 ve bu barajdan alınacak suyla 476.000 hektar alanının sulanmasını temin edecek Urfa tünelleri inşaatına 1977 yılında başlanmıştır. Ayrıca Dicle'nin geliştirilmesi ile ilgili çalışmalar 1980'li yıllardan itibaren artmış, Türkiye, GAP çerçevesinde Güneydoğu Anadolu'da Fırat ve Dicle akarsularından faydalanarak, yörenin kalkınmasına yönelik yoğun bir çaba içine girmiştir. Böylece Türkiye'nin Keban ve Karakaya Barajlarının inşası sırasında yaşadığı kısa dönemli sorunlar yerini uzun dönemli sorunlara bırakmış ve Türkiye su sorunlarına ilişkin yeni bir sürece girmiştir.

Bu dönemde ortak teknik komiteler oluşturmak suretiyle soruna çözüm bulma çalışmaları başlamış olmasına rağmen, aslında 1970'lerde GAP'ın gündeme gelmesiyle birlikte, her iki ülke; özellikle Suriye Türkiye'ye karşı Fırat suları hakkındaki suçlamalarını artırmaya başlamışlardır. Buna karşın Türkiye Fırat'ın debisinde herhangi bir azalmanın bu projeye birlikte söz konusu olamayacağını iddia etmiş ve aksine GAP'ın Fırat'ın düzensiz akışını tamamıyla kontrol altına alacağını ve böylece yıl içinde kuraklıkların ya da su baskınlarının yaşanmayacağını belirtmiştir. Ancak özellikle Tabka Barajı'dan beklenen verimi alamayan Suriye, Türkiye'nin o dönemde proje aşamasında olan ve finansman arayışında olduğu GAP'ı engelleyebilmek için farklı ve dolaylı yollar denemiştir. Öncelikle projenin finansal açıdan desteklenmesine engel olmuş, daha sonra da bölücü terör örgütüne destek olmaya başlamıştır. Bütün bu engellemelere rağmen, GAP'ın en önemli kısımlarından biri olan Atatürk Barajı, Türkiye'nin kendi imkanları ile tamamlanabilmiştir. Baraj rezervuarlarını doldurmak için su tutma işlemi sırasında havzada Keban ve Karakaya'dan sonra üçüncü su krizi yaşanmıştır.

23 Kasım 1989 tarihinde Türkiye, Fırat'ın akışını 13 Ocak-13 Şubat 1990 tarihleri arasında değiştireceğini açıklamış; bu açıklama Irak ve Suriye'nin yoğun

¹²³ Ömer Esenyel, a.g.e. s.121.

tepkisine yol açmıştır.¹²⁴ Türkiye, aşağı kıyıdaş ülkeler Suriye ve Irak'ın su tutma işlemlerinden zarar görmemeleri için bir takım önlemler almıştır. Türkiye, 13 Kasım 1989 tarihinden, su tutma işleminin başlayacağı 13 Ocak 1989 tarihine kadar en az 750 m³ /sn suyu Suriye sınırından bırakmış ve serbest bıraktığı su ile Suriye ve Irak'ın önlem almasını istemiştir. Su tutma işlemi başlamadan iki hafta önce salınan su miktarı önce 800 m³/sn'ye, sonra da 1000 m³/sn'ye çıkarılmıştır. Böylece 1987 yılında Türkiye ve Suriye arasında imzalanan Ekonomik İşbirliği Protokolü'nde, üzerinde uzlaşılan yıllık ortalama 500 m³/sn'den fazla su bırakma sözü tutulmuş, 23 Kasım 1989–13 Şubat 1990 tarihleri arasında ortalama 509 m³/sn su bırakılmıştır. 17 Temmuz 1987'de Türkiye ile Suriye arasında Şam'da imzalanan Ekonomik İşbirliği Protokolü çerçevesinde Türkiye, Suriye'ye Fırat Nehri'nden saniyede 500 metreküp su bırakmayı kabul etmiştir.¹²⁵

Türkiye'nin gösterdiği iyi niyet ve aldığı bu önlemlere rağmen Irak ve Suriye bir aylık su tutma işlemine sert tepki göstermişler, Arap ülkeleri nezdinde girişimlerde bulunarak, ortak bir Arap tutumu oluşturmayı ve Türkiye üzerinde baskı yaratmayı amaçlamışlardır. Arap Ligi, Suriye ve Irak tezlerine paralel olarak, Türkiye'nin Fırat üzerindeki egemenlik hakkını kabul etmeyen ve bu iki Arap ülkesi ile anlaşma yoluna gitmediği takdirde, Arap ülkeleri ile ilişkilerinin etkilenebileceği mesajını içeren bir kararı kabul etmiştir.¹²⁶ Su tutma işlemi sırasında Türkiye'ye gelen Irak Dışişleri Bakan Yardımcısı Nizar Hamdoun, su tutma işleminin on beş güne indirilmesini ve üç havza ülkesi arasında Fırat sularının paylaşılmasına yönelik bir antlaşmanın imzalanmasını talep etmiştir. Suriye'nin tepkisi ise çok daha sert olmuştur. Su tutma işleminin ikinci gününde, 15 Ocak'ta Suriye Ankara'ya diplomatik bir nota vererek¹²⁷ su tutma süresinin kısaltılmasını ve verilen su miktarının artırılmasını istemiştir. Ayrıca Suriye su tutma işlemi sırasında Türkiye sınırı ile Esat Gölü arasındaki Fırat yatağında su seviyesinin üç metre düştüğünü ve çevresel zarar meydana geldiğini, sulama yapılamadığı için kış tarımının zarar gördüğünü, Halep'in su ihtiyacının karşılanamadığını iddia etmiş ve Türkiye'yi GAP hakkında yeterli bilgi vermemekle suçlamıştır.

¹²⁴ Konuralp Pamukçu, Su Politikası, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000, a.g.e. s.238.

¹²⁵ Rıfat Uçarol, Siyasi Tarih (1794-1994), İstanbul, Filiz Kitapevi, 1995, s.795

¹²⁶ Orhan Tiryaki, a.g.e. s.118

¹²⁷ Konuralp Pamukçu, a.g.e. s.239.

Arap basınında da, Türkiye aleyhtarı yoğun bir kampanya sürdürülmüştür. Irak Baas Partisi'nin yayın organı Al-Thawra, Irak'ın Fırat havzasındaki 1.3 milyon hektar arazisinin zarar gördüğünü, toplam elektrik üretiminin %40'ını karşılayan dört hidroelektrik santralının çalışmadığını ve GAP'ın tamamen devreye girmesi ile Irak'a gelen Fırat sularının miktarının 32 milyar m³'ten 11 milyar m³'e düşeceğini iddia etmiştir.¹²⁸

Bu arada Suriye ve Irak aralarındaki tüm sürtüşme ve anlaşmazlıklara rağmen, 16 Nisan 1990'da Arap Ligi nezaretinde, Türkiye'den bırakılan Fırat sularının %58'inin Irak'a, %42'sinin Suriye'ye kalmak üzere paylaşılmasını öngören antlaşmayı onaylamışlardır. Antlaşma ile iki ülke arasında ortak bir komite kurulması ve Türkiye'yi Fırat suları ile ilgili bir antlaşmaya zorlamak için işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır.¹²⁹

Birecik Barajının yapım çalışmaları, Türkiye ve güney komşuları arasındaki ilişkileri daha da gergin hale getirmiş, Irak'ın 17 Mart 1993, Suriye'nin de 18 Temmuz 1993 tarihlerinde verdikleri notalarla, bu iki ülke kendi su kaynaklarına zarar vereceği gerekçesiyle Birecik Barajının yapımına karşı çıkmışlardır.¹³⁰ Suriye, 1992 Aralık ayında Kahire'de bulunan Arap Birliği Sekreteryası'ndan Türkiye'ye baskı yapılmasını, Arap ülkelerinin Türk su projelerine finansal yardımda bulunmamasını istemiş ve Türkiye'yi 1962 yılından bu yana uzlaşmaz tavrı nedeniyle suçlamıştır.¹³¹

Halbuki Birecik Barajı, tamamıyla teknik bir zorunluluk nedeniyle yapılmış bir barajdır. Büyük rezervuarları olan barajlardaki hidroelektrik santrallerden bırakılan suların, özellikle debinin maksimum olduğu zamanlarda düzenlenmesi, akarsuyun aşağı kesimlerindeki ekolojinin korunması için gereklidir. Bu tip barajlara düzenleme barajı (after-baydam) denilmektedir. Birecik Barajı da Atatürk Barajı ve hidroelektrik santrallerden bırakılan suları düzenleyerek mansaba aktaran bir düzenleme barajıdır. Suriye'de Tabka Barajının hemen mansabında yer alan Al

¹²⁸ Konuralp Pamukçu, a.g.e. s.239.

¹²⁹ Orhan Tiryaki, a.g.e. s. 120.

¹³⁰ Hasret Çomak, 21nci Yüzyılda Orta Doğu Su Sorunu ve Türkiye, HAK Bülteni, sayı 199, 2001, s.44.

¹³¹ Konuralp Pamukçu, a.g.e. s.241.

Ba'ath Barajı ve Irak'da Dicle üzerindeki Saddam Barajı'nın hemen mansabında yer alan Baduş Barajı ile Fırat üzerindeki Kadisiye Barajı'nın yine hemen mansabında bulunan Bağdadi barajı da aynı şekilde düzenleme barajlarıdır.

19-20 Ocak 1993 tarihlerinde dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in Şam'a yaptığı ziyarette Fırat ve Dicle sorununun 1993 yılı sonuna kadar, her iki ülke dışişlerinin yüksek düzeyli memurlarının başkanlığındaki heyetlerce görüşülmesi ve çözüme kavuşturulması konusunda mutabakata varılmış, ancak 17-20 Mayıs 1993 tarihleri arasında Suriye Heyeti ve 21-24 Haziran'da Irak Heyeti ile Ankara'da yapılan görüşmelerde bir sonuca varılamamıştır. Bu toplantılarda Suriye ve Irak Heyetleri suların matematiksel bölüşümü ve Türkiye tarafından bırakılan suyun 700 m³/sn'ye çıkarılmasını istemişlerdir.

Suriye ve Irak'ın ortak çabaları sonucunda, 14 Mart 1996 tarihinde Kahire'de toplanan Arap Birliği Dışişleri Bakanları Konseyi'nde, Fırat ve Dicle'nin suları konusunda Suriye ve Irak'ın haklarının korunması ve uluslar arası sular hukuku çerçevesinde üçlü bir antlaşma sağlanması için harcadıkları çabaların desteklendiği yolunda bir karar alınmıştır. Konseyin 5553 sayılı kararında Türkiye, ilgili tarafların haklarını garantiye alacak bir antlaşma için bir an önce üçlü görüşmelere girmeye çağırılmıştır. Ayrıca karar doğrultusunda GAP'ın durdurulması ve Suriye'ye kirli su bırakılmasının önlenmesi istenmiştir.¹³²

Suriye ve Irak, son yıllarda su sorunu çerçevesinde Türkiye'ye karşı beraber hareket etmeye karar vermişlerdir. 10-15 Şubat 1996 tarihlerinde iki ülkenin su uzmanları arasında gerçekleştirilen beş günlük bir toplantıda Türkiye'ye karşı yürütülecek ortak su politikası belirlenmiştir. 28 Ekim 1997 tarihinde ise, Şam'da bir araya gelen Suriye ve Irak'ın Sulama Bakanlığı Müsteşarları, Suriye ve Irak Su Komitesi'nin oluşturduğunu ve Fırat ve Dicle sularının paylaşımı konusunda görüş birliği içinde olduklarını açıklamışlardır.¹³³ Havza ülkeleri arasındaki son zamanlarda ikili ilişkiler gelişmesine rağmen, suya dayalı anlaşmazlıklar devam etmiştir. Her üç ülkenin kişi başına ortalama yıllık su miktarları aşağıda olduğu gibidir.

¹³² MİLLİYET, 16 Mart 1996.

¹³³ Konuralp Pamukçu, a.g.e. s.245.

	2000		2010		2020	
	Nüfus (milyon)	Kişi Başına Su Mik.(m ³)	Nüfus (milyon)	Kişi Başına Su Mik.(m ³)	Nüfus (milyon)	Kişi Başına Su Mik.(m ³)
TÜRKİYE	67.332	1580	78.229	1486	90.889	1210
SURİYE	16.857	1177	22.533	880	26.094	760
IRAK	24.023	1848	30.932	1435	41.808	1062

Çizelge 5.7. : Türkiye, Suriye ve Irak'ın kişi başına ortalama yıllık su miktarları¹³⁴

Kişi başına ortalama yıllık su miktarlarının gösterildiği tablonun ve ülkelerin su potansiyelleri incelendiğinde ortaya çıkan durum aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

- Türkiye sanıldığı gibi su fazlasına sahip bir ülke değildir. Şimdilik yeterli su kaynaklarına sahip olmakla birlikte, yakın bir gelecekte bu kaynakların ihtiyaçlarını karşılamaması durumunda kalmaya adaydır.

- Türkiye'nin su fazlasına sahip olduğu izlenimi, su kaynaklarının henüz ihtiyaçlar ölçüsünde kullanılmamasından kaynaklanmaktadır.

- Her üç ülke arasında su kaynakları açısından kişi başına ortalama yıllık su miktarlarına göre en zengin ülke Irak'tır. Ancak Irak bu potansiyelini verimli kullanamamaktadır.

- Her üç ülke de Ortadoğu ülkelerine nazaran tatminkar sayılabilecek su potansiyeline sahiptir.

- Irak ve Suriye, nüfus artış hızları ve verimsiz su kullanımları nedeniyle önümüzdeki yıllarda ciddi su problemleri ile karşı karşıya kalabilir.

5.8.2.2. Sınır Aşan Sular Sorununa Tarafların Yaklaşımı

Suriye, Fırat ve Dicle'nin uluslar arası su yolları ve ortak kaynaklar olduğunu ileri sürmektedir. Bu konuda Türkiye'nin SSCB ile Arpaçay'ın kullanımı konusunda

¹³⁴ Özden Bilen, a.g.e.s.127.

yaptığı antlaşmayı örnek göstermekte ve Fırat ve Dicle'de de aynı esasların uygulanması gerektiğini savunmaktadır.¹³⁵

Suriye aşağı kıyıdaş ülke olarak, Doğal Durumun Bütünlüğü ve Adil Kullanım Doktrinlerini benimsemektedir.¹³⁶ Birinci doktrine göre yukarı kıyıdaş ülke, suyu doğal durumunu bozmayacak şekilde aşağı kıyıdaşa bırakmalıdır. Bu durumda yukarı kıyıdaş ülke, suyun akışını değiştirerek hiçbir aktivitede bulunmamalıdır. İkinci doktrine göre ise, kıyıdaş ülkeler uluslar arası sulardan coğrafi konumlarına bakılmaksızın eşdeğerde yararlanmalıdır. Su politikalarını bu doktrinlere dayandıran Suriye, GAP'ın neden olacağı zararlar ile var olan su sorununu daha da derinleştireceğini düşünmektedir. GAP'ın tümüyle devreye girmesi ile kendisine gelen Fırat sularının %50 oranında azalacağını düşünerek, proje tamamlanmadan nihai bir paylaşım antlaşması talep etmektedir. GAP'ın olumsuz etkisinin miktar azlığına yol açması ile sınırlı kalmayacağını, ayrıca su kirliliğine de neden olacağını belirten Suriyeli yetkililer, tarlalara verilen suyun, gübre ve tarımsal ilaçlarla karışarak kirleneceğinden ve tuzlanacağından, bu kirli atık suyun Fırat'ın sularına dönerek aşağı havzadaki suları kullanılmaz kılabileceğinden endişe etmektedirler.

Aşağı kıyıdaş ülkeler olarak Suriye ve Irak, Türkiye'nin yüzyılın ilk yarısında imzaladığı antlaşmalar ile kendi su haklarının belirlendiği ve güvenceye alındığını iddia etmektedirler.¹³⁷ Bu yüzden, Türkiye'nin GAP ile birlikte Fırat'tan tükettiği su miktarını artırmasını, kendi haklarının çiğnenmesi olarak görmektedirler. Üstelik, kalıcı bir üçlü antlaşmaya yanaşmaması nedeniyle Türkiye'ye güven duymamaktadırlar. Bu doğrultuda, GAP'ın tamamlanması ile Türkiye'nin 1987 Protokolü'nde saptanmış olan 500 m³/sn sözünü de tutmayacağına inanmaktadırlar.

Türkiye'nin bölgedeki su sorununun çözümünü ileriye sarkıtarak, su kıtlığının artacağı bölgeye su satmayı planladığı iddia edilmektedir. Türkiye'nin bu paylaşım antlaşmasına razı olmamasının diğer bir nedeni olarak da, Türkiye'nin GAP'ın tamamlanmasına kadar statükodan yararlanmak istemesi gösterilmektedir.

¹³⁵ Rafi Okuyan, Fırat ve Dicle Neden Uluslararası Nehir Olmuyor, İstanbul, Ayna, 1993, s.21.

¹³⁶ Konuralp Pamukçu, a.g.e. s.251.

¹³⁷ Konuralp Pamukçu, a.g.e. s.248.

Suriye, çözüm önerisi olarak, ilk aşamada; Ortak Teknik Komite tarafından iki akarsuyun toplam su miktarının tespit edilmesini, ikinci aşamada; Komite'nin her havza ülkesindeki yapılmış ve yapılacak su projeleri için gerekli olan su miktarını saptamasını ve üçüncü ve son aşamada ise; talep edilen su miktarlarının, tespit edilen su miktarı çerçevesinde kıyıdaş ülkelerin sosyal ve ekonomik durumları göz önünde bulundurularak karşılanmasını teklif etmektedir.¹³⁸ Ayrıca Suriye, Hatay konusunda ileri sürmüş olduğu tezlerden vazgeçmesine yol açacağından Asi akarsuyunu tartışmak istememektedir. Suriye'nin Asi akarsuyuna göre yukarı kıyıdaş, Fırat'a göre aşağı kıyıdaş olması, tutarlı bir su politikası oluşturmasında kendisini zorlamaktadır. Bu nedenle de Asi akarsuyunu sorunun dışında bırakmak istemektedir. Asi nehri sularının yüzde 98'i Lübnan ve Suriye tarafından kullanılmakta, Türkiye ise sadece kendi topraklarından kaynaklanan yüzde iki oranındaki miktardan yararlanmaktadır.¹³⁹

Asi Akarsuyu, Lübnan topraklarından doğmakta ve Suriye'yi geçtikten sonra Türk topraklarına girerek Akdeniz'e dökülmektedir. Kat ettiği mesafe Lübnan'da 40 km., Suriye'de 120 km., Türkiye'de ise 88 km'dir. Lübnan'da akarsu üzerinde iki küçük bent mevcut iken, Suriye'de iki baraj ve bir de bent bulunmaktadır. Her iki ülke de, akarsudan sulama amacıyla yoğun şekilde yararlanmaktadır. Suriye, ortalama yıllık akımı 1.2 milyar m³ olan Asi sularının %90'nını kullanmakta ve Türkiye-Suriye sınırında Türkiye'ye yılda ortalama 120 milyon m³ su bırakmaktadır. Bu akarsu üzerinde Suriye'nin iki baraj projesi daha bulunmaktadır. Bu barajların da inşa edilmesi halinde Türkiye'ye bırakılan su, yılda 25 milyon m³'e düşecektir.

Suriye, kendine göre yine Asi üzerindeki serbest tasarruf hakkını kullanarak 1994 tarihinde Lübnan'la yaptığı yeni bir antlaşma ile Asi akarsuyunun Lübnan-Suriye hududundaki 403 milyon m³ olan toplam su hacminden 80 milyon m³'ünü Lübnan'a bırakmayı kabul etmiştir.¹⁴⁰ Suriye bu konuda daha da ileri giderek, Türkiye'nin Hatay ilini kendi topraklarının bir parçası saydığı için Asi akarsuyunu Türkiye topraklarına geçmeden Suriye topraklarında denize dökülüyormuş gibi mütalaa etmektedir. Bu konu Suriye'de duyarlı bir Anayasal sorun telakki edildiği

¹³⁸ Konuralp Pamukçu, a.g.e. s.252.

¹³⁹ Aziz Koluman, Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri, Ankara, ASAM Yayınları, 2002, s.62.

¹⁴⁰ Ömer Esenyel, a.g.e.s.97.

için, Suriye makamları Asi akarsuyunu tartışmaktan sürekli olarak kaçınmaktadırlar. Türkiye-Suriye sınırından 1987-2002 döneminde geçen aylık akım değerleri tablosu EK-2’de sunulmuştur.

Suriye ve Irak, Türkiye’ye karşı ortak bir su politikası geliştirmiş olduklarından, Irak’ın Fırat ve Dicle ile ilgili yaklaşımları genelde Suriye ile benzerlik taşımakla beraber, uluslar arası platformlarda öne sürdüğü görüşler açısından bazı farklılıklar mevcuttur.

Irak, Fırat ve Dicle sularına bağlı atalarından kalma sulama sisteminin varlığından hareketle, kazanılmış haklara sahip olduğunu iddia etmektedir. Yani su politikasını, Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrinine dayandırmaktadır. Irak’a göre kazanılmış hakların iki boyutu vardır. Birincisi, binlerce yıldır bu akarsular Mezopotamya’da yerleşime hayat vermiştir ve buralarda yaşayan halkların bu akarsular üzerindeki hakları kesinlik kazanmıştır. Bu nedenle hiçbir yukarı kıyıdaş ülke, bu halkların kazanılmış haklarını elinden alamaz. Kazanılmış hakların ikinci boyutu, su ve sulama şebekelerinin varlığından ileri gelmektedir. Irak, Fırat Havzasında 1.952 milyon hektar tarımsal alana sahip olduğunu iddia ederek,¹⁴¹ Sümerler zamanından kalma eski sulama sistemlerinin halen kullanıldığını ve bu tarihsel hakla, bölgede birçok sulama şebekesi kurma hakkı olduğunu ileri sürmektedir.

Irak yetkilileri, Dicle ve Fırat’ın sularının her üç ülkenin ihtiyacına göre matematiksel formüllerle bölüşülmesini istemektedirler. Buna göre; öncelikle her ülke ihtiyacı olan su miktarını, her proje için bildirecek, daha sonra Dicle ve Fırat için hidrolojik veriler teati edilecek, son aşamada ise Ortak Teknik Komite her akarsu için ayrı olmak üzere, önce işletmedeki projeler için su ihtiyaçlarını, daha sonra inşa halindeki projeler için su ihtiyaçlarını ve planlanmış projeler için su ihtiyaçlarını saptayacaktır.

Ayrıca Irak’a göre, Türkiye 1987 protokolü ile Atatürk Barajı tamamlanıncaya kadar, Fırat’tan Suriye sınırında aylık ortalama 500 m³/sn su bırakmayı taahhüt

¹⁴¹ Ömer Esenyel, a.g.e. s.132.

etmiştir.¹⁴² Nihai tahsis daha yüksek bir miktar üzerinde yapılmalıdır. Bu miktar 700 m³/sn'den aşağı olmamalıdır. Irak Fırat'ın gerçek yıllık ortalama debisinin 1000 m³/sn civarında olduğunu, Türkiye'nin bu miktarın 1/3'ünü tutmasını, geriye kalan 2/3'ünü de Suriye ve Irak'a bırakması gerektiğini ve bu tip bir paylaşımın adil ve rasyonel olduğunu savunmaktadır.¹⁴³ Ayrıca Irak, Atatürk Barajı'nın ilk dolumu aşamasında Türkiye'nin uluslar arası hukuk kurallarını çiğneyerek kendisine zamanında bilgi vermediğini, su miktarını taahhüt ettiği miktarın altına düşürerek, Irak halkını zor durumda bıraktığını iddia etmektedir.

Irak aynı zamanda Fırat ve Dicle akarsularının tümüyle ayrı havzalardan oluştuğunu savunmaktadır. Irak'a göre, bölgedeki su sorunu Fırat sularının paylaşımı sorunudur.¹⁴⁴ Dicle'nin kendi topraklarına girdikten sonra ne olduğunun konu ile bir ilgisi bulunmadığını iddia etmekte, bu yüzden, Dicle akarsuyunu masaya getirmekten kaçınmaktadır.

5.8.2.3. Sınır Aşan Sular Konusunda İzlenmesi Gereken Politika

Bir uluslar arası akarsu havzası ülkesinin dış politikasını belirleyen beş kriter mevcuttur. Bunlardan birincisi, ülkenin uluslar arası platformda imajına gösterdiği değer, yani amacına meşru yollardan ulaşma isteği, ikincisi, uluslar arası hukuk kurallarının ülke dış politikası üzerindeki etkisi, üçüncüsü, ülkelerin diğer havza ülkesi ya da ülkeleri ile farklı sorunlarının varlığı, dördüncüsü, havza ülkelerinin karşılıklı bağımlılık ve ortak sorumluluklara girebilecek olması ve son kriter, ülkenin egemenlik anlayışıdır.¹⁴⁵

Bu kriterlere göre havza ülkesinin ne kadar uyumsuzluk, ne kadar işbirliği doğrultusunda dış politikasını oluşturacağını tahmin etmek mümkündür. Söz konusu kriterler Türkiye açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin dış politikasının işbirliği doğrultusunda olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak, Suriye ve Irak için aynı şeyleri söylemek pek mümkün değildir.

¹⁴² Aziz Koluman, Oytun Orhan, Türkiye-Suriye İlişkile,, Stratejik Analiz, Aralık 2003, Cilt 4, Sayı 44,s.51.

¹⁴³ Ömer Esenyel, a.g.e. s.126.

¹⁴⁴ Konuralp Pamukçu, a.g.e. s.249.

¹⁴⁵ Konuralp Pamukçu, a.g.e. s.80

Türkiye her ne kadar işbirliği girişimleri içinde de olsa, Ortadoğu'nun temel yapısı değişmediği sürece, Türkiye'nin sahip olduğu pozisyonda su faktörü, ilgili ülkeler tarafından öncelikle bir politik güç ve psikolojik baskı unsuru olarak algılanmaya devam edecektir. Bu görüş, konuya yaklaşımda söz konusu iki ülkenin hareket noktasını oluşturacaktır. Türkiye konuyu hangi çerçeveye çekmeye çalışırsa çalışsın bu ülkelerin tutumlarının kolayca değişmeyeceği değerlendirilmektedir.

Ayrıca, günümüzde uluslar arası alandaki değişimlerin, Türkiye'nin stratejik değerini önemli ölçüde artırması, bu tip bir bölgede psikolojik baskıların gelişimine katkıda bulunacak, su gibi bir kıt kaynak konusunda, Türkiye'nin coğrafi açıdan avantajlı pozisyonunu uluslar arası alanda artan önemi ile birlikte algılayan bölge ülkeleri, konuyu öncelikle politik bir mesele halinde yorumlayacak ve bu kaynak faktörünü de bir baskı unsuru olarak değerlendireceklerdir. Bilinç altıda olsa bu şekil bir algılamadan kurtulamayacaklardır.

Bunların yanısıra, sahip oldukları rejimler nedeniyle elastikiyetleri az olan bu ülkelerin reaksiyon eşiklerinin çok dar olacağı, suyun diğer sorunlarla birlikte krizler halinde zaman zaman tırmanma sürecine girebileceği de göz önünde tutulması gereken bir husus olarak değerlendirilmektedir.

Uluslar arası antlaşma ortamının sağlanması için şu şartların oluşması gerekmektedir. Bunlar; taraf ülkelerin konuya teknik bakışının aynı olması, su tüketim ve kullanım şekillerinin benzer olması, ülkeler arasında milli ve hükümet seviyesinde sıkı ilişkilerin mevcut olması, olayda az ülke olması, taraf olan bir büyük ülkenin antlaşma taraftarı olması ve su kullanımını ile bir ülkede geliştirilecek ürün veya hizmetin başka ülkelerin de işine yarayacak olması şeklinde özetlenebilir. Antlaşma olması için gerekli şartlar ve yukarıda yapılan değerlendirmeler ışığında, su konusunda yakın bir zamanda antlaşma olması muhtemel görülmemektedir.

Türkiye, kısa vadede statükonun devamından yana bir politika izlemelidir. Çünkü GAP'ın tamamlanması için zamana ihtiyacı vardır. Önümüzdeki 5-10 yıllık bir dönemde Türkiye AB'ne tam üye olmayı başarabilirse, Avrupa müktesebatına uyum çerçevesinde Avrupa Ekonomik Konseyi tarafından hazırlanan "Sınır Aşan Sular ve Uluslar Arası Göllerin Kullanım ve Korunması Sözleşmesi" ve bu

sözleşmeye ek olarak hazırlanmış “Su ve Sağlık Protokolü”nü imzalamak zorunda kalabilir. Sözleşme, memba ülkelerinin su kaynaklarının geliştirilmesine ilişkin olarak geliştirecekleri projeler konusunda mansap ülkelerini önceden haber etme ve onaylarını alma zorunluluğunu getirmektedir.¹⁴⁶

Keban Barajının inşası çalışmalarıyla başlayan su sorunu kapsamında Türkiye hep işbirliğinden yana olmuş, 1982-1992 yılları arasında çeşitli tarihlerde yapılan on altı Ortak Teknik Komite toplantısında somut çözüm önerileri üreten tek ülke olmuştur. Ancak, Suriye ve Irak Türkiye'nin iyi niyetli bu yaklaşımını yanlış değerlendirmiş, suların kaynağında paylaşılmasına kadar varan ve Türkiye'nin egemenlik hakkını hiçe sayan aşırı ve orantısız isteklerde bulunmuşlardır.

Sorunun üç ülke arasında kalıcı bir antlaşma ile çözümlenmesi en uygun çözüm tarzıdır. Ancak, mevcut durumda aşağı kıyıdaş ülkeler böyle bir antlaşmaya en azından politik olarak hazır gözükmemektedirler. Ortadoğu'nun istikrarsızlık üreten karmaşık yapısı da bu durumu zorlaştırmaktadır. Böyle bir bölgede ve daha önce Ortadoğu'nun siyasi ve sosyal yapısı değerlendirilirken belirtilen koşullar içinde, kendi güvenliğini sağlamaya yönelik olarak Türkiye için genelde etkili bir dolaylı baskı ve daha ileri boyutlarda antlaşmazlıklar halinde bunu tamamlayacak bir dolaylı tutum en gerçekçi politika olacaktır.

Orta vadede Türkiye, kısa vadede yürüteceği politikaların sonuçlarına bağlı olarak, siyasi ve ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi, güvensizliğin ortadan kaldırılması ve üçlü antlaşma imkanlarının zorlanmasına yönelik bir politika takip etmelidir. Bu aşamada dondurduğu Ortak Teknik Komite çalışmalarının yeniden başlatılması ve çözüm arayışlarına hız verilmesi konuları düşünülebilir. Üç Aşamalı Planı günün koşullarına göre revize ederek ve karşı tarafın çekinceleri dikkate alınarak bir uzlaşma arayışında olabilir. Üç Aşamalı Plan uluslar arası anlayışlara uygun bir yapıya sahiptir.

Türkiye'nin uzun vadeli politikasının iki ayağı olmalıdır. İlk aşamada, bölgesel işbirliği imkanlarının artırılması ve kendi güvenliği için normatif bir planlama içinde olmalı ve bu iki ülkenin iç sistem ve yapılarının karakterlerini değiştirmeye katkıda

¹⁴⁶ Ömer Esenyel, a.g.e. s.33.

bulunacak bir politika izlemelidir. İkinci aşama ise, daha geniş kapsamlı bölgesel ekonomik işbirliği imkanlarının araştırılmasıdır. Bölgeye yönelik olarak “Ortadoğu Ekonomik İşbirliği Teşkilatı” kurulabilir. Havza boyu işbirliğinin sağlanması amacıyla öngörülen bu teşkilata bağlı bir kuruluş olarak Fırat-Dicle Havza Yönetimi kurulabilir. Dünyada sınır aşan sular ile ilgili bir çok havza yönetimi uygulamaları mevcuttur. Tuna Nehri Havza Yönetimi, Ganj Ortak Nehir Komisyonu ve Aral gölü Havzası Su Kaynakları Yönetimi bu tür uygulamalara birkaç örnektir.¹⁴⁷

Bu havza yönetimlerinin ortak amacı, kıt olan suyun verimli kullanılması ve su arzının artırılmasıdır. Çünkü kıt olan bu kaynağın bölüşülmesi, sorunu temelde çözmez. Kaynak, ülkelerin ihtiyaçlarını karşılayamıyorsa, paylaştıktan sonra da karşılayamayacaktır. Su yatırımları pahalı yatırımlardır. Bazen ülkelerin tek başlarına altından kalkamadıkları veya büyük fedakarlıklarla karşılamaya çalıştıkları su kanalları, barajlar, tarım teknolojisi, ülkeler arasında işbirliği ile ortak amaçlar doğrultusunda daha kolay gerçekleştirilebilir.

Önerilen havza yönetimi ile hidrolojik, hidrografik, jeolojik ve iklimsel verilerin toplandığı ve her ülke uzmanlarından oluşan su veri bankası, tarımdaki verimsiz sulamanın önlenmesi ve sulamaya ayrılan su miktarının azaltılması için bitki köküne sulama ve yağmurlama içeren mikro sulama yöntemlerinin kazanılması, kentsel su atıklarının yeniden kullanımı için gerekli teknolojik yatırımları içermektedir. Ayrıca Ekonomik İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde, gıda iş bölümüne gidilebileceği değerlendirilmektedir. Bu sistemde, hangi ürün hangi ülkede ekonomik ve su kullanımı açısından en optimal biçimde üretiliyorsa, orada üretilecek diğer ülkeler de bu ürünü, o ülkeden ithal edeceklerdir. Sistem ülkeler arası ticari antlaşmalar, gümrük indirimleri ile işler hale getirilebileceği gibi, Aral Gölü Su Kaynakları Yönetiminde görüldüğü gibi karşılıklı bağımlılık ilkesine göre, gıdaya karşı petrol veya başka bir ihtiyaç duyduğu ürünü almak şeklinde de olabilir.

Bu çerçevede GAP’a işlerlik kazandırılabilir. GAP’a yapacakları yatırımlarla ya da yukarıda belirtilen karşılıklı bağımlılık ilkesine uygun olarak, Suriye ve Irak gıda ihtiyaçlarını Türkiye’den temin ederek, tarıma ayırmış oldukları suyun diğer sektörlerde kullanılmasını sağlayabilirler.

¹⁴⁷ Konuralp Pamukçu, a.g.e. s. 114.

5.8.2.4. Manavgat Suyu Projesi

Türkiye, hem Ortadoğu hem de kendi içindeki bölgesel ve mevsimsel su ihtiyacını gidermek maksadıyla Manavgat Su Temin Projesini uygulamaya koymuştur. Özellikle turizm döneminde Ege ve Akdeniz Bölgelerindeki turistik tesislerin su ihtiyacını karşılayacak olan tesis, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve arzu eden bölge ülkelerine de su sağlayacaktır.

Manavgat Su Temin Projesi, Manavgat çayının sürekli olarak denize akan, günlük ortalama değeri yaklaşık 4,7 milyon metreküp olan sularının bir kısmının, 250 bin metreküpünün tasfiye edilip içmeye uygun hale getirilerek, 250 bin metreküpünün de ham halde bir çift boru hattı ile sahile oradan da 1300 metre açıkta yapılacak yüzer platforma nakledilerek veya yüzen balonlarla ihtiyaç duyan ülkelere taşınmasını amaçlayan bir projedir.¹⁴⁸ Manavgat projesinin teknik sorumluluğunu Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü üstlenmiştir.

8 Aralık 1998 tarihinde Manavgat Çayı Su Temin Tesisi hizmete girmiş olup bu tarihe kadar 116 milyon ABD Doları harcanmıştır.¹⁴⁹ Aralık 1999 sonu itibariyle kara yapılarında ve deniz yapılarında %100 mertebesinde bir gerçekleştirme sağlanmıştır. Deniz dolun tesisleri, deniz ve kara borularının tamamı, ham su pompa istasyonu , arıtma tesisi ve kıyı pompa istasyonu tamamen bitirildiğinden, proje tankere su yüklenebilecek hale gelmiştir. Kıyı pompa istasyonunun yardımıyla hem basıncın yetmediği anlarda bile sürekli dolun yapabilme olanağı sağlanmış olacak hem de talebin çok olduğu dönemlerde dolun sürelerini kısaltmak mümkün olacaktır.

Manavgat Projesi'ne ilişkin işletme hakkının özel sektöre devredilerek su satış ve dağıtımının özel kuruluşlar eliyle yürütülmesi öngörülmektedir. Proje daha önce de belirtildiği gibi hem Türkiye'nin iç ihtiyaçlarını karşılamaya, hem de ülke dışına su ihracına yöneliktir. Bu nedenle piyasa koşulları içerisinde Ortadoğu veya diğer bölge ülkelerinin Manavgat suyundan faydalanmaları mümkündür. Türkiye'nin su satabileceği başlıca Ortadoğu ülkeleri Suriye, İsrail ve Filistin yönetimidir. Bu üç

¹⁴⁸ Ferruh Müftüoğlu, a.g.e. s.85.

¹⁴⁹ MİLLİYET Gazetesi, 9 Aralık 1998.

ülkeye bölge dışından Kıbrıs ile Kuzey Afrika ülkelerinin katılacağı düşünülebilir. Bunların dışında Malta ve bazı Yunan adaları da bu ülkelere dahil olabilir. Çünkü Malta bölgenin su kaynakları açısından en fakir ülkelerinden biridir.

İsrail hükümeti tarafından Türkiye'den su alımını öngören "Manavgat Suyu" anlaşması 04 Ocak 2004 tarihinde onaylanmış ve anlaşma çerçevesinde, Türkiye'den alınacak suyun 250 bin tonunun eski petrol tankerleriyle İsrail'in Aşkelon Limanı'na taşınması planlanmıştır. Bunun için Aşkelon'da bir terminal ve buradan suyu ana sisteme bağlayacak bir boru hattı inşası gerekmekte olup 20 milyon dolara mal olacağı hesaplanan bu inşaatlar nedeniyle su transferinin en erken gelecek yıl yapılabileceği belirtilmektedir.

Denizden elde edilen suyun daha pahalıya mal olması nedeniyle Lübnan ve İsrail, daha kaliteli ve daha ucuz olan Türk suyunu tercih etmektedirler. Manavgat Çayı'nın yanı sıra yine Akdeniz'e dökülen Ceyhan nehrinin sularının boru hattıyla Suriye, İsrail, Ürdün, Filistin, Suudi Arabistan, hatta Körfez ülkelerine kadar götürülebileceği öngörülmektedir.

Bu kapsamda Türkiye'nin Manavgat projesinde olduğu gibi su konusunu bir problem olmaktan çıkarıp, bölge ülkeleri ile su konusunda yaşanan sorunları üreteceği projelerle, hem uzun dönemde bölge ülkeleri üzerinde bir baskı unsuru hem de milli gelirine bir katkı sağlayacak şekilde düzenlemesi gerekmektedir.

5.8.3.Suriye Türkmenleri

Anadolu ve Suriye'ye Türk boylarının göçleri, Türklerin tarih sahnesine çıktıkları dönemlere kadar uzanır. Sakalar, Hazarlar, Hunlar bunlardan bazılarıdır. İslam ordularının Orta Asya'ya ulaştığı tarihten itibaren Oğuz boylarının akıncıları, Irak ve Suriye'de görülmeye başlamışlardır. İslamiyet'in doğuşundan sonra bölgede Hz. Ömer'le başlayan İslami hareket Emevi ve Abbasi hükümdarlıkları zamanında da devam etmiştir.

Türklerin bugünkü Suriye'ye gelişleri 11. yy'dan başlayarak 19. yy sonlarına dek sürmüştür. Türklerin buraya gelen kolu, Oğuzlar'ın Türkmen olarak anılan

koludur. Türklerin bölgeye gelip yerleşmeleri, Büyük Selçuklu Devleti'nin Gazneliler'le yaptığı Dandanakan Savaşı sonrası olmuştur. Büyük Selçuklu Devleti, bu savaştan sonra özellikle 1063 yılından itibaren kendi hayat tarzlarına uygun buldukları bu bölgeye yerleşmeye başlamışlardır.¹⁵⁰

Özellikle Halep, Lazkiye, Trablusşam ve Asi Irmağı vadisi boyunca Hama, Humus ve Şam bölgesine yerleşmişlerdir. Türklerin bölgeye yönelik akınları Afşin ve Sandık Beyler komutasında Halep'e kadar devam etmiştir. 1069-1070 yıllarında ise Kurlu ve Atsız Beyler, Güney Suriye'yi tamamen ele geçirmişlerdir. Nihayet Sultan Melikşah, 1078 yılında Tutuş'a (Melikşah'ın bir komutanı) Suriye Selçuklu Devleti'ni kurma emrini vermiştir. Oğuzların Yıva Boyu ile Bayat, Avşar, Begdilli, Döğer ve Üçoklar oymakları Şam ve Halep'e yerleşmişlerdir. Buradaki Türk boyları, 1096 yılında Haçlı seferleri başladığında Selahattin Eyyubi komutasındaki Müslümanlarla birleşerek Haçlılara karşı bölgeyi savunmuşlardır.¹⁵¹

Selahattin Eyyubi'nin ölümünden sonra bölgeye bir başka Türk devleti olan Memlûklular hakim olmuştur. Anadolu'ya hakim olan Selçuklu Devleti ise, 1243 yılında Moğollarla yaptığı Köseadağ Savaş'ını kaybetmesi sonrası ağır Moğol baskısı altında kalmış ve bu baskı sonucu özellikle Kayseri ve Sivas'ta yaşayan Türkmenler, Memluk Sultanı Baybars zamanında Suriye bölgesine yerleşmişlerdir.¹⁵²

Bu dönemde Suriye'ye gelip Şam'a yerleşen Türkmenler, İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünden sonra çıkan siyasi karışıklıktan faydalanarak 1337'de Elbistan civarında Dulkadiroğulları beyliğini kurmuşlardır. Yavuz Sultan Selim, 1516 yılında Mercidabık'ta Memlûkluları yenerek bu günkü Suriye topraklarını Osmanlılara bağlamıştır.

1918 sonuna kadar da bu bölgedeki Türk hakimiyeti, kesintisiz olarak tam 402 yıl sürmüştür. Bu sürede bölge sakinleri, derin Türk kültürü etkisi altında kalmıştır. Bu etki kendisini en çok dil konusunda göstermiş; Suriye lehçesi en fazla Türkçe kelime içeren Arap lehçesi olmuştur. I. Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı

¹⁵⁰ Mustafa Kafalı, Suriye Türkleri, Töre Dergisi, Say 122, Ankara, 1973, s.32.

¹⁵¹ Yeni Türk Ansiklopedisi, 10. Cilt, Ötüken Yayınları, İstanbul, Suriye Maddesi, 1985.

¹⁵² Mustafa Kafalı, a.g.e.s.33.

hakimiyetinde kalan Şam, Trablus ve Halep Türk yönetimi altında kültürel, sosyal ve ekonomik açılardan kalkınmış ve en huzurlu dönemlerini geçirmiştir.

5.8.3.1. Günümüzde Türkmenlerin Buldukları Bölgeler

Bugün Suriye'deki Türkler yoğun olarak Lazkiye ve Halep civarında yaşamaktadır.¹⁵³ Ayrıca başta Şam olmak üzere diğer bölgelerde de azınlık halinde Türkler bulunmaktadır. Lazkiye, Suriye'nin en büyük liman şehri olma özelliğine sahip olup, 1950 yılından sonra ise büyük bir gelişme göstermiştir. Bundan dolayı şehirde mevcut olan Türk nüfusuna ek olarak Türkmen köylerinden çok sayıda insan şehir merkezine göç etmiştir.

Lazkiye merkezi ve civarında toplam 265 Türk köyü bulunmaktadır.¹⁵⁴ Bölgede Osmanlı hakimiyeti sürerken Antep, Urfa, Hatay gibi Türk nüfus bölgelerinin idari olarak merkezi Halep şehriydi. Halep bugün Türk mimari ve sanat eserleri ile sokaklarını süsleyen ve Türkçe'nin konuşulduğu bir şehir görünümüne sahiptir.

1906 yılında yayınlanmış olan Halep Vilayeti salnamesinde şehrin nüfusu 116.248 olduğu ve bunlardan 80.113'nün Müslüman olduğu görülmektedir. Bu Müslüman nüfusun en azından yarısını Türklerin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Aynı salnamede Türkçe mahalle isimleri de sayılmaktadır.¹⁵⁵

Kuzeybatı bölgesinde köyler birbirine yakın ve nüfus homojen yapıdadır. Bölgede Türkmenler, Lazkiye ile Bayır (Yeni adı Gebelli), Bucak (Basit), Hazne ve Burç nahiyeleri çevresinde odaklanmıştır. Lazkiye'deki Türkmenlerin toplam sayısının 10.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bucak bölgesinde yaklaşık 30, Bayır bölgesinde de 35 Türkmen köyü mevcuttur. Lazkiye'ye bağlı 3 ilçenin halkı Bayır-Bucak Türkü'dür. Behluliye nahiyesinde de 2 büyük köyde toplam 10.000 Türkmen bulunmaktadır. Bölge halkı Türklük şuurunu muhafaza etmekte,

¹⁵³ Erdem Erciyas, a.g.e. s.62.

¹⁵⁴ Osman Metin Öztürk, Türkiye ve Ortadoğu, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997, s.77.

¹⁵⁵ Erdem Erciyas, a.g.e. s.64.

asimile olmamak için çaba harcamaktadır. Ekonomik zorluklar nedeniyle Bayır-Bucak bölgesinden Lazkiye ve civarına önemli ölçüde göç olmaktadır.¹⁵⁶

Kuzeydoğu bölgesinde Türkmenler Türkiye sınırı boyunca Telabıad'dan Azaz'a kadar uzanan şerit üzerinde yerleşik durumdadır. Bu şerit üzerinde Türklerle diğer etnik gruplar karışık bir durumda yaşamaktadır. Ancak, bölgede 300 civarında Kürt köyünün bulunduğu tahmin edilmektedir. Cerablus yöresindeki Türkmenlerin büyük kısmı aşiret hayatı yaşamaktadır.

Halep ve civarı Türkmenlerin en yoğun olduğu bölgelerdendir. Suriye'deki toplam Türkmen nüfusun yaklaşık olarak yarısı bu yörede yaşamaktadır. Şam da ise şehir merkezinde Türklerin oturduğu bir mahalle bulunmaktadır. Ayrıca Şam'a bağlı Havran ovasında da Türkmenler mevcuttur. Bunlar, Havran Türkleri olarak tanınmaktadır.

Suriye'nin İsrail sınırında bulunan Kuneytra bölgesine 93 savaşı (1877-1878) sırasında Kafkasya'nın Dağıstan ve Karaçay bölgelerinden getirilen Türkler yerleştirilmiştir. Suriye-İsrail savaşında, Suriye ordusu geri çekildikten sonra bölgeyi İsrail'e karşı savunmaya çalışmışlardır. Savaşın sonu büyük bir kısmı Şam ve Halep'e göç etmiştir. Hama ve Humus bölgelerinde de Türk toplulukları bulunmaktadır.¹⁵⁷

Ayrıca Suriye'de pek çok Türkmen aşireti bulunmaktadır. Bunların en önemlileri Torunlar, Kahya, Assafli, Yörük, Sufi, Memişler, Hüseyini, Karakoyunlu, Araplı, Bağdenli, Nağveli, Karaelil ve Karayusuflu Aşiretleridir. Bu aşiretler içerisindeki bağlar zaman içerisinde zayıflamış ve ekonomik sorunlar nedeniyle Türkmen aşiretlerinde, 15-20 yıldan beri reislik müessesesi çalışmamaktadır. Halen hiçbir aşiretin reisi bulunmamaktadır. Golan'da bulunan aşiretler, İsrail işgalinden sonra Şam'a göç ederek değişik semtlere yerleşmişlerdir. İsrail işgalinden sonra Türkmenler Golan'da 14 köyü boşaltmak zorunda kalmışlardır.

¹⁵⁶ Türkiye ve Türk Dünyası, HAK Yayınları Mayıs 1997.

¹⁵⁷ Erdem Erciyas, a.g.e. s.67.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Halep bölgesinde 200.000, Lazkiye bölgesinde 150.000, Telkele yöresinde 50.000, Kunteyra yöresinde 100.000, muhtelif diğer bölgelerde de 300.000 olmak üzere, Suriye topraklarında yaşayan Türk nüfusu 1 milyon olarak tahmin edilmektedir.

5.8.3.2.Suriye Türkmenlerinin Durumu

Suriye’de yaşayan Türkleri ilgilendiren ilk anlaşma Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara’da imzalanmıştır. Bu anlaşma içerisinde Türkiye’de yaşayan azınlıkların haklarına riayet edeceği belirtilmiş fakat Hatay bölgesi dışında Suriye’de yaşayan Türklerin hukuki ve idari statüleri ile ilgili olarak her hangi bir anlaşma maddesi görüşülmemiştir.

Suriye’deki Türkleri doğrudan ilgilendiren ve bağlayıcı hükümlerin yer aldığı ikinci anlaşma ise 24 Temmuz 1923’de Türkiye ile Fransa tarafından imzalanan Lozan Barış Antlaşmasıdır. Bu antlaşmaya göre Suriye’deki Türkler azınlık olarak kabul edilmemiş, Suriye’nin vatandaşı kabul edilmiştir.¹⁵⁸

Lozan Barış Antlaşmasının vatandaşlık statülerini düzenleyen 30 ile 36 ncı maddelerden en önemlisi olan 30 uncu madde de şöyle denilmiştir. “İş bu anlaşma hükümleri gereğince Türkiye’den ayrılan topraklarda yerleşmiş Türk vatandaşları tam olarak ve mahalli kanunlarla konulmuş şartlar çerçevesinde bu toprakların geçtiği devletin vatandaşları olacaktır”. Yukarıda görüldüğü gibi Suriye’de yaşayan Türkler azınlık olarak kabul edilmemekte ve herhangi hukuki ve idari statüye sahip değildir. Bu çerçevede, azınlık statüsüne sahip olmayan ve Suriye yönetimi tarafından hiçbir hak tanınmayan Türkmenler, diğer azınlık gruplarından çok zor koşullarda yaşamaktadır.

Suriye’deki Türkmenlerin büyük çoğunluğu Sünni Müslümanlardır. Yönetimin dini açıdan herhangi bir müdahale ya da baskısı söz konusu değildir. Türkmen köylerinin hemen hepsinde cami ve kendilerinin seçtiği din görevlisi bulunmaktadır.

¹⁵⁸ Lozan Barış Antlaşması.

Çoğunluğu kırsal kesimde ve büyük gruplar halinde yaşayan Suriye'deki Türkmenler, millî vasıflarını, geleneklerini korumaya özen göstermektedirler. Ancak, şehirlerde Arap çoğunluk içinde yaşayan Türkmenlerin Türkiye ile bağlarının zayıfladığı görülmekte, devlet hizmetlerinde görev almaları bu durumda önemli rol oynamaktadır.

Türkmenleri Araplaşmaya zorlayan sebepler arasında, Osmanlı hakimiyetinin ardından İngiliz ve Fransızlar tarafından Araplara aşılana Türk düşmanlığı sebebiyle, Türkmenlerin Arap çoğunluk içinde yaşamlarını devam ettirebilmek için asıllarını gizlemek mecburiyetinde kalmaları, Suriye yönetiminin planlı olarak iktisadi, kültürel ve idari baskı tatbik etmesi, günlük konuşma dilinin Arapça olması, Türkçe öğretim ve yayınlara izin verilmemesi, kültürel faaliyetlerin olmayışı gösterilebilir.

Türkmenlerin yaşadığı köylere Suriye yönetimi hizmet götürmemekte, çok bakımsız bir durumda olan köylerin çoğu alt yapı hizmetlerinden yoksun bırakılmaktadır. Hazne ve Burç nahiyeleri bu açıdan istisna teşkil etmekte olup, alt yapı hizmetlerinin hemen hemen tamamlandığı bu iki nahiyede yaşayan Türkmenler oldukça varlıklıdır. Arazi uygun olduğundan tütün, hububat, çeşitli meyve ve zeytin yetiştirilmektedir.

Kırsal kesimdeki Türkmenler tarım, hayvancılık ve kısmen halıcılık ile uğraşmaktadırlar. Kuzey ve kuzeybatıda yerleşmiş olanların gelir kaynağı tamamı ile tarımdır. Bayır-Bucak yöresinde kaliteli tütün yetiştirilmektedir. Ancak, Suriye hükümetinin pamuk üretimini teşvik etmesi nedeni ile tütün eskisi gibi gelir getirmemeye başlamıştır. Bölgenin geri kalan bölümünün dağlık ve ormanlık olması tarımı zorlaştırmaktadır.

Halen yürürlükte olan Orman Kanunu'nun katı hükümleri, orman köylerinde yaşayan Türkmenlerin hayvancılık ve orman ürünleri alanındaki faaliyetlerini engellemekte, ekonomik durumların kötüye gitmesine neden olmaktadır. Öğrenim imkanlarının kısıtlı olması Türkmenlerin nitelikli işlerde çalışmalarını zorlaştırmakta, bu nedenle yakınlardaki şehirlerde işçilik yapmaktadır. İşçi alımında öncelik Arap ve Alevi olanlara verilmekte, Türkmenler işe alınırken Türkçe konuşmaktan

vazgeçmeleri, Suriye'ye bağlılık yemini etmeleri gibi koşullar öne sürülmektedir. Bu arada ,daha önce işe alınmış Türkmenler zaman zaman gruplar halinde işten çıkarılmaktadır.

Halep bölgesinde bulunan ve ekonomik durumu daha önce iyi olan Türkmenler uygulanan toprak reformundan olumsuz yönde etkilenmişler ve ellerinde büyük arazi kalmamıştır. Devlet tarıma destek çerçevesinde verdiği krediler konusunda da Türkmenlere zorluklar çıkarmaktadır.

5.8.3.3. İzlenmesi Gereken Türkmen Politikası

Suriye'nin Türkmenlere karşı olan politikası çok açıktır. Eğer Türkiye iktidarlarla değişmeyen bir dış politika belirlemez ve başka ülke topraklarında yaşayan Türk azınlıkları kollamazsa, bu ülkelerde yaşayan soydaşlarımızın zamanla uygulanan asimilasyon çalışmalarının da etkisiyle benliklerini yitirip bizden kopacakları açıktır. Sınırlarımız dışında yaşayan bütün soydaş ve vatandaşlarımız bizim potansiyel zenginliğimizdir. Bu zenginlik kaynaklarımıza sahip çıkmazsak onların yaşadığı bölgelerde Türk etkinliğinden söz etmemiz mümkün değildir. Hızla değişen dünyada menfaatlerimizi koruma ve bize karşı meydana gelebilecek oyunlara karşı koyma adına özellikle yakın çevremizdeki soydaşlarımıza sahip çıkmak millî menfaatlerimiz arasında olmalıdır.

Olayları özelde ele aldığımızda, Hatay istisna tutulursa Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin Suriye Türklerine yönelik belirli bir politikasından bahsetmek mümkün değildir. Buna karşılık Suriye, 12 Eylül 1980 öncesi terör eylemlerinde ASALA'ya ve PKK'ya kadar Türkiye'ye zarar verebilecek tüm faaliyetlere gizliden ve açıktan her türlü desteği vermiştir. Suriye bu uluslar arası hukuka aykırı ve komşuluk haklarına sığmayan düşmanca tutumu gizleme gibi bir ihtiyaç hissetmemiştir. Beşar ESAT'ın idareye gelişiyle burada yaşayan Türk azınlığı karşı uygulanacak yeni politikanın seyrini belirleyebilmek şu aşamada zor görünmektedir.

5.8.4.Hatay Sorunu

Suriye, bağımsızlığını kazandığı günden itibaren Hatay üzerinde hak iddia etmeye başlamıştır. Baas partisinin iktidara gelmesiyle, Suriye hükümetleri Hatay'ın ilhakını milli bir hedef haline getirmişlerdir. Lübnan, Ürdün ve Filistin topraklarını da içine alan “Büyük Suriye İdeali” çerçevesinde değerlendirilen Hatay'a ilişkin Suriye iddiaları, bugüne kadar Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen nedenlerin en başında yer almıştır. Türkiye tarafından her vesile ile ve her ortamda Hatay'ın, vatanın ayrılmaz bir parçası olduğuna işaret ederek, bu tür hayati iddialar ve mesnetsiz taleplerin iki ülke arasında gelişmesi arzulanan ilişkileri zedeleyeceği önemle vurgulanmıştır. Suriye'nin Hatay hakkındaki tutumu zaman içinde şu aşamaları kaydetmiştir:

Suriye'nin bugünkü rejimine esas teşkil eden Baas Partisinin, 1947 yılında kabul edilen tüzüğünde, “Arap vatanının Toros Dağları, Basra Körfezi, Arap Denizi, Büyük Sahra, Atlantik Okyanusu ve Akdeniz arasında uzandığı” belirtilmekte ve partinin görevleri arasında Arap vatanının tamamının yabancı sömürgeciliğinden kurtarılması için mücadele” yer almaktadır. Suriye anayasası, Baas Partisinin ilkelerine çeşitli maddelerinde atıfta bulunarak bu görüşleri dolaylı olarak benimsemiştir.

Baas Partisince benimsenen “Arap Vatanı” tarifine uygun olarak Suriye, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Suriye ile Türkiye arasında tabii sınırın Toros Dağları olduğunu ve Fransız mandası döneminde bu tabii sınırın üç kere değiştiği görüşündedir. Bu değişiklikler:

- Adana Ovasının Türkiye'ye verilmesi,
- 1920'den sonra Halep vilayeti ve Cizre'nin büyük bir kısmının (Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa) Türkiye'ye verilmesi,
- 23 Nisan 1939'da Türkiye ile Fransa arasında yapılan antlaşma uyarınca, Hatay'ın Türkiye tarafından ilhak edilmesine göz yumulmasıdır.

Bu görüşlere halen Suriye’de okutulmakta olan tarih ve coğrafya kitaplarında da yer verilmektedir. 1982-1983 öğretim yılında lise 2 sınıfları için basılan coğrafya ders kitabında, sınırların değişkenliğini esas alan harita ile “Büyük Suriye” hayallerini ortaya koyuyordu. Kitapta haritayı tanıtıcı bilgi verilirken “Büyük Suriye”nin sınırları gösteriliyordu. Haritada üç kıstas ele alınıyordu.

Birincisi, Türkiye tarafından gasp edilen Hatay ile birlikte bu günkü Suriye sınırları,

İkincisi, Sevr Antlaşmasına göre Suriye sınırları (Ceyhan Nehri yatağından başlayarak Adana, Mersin, Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin ve Diyarbakır’ı) içine alan bölge,

Üçüncüsü, Arap dünyasının doğal sınırları (Toros dağlarının güneyinde kalan ve bütün Güneydoğu Anadolu bölgesini kapsayan hat ile bu hattın güneyinde kalan bölge.¹⁵⁹

Konu önceki dönemde başta devlet başkanı Hafız Esad olmak üzere hükümet ve devlet yetkilileri tarafından da dile getirilmiştir. Bu resmi tutum uyarınca Türkiye’nin Suriye’ye ait geniş toprakları işgal ettiği iddia edilmekle birlikte, bu topraklardan sadece Hatay konusu özellikle ön planda tutulmaktadır.

Bu açıklamalar doğrultusunda Suriye’nin BM Daimi Temsilcisi El Muallim, Mayıs 1998’de kendisine yöneltilen bir soru üzerine yaptığı açıklama; “Türkiye ile aramızdaki sorunlardan biri de Hatay’dır. Biz Suriye’deki okullarımızda çocuklarımıza her çalınan vilayetimizle ilgili detaylı eğitim veriyoruz. Hatay’ın Suriye’ye ait olduğunu çocuklarımıza öğretiyoruz. Hatay’ı asla unutmuş değiliz. Mantık her şeyin bir sırasının bulunduğunu söyler.” diyerek Golan Tepeleri’nin İsrail’den alındıktan sonra sıranın Hatay’a geleceğini ima etmiştir.¹⁶⁰

Resmi Suriye haritalarında Hatay’ın bu ülke sınırları içinde gösterilmesi, Suriye’de İskenderun Livasını Kurtarma Cemiyeti gibi kuruluşların varlığı ve

¹⁵⁹ Cezmi Yurtsever, Avrasya Dosyası, Cilt 2, Sayı:3, 1995, Ankara, s.117-118.

¹⁶⁰ MİLLİYET Gazetesi, 7 Mayıs 1998.

bunların Baas Partisinden maddi destek görmeleri, Fransız'ların Suriye'den ayrılışı (29 Kasım) törenleri sırasında, Hatay sorunu nedeniyle Türk temsilcilikleri önünde yapılan taşkınlıklar, iki ülke arasındaki ilişkileri menfi yönde etkilemiştir.

1971 yılından itibaren, Suriye'nin sadece 29 Kasım törenleri değil, Hatay konusundaki resmi tutumunda da bir takım önemli değişiklikler olmuştur. Bu çerçevede İskenderun'u kurtarmaya yönelik dernek faaliyetleri durmuş, Suriye'deki temsilciliklerimiz önünde herhangi bir gösteri tertiplenmemiş ve Suriye'de yeni kurulan hükümetlerin programlarında Hatay konusuna yer verilirken, bu uygulamaya da 1980 yılından beri son verilmiştir.

Bütün bunların yanında, bu ülkenin Hatay üzerindeki Türkiye hakimiyetini hukuken tanımadığını gösteren uygulamasının bulunmadığına da dikkat çekmekte fayda vardır. Bilindiği gibi Suriye, Antakya Valiliği'nce verilen pasaport ve ahvali şahsiye ile ilgili belgeler gibi devletin hükümlerine ilişkin belge ve tasarrufları herhangi bir ayrımcı işleme tabi tutmamaktadır.

Suriye'nin bu tutumuna karşın ileride koşullar elverdiğinde Hatay'ın geri alınmaya çalışılacak bir toprak parçası olarak gördüğü bir gerçektir. Bu amacı gerçekleştirmek için de Hatay'da yerleşik Arap kökenli vatandaşlarımızın Türkiye halkı ile kaynaşmasını önlemeye, arazi alımını sistemli bir şekilde sürdürmeye, aileleri çok çocuk yapmalarını teşvik etmeye ve Suriye'den gizli göç yoluyla bölgeye Arap unsuru getirmeye çalışmaktadır. Böylece Hatay'da Arap kökenli nüfusun oranı artırılmak istenmektedir.

Nüfus artışına paralel olarak Arap kökenlilerin mülk edinme faaliyetleri de gittikçe artan bir hızla sürdürülmüştür. Türk'lere ait araziler çok yüksek fiyatlardan satın alınmaktadır. Suriye'nin Hatay ile ilgili resmi görüşünü günümüzdeki tezahürünü, özellikle haritalarda bu ilimizin Suriye hudutları içinde gösterilmeye devam edilmesi ve tarih kitaplarında, Hatay'ın 1939 yılında işgal edilmiş bir Arap toprağı olarak okutulması teşkil etmektedir.

~~— Aralarında derin tarihi ve kültürel bağlar bulunan iki komşu ülkenin birbirlerinin güvenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı göstermelerinin dostluğun ve~~

işbirliğinin en önemli koşulu olduğu şüphesizdir. Bu nedenle konuyla ilgili olarak Türkiye tarafından her düzeyde sürdürülen girişimlerde, haritaları tahrif etmek suretiyle Hatay ilimizin ayrılmasının hiçbir şekilde söz konusu olamayacağı bunun sadece iyi ilişkiler için gerekli olumlu havayı menfi yönde etkilediği kesin ifadelerle belirtilmektedir.

5.8.4.1. Suriye'nin Bölgedeki Toprak Alımları

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü yaptığı açıklamada 2664 sayılı Tapu kanununun yürürlükte olduğu 1934 tarihinden itibaren, Temmuz 2003 tarihine kadar, toplam 58 ülkenin 38 bin 229 vatandaşı tarafından, 37 bin 336 adet taşınmaz mal edinildiği ve taşınmaz malların toplam alanının ise 265 bin 872 dönüm olduğunu, bu alanın büyük kısmının da Suriye uyrukluların Hatay, Gaziantep, Kilis bölgelerindeki taşınmaz malları olduğunu belirtmiştir.¹⁶¹

Türkiye'de yabancılara ait toplam 269 bin 296 dönümlük alanın 241 bin 451 dönümlük kısmının Suriye uyruklu yabancılara ait olduğu, dolayısıyla Suriye uyruklular dışında tüm yabancı ülke vatandaşlarının edindiği alanın, 27 bin 845 dönüm olduğu ifade edilmiştir. Hatay'ın Türk sınırlarına dahil olduğu 1939 yılından bu yana Suriyelilere taşınmaz mal satışı yasaklanmıştır.

Suriyelilerin 1939 yılından önce aldığı gayri menkullerin de Hazine tarafından kontrol edildiğini belirten Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Suriye uyruklarının Türkiye'de edindiği toplam 4 bin 590 adet taşınmazın daha çok Hatay, Gaziantep, Kilis ve Mardin illerinde bulunduğunu ifade etmiştir.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürü, "Türk vatandaşlarının Suriye'de, Suriye uyruklarının ülkemizde, mevcut taşınmaz mallarından daha fazla taşınmaz malı bulunmakta olup, iki ülke arasında uzun süreden bu yana emlak müzakereleri sürdürülmektedir. Buna karşılık, Suriye uyrukluların ülkemizdeki taşınmaz mallarıyla ilgili her hangi bir tasarruf yaptırılmamakla birlikte, devletimizin kontrolünün sağlanması amacıyla bu mallar kayıt altına alınmıştır. Ayrıca bölgedeki

¹⁶¹ Hasan Taşkın, İstihbarat Raporlarında İsrail'in GAP Senaryosu, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.52.

toplam 9 ilde 939'u 1939 yılından önce Suriye uyruklulara ait olmak üzere, toplam bin 961 adet taşınmaz olduğunu bildirmiştir.”¹⁶²

5.9.İsrail-Suriye İlişkileri

Diğer Arap ülkeleri ile olduğu gibi İsrail'in Suriye ile olan ilişkileri de tarihin çok eski dönemlerine dayanır. Orta Doğu'da Yahudi varlığını istemeyen Suriye, İsrail Devleti'nin kurulmasını bölgedeki diğer Arap ülkeleri ile birlikte tepki ile karşılamış ve yapılan dört Arap-İsrail savaşına da iştirak etmiştir. Bu savaşların hepsinden yenik olarak çıkan Suriye, Mısır'ın tersine İsrail'e karşı daha kindar ve saldırgan bir politika yürütmeye başlamıştır. Bu savaşlar sonunda İsrail ile baş edemeyeceğini anlayarak barış yolları arayan diğer Arap ülkelerinin tersine Suriye bu anlaşmaz tutumunu sürdürmeye devam etmiştir.

Mısır'ın İsrail ile imzaladığı Camp-David Anlaşmasından sonra Arap liderliğini kaybetmesi üzerine liderlik koltuğunu dolduran Suriye, bu anlaşmaz tutumunu barışçı yollarla çözüm arayan diğer ülkelere de yansıtmıştır. Suriye'nin böyle bir politika yürütmesinde arkasındaki destek, bölgedeki etkinliği ABD'ne kaptırmaktan çekinen ve hatta kaptırmış olan Sovyetler Birliği olmuştur. Ancak; Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bu desteği kaybeden Suriye, Körfez Savaşı sırasında da batının nedenli güçlü olduğunun farkına vararak, hissettiği politik yalnızlığında etkisiyle, bu ana kadar izlemiş olduğu uzlaşmaz politikadan vazgeçmeye başlamıştır. Bu yumuşamanın ilk örneği, biraz da ABD'nin baskısıyla Madrid'de yapılan ODBS toplantısına katılarak İsrail ile karşılıklı diplomatik görüşmeler yapmasıdır. Böylece, uzun yıllar tanımadığı İsrail Devletini de uluslar arası hukuk kurallarına göre zımnen tanımış olan Suriye, yapılan görüşmelerde Golan tepelerinin geri verilmesi ve 1967 sınırlarına dönülmesi konularında ısrarcı tutumunu devam ettirmekte ve İsrail'in kademeli olarak çekilme teklifini kabul etmemektedir.

İsrail'in temel Suriye stratejisini anlamak için İsrail Dışişlerinde eski bir görevli olan Oded Yinon'un 1982 yılında Dünya Siyonist Örgütüne bağlı Enformasyon Dairesi'ne gönderdiği rapora göz atmak faydalı olacaktır. “1980'lerde

¹⁶² Hasan Taşkın, a.g.e.s.53.

İsrail İçin Strateji” adını taşıyan bu raporda, İsrail tüm Ortadoğu’yu kendi beka stratejisi uyarınca düzenlemeyi, tüm bir bölgeyi hayat sahası haline getirmeyi hedeflemektedir. Yinon’un raporu Ortadoğu ülkelerinin demografik yapısını temel almakta ve raporda; Ortadoğu ülkelerinin hiç birinin homojen birer ulus-devlet olmadıkları, aksine yapay biçimde birbirine tutturulmuş birer zoraki mozaik oldukları belirtilmiştir. Bu durum ise şüphesiz Ortadoğu’yu İXX ncu yüzyılın sonunda ve XX nci yüzyılın ilk çeyreğinde sömürgeleştiren Avrupalı güçlerin yaptığı bölgesel bir düzenlemenin sonucudur. Sömürgeciler Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün gibi Ortadoğu ülkelerini nüfus ya da mezhep temeline göre değil, kendi idari bölüşümlerine göre oluşturmuşlar, sınırları da masa üzerinde cetvelle çizmişlerdir. Dolayısıyla bu ülkelerin hiçbiri, sosyolojik bir ulusa sahip olmayan, yapay ve dolayısıyla da kolaylıkla çözümlenip dağılabilecek devletlerdir.

Suriye ya da Irak vardır, ama Suriye milleti ya da Irak milleti gibi sosyolojik bir gerçek yoktur; dahası bu devletlerin sınırları içinde birbirlerine pek de dostça bakmayan farklı dini ve etnik gruplar vardır. Bu yüzden Oded Yinon, bu devletleri iskambil kağıdından yapılmış evlere benzeterek şöyle devam etmektedir.¹⁶³ “ Müslüman Arap alemi, buralarda yaşayan insanların dilek ve arzuları hiç dikkate alınmadan yabancılar tarafından bir araya getirilmiş, iskambil kağıtlarından yapılmış geçici bir ev gibidir. Keyfi olarak 19 devlete bölünmüştür. Her biri birbirine düşman azınlıklardan ve etnik gruplardan oluşturulmuştur. Dolayısıyla bugün her Müslüman Arap devleti, içten etnik toplumsal çöküntü tehdidi altındadır; bazılarında iç savaş başlamıştır bile.”¹⁶⁴

Oded Yinon’a göre; “Suriye ve Irak’ın da Lübnan’da olduğu gibi etnik ve dini bakımdan ayrı ayrı bölgelere bölünmesi İsrail’in uzun vadede doğu cephesindeki birinci hedefidir. Kısa vadedeki hedefi ise bu devletlerin askeri gücünün zayıflatılmasıdır. Suriye etnik yapısına uygun olarak bugünkü Lübnan’da olduğu gibi çeşitli devletlere ayrılacaktır. Böylece kıyıda bir Şii Alevi devleti, Halep bölgesinde bir Sünni devleti, Şam’da buna düşman bir başka Sünni devleti ve Havran, kuzey Ürdün ve belki bizim Golan’da bir Dürzi devleti. Böyle bir devletleşme uzun vadede

¹⁶³ Cevat Eroğlu, İsrail’in Beka Stratejisi ve Kürtler, Sayfa Yayınları, 2004, İstanbul, s.65.

¹⁶⁴ Ibid, s.8.9.

bölgede barış ve güvenliğin garantisi olacaktır ve bu hedef bugün artık erişebileceğimiz kadar yakındır.”

Rapora göre İsrail'in bekası başka bir deyişle bölgenin onun için barış ve güvenlikle dolu olması, ancak Arap devletlerinin çözülüp parçalanması ile mümkün olabilmektedir. Rapordan İsrail'in zamanı geldiğinde Golan Tepeleri'ndeki işgalini sona erdirebileceği de anlaşılmaktadır. Yinon'un bizim diye tanımladığı Golan, birleşik bir Suriye'ye olmasa da, parçalanmış bir Suriye'nin bakiyelerinden birine de verilebilir.¹⁶⁵

Yinon, Suriye'nin bu tür bir çözülmeye nasıl sürüklenebileceği konusunda fikir yürütürken, ülkedeki Alevi azınlık iktidarının yarattığı gerilime dikkat çekmektedir. “Bugün Suriye ordusunun büyük bölümü Sünnidir ama başlarında Alevi subaylar vardır. Irak ordusu ise ağırlıklı olarak Şiidir ama subayları Sünnidir. Bunun uzun vadedeki önemi büyüktür ve bunun içindir ki ordunun sadakati uzun ömürlü olamaz. İktidardaki güçlü askeri rejim dışında Suriye'nin temelde Lübnan'dan hiçbir farkı yoktur.” Yinon 1982 yılında Irak'ın parçalanmasının senaryosunu ise şöyle çizmiştir. “Kuzeyde bir Kürt devleti, ortada bir Sünni ve güneyde Şii devleti”¹⁶⁶

Günübürlük olaylar üzerine yapılan yorumlar İsrail-Suriye ilişkilerinin tam olarak anlaşılmasına imkan sağlayamayacaktır. Aslında birbirine tahammülü olmayan bu iki devletin var oluş sebeplerini de birbirlerine karşı besledikleri düşmanlıkları oluşturmaktadır. İki ülkede karşılıklı menfaat alanları olduğu durumlarda birbirlerini desteklemekten çekinmemiştir. Bunun en canlı örneği 1996 yılında Türkiye'ye karşı girişilen Suriye-İsrail gizli su ittifakı olmuştur.

İsrail'in beklentileri doğrultusunda yapılan Irak işgali ve Ortadoğu coğrafyasının yeniden şekillendirilmesi faaliyetleri şüphesiz en çok Suriye'yi rahatsız etmektedir. Belki de bu telaşın en büyük sebebi sıranın kendisine geldiğine olan inancıdır. Suriye belki de İsrail'in kurulduğu günden bu zamana kadar hiç bu kadar İsrail ile olan ilişkilerini düzeltme ve çözüm yolu arayışına girme ihtiyacı hissetmemiştir. Gelecekte İsrail- Suriye ilişkilerinin belirleyicisinin Suriye'den çok

¹⁶⁵ Cevat Eroğlu, a.g.e.s.66.

¹⁶⁶ Ibid, s.5.

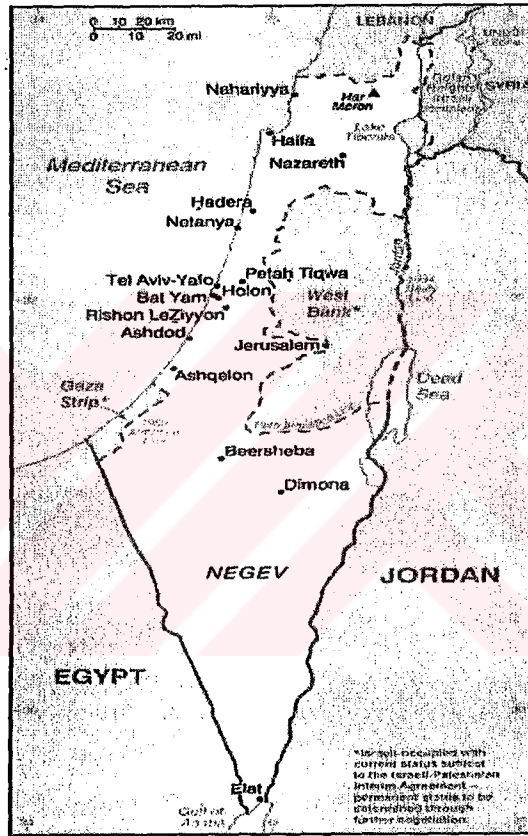
İsrail olacağı görünen bir gerçektir. Suriye bu kapsamda başta İran ve Türkiye olmak üzere bölgedeki etkin ülkelerle olan ilişkilerini iyileştirme ve kendine yeni müttefikler arama arayışındadır.

6. İSRAİL

6.1. Coğrafi Konumu

Tarih boyunca Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında kavşak noktası olan İsrail'in batısında Akdeniz, kuzeyinde Lübnan ve Suriye, doğusunda Ürdün, güneyinde ise Mısır bulunmaktadır.¹⁶⁷

Şekil 6.1: İsrail

34°10'–35°45' doğu boylamları ile 29°30'–33°20' kuzey enlemleri¹⁶⁸ arasında yer alan kuzeyden güneye dar ve uzun bir ülkedir. Uzunluğu 450 km., genişliği 135 km.'dir. Doğu sınırını Rift çöküntüsü oluşturur. Rift çöküntüsünün bu bölümü günümüzde Ürdün Vadisi veya Şeria Nehri Vadisi olarak tanımlanan topografik bir fay kırığıdır ve Rift vadisinin içinden kuzey-güney istikametinde Ürdün Nehri akar.

¹⁶⁷ Süleyman Özmen, a.g.e.s.23.

¹⁶⁸ The CIA Factbook 2004.

Ürdün Nehri Lut Gölü'nde (Ölü Deniz) biter. Ölü Deniz'den Kızıldeniz'e kadar olan çöküntü Arava adını alır ve kuzeye göre kuraktır. Güneydeki Necef çölü dışında ülke Akdeniz ikliminin etkisindedir.¹⁶⁹

Şeria Bölgesi, anılan Ürdün Nehri Vadisi ile ortadaki Samaria Dağları'nın doğu tepeleri ve eteklerini kapsayan Orta İsrail'in doğu tarafıdır. Önemli yerleşim yeri bugün Özerk Filistin bölgelerinden biri olan ve dünyanın en eski şehri olarak ifade edilen (8.000 yıl) ve bölgeye ismini veren Jericho'dur.

İsrail'in toplam yüzölçümü, sınırları ve ateşkes hatları ile 28.817 kilometrekare¹⁷⁰ olup çöl kuşağında yer alan İsrail tarih boyunca su sıkıntısı çekmiştir. Yıllık kullanılabilen su kaynakları 1.6 milyar m³ olup bunun % 75'i sulamada, % 25'i ise sanayi ve içme suyu olarak kullanılmaktadır.

Hz.İsa'nın doğduğu yer (Beytül Lahim "Betlehem") ve gömüldüğü kutsal kabir, Hz. Muhammed'in göğe çıktığı (Miraç) yer sayılan Mescid-i Aksa, Hz.İbrahim'in kurban kestiği kabul edilen (Hacer-i Muallak) Kudüs bölgesindeki kutsal yerlerinden sadece birkaçıdır.¹⁷¹

6.2. Tarihi

İsrail, Yahudi dinine bağlı bir halk topluluğu tarafından, tarihin derinliklerinde çeşitli oluşumlardan geçtikten sonra kurulmuştur. Yahudi adı; başlangıçta, on iki İsrail kavminden Yahudaoğullarını ve bunların şimdiki Filistin'in kuzeyinde kurmuş oldukları Yahuda Krallığı'na bağlı uyrukları, Babil sürgününden sonra ise İsrail oğullarına özgün dinsel kimliği benimseyen bütün inananları kapsamaktadır.¹⁷²

M.Ö.722 yılında Babiller Filistin topraklarını işgal ederek buradaki bütün İsrailileri Babil'e sürmüşlerdir. İsrailoğullarının 183 yıl sürecek olan sürgün hayatı M.Ö.332 yılında Perslerin Babillileri yenerek Yahudilerin tekrar Kudüs'e dönmelerine izin vermesine kadar sürmüştür. Daha sonra Büyük İskender'in orduları

¹⁶⁹ Hakan Çelik ve ark.a.g.e.s.43.

¹⁷⁰ Ana Britannica 2003.

¹⁷¹ Süleyman Özmen, a.g.e.s.25.

¹⁷² Harp Akademileri Yayınları, Türkiye - İsrail İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, İstanbul, s.30.

tarafından işgal edilen bölge Makedon hakimiyetine girmiş ancak, bu durum Yahudilerin dini yaşamına büyük bir etkide bulunmamıştır. M.Ö.63 yılına kadar bölgede süren Makedon hakimiyeti nedeniyle Yahudiler Yunan kültüründen büyük ölçüde etkilenmişlerdir.

MÖ 63 yılında bölgenin Roma hakimiyetine geçmesi Yahudilerin hayatında yeni bir sayfa açmıştır. Yahudiler üzerindeki Roma baskısı uzun süreli bir ayaklanma ile neticelenmiş, sonuçta Kudüs'e giren Roma Orduları dini yerler dahil her yeri yakıp yıkmış ve Yahudi halkını büyük bir katliama maruz bırakmışlardır. Bu katliamdan kurtulabilen Yahudiler dünyanın dört bir tarafına göç etmişler ve bu büyük göç "Diaspora" olarak adlandırılmıştır.

İslamiyet'in yayılması ve bu dinin getirdiği hoşgörüyü paralel olarak, Müslüman devletlerin sınırlarında yaşayan Yahudi sayısında artış görülmüş ve bu bölgelerde yaşayan Yahudiler din ve kültür faaliyetlerine rahatça devam etme imkanı bulmuşlardır. Ancak, Hıristiyan dini egemenliği altında bulunan bölgelere göç etmiş olan Yahudiler, daha başlangıçtan itibaren büyük bir dini baskıya maruz kalmışlar ve hatta zaman zaman dini inançlarını gizlemek ihtiyacını bile hissetmişlerdir.

Fransız Devrimi'nin getirdiği liberal düşünce sistemi ve insani ilişkilerdeki olumlu gelişmeler Avrupa toplumları ile Yahudiler arasındaki ilişkilere bir bahar havası getirmiştir. Sanayileşme ve kapitalizmin nimetlerini çok iyi değerlendiren Yahudiler, buldukları toplumların kalbur üstü tabakasında yer almaya başlamıştır. Meydana gelen yeni ekonomik düzen, şirketler ile sosyalizmin yarattığı korku neticesinde avantajlı bir konum elde eden işçiler arasında kalan orta tabaka için elverişsiz koşullar yaratmaya başlayınca, toplumda iyi bir yer edinmiş olan Yahudi cemaate karşı Fransız Devriminden önceki nefret duyguları hortlamıştır.

1800'lü yılların sonunda Yahudiler üzerinde başlayan baskı politikası Rusya'da daha da artış gösterince Yahudiler arasında vatan toprakları dışında yaşayamayacakları düşüncesi ağırlık kazanmış ve bunun neticesinde ilk "Siyonu Sevenler Derneği " Odessa'da¹⁷³ kurulmuştur. Böylelikle Filistin'de ilk Yahudi yerleşiminin temelleri atılmıştır. Bu hareket Avrupa'nın diğer ülkelerinde de derhal

¹⁷³ Ana Britannica 2003.

cevap bulmuş ve Siyonu Sevenler Derneği'ne benzer organizasyonlar kurulmaya başlamıştır.

Siyonizm hareketi ilk olarak Avusturyalı gazeteci Theodor Herzl'in¹⁷⁴ girişimi ile Basel şehrinde toplanan Siyonist kongrede benimsenen "Filistin'de Yahudilere Bir Yurt" parolasıyla siyasi nitelik kazanmıştır. Bu kongre, Siyonizm'in Yahudi halkı için İsrail topraklarında açık güvenceleri bulunan bir yurt yaratmayı amaçladığını belirten "Basel Programı"nı onaylamıştır. Hareketin merkezi olarak Viyana seçilmiştir. Theodor Herzl idealindeki Yahudi devletinin sınırlarını Sina'da başlayıp Fırat'a kadar uzanan bir ülke olarak belirtmiştir.¹⁷⁵

Bu arada Herzl'in Yahudilerin Filistin bölgesine toplu olarak yerleşmeleri için Osmanlı İmparatorluğu'na yapmış olduğu müracaat başarısızlıkla sonuçlanmıştır. II.Abdülhamit Theoder Herzl'e gönderdiği cevap mektubunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Filistin topraklarını satmasının söz konusu olamayacağını "Ancak kadavramız paylaşılır, canlı vücuttan parça koparılmasına müsaade edemem"¹⁷⁶ sözleriyle belirtmiştir. Ayrıca İngiltere'nin, 1903 yılında Yahudilere Uganda topraklarının bir kısmının verilmesi teklifi Siyonist önderler tarafından benimsenmemiştir.

1905 yılında Rus Devriminin ardından ağır baskılara uğrayan bir kısım Rus Yahudi'sinin Filistin'e göçü sonucu bölgedeki Yahudi nüfusu 90.000'e ulaşmıştır. 1900 yılında Filistin'de 22 olan Siyonist yerleşim merkezi sayısı ise, 1914'e gelindiğinde 43'e yükselmiştir. 1907 yılında Londra'da toplanan Britanya Sömürgeler Konferansında, Süveyş Kanalı'nın yakınında, eski dünyayı Avrupa'ya bağlayacak, yabancı, güçlü, bölge halkına düşman ancak Avrupa'ya bağlı ve onun çıkarlarını koruyacak bir güç meydana getirilmesi fikri, İngiltere'nin dikkatini Filistin topraklarına ve Yahudiler üzerine çevirmiştir. Bu gelişmenin sonucunda topraklarında yaşayan Rus Yahudilerin ve Siyonist liderlerinin de baskısı ile

¹⁷⁴ Ana Britannica 2003.

¹⁷⁵ Nihat Ersin, a.g.e.s.83.

¹⁷⁶ Ergun Göze, Siyonizmin Kurucusu Theoder Herzl'in Hatıraları ve Sultan Abdülhamit, İstanbul, 1995, s.14

İngiltere, 2 Kasım 1917'de "Balfour Bildirisi" ile Filistin'de Yahudiler için yurt kurulmasını destekleyeceğini açıklamıştır.¹⁷⁷ Balfour Bildirisi EK-3'te sunulmuştur.

1922 yılına kadar İngiltere tarafından yapılan girişimler olumlu sonuç vermemiş fakat Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti, Filistin'deki İngiliz Manda Yönetimi'ni onaylayan ve Balfour Bildirisi'ne değinen manda belgesini kabul edince, Filistin'de çok sayıda yeni Yahudi yerleşim merkezleri kurulmaya başlamıştır.

İngiliz siyaseti sayesinde süratle gelişen Siyonist akıma karşı ilk Arap tepkisi, 1936 yılının Nisan ayında kurulan ve Filistinli Arapların Yahudilere karşı mücadelesine önderlik etmeyi amaçlayan, bir Arap Yüksek Komitesi ile şekillenmiştir. Bu komitenin önderliğinde başlatılan genel grev daha sonra büyük bir ayaklanmaya dönüşünce, sorunu incelemek üzere İngiltere tarafından Lord Peel bölgeye gönderilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda "Peel Raporu" adıyla tarihe geçen ve Yahudiler ile Filistinlilerin bir arada yaşamalarının mümkün olmadığını vurgulayarak, Filistin'in taksim edilmesini öneren rapor sonucunda, Arap ayaklanması daha da şiddetlenmiş ve 1939 yılına kadar devam ederek binlerce Filistinli ile yüzlerce Yahudi ve İngiliz'in ölümüne neden olmuştur.

Filistin'de meydana gelen bu olaylar İkinci Dünya Savaşı öncesinde bölgedeki Arap desteğini kaybetmek korkusuna düşen İngiltere'nin siyasetini değiştirmesine neden olmuştur. Tarih sayfalarına "Filistin Üzerine Beyaz Belge" olarak geçen ve İngiltere tarafından yayınlanan bir bildiri ile Filistin'in taksiminden vazgeçilerek, on sene içerisinde bu bölgede bağımsız bir Filistin Devleti kurulmasının öngörülmesi, Yahudilerin İngiltere'ye karşı olan güvenini büyük ölçüde sarsmıştır. Bu tarihlerde Almanya'daki Nazi baskısından kaçan 200.000 civarında Yahudi'nin ABD'ne göç etmesi, bu ülkenin dikkatinin bölgeye çekilmesi için yeterli olmuştur. Bu tarihten itibaren de Yahudiler, ABD'ni İngiltere'nin yerine hamilik koltuğuna oturttukları, bu ülkenin büyük desteğini sağlamışlardır.

ABD'nin devreye girmesi, Balfour Bildirisi ile bölgenin manda yönetimini ele almış olan İngiltere'nin hukuki durumuna her hangi bir etkide bulunmamıştır. Ancak; İkinci Dünya Savaşı'ndan güçsüz olarak çıkan İngiltere, bu bölgedeki görevini yerine

¹⁷⁷ Türkiye - İsrail İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, HAK Yayınları, s.64.

getiremeyeceği gerekçesi ile, 1947 Şubat'ında Birleşmiş Milletlere müracaat ederek statünün değiştirilmesi için talepte bulunmuştur.

Bu müracaat üzerine kurulan Filistin Özel Komitesinin çalışmaları neticesinde ortaya iki adet plan çıkmıştır. Birinci plan olan "Çoğunluk Planı"na göre Filistin'de biri Arap diğeri Yahudi olmak üzere iki ayrı bağımsız devlet kurulması, Kudüs'ün de Birleşmiş Milletler gözetiminde uluslararası bir bölge olarak kalması öngörülmüştür. "Azınlık Planı" olarak adlandırılan ikinci plana göre ise; Arap ve Yahudilerin bir arada yaşayacağı ve başkenti Kudüs olan bir federal devlet kurulması tasarlanmıştır. Sonunda, 29 Kasım 1947'de saat 1735'te yapılan oylamada "Çoğunluk Planı" genel kurulun 181 sayılı kararı olarak 13 ret ve 10 çekimser oya karşılık 33 oyla kabul edilmiştir.¹⁷⁸

Bu karar Yahudiler tarafından memnunlukla karşılanmakla birlikte, Araplar üzerinde olumsuz etki yaratmış ve bölgedeki diğer Arap Devletleri kararı tanımadıklarını beyan ederek, Yahudilere karşı mücadeleye başlamışlardır. Fakat, mücadeleye birlikte başlama kararlılığı içinde olan bu devletlerin her biri, daha sonraları kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlayınca, dava üzerinde bir sıklet merkezi oluşturmakta başarılı olamamışlardır. Bu nedenle de, Filistin Araplarının geleceği Arap liderliğini elde bulundurmaya isteyen devletlerin güç mücadelesi haline dönüşmüş ve konunun asıl kahramanı olan Filistin Arap Topluluğu'nun kaderi çoğu zaman olayların gelişimine bırakılmıştır.

Yahudiler ise, Arapların aynı mihverde hareket edememesinden en iyi şekilde yararlanmışlardır. 14 Mayıs 1948 tarihinde BM kararı gereği kendilerine bırakılan yerler haricinde, diğer bir kısım Arap topraklarını da denetimleri altına almış olarak, İsrail Devleti adı ile bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

6.3. Nüfusu ve Etnik Yapısı

İsrail nüfusunun yaklaşık beşte dördünü Yahudiler, geriye kalan bölümünü ise işgal altındaki topraklarda yerleşik Araplar oluşturmaktadır. Yahudi nüfusunun

¹⁷⁸ Fahir Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988), Ankara, 1994, s.89

yarısından fazlası İsrail doğumlu olup geri kalan kısım 70 farklı ülkeden göç etmiştir. İsrail'in nüfus artış hızı Sovyetler Birliği'nden gelen yoğun göçler nedeniyle 1990-1998 döneminde %25,2 olarak gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda göçlerin durulması nedeniyle nüfus artış oranı gerilemiştir.

17 Ağustos 1922 tarihinde İngilizler tarafından bölgede yapılan nüfus sayımına göre ise nüfus 757.187 kişi olup nüfusun %78'ini Müslüman Araplar %11'ini Yahudiler %9.6 sını ise Hıristiyan olan Araplar oluşturmaktaydı.¹⁷⁹

Nüfus	6.116.533
Nüfus Artış Hızı	%1.39
Nüfus Dağılımı	0-14 yaş grubu %26.9, 15-64 yaş grubu %63.2, 65 yaş ve üzeri %9.9
Ortalama Yaşam Süresi	Erkekler için 77 – Kadınlar için 81
Doğum / Ölüm Oranı	18.67/1000 kişi, 6.2/1000 kişi

Çizelge 6.1. : İsrail'in Nüfus Yapısı¹⁸⁰

İsrail'de yaşayan Yahudiler, çeşitli ülkelerde yaşayan Yahudi nüfusun yaklaşık %27'sini oluşturmaktadır. Yahudi topluluğu kendi içinde üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar doğu ve merkezi Avrupa ülkelerinden gelen Askhenazi Yahudileri, 15.yy sonunda İspanya ve Portekiz'den Avrupa ülkelerine kaçan ve İsrail devletinin kurulmasıyla göç eden, içlerinde Türkiye'den göçen Yahudilerin de yer aldığı Sephardi Yahudileri ve Kuzey Afrika ve Orta Doğu Müslüman ülkelerinde yaşayan Doğu Yahudileri'dir.¹⁸¹ Arap nüfus ise Sünni ve Bedeviler, Hıristiyan (Rum-Ortodoks, Rum-Katolik) gruplardan oluşmaktadır.

2002 yılında toplam 31.000 Musevi İsrail'e göç etmiştir. Toplam nüfusun yaklaşık % 20'sini oluşturan Arapların büyük kısmı Sünni Araplardan ve Bedevilerden oluşmaktadır. 2002 yılında genel nüfus artış oranı % 2 iken, İsraili Arapların nüfus artış oranı % 4 olarak gerçekleşmiştir.

¹⁷⁹ Halford Hoskins, *The Middle East Problem Area in World Politics*, New York, 1957, s.47.

¹⁸⁰ The CIA Factbook 2004.

¹⁸¹ Süleyman Özmen, a.g.e. s.114.

İsrail’de yaşayan Dürzi, Çerkez ve diğer dinlere mensup kişilerin toplam sayısı 92.000’dir. Dürziler kuzeyde bulunan yirmi iki köyde yaşamaktadırlar. Müslüman kategorisine girmelerine rağmen, kültürel, sosyal ve dini farklılıkları nedeniyle ayrı bir grupta değerlendirilmektedirler.

6.4.Siyasi Yapısı

İsrail devleti, laik, parlamenter ve demokratik bir cumhuriyet devlettir.¹⁸² Devlet, denetim ve denge temelinde kuvvetler ayrılığına dayanan bir siyasi yapılanma üzerine kurulmuştur. Anayasası bulunmayan İsrail, kuruluşundan bu yana çıkarılan “Temel Kanunlar” ile yönetilmektedir. Ulusun birliğini temsil eden Cumhurbaşkanlığı, partiler üstü statüye sahip olup, törensel niteliktedir. Cumhurbaşkanı, Knesset üyeleri arasından, salt çoğunluk esasına göre, beş yıl için seçilir ve art arda en fazla iki dönem görev yapabilir.

120 üyeli İsrail Parlamentosu (Knesset) tek meclisten oluşmaktadır. Tüm yetkiler başbakanda toplanmış, başbakan tek politika yapan güçtür. Her bir meclis üyesinin dokunulmazlığı vardır.¹⁸³ Knesset seçimleri, başbakanlık seçimleri ile birlikte dört yılda bir, ülke çapında, gizli ve nispi temsil usulü ile yapılır. Tüm ülkenin tek seçim alanı olarak kabul edildiği İsrail’de, 18 yaşını dolduran her vatandaş seçme ve 21 yaşını dolduran her vatandaş da seçilme hakkına sahiptir. Esas olarak İsrail Devletinin kuruluşunda yer alan siyasi yaşamda ve devlet idaresinde önemli bir ağırlığa sahip olan grup Aşkenazlardır. Bu güne değin görev yapan devlet başkanlarının büyük bir çoğunluğu ile Knesset(İsrail Meclisi)’e giren millet vekillerinin %80’ni Aşkenaz kökenlidir.¹⁸⁴ İsrail’de 16.Knesset seçimleri 28 Ocak 2003 tarihinde gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁵

Knesset faaliyetleri genel kurul ve 12 daimi komite çalışmalarıyla yürütülür. Komiteler: Meclis Komitesi, Dışişleri ve Güvenlik Komitesi, Mali İşler Komitesi, İçişleri ve Çevre Komitesi, Eğitim ve Kültür Komitesi, Çalışma ve Toplumsal Refah

¹⁸² Süleyman Özmen, a.g.e. s.126.

¹⁸³ Süleyman Özmen, a.g.e. s.126.

¹⁸⁴ Süleyman Özmen, a.g.e. s.113.

¹⁸⁵ Gökçe Dalgıç, İsrail Seçimlerinde Şaron Galibiyeti, Mitzna Yenilgisi, Stratejik Analiz, Mart 2003, Cilt 3, Sayı 35,s.15.

Komitesi, Anayasa, Hukuk ve Adalet Komitesi, Göç ve Entegrasyon Komitesi, Uyuşturucuyla Mücadele Komitesi, Kadının Toplumsal Konumunu Güçlendirme Komitesi'dir.

İsrail'deki iç siyasi yapı, etnik, dinsel, ideolojik ve sosyal farklılıkları ön plana çıkaran aşırı parçalanmış bir nitelik arz etmektedir. Bunda İsrail'in kendine has sosyal ve tarihi özelliklerinin yanı sıra mevcut seçim sistemi de rol oynamaktadır.

6.5. Ekonomik Durumu

İsrail ekonomisinin hem yerli sanayinin hammadde ihtiyacı hem de döviz gelirleri açısından dış ticarete bağımlılık oranı oldukça yüksektir. İsrail ekonomisi, doğal kaynaklar açısından yaşadığı kısıtlar nedeniyle hammadde, petrol ve sanayi ürünlerindeki fiyat hareketlerinden kolayca etkilenmektedir. Hem ihracattan sağladığı döviz gelirleri açısından; hem sanayi için gerekli hammadde ithalatına duyulan zorunluluk açısından dış ticarete büyük ağırlık vermektedir. İsrail'in hızla büyüyen dış ticaret hacmine, askeri harcamalar ve yatırım malları ile hammadde ithalatı gereksiniminden kaynaklanan sürekli artan dış ticaret açığı eşlik etmektedir.

2000 yılı ihracatının sektörel yapısı incelendiğinde, toplam ihracatın %73'ünü sanayi mamulleri ve software ürünleri, %24'ünü işlenmiş elmas, %2,5'ini ise tarım ürünleri oluşturmaktadır. İhracatta başlıca ürünler; deri, kauçuk, lastik, tekstil elyafı, mineraller, demir-çelik, demir dışı metaller, metal mamuller, makineler ve ulaşım araçları, kimyasal ürünler, işlenmiş elmas, tarım ürünleri ve gıdadır. Başlıca ithalat kalemleri ise hammadde, enerji, tarımsal gıda, makineler, ulaşım araçları, deri, mantar, ağaç, kağıt, cam, demir-çelik, kimyasal ürünler, mineral yakıtlar, işlenmemiş elmadır.

İsrail kurulduğu tarihten beri açık bir ekonomi politikası sürdürmüş ve dünya ekonomileri ile bütünleşmeyi amaç edinmiştir. Hammadde açısından dışa bağımlı olan İsrail, bunları en avantajlı şekilde ve ucuz maliyetle edinebilmek için güçlü ekonomik kuruluşlar veya ülkelerle çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Bir başka ifade

ile İsrail'in dış ticareti dünyadaki temel ticari akış içerisinde gelişmiş ülkelere yönelmiştir.

GSYİH (milyar dolar)	112,4 (458,2 milyar YİŞ)
Kişi başına milli gelir (dolar)	17 591
Enflasyon (%)	1,6
Reel GSYİH Büyüme Hızı (%)	0,2
İhracat (milyar dolar)	29,9
İthalat (milyar dolar)	34,3
Toplam Dış Borç (milyar dolar)	43,0
Döviz Kuru (YİŞ;dolar)	4,21

Çizelge 6.2. :İsrail'in Temel Ekonomik Göstergeleri¹⁸⁶

Bunun yanında İsrail AB, ABD, Türkiye, EFTA, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Polonya ve Slovenya ile Serbest Ticaret Anlaşmaları, Ürdün'le de, 4 yıllık bir süre için uygulanacak olan, karşılıklı tavizler öngören bir anlaşma imzalamış bulunmaktadır.

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
1991	78 669	78 047	622	156 716
1992	90 089	97 075	-6 986	187 164
1993	80 238	121 794	-41 556	202 032
1994	178 079	125 890	52 189	303 969
1995	239 769	166 635	73 134	406 404
1996	254 569	192 038	61 928	446 004
1997	391 457	229 282	162 175	620 739
1998	478 637	282 754	195 883	761 391
1999	585 239	298 258	286 981	883 497
2000	616 955	502 491	114 466	1 119 446

Çizelge 6.3. :Türkiye-İsrail Dış Ticareti (1.000 dolar)¹⁸⁷

¹⁸⁶ EIU- Economist Intelligence Unit, Israel, Country Report- Kasım 2001.

İsrail'in bugünkü ekonomik yapısını belirleyen en önemli unsurlar, iç pazarın küçüklüğü nedeniyle ihracata yönelme zorunluluğu, suyun az olması nedeniyle tarım teknolojisini geliştirme gerekliliği ve kalifiye Musevi işgücünün İsrail'e göçü olmuştur. Bu nedenle, teknolojinin birçok alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. İsrail ekonomisi çeşitlilik gösteren sanayileşmiş bir yapıya sahiptir.

6.6. Silahlı Kuvvetleri

İsrail Silahlı Kuvvetleri'nin personel mevcudu 186.500 kişidir. Askerlik süresi erkekler için 36 ay, kızlar için 24 aydır. Ülkeye yönelik tehdidin büyüklüğü, insan kaynaklarının kısıtlı olması ve ekonomik nedenlerden dolayı, İsrail Silahlı Kuvvetleri etkili bir seferberlik sistemi kullanmak suretiyle barış zamanı nispeten küçük bir orduyu silah altında bulundurmak, savaş veya gerginlik zamanı yedeklerin silah altına alınması suretiyle silah altındaki personeli mevcudunu üç kat arttırmak suretiyle caydırıcılık sağlamaktadır.

	Düzenli	İhtiyat	Toplam
Kara Kuvvetleri	141.000	380.000	521.000
Deniz Kuvvetleri	9.500	10.000	19.500
Hava Kuvvetleri	36.000	55.000	91.000
Toplam	186.500	445.000	631.500
Sınır Polisi	7.650	-	7.650

Çizelge 6.4. : İsrail Silahlı Kuvvetleri¹⁸⁸

Kara, deniz ve hava kuvvetlerinden oluşan İsrail Savunma Kuvvetleri (IDF), Genelkurmay Başkanlığı kanalı ile Savunma Bakanlığına bağlıdır. Muvazzaf kuruluştan başka "Nahal" adıyla Genelkurmay Başkanlığına bağlı yarı askeri bir kuvvet teşkilatı da mevcuttur.

İsrail Kara Kuvvetleri 3930 adet ana muharebe tankı (1350 adet Merkava I,II,III,IV, 1040 adet M60 A3/ modifiye edilmiş M69/Magach 7, 360 adet M60/M60

¹⁸⁷ Dış Ticaret Müsteşarlığı.

¹⁸⁸ Middle East Military Forces Report, İsrail 2004..

A1, 200 adet M48 A5, 930 adet Centurion, 50 adet T-62), 8000 adet ZMA/ZPT (200 adet Achzarit, 5500 adet M113, 200 adet Nakpadon, 1950 adet M2 ve M3 halftrack, 30 adet Akrep) ve 1948 adet toptan (36 adet 203 mm M110, 140 adet 175 mm M107, 600 adet 155 mm M109 Dohar, 120 adet 155 mm M-50/155 mm L-33, 250 adet 120 mm, 48 adet 227 mm MLRS);¹⁸⁹

Deniz Kuvvetleri 3 adet Dolphin (Thyssen) sınıfı ve 2 adet GAL (Type 540) sınıfı toplam 5 denizaltı, 3 adet Eilat sınıfı korvet, 2 adet Aliya sınıfı, 8 adet Hetz sınıfı toplam 10 adet güdümlü mermili hücum bot , 3 adet Reshef sınıfı ve 1 adet Mivtach sınıfı toplam 4 adet denizaltı savunma harbi gemisi, 33 adet karakol gemisi, 5 adet çıkarma gemisi ve 2 adet yardımcı gemiden;¹⁹⁰

Hava Kuvvetleri ise 798 adet muharebe uçağı (538 adeti faal) (25 adet F-151, 72 adet F-15 A/B/C/D, 108 adet F-16 A/B, 138 adet F-16 C/D, 140 adet F-4E/RF-4E, 50 adet A-4 Skyhawk, 5 adet Kfir C-2/TC-2/C-7/TC-7), 64 adet ulaştırma uçağı, 100 adet eğitim uçağı, 4 adet erken ihbar uçağı, E/H uçakları, insansız hava araçları (İHA), 8 adet tanker uçağı ve 239 adet helikopterden oluşmaktadır.

Hava Savunma sistemi olarak 17 adet HAWK, 4 adet MIM-104 Patriot, 2 adet Arrow ATBM bataryası (16 Lançer) ve 50 adet MIM-72A Chaparral bulunmaktadır. Ayrıca İsrail Silahlı Kuvvetleri'nde 12 adet MGM-52C ve Jericho Mk 1/2/3 balistik füzeleri de bulunmaktadır.¹⁹¹

6.7. Dış Politika

İsrail kurulduğu 1948 yılında komşuları Arap devletleri tarafından tanınmamıştır. Aynı yıl Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak'ın İsrail'e karşı başlattıkları askeri hareket 15 ay sürmüş ve Birleşmiş Milletler'in arabuluculuğuyla yapılan görüşmeler sonucunda imzalanan ateşkes anlaşmaları ile sona ermiştir. 1956, 1967 ve 1973 yıllarında Arap-İsrail Savaşı yaşanmış, nihayet Eylül 1978'de imzalanan Camp David Anlaşması'nı müteakip 26 Mart 1979 tarihinde İsrail-Mısır

¹⁸⁹ Middle East Military Forces Report, İsrail 2004.

¹⁹⁰ Middle East Military Forces Report, İsrail 2004.

¹⁹¹ Middle East Military Forces Report, İsrail 2004.

Barış Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma hükümlerine göre İsrail, Nisan 1982'de Sina Yarımadası'ndan geri çekilmiştir.

İsrail'in Güney Lübnan'a üslenen FKÖ eylemlerini durdurmak amacıyla 1982 yılında bu bölgeyi işgal etmesinden ve 1987'de Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan Filistinliler'in başlattığı intifada hareketinden sonra, 1988 yılında, Filistin Ulusal Konseyi, BM'in 242 ve 338 sayılı kararları temelinde İsrail ile uluslararası bir konferans çerçevesinde müzakereye başlamaya hazır olduğunu, İsrail'in varolma hakkını kabul ettiğini ve terörizmi reddettiğini beyan etmesiyle ikili müzakereler başlatılmıştır.

Körfez savaşını takip eden dönemde, İsrail ile Arap devletleri ve Filistin arasında barışın sağlanması, bölgede güven ve işbirliğinin tesisi amacıyla 30 Ekim 1991 tarihinde Madrid'de Ortadoğu Barış süreci çerçevesinde Ürdün ile yürütülen görüşmeler 1994 yılında İsrail-Ürdün barış anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Suriye ile 1996 yılı başlarında kesilen görüşmeler, Washington'da ABD Başkanı Clinton, İsrail Başbakanı Barak ve Suriye Dışişleri Bakanı Shara arasında 15-16 Aralık 1999'da yapılan zirvede tekrar başlamıştır.

Ancak bugünkü İsrail başbakanı Likud Parti genel başkanı Ariel Şaron'un Kudüs'te Haremüşşerifi ziyaret etmesiyle 28 Eylül 2000'de ikinci Filistin İntifadası patlak vermiştir. 17 Ekim 2000'de Arafat ve Barak, ABD Başkanı Bill Clinton'un arabuluculuğunda Mısır'da yapılan Şarm El Şeyh zirvesinde ateşkes kararı alınmış ancak karar uygulanamamıştır. 29 Mart 2002'de de İsrail, Filistin lideri Arafat'ın 1994'de sürgünden döndüğünden beri en şiddetli saldırısını düzenlemiş, Filistin liderinin karargahının da bulunduğu Ramallah'a girmiş Filistin yönetim birimlerini kuşatmıştır.

İsrail, 2002 yılı sonlarından itibaren yeniden lider kadrolara yönelik eylemlere girişmiştir. Hamas liderleri Şeyh Ahmet Yasin ve Abdülaziz Rantisi¹⁹² öldürülmüştür. Ariel Şaron'un İsrail başbakanlığına geldiğinden beri bir türlü sükunete ermeyen İsrail-Filistin meselesi İsrail dış politikasının temelini oluşturmaktadır.

¹⁹² Stratejik Analiz, Bölgeler ve Olaylar, Haziran 2004, Cilt 5, Sayı 50, s.96.

6.8. Türkiye-İsrail İlişkileri

Türk-İsrail ilişkilerinin geçmişi incelendiğinde, Türklerin Yahudileri çok eski dönemlerden beri tanıdığı ve Türklerin Yahudilerle hep iyi ilişkiler içinde olduğunu, Yahudilerin Türk egemenliği altındaki topraklarda yaşadıkları süre içinde inançlarında özgür olduklarını ve rahat bir yaşam sürdürdükleri görülür.¹⁹³

Türkiye-İsrail ilişkileri, Türkiye'nin 1950 yılında İsrail'i tanımasıyla başlamış ancak ilk yıllarda Türkiye, İsrail'e karşı temkinli bir politika izlemiştir. 2 nci Dünya Savaşı sonrası 1949 yılında Birleşmiş Milletler'de, Filistin'in bölünmesine karşı çıkan, fakat daha sonra batılı devletlerin güvencesiyle İsrail Devleti'ni tanıyan Türkiye'nin, İsrail ile ilişkilerde temkinli bir politika izlemesinin nedeni; Sovyetler Birliği'nin, İsrail Devleti'nin kurulmasını desteklemesi ve Sovyetler Birliği'nden bu ülkeye önemli miktarda Musevi göçmenin gelmesi olmuştur.

1950'li yılların sonuna doğru Türkiye, daha sonra sık sık baş vuracağı Washington Musevi Lobisinin, ABD üzerinde önemli rolünü keşfetmiş ve bu lobiden, uluslararası ekonomik pazarlarda tanınma ve Kıbrıs konusunda batı desteği için faydalanmıştır. 1955 yılından sonra ortaya çıkan ve Türk dış politikasının önemli bir kısmını oluşturan Kıbrıs konusunda İsrail, Türkiye ve Yunanistan arasında tarafsız bir tutum izlemekle birlikte Türkiye'ye olan sempatisinden dolayı 1960'lı yıllara kadar Türkiye'nin yanında yer almıştır.

1958 yılında Irak'ta meydana gelen ihtilalden kaçan Iraklı Musevilere kucak açmamız ve onların Türkiye üzerinden İsrail'e gitmelerini sağlamamız, Yahudi ulusunun ve dünya kamuoyunun sevgi ve sempatisini kazanmamızı sağlamıştır. İsrail'in ilk zamanlar Türkiye üzerindeki büyük ilgisinin bir diğer işareti de, daha 1953'de Ankara'nın İsrail'in askeri ateşe gönderdiği (Washington, Londra ve Paris'e ek olarak) dört başkentten birisi olmasıdır.¹⁹⁴ Ekim 1956'da Nasr yönetimindeki Mısır'a düzenlenen İngiliz-Fransız İsrail saldırısının ardından ise Türkiye diplomatik

¹⁹³Efraim Inbar, Türk İsrail Stratejik Ortaklığı, ASAM Yayınları, Ankara,2001,s.1.

¹⁹⁴ Efraim Inbar, a.g.e.s.7.

temsilciliğini elçilik düzeyinden maslahatgüzarlığa düşürmüştür. Ocak 1992'ye kadar resmi ilişkilerin düzeyi bu şekilde kalmıştır.¹⁹⁵

1960-70 döneminde Türkiye, Birleşmiş Milletler'de, Doğu Bloğu Ülkeleri, Araplar ve gelişmekte olan ülkelerin oluşturdukları grupların karşısında daha dengeli politikalar izlemek zorunda kalmıştır. Bunun sonucu olarak da, 1967 Arap-İsrail savaşından sonra alınan Birleşmiş Milletlerin 242 sayılı kararına paralel olarak, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini istemiştir.

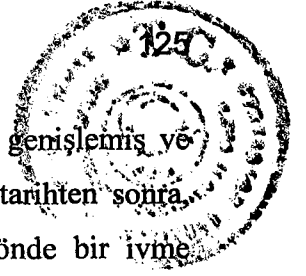
Ankara'nın geleneksel Ortadoğu'dan kendisini uzak tutma dış politikasının yanında, Arap devletlerince dışlanmış olan Yahudi devletiyle ilişki kurmasından kaynaklanan sorunlar sonucunda Türkiye, başlangıçta İsrail ile olan ilişkilerin düşük seviyede tutulmasını tercih etmiş ve yıllarca İsrail'e karşı kayıtsız bir politika izlemiştir. 1970'lerde Yunanistan'la arasındaki Kıbrıs konusundaki anlaşmazlık ve dünya çapındaki enerji krizi, Türkiye'ye Arap ve İslam ülkeleri ile yakınlık kurması ve İsrail'e uzak durması için ilave sebepler sağlamıştır.¹⁹⁶

1978 yılı, Türkiye-İsrail ilişkilerinin yeniden yükselme dönemine girmesini sağlayan olayların başlangıcı olmuştur. Bu yıllarda ABD'nin araya girmesiyle Arap-İsrail ilişkilerinin düzelmeye başlaması ve 1979'da Mısır'ın İsrail'i tanınması sonucu, Türkiye-İsrail ilişkilerinde de gelişmeler görülmüştür.

1988 yılında, Filistin'in yurtdışında bulunan parlamentosu tarafından, Filistin Devleti'nin kuruluşu ilan edilmiş ve Türkiye, bu devleti diğer 40 devlet ile birlikte hemen tanımıştır. İsrail, Türkiye'nin bu yeni devleti hemen tanınmasından duyduğu rahatsızlığı belirtmiş, Türkiye ise; Ortadoğu'daki devletlerin belirli sınırlar ve barış içinde yaşama hakkını kabul ettiğini bildirmiştir. Körfez Savaşında da aynı paralelde seyreden Türkiye-İsrail ilişkilerinde savaş sonrasında artış kaydedilmiş ve Aralık 1991'de iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler tekrar Büyükelçilik seviyesine yükseltilmiştir.

¹⁹⁵ Efraim Inbar, a.g.e.s.8.

¹⁹⁶ Efraim Inbar, a.g.e.s.4.

1990’larda İsrail ve Türkiye arasındaki ilişkiler büyük ölçüde genişlemiş ve daha önceleri görülmemiş bir yakınlık derecesine ulaşmıştır.¹⁹⁷ Bu tarihten sonra gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler, iki ülke ilişkilerine olumlu yönde bir ivme kazandırmıştır.

Türk ordusu ülkesini İsrail’e doğru yakınlaştırmada kilit aktör olmuştur. Güvenlik alanında, askeri kapasitelerini arttırmaya ve savunma sanayilerini korumaya yarayabilecek çok sayıda işbirliği alanı olduğunu iki ülke de hissetmiştir. Nisan 1992’de iki savunma bakanlığı işbirliği ilkeleri üzerinde bir belge imzalamışlardır ve bu belge Ekim 1994’te askeri işbirliği için spesifik alanların ayrıldığı, işbirliği alanında daha somut bir protokole dönüştürülmüştür.¹⁹⁸ Türkiye, silah ihracatçısı ülkelerin insan hakları konusunda hassas olmaları yüzünden, NATO’daki müttefiklerinden silah alımında zorluklarla karşılaşmıştır.¹⁹⁹ İsrail’in son yıllarda Türkiye’ye yaptığı silah satışlarına ilişkin tahmini rakamlar 1998 başında, 1 milyar dolara ulaşmıştır.²⁰⁰

1992 yılından itibaren Türkiye ile İsrail arasında üst düzeyde birçok ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretler, iki ülke arasındaki ilişkileri hızlandırıcı rol oynamıştır. 1992-1993 döneminde İsrail Tacikistan hariç bütün yeni devletlerde büyükelçiler açmıştır.²⁰¹

Türkiye ile İsrail’in, 1990’larda artan yakınlığı aynı bölgede yer alan iki ülke arasında sadece karşılıklı dostluk ve çıkar ilişkisinden daha fazlasını içermektedir. İkili ticaret, 1987’de toplamda 54 milyon ABD Doları iken, rakamlar 1991’de 100 milyon dolara ve 1999’da da 891 milyon dolara çıkmıştır. Ekonomik ilişkilerin gelişmesinde İsrail’den Türkiye’ye gelen turistlerin sayısının artması da etkili olmuştur. (1986’daki 7000 ziyaretçi, 1992’de 160000’e ve İsrail dış turizminin yüzde 18’ini oluşturarak 1994’ten bu yana 350000’e yükselmiştir).²⁰²

¹⁹⁷ Efraim Inbar, a.g.e.s.4.

¹⁹⁸ Efraim Inbar, a.g.e.s.27.

¹⁹⁹ Efraim Inbar, a.g.e.s.30.

²⁰⁰ Efraim Inbar, a.g.e.s.31.

²⁰¹ Efraim Inbar, a.g.e.s.53.

²⁰² Efraim Inbar, a.g.e.s.25.

İsrail için, nüfusunun çoğunluğu Müslüman bir ülke olan Türkiye ile ilişkileri her zaman büyük önceliğe sahiptir ve İsrail'in bağlantısını kesmesine yol açacak hemen hemen hiçbir uluslar arası olasılık da yoktur. Ancak Arap yanlısı bir Türkiye, İsrail'in ilişkilerin askeri içeriğini zayıflatmasına neden olabilecektir ancak, İsrail hala ilişkilerin diğer yönlerine tutunacaktır. İsrail, dar sınırlı bir güvenliğe sahip, sürekli olarak bölgesel kabulünü güvenceye almaya uğraşan küçük bir ülke olarak Türkiye gibi bölgesel bir güç ile samimi ilişkilere ihtiyaç duymaktadır. Türkiye ve İsrail yönetimleri, Ürdün ve Mısır gibi batı yanlısı ülkelerde, bu rejimleri istikrarsızlığa sürükleyebilecek olan söz konusu radikal etkinin büyümesinden de korkmaktadırlar.²⁰³

Bu ortaklık, temel olarak bölgesel statükoyu korumak ve ortak tehditlerden korunmak için işbirliğine giden iki revizyonist olmayan gücün karakteristik özelliğidir. Her iki ülke de bölgede radikal İslam'ın etkisini dizginleme gereksinimini paylaşmaktadır²⁰⁴.

Ancak özellikle Irak savaşı sonrası gelişen süreç içerisinde Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilerin istenilen seviyede olmadığı görülmektedir. Tabii ki bunun asıl nedeni; İsrail'in son zamanlarda bölgede gerçekleştirdiği şiddet artırıcı eylemler ve İsrail'in Irak içerisinde bulunan ve etnik kimliğe dayalı bir devlet anlayışını benimseyen gruplara bakış açısıdır.

6.8.1. İsrail'in Kürt Kartı

Ortadoğu'nun geleneksel kurallarından biri olan "Düşmanımın düşmanı dostumdur." sözünden hareket eden İsrail, Arap hedeflerini yok etmeye yönelik saldırı politikasına başladığı 1960'lı yılların ortasında MOSSAD lideri Mer Amit'in direktifiyle Irak'taki rejime muhalif Kürtlerle ilişkiye geçmiştir.

Dışişleri Bakanı Yardımcısı Şimon Perez 1940-50 yılları arasında İsraililer hesabına casusluk yapan Kürt lider Kümran Ali Bedih Han ile gizlice buluşurken Mayıs 1965'te MOSSAD görevlisi Aryeh Eliav, şefi Amit tarafından Kürdistan

²⁰³Efraim Inbar, a.g.e.s.48.

²⁰⁴Efraim Inbar, a.g.e.s.45.

Demokrat Partisi lideri Molla Mustafa Barzani ile görüşmek üzere Kuzey Irak'a gönderilmiştir.

Böylece bölgedeki en büyük Kürt gruplardan Barzan aşiretiyle ilk temas kurulmuştur. "Marvad" kod adı verilen Kürt peşmergelere 1965 Ağustos'unda başlayarak 3 ay süreyle istihbarat kursu verilmiştir. İsrail, çok önem verdiği bölgeye Kürtlere danışmanlık yapmak ve onları eğitmek üzere Tuğgeneral Tsurı Saguy, Yarbay Haim Levakov ve Albay Arik Regev gibi en iyi istihbaratçıları göndermiştir. Bu gelişmelerin ardından İsraili uzmanların da katılım ve yardımıyla Barzani 1966 Haziran'ında Irak ordusuna büyük bir saldırı başlatmıştır.

İsrail Kürtlere verdiği destek sayesinde düşmanı Irak hakkında birinci elden bilgi toplanmasını sağlamıştır. 1967 Eylül'ünde İsrail'e giden Mustafa Barzani kendisini kabul eden Savunma Bakanı Moshe Dayan'a "Kürt hançeri" hediye etmiştir. Ziyaretin ardından Kerkük'teki petrol rafinerilerine düzenlenen çok iyi planlanmış bombalı saldırılar da MOSSAD-Barzani eylem birliğinin bir ürünü diye değerlendirilmiştir.

Irak'ın kuzeyinde aralarındaki ilişkilerin duyulmaması için oldukça çaba harcayan İsraili uzmanlar bölgede İran askeri üniformaları ile dolaşmışlardır. Sıradan peşmergelerin dahi adlarını öğrendiği İsraili uzmanların telsiz aracılığıyla merkezleri ile haberleşmeleri düzenli olarak Irak basınında da haber konusu olmuştur.

Amerikan yönetimi, bölgede görev yapan İsraili uzmanlar ve Kürtlere su gibi akıtılan aylık 50 bin dolarlık ödemelerden başka, CIA aracılığıyla 3 yıl içinde Kürtlere 16 milyon dolar yardımda bulunmuştur. Irak'ın zayıflatılmasının kendi çıkarlarına da uygun düşeceğini gören İran Şahı Rıza, rejim karşıtı Kürtlere silah ve mali yardımda bulunmuştur.

İsrail Tahran'daki askeri ataşesi Yaakov Nimrodi 1967 yılında Arap ordularından ele geçirdiği çok sayıda Sovyet silahının Kürtlerin eline geçmesini sağlamıştır. Kendilerine verilen Doğu Bloku silahlarına önce şaşırıp daha sonra çok sevinen Molla Barzani, olağanüstü bulduğu İsrail yapımı bombalardan daha çok

istemmiştir. Kendisini silah ve paraya boğan İsrail'in gücünü abartan Barzani İsrail'e ortak bir seferberlik önermiştir. Barzani'nin planına göre, Kürt peşmergeler Irak'ı zaptettiğinde İsrail de Suriye'yi işgal edecekti. İsrail artık Barzani'yi adeta kendi kuvvetleri gibi kullanmaya başlamıştır. İsrail istihbaratının temel direklerinden biri olarak tanınan Ezra Danin Kürtlere bakış açılarını "Irak'ta yaşayan Kürtlere yaptığımız yardım onların içinde buldukları kötü durumdan yararlanmamız dışında bir şekilde yorumlanamazsa da, şöyle bir yararı vardı ki Irak ordusunu Kürtlerle savaştırarak bir takım avantajlar sağladık" şeklinde açıklamıştır.

Molla Mustafa'nın ölümünden sonra parti liderliğini devralan Mesut Barzani İsrail'le ilişkiler konusunda babasının yolundan yürümeye devam etmiştir. Körfez Savaşı sırasında gizlice İsrail'e giden Barzani yardımı tazeleme talebinde bulunmuştur. Ülkesini Scud yağmuruna tutan Saddam'ı devirmek isteyen İsrail, bu öneri üzerine Kürt peşmergelerle aktif bir işbirliğine girmenin yollarını araştırmaya başlamıştır. Ancak İsrail'in elini tutan konu Kürtlerle sınırı olan bir üçüncü ülkenin ciddi yardımına gereksinimi olması olmuştur.

Bölgeye yığılması gereken silah ve mühimmat için ne Türkiye, ne İran ne de Suriye uygun bir zemin oluşturmuştur. Kürt yanlısı bir politika izleyen ABD yönetimi bile bir Yahudi devletin Körfez Savaşı'na bu yolla gitmesini istememiştir. Amerikalılar Kürdistan'da yeni bir batağa saplanmamak için Kürt-İsrail ortak hareketini durdurmuşlardır.²⁰⁵

İsrail tarafından para ve silaha boğulan Barzani'ye, İsrailileri dünyadan kaldırmanın gerekliliğine inanan Libya'nın da destek veriyor olması son derece karmaşık ilişkilerin hüküm sürdüğü Ortadoğu'nun ana motifini oluşturmaktadır.

İsrail'in emir eri gibi kullandığı Mesut Barzani aynı zamanda Türk ordusunun yıllardır operasyon düzenlediği halde temizleyemediği Kuzey Irak bölgesini terör örgütü PKK'ya açıp yerleşmesini sağlamıştır. 1982 yılı sonlarında aralarında yaptıkları anlaşma uyarınca PKK, Kuzey Irak'ta KDP denetiminde bulunan bölgeye gruplar halinde militanlarını yerleştirip kamplar açmıştır.

²⁰⁵ Avrasya Dosyası İsrail Özel Eki,s.98.

İsrail ile sürdürülen yakın ilişkilerin en somut örneği Mesud Barzani'nin Kürdistan Demokrat Partisi içinde üst düzey görevli tam 30 kişinin İsraili olduğudur. Bunlardan birisi KDP'nin Genel Başkan Yardımcısı Sami Abdulrahman'dır. Abdulrahman'ın yanı sıra, KDP Duhok sorumlusu Fazıl Miran, Asayiş Sorumlusu Franso Hariri ve üst düzey yöneticilerden Kerim Sincari dahi İsraili'dir.

Daha önce 16 Nisan 1996 tarihinde Ankara'ya gelip üst düzey yetkililerle görüşmeler yapan Mesud Barzani'nin en yakın yardımcısı Evair Barzani'nin İsrail pasaportlu bir Kürt Yahudi'si oluşu da ilgi çekicidir.

İsrail'in kuruluşundan bu yana gelmiş geçmiş en popüler savunma bakanlarından biri olarak tanımlanan "İzhak Mordehay" Kuzey Irak'ta yaşayan Yahudi kökenli bir ailenin oğludur. 1944'de Erbil'de doğan Mordehay 40 yıl önce göç ederek İsrail'e yerleşmiştir.

Terörist Abdullah Öcalan'ın yakalanmasını takiben İsrail gazetelerinde çıkan bazı haberlerde de bu pozisyona ilişkin ilginç değerlendirmeler yer almıştır. Jerusalem Gazetesi, PKK-İsrail gerginliğinin, İsrail'in yıllardır süren emekleri sonunda Kürtlerin kafasında oluşturduğu görünüşüne büyük darbe vurulduğuna dikkat çekmiştir. Gazete, özellikle Ben Gurion, Ortadoğu'da Arap olmayan topluluklarla sıkı ilişki kurdu. Bunların başında da Türkiye'deki ve Irak'taki Kürtler var. İsrail'de şu an 200 bin Kürt yaşıyor ve başbakan olması beklenen İzhak Mordehay bu topluluğun gururudur, yorumunu getirmiştir.

Son dönemde İsrail'in en çok satan gazetelerinden Jerusalem Post'da çıkan "İsrail bugüne değin Molla Mustafa Barzani'nin her türlü yardımına koştı. Kürtler Wilson Planı'ndan bu yana başarılı bir gerilla savaşı ile devlet kurabilecekleri düşüncesini taşıdılar. Diğer taraftan da Kürt Herzl, (Theodor Herzl'e gönderme yapılıyor) Türkiye ve AB'yi işin içine çekerek, bir ateşkesten sonra otonomi ilan edebilir. Türkiye'ye AB üyeliği verilirken bu Brüksel'in sürdüreceği diplomasinin ana ayağı olur. Biz Siyonistler son yüzyıla Türklerin nefret ettiği kimseler olarak girdik. Şimdi Kudüs, Ankara ile sıkı müttefiklerdir. Aynı durum Kürtler için de geçerli olabilir." yorumu oldukça çarpıcıdır.

Son dönem Ortadoğu coğrafyasındaki gelişmeler incelendiğinde İsrail'in belirgin biçimde bölge için kendi senaryoları olduğu, Kürtlere, Suriye'ye ve hatta müttefik Ürdün'e ve Türkiye'ye karşı kimi özerk girişimlerin olduğu anlaşılmaktadır. İsrail, kendi çıkarları gereğince, Ortadoğu barışı sürecindeki yeni oluşumda güçlü bir Türkiye istememektedir.

Bölgede öteki konumunda olan İsrail'in bu bölgede varlığını sürdürebilmesi etrafında bulunan ülkelerin zayıflığıyla doğru orantılıdır. Bölgede kuvvetli bir Irak, Suriye, İran ve benzeri oluşumların bulunması İsrail'in çıkarlarına uygun değildir.

Tüm Ortadoğu 'yu kendi hayat sahasında değerlendiren İsrail bölge stratejisini "Böl ve Yönet" üzerine kurmuştur. Nitekim farklı dini ve etkin gruplardan oluşan ve millet olma sürecini tam manasıyla tamamlayamayan Ortadoğu coğrafyası bu strateji için uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Bu parametreler doğrultusunda Irak'ın bölünmesini en çok isteyen ülke ise şüphesiz İsrail olacaktır. Halen İsrail'de 1950'li yıllarda Irak'ın kuzeyinden göç eden 150 bin kişi civarında Kürt kökenli Yahudi bulunmaktadır. İsrail bu kapsamda Irak'ın kuzeyinde oluşacak bir devlet içinde Kürt kökenli Yahudilerin haklarını garanti ederek bu bölgede nüfuz sahası elde etmenin planları içerisinde. Oluşturulması düşünülen kukla Kürt devleti kısa vadede İran ve Irak üzerinde bir etki alanı oluşturacak, uzun dönemde ise Türkiye'den yapılan toprak talepleri ile gerçekleştirilmesi planlanan Büyük Kürdistan ile Türkiye bölgede etkisiz hale getirilecektir. Böylelikle,

1. İsrail'in toprakları genişletilecek ve sözde Kürdistan ile sınır komşusu olması sağlanacaktır.

2. Irak'ın yeni petrol boru hatları İsrail ve İsrail denetimindeki yeni hatlardan oluşacaktır.

3. Kerkük- İskenderun hattı kapatılacaktır.²⁰⁶

ABD'nin müdahalesi sonrası, Irak'ın silahsızlandırması ile İsrail bölgenin belirleyici askeri gücü haline gelecektir. ABD'nin varlığı ile bekasını garanti altına alacak ve anti-demokratik Arap rejimlerinin Filistinlilere sağladığı mali yardımın kesilmesiyle, Filistin'i istediği barışa zorlanacaktır.

Müttefikler arası çatışmanın yanı sıra bölgede İran, Suriye, Yunanistan, Rusya ve muhalif Kürtler'den oluşan, şimdilik fazla bir etkinlik sergileyemeyen bir "karşı-kamp" taktik bir çıkar topluluğu olarak şekillenmeye başlamıştır.

Almanya-Fransa ikilisinin temsil ettiği İngiltere dışı Avrupa güçlerinin, bölgede belli belirsiz görünmeye başlayan Çin'in (belki de Hindistan'ın) hesaplarının ise, henüz kendi "Ortadoğu" senaryolarını yürürlüğe koyma değil, "senaryoları bozma" şeklinde olduğu söylemek, mevcut duruma daha uygun düşecektir.²⁰⁷

İsrail lobisi ABD'de çok aktif bir şekilde faaliyet göstermektedir. Bugün Amerikan dış politikasında iki sağcı Yahudi örgütünün büyük ağırlığı bulunmaktadır. Bunlar The Jewish Institute for National Security Affairs (JINSA) ve The Center for Security Policy (CSP)'dir. Pentagon'un güvenlik danışmanı ve Amerikan dış politikası üzerinde en etkili isimlerden olan Richard Perle bu iki örgüte de çok yakındır. The Nation dergisi bu iki örgütün ABD'nin yürüttüğü Irak politikalarının arkasında olduğu görüşünü savunmaktadır. JINSA-CSP ekibine göre sadece Irak'ta değil, aynı zamanda Irak, Suriye, Suudi Arabistan ve Filistin'de neye mal olursa olsun rejimlerin değiştirilmesi acil bir zorunluluktur. Bu inanca göre, iki ülkenin güvenlik ve refahı Orta Doğu'da tesis edilecek bir hegomanya ile sağlanabilecektir.

208

²⁰⁶ Erol Manisalı, ABD'nin Irak İşgalinin Bölgeye ve Türkiye'ye Etkileri, Jeopolitik Der., Bahar 2003, sayı-6,s.11.

²⁰⁷ Avrasya Dosyası İsrail Özel Eki,s.99.

²⁰⁸ Hasan Kösebalaban, Irak Üzerindeki İsrail Planları ve Kürt Yahudileri

6.8.2. İsrail'in GAP Senaryosu

İsrail'in Güneydoğu Anadolu'yu içine alan kutsal sınırları ve suya olan ihtiyacı GAP ile yakından ilgilenmesine neden olmuştur. "O gün Rab Abrahamla ahdedip dedi: Mısır Irmağı'ndan büyük ırmağa, Fırat Irmağına kadar, bu diyarı senin zürriyetine verdim" (M.Tevrat, Tekvin Bölümü,15/18) Nitekim İsrail'in ilk başbakanı Ben Gurion "Yahudi halkının, gençlerimizin ve yetişkinlerimizin yerine getirmesi gereken bir başka haritası vardır diyor ve haritayı "Nil'den Fırat"a kadar" şeklinde belirtiyordu: Theodor Herzl: "Sınırlarımız kuzeyde Kapodakya (Orta Anadolu) Dağları, güneyde de Süveyş Kanalı'na kadar dayanıyor." demektedir.

GAP bölgesinin yüz ölçümü 75.358 kilometrekare olup, bugüne kadar alımı gerçekleştirilen toprakların yüzölçümü yaklaşık 413 kilometre kare kadardır. Su ile birlikte Güneydoğuya giren ve tarım tecrübesini paylaşmak istediğini söyleyen İsrail'in gerçekte suyun ve adı var kendisi yok petrolün kontrolünü ele geçirmek için arazi satın aldığı istihbarat kaynaklarınca belirtilmektedir.²⁰⁹

Bölgede toprak alımına yönelik olarak yapılan ilk iş, ekonomik zorluk çeken aşiret reislerinin tespitidir. Sonra araçlar devreye sokulmaktadır. Özellikle Şanlıurfa ve Mardin'de Yahudi kökenli Türk vatandaşları aracılığıyla araziler bir yerine beş verilerek alınmaktadır. Bölgede bulunan Süryaniler ise Kızıltepe'de yapılan arazi alımlarına yardım etmektedir.

Türkiye ve İsrail hükümetleri arasında faiz kredili ve içeriği net açıklamayan 1 milyar dolarlık GAP kredisini Türkiye'nin İsraili firmalara yaptırması, bağımsız hür teşebbüsle kendi öz yatırımcılarına vurulan büyük bir darbe olmuştur.

28 Ağustos 2000'de İsrail başbakanı Ehud Barak her ne kadar Ortadoğu barış süreci için Ankara'ya geldiğini belirtse de basın toplantısında yaptığı "GAP'taki altı ihaleye talibiz" demeci İsrail'in GAP politikasını belirtmesi açıısından manidardır.²¹⁰

²⁰⁹ Hasan Taşkın, a.g.e.s.34.

²¹⁰ Hasan Taşkın, a.g.e.s.35.

FİRMA ADI	ÜLKE	FAAALİYET KONUSU	MEVCUT DURUMU	FAALİYET YERİ
MAN	Almanya	Enerji Üretimi ve doğal gaz	Yer Tahsisi Yapılmış	Mardin
Özhan Kimya	İtalya	Deterjan	Üretimde	Mardin
Sanex	Bulgaristan	Ticaret	-	Mardin
Bizaf	Irak	Ticaret	-	Mardin
Ms Jordan	Irak	Ticaret	-	Mardin
Lazer	İtalya	Tekstil sanayi	Yer Tahsisi Yapılmış	Diyarbakır
RAMA	Suriye	Meyan Kökü	Faaliyette	Gaziantep
Nanthan	İsrail	Tekstil	Yer Tahsisi Yapılmış	Adıyaman
Naan	İsrail	Sulama Sistemleri Pazarlama	-	Bölge
Natafirm	İsrail	Sulama Sistemleri Pazarlama	-	Bölge
Delta-Pine		Pamuk Tohumu	OSB'de Yer Tahsisi Yapılmış	Şanlıurfa
ABD Firması	ABD	Tarım	İnşaat Aşamasında	Şanlıurfa
İsrail Firması	İsrail	Sitrik Asit	Yer Tahsisi Yapılmış	Adıyaman
ABD-İsveç-Türkiye	ABD ve İsveç	Tarım	Araştırma	Adıyaman

Çizelge 6.5. : GAP GİDEM Tarafından Müsade Edilen Yatırımlar²¹¹

²¹¹ Ahmet Düzgör, GAP'a Yerli ve Yabancı Yatırımların İlgisi, GAP BKİ Bölge Müdürlüğü Notu, 2000

İsrail halihazırda su ihtiyacının önemli bir bölümünü Taberiye Gölü'nden karşılamaktadır. Taberiye Gölü'ne akan Litani Nehri ise Lübnan üzerinden gelmekte ve bu gölün kontrolü İsrail'in sınırları dışında kalmaktadır. İsrail'in Güney Lübnan'ı işgal etmesinin temel nedenlerin bir tanesini de şüphesiz Litani Nehri oluşturmaktadır. Çünkü İsrail bu işgal planıyla hem stratejik bir alanı kontrol altına almış, hem de kendisi için hayati öneme haiz su kaynağına sahip olmuştur.²¹²

İsraili iş adamı rolündeki görevliler, bölgede görevli kamu personelini "Hizmet İçi Eğitim" kapsamında tertipledikleri gezilerle İsrail'e götürmektedir. İsrail'e yapılan bu gezilere özellikle bölgede yatırım ortaklığı yaptıkları veya yapmaları muhtemel büyük toprak sahiplerini, öğretim üyelerini, bürokratları, mahalli gazete sahipleri ve çalışanlarını, ziraat odası başkanlarını ve dini konularda sözü dinlenir şahısları dahil etmektedirler.

İsrail özellikle basınçlı sulama teknolojisi ve slaj mısır üretimindeki uygulamalarını, üretimde pay sahibi olmak için yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Zaman içerisinde dünyanın en gelişmiş seralarının yer alacağı planlanan Şanhurfa/Karaali'de halen üretim yapan seralardan bazılarının İsraili şirketlerle ortak olduğu ve bu bölgede İsrail'in yatırım çalışmalarına devam ettiği bilinmektedir. GAB Bölge Kalkınma Dairesi'nin (BKİ) işbirliği içerisinde olduğu uluslararası kuruluşların ülkelerine bakıldığında karşımıza iki ülke çıkmaktadır. Bu ülkeler ABD ve İsrail'dir. İşbirliği yapılan İsrail kuruluşunun adı ise MASHAV (İsrail Uluslar arası İşbirliği Merkezi'dir.)²¹³ GAP bölgesinde şu ana kadar 67 İsrail firmasının toprak satın aldığı en az bu kadarının da gizli bir şekilde pazarlıklar yürüttüğü bilinmektedir.

Çalışmaları 1998'den itibaren devam eden istihbarat raporları incelendiğinde GAP bölgesinde Yahudi kökenli 60 Türk vatandaşının adam başı 5 bin ile 10 bin dönüm büyüklüğünde arazi satın altıkları görülmektedir.²¹⁴ Ağırıklı olarak alınan

²¹² Hasan Taşkın, a.g.e.s.68.

²¹³ Hasan Taşkın, a.g.e.s.38.

²¹⁴ Hasan Taşkın, a.g.e.s.31.

araziler Fırat ve Dicle havzalarını kapsamaktadır. Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak hedefteki öncelikli illerdir.

FİRMA ADI	ÜLKE	FAALİYET KONUSU	FAALİYET ALANI
NVT PERENCO	ABD	Petrol Arama ve üretimi	Diyarbakır
ALAADDIN MIDDLEEST	ABD	Petrol Arama	Adıyaman- Diyarbakır
DOWELL SCHLUMBERGER	Almanya	Petrol ile ilgili yan hizmetler	Diyarbakır
GI	ABD	Petrol Arama	Adıyaman

Çizelge 6.6. : GAP Bölgesinde Petrol Alanında Faaliyet Gösteren Yabancı Firmalar²¹⁵

İlginç bir şekilde resmi kayıtlara göre GAP bölgesinde İsrail uyruklulara adına kayıtlı bir taşınmaz bulunmamaktadır. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye genelinde toplam yüzölçümü 63 dönüm olan 133 adet taşınmaz malın, 101 İsrail uyruklu kişi tarafından edinildiğini kaydedilmektedir. Ancak İsrail bu toprak alımlarını Musevi kökenli Türk vatandaşları aracılığı ile halletmektedir.

6.9. Filistin Sorunu

Filistin adı tarihin ilk çağlarına kadar uzanmakta olup M.Ö. bu bölgede yaşamış olan kavmin ismine bağlanır. İbranicede bu kavime Pelishtin²¹⁶ ve bölgeye de Pelesheth denilmektedir. Bu da Filistin ülkesi veya Filistinlilerin ülkesi manasına gelmektedir. Bu sebeple bu coğrafi bölge Filistin adını almıştır.

Filistin olarak bilinen bölgeyi, siyasi sınırları olan bir devlet olarak belirlemek güçtür. Arap kaynaklarında genel olarak Mısır ile Suriye arasında kalan bölge olarak

²¹⁵ Ahmet Düzgör, GAP'a Yerli ve Yabancı Yatırımların İlgisi, GAP BKİ Bölge Müdürlüğü Notu, 2000.

²¹⁶ Ana Britannica 2003.

bilinir. Bugün Filistin olarak bilinen bölge, kuzeyde Suriye ve Lübnan, batıda Akdeniz, güneyde Mısır'a ait Sina Çölü, Akabe Körfezi ve doğuda Ürdün ile çevrilmiş aşağı yukarı 26.158 kilometre karelik bir sahayı kapsamaktadır.²¹⁷ Genel olarak İsrail devletinin kontrolü altındadır.

Filistin Arabistan yarımadasından göç eden Sami ırkından insanlar tarafından iskan edilmiştir. M.Ö. 2000 yılında Arabistan yarımadasında ani bir iklim değişikliği sonucunda bu bölge çöl haline gelmiştir. Bunun üzerine Arabistan halkı göç etmeye başlamıştır. Bu göç sırasında Filistin'e ilk gelenlerin Kenaniler olduğu anlaşılmaktadır. İncil'de de Filistin'in adı "Kenan Diyarı" diye geçmektedir. Bölgeye ismini veren Filistinlilerin ise, daha çok yerleşik oldukları sahil bölgesine, Nil deltasından geldikleri iddia edilmektedir. Filistinliler hakkında fazla bilgi olmamakla beraber bunların Mısır'dan geldikleri kuvvetle muhtemeldir.

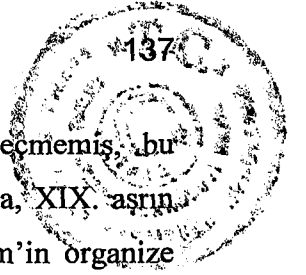
Tarihte yaşanmış olaylar Filistinlilerle Yahudileri birbirlerine düşman yapmıştır. Bölgenin ilk yerlileri olan Filistinliler bu toprakları kendi anavatanları olarak kabul ederken; Yahudiler bu toprakları kendi kutsal kitaplarında Tanrı tarafından onlara verilmiş bir yurt olarak görmektedirler. Bölgede bulunan Kudüs şehri ise, tek Tanrılı dinler olan, Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın kutsal bir merkezidir. Şehirde her üç dine ait kutsal mekanlar bulunmaktadır. Bu nedenle de, Kudüs bu dinlere inanan insanlar için daima bir cazibe merkezi olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunda savaş öncesinde 420.000 kadar Yahudi yaşıyordu ve bu nüfusun dağılımı şöyleydi: Avrupa Türkiye'sinde yaklaşık 100.000; Anadolu'da 60.000; Suriye'de 50.000; Filistin'de 120.000; Mezopotamya'da 60.000 ve Yemen'de 30.000²¹⁸

Yahudiler Osmanlı'nın Filistin'e göç izni ve hoş görüşünden faydalanarak buraya 1492 yılından itibaren gelip yerleşmeye başlamışlardır. Bu göçler çerçevesinde Tiberias, Safed, Nablus, Hebron ve Kudüs önemli Yahudi yerleşim merkezleri haline gelmiştir.

²¹⁷ Ana Britannica 2003.

²¹⁸ K.Krüker, Kemalist Türkiye ve Ortadoğu, Çev: Nihal Önel, İstanbul, Altın Kitapları Basımevi, 1981, s.156.

Yahudiler'in Filistin'deki sayısı hiçbir zaman, 10-15 bini geçmemiş, bu bölgede müslümanlar nüfus olarak ezici çoğunlukta olmuşlardır. Hatta, XIX. asrın başlarında Yahudi nüfusunda azalma bile olmuştur. Siyasal Siyonizm'in organize ettiği, siyasal amaçlı asıl büyük Yahudi göçleri 1880'li yıllarında başlamıştır.²¹⁹

Filistin sorununun esası, dünyanın bu küçük bölgesi üzerindeki Arap-Yahudi mücadelesidir. Bu mücadele yakın tarihimizde başlamamış olup, milattan önceki devirlerde Yahudilerin gelip bölge halkını oradan sürmeleri ile başlamıştır. Romalıların bölgeyi işgal edip, Yahudileri oradan sürmesi ve Yahudilerin dünyanın her yerine dağılması ile sorun uzun süre bölgesel niteliğini kaybetmiş, ancak 1800'lü yılların sonuna doğru uluslararası özellik kazanarak geri dönmüştür. Bu tarihlerde kurulan Dünya Siyonist Teşkilatının, Filistin'de Yahudilere bir yurt edinilmesi çalışmalarına başlaması ile, sorun dinamizm kazanarak uluslararası politikaya girmiştir.

İsrail Devletinin 1948 yılında kurulması ile Yahudilere bir yurt sağlanmış, ancak sorun bitmemiştir. Bu defa o topraklarda yüzyıllardır yaşayan Filistinliler, dünyanın her tarafına göç etmek zorunda kalmışlardır. Onlar da gittikleri yerlerde kendi örgütlerini kurarak, kendilerine yurt edinme çabalarını başlatmışlardır. Aslında bu, yeni bir yurt edinmeden çok, kendilerine ait olduğuna inandıkları, toprakların yeniden kazanılması mücadelesidir. Daha önce Yahudilerin yurt edinme sorunu, şimdi Filistinlilerin yurt edinme sorununa dönüşmüştür.

Sonuç olarak Yahudiler bu toprakların, kutsal kitaplarında kendilerine Tanrı tarafından verildiğine, bu nedenle de üzerinde başka hiç kimsenin söz sahibi olamayacağına inanmaktadırlar. Araplar ise, bölgenin kendi ana vatanları olduğunu ve her zaman bu bölgede çoğunlukta olduklarını söylemektedirler. Bu görüş ayrılığı Araplarla Yahudileri birbirinin doğal düşmanı yapmıştır. Bu nedenle sorunun ismi, Filistin olmasına rağmen temelde, Araplarla Yahudiler arasında bir coğrafi bölgenin paylaşılabilmesi sorunudur.²²⁰

²¹⁹ Nihat Ersin, a.g.e.s.77

²²⁰ Bağısız Filistin Devletinin Doğuşu ve Geleceği, İstanbul, HAK Yayınları.

6.9.1. Günümüzde Filistin Sorunu

28 Eylül 2000 günü Ariel Şaron'un Müslümanların kutsal mekanlarından Haram-ül Şerife girmesi üzerine El-Aksa intifadası başlamış ve barış rafa kaldırılmıştır.²²¹ Ariel Şaron'un 6 Şubat 2001 tarihinde başbakanlığa gelmesiyle ise Filistin Sorunu çok farklı bir boyuta taşınmıştır.

Şaron'un iktidara gelmesinde şüphesiz Barak'ın barış görüşmelerinde başarısız olması, barış görüşmelerinden duyulan umutsuzluk, Barak'ın tavizkar politikalarının işe yaramadığı düşüncesi ile seçimlere düşük katılım ve İsrail seçimlerinin ilk defa arka planda çatışma ve şiddet devam ederken yapılıyor olmasının da etkisi olmuştur.²²²

4 Ekim 2001 tarihinde ABD Başkanı Bush, ilk kez Filistin devletinden yana olduğunu açıklamış, bu haber Filistinliler tarafından sevinçle karşılanmıştır. Bunun üzerine İsrail Başbakanı Ariel Şaron ise Hamas, İslami Cihad ve Hizbullah örgütlerin derhal uluslararası kamuoyu tarafından terör örgütü ilan edilmesini istemiştir.

17 Ekim 2001'de İsrail-Filistin barış anlaşmasına karşı çıkan aşırı sağcı Ulusal Birlik Partisi Genel Başkanı ve İsrail Turizm Bakanı Revaham Zeevi Kudüs'te uğradığı silahlı saldırı sonucu öldürülmüş ve saldırıyı Filistin Halk Kurtuluş Cephesi üstlenmiştir.²²³

23 Kasım 2001'de İsrail helikopterlerinin saldırısında Hamas'ın askeri liderlerinden Mahmut Ebu Hanud öldürülmüş, 3 Aralık 2001'de Kudüs ve Hayfa'da gerçekleştirilen bombalı saldırılara misilleme olarak İsrail, Gazze ve Batı Şeria'ya saldırmış ve hedefini Yaser Arafat olarak seçmiştir.²²⁴

13 Aralık 2001'de Batı Şeria'da bir otobüse düzenlenen saldırıda 10 kişinin ölümü üzerine İsrail Güvenlik Kabinesi, Filistin Lideri Yaser Arafat'ı saldırı dalgasının sorumlusu olarak suçlamış, Arafat ile tüm ilişkileri kesme kararı almış ve

²²¹ Nihat Ersin, a.g.e.s.106

²²² Stratejik Analiz Dergisi, Sayı 11, Mart 2001.

²²³ MİLLİYET Gazetesi, 18 Ekim 2001.

²²⁴ MİLLİYET Gazetesi, 25 Kasım 2001.

Arafatın Ramallah'tan çıkışını yasaklamıştır. Açıklamanın ardından İsrail askerleri Arafat'ın bürosunun 200 metre uzağında mevzilenmişlerdir. İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un "Şu andan itibaren Arafat artık tarih olmuştur. Eğer yeni bir Filistin yönetimiyle barışçı bir çözüme ulaşamazsak, İsrail ordusu asayişini sağlamak için Filistin kentlerine konuşlandırılacaktır. Filistin tarafla 7 yıldır görüşüyoruz artık eyleme geçme zamanı gelmiştir." açıklaması bölgeyi hızla kaos ortamına sürüklemiştir.

Aralık 2001'den itibaren Arafat'ın Ramallah kentinden ayrılmasına izin vermeyen İsrail yönetimi, Arafat'ın konutunun çevresinde nöbet tutmaya devam ederek, Arafat'a getirilen kısıtlamaları ancak Ekim 2001'de öldürülen İsrail Turizm Bakanı Rehavam Zeevi'nin katillerinin teslim edilmesi ve bakanı öldüren Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) lideri Ahmed Sedat'ın tutuklanması koşulu ile kaldırılacağını açıklamıştır.

Filistin Lideri Yaser Arafat'ı 3 ay Ramallah'taki karargahına hapseden İsrail yönetimi, Filistin güvenlik birimlerinin Ekim 2001'de suikasta uğrayan Turizm Bakanı Rehavam Zeevi'nin katil zanlılarını yakalaması üzerine 12 Mart 2002'de, Arafat'a Filistin topraklarında serbest dolaşım hakkı tanımış, Gazze şeridi ve Batı Şeria'da Arafat'a yönelik seyahat kısıtlamasını kaldırmıştır. Ancak Arafat'ın yurtdışına çıkması için ise hala İsrail'den izin alması gerektiğini bildirilmiştir.

15 Mart 2002'de ABD'nin Ortadoğu Özel Temsilcisi Anthony Zinni, Ortadoğu'da barış sürecinin canlandırılmasına yönelik temaslarına başlamış, İsrail ise ateşkes sağlanır sağlanmaz Filistin'le barış görüşmelerine başlamaya hazır olduğunu belirtmiş, Filistin tarafının tepkisini beklediğini bildirmiştir. 20 Mart 2002'de ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney bölgeye gelerek İsrail Başbakanıyla görüşmüş²²⁵, İsrail'in bölgeden çekilmesine karşılık olarak Arafat'ında Tenet planında öngörülen ateşkes önerilerine yüzde yüz uyması gerektiğini bildirmiştir.

25 nci Arap Birliği Zirvesi Suudi Arabistan'ın teklif ettiği barış planının kabul edilmesiyle sona ermiş, zirve kapsamında yayınlanan sonuç bildirgesinde İsrail'in 1967'de işgal ettiği bütün Arap topraklarından çekilmesi karşılığında bu ülke ile

²²⁵ MİLLİYET Gazetesi, 21 Mart 2002.

ilişkilerin normalleştirilmesi öngörülmüştür. Planda ayrıca İsrail'den Filistin Devletini ve Filistinli mültecilerle ilgili olarak, mültecilerin iade edilmesi veya onlara tazminat ödenmesini öngören BM kararı çerçevesinde adil çözümü kabul etmesi istenmiştir. ABD zirveden çıkan nihai bildiriye olumlu bir adım olarak değerlendirmiştir.

İsrail, Arap liderlerinin kabul ettiği Suudi Barış Planını reddederek, planın bugünkü haliyle barış sansı bulunmadığı açıklamıştır. İsrail Dışişleri Bakanlığı sözcüsü "Bir taraftan bağımsız Filistin Devletinin kurulması için müzakerelere başlamayı, diğer taraftan da mülteci durumundaki Filistinlilerin İsrail'e gelmesini kabul edemeyeceklerini bunun İsrail Devleti'nin yok olması anlamına geleceğini ve bunu kabul edemeyeceklerini" belirtmiştir.

Ramallah'ı kapalı bölge ilan eden İsrail ise "Koruyucu Duvar Operasyonu" adı verilen Ramallah kentine düzenlediği operasyonu genişleterek, Beit, Jala ve El Halil'in ardından 1 Nisan 2002'de Tulkarin ve Beytullahim'i de işgal etmiştir.²²⁶ İsrail Başbakanı, Arafat'a Ramallah'ta kuşatılan karargahında tek gidiş bileti olması halinde çıkış izni verebileceğini açıklamıştır. Ayrıca İsrail kuzey sınırında Hizbullah militanlarının kümelenildiğini belirterek, buradaki militanların geri çekilmemesi durumunda Suriye ve Lübnan'ın da çok ciddi sorunlarla karşılaşabileceği konusunda bu ülkeleri uyarmıştır.

Mervan Barguti, 15 Nisan 2002'de İsrail birliklerince gizlendiği evde yakalanmıştır. Aynı gün İsrail Güvenlik Kabinesi Filistin'de tampon bölge kurma kararı vermiştir. Yaklaşık 5 kilometre genişliğindeki tampon bölgenin Cenin Kentinin kuzeyinden başlayıp güneydeki Cuda Çölü'ne kadar uzanacağı belirtilmiş, tampon bölge etrafının çitlerle çevrilerek elektronik kontrol cihazlarının yerleştirilmesi ve böylece Filistinlilerin yasadışı olarak İsrail'e girmesinin engellenmesinin amaçlandığı bildirilmiştir.

1 Mayıs 2002'de İsrail, Filistin Lideri Yaser Arafat'a uyguladığı ablukayı kaldıracağını açıklamıştır. ABD Başkanı Bush'un planına göre, İsrail Turizm Bakanı ~~Rehavam Zeevi'nin katili~~ olarak İsrail tarafından aranan ve Arafat'la birlikte

²²⁶ MİLLİYET Gazetesi, 2 Nisan 2002.

karargahda bulunan 4 Filistinli ile intihar saldırılarının arkasında olmakla suçlanan, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi liderlerinden Ahmet Saadet ve Ocak ayında İsrail'in el koyduğu silah yüklü gemiyle ilgili olarak suçlanan Fuad Şobaki İngiliz ve ABD'li diplomatlara teslim edilmiştir. Söz konusu Filistinliler, Filistin Mahkemesi tarafından yargılanmış ve 18 yıla kadar hapis cezasına çarptırılmıştır. Suçlular Batı Şeria'nın Filistin kontrolündeki Eriha kentinde Filistin cezaevine götürülerek İngiliz ve Amerikalı gardiyanlar nezaretinde cezalarını çekmeye başlamışlardır. Böylece İsrail tarafından Arafat'a uygulanan abluka kaldırılmıştır.

Özgürlüğüne kavuşan Yaser Arafat, İsrail'le mücadelenin Filistin bayrağı dikilene kadar devam edeceğini söylemiş, İsrail askerleri için terörist, Nazi ve ırkçı benzetmesini kullanmış, barbar olarak nitelediği İsrail ordusunun eylemlerini kınayarak, Başbakan İzak Rabin'i öldüren fanatiklerin şimdi iktidarda olduğunu söylemiştir.

28 Ocak 2003'de İsrail'de 16.Knesset (Parlamento) seçimleri yapılmış ve Ariel Şaron liderliğindeki Likud Partisi seçimi kazanmıştır. Diğer partilerle yapılan görüşmeler sonucunda Şinui, Ulusal Din Partisi ve Ulusal Birlik Partisi'nin katılımıyla hükümet oluşturulmuştur. 29 Nisan 2003'de Filistin yönetimi ilk başbakanını belirlemiş ve bu göreve Mahmut Abbas (Ebu Mazen) getirilmiştir. ABD, BM, AB ve Rusya tarafından hazırlanan yol haritası²²⁷ İsrail ve Filistin tarafına sunulmuş, İsrail yol haritasını şartlı olarak kabul edeceğini açıklamıştır.

ABD başkanı Bush 2003 yılı Haziran ayında bölgeye gerçekleştirdiği ziyarette yol haritasına ilişkin Arap liderler ve Şaron ile görüşmeler yapmış, Filistin Başbakanı Mahmut Abbas ve İsrail Başbakanı Ariel Şaron arasında yapılan görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkmıştır. Yol haritası yaklaşık üç senelik bir süreçte Filistin Devleti'nin kurulmasını, orta vadede ise Arap-İsrail anlaşmazlığına kalıcı bir çözüm getirme arayışının temellerini atmayı amaçlamaktadır.²²⁸

Ancak bu görüşmelerden kısa bir süre sonra İsrail ordusunun Hamas'ın üst düzey yetkililerine düzenlediği suikast girişimleri ve karşılığında da Hamas'ın

²²⁷ Alper Şen, Yol Haritası Nereye Gidiyor, Stratejik Analiz, Eylül 2003, cilt 4 sayı 41, ,s.77.

²²⁸ Alper Şen, Yol Haritası Nereye Gidiyor, Stratejik Analiz, a.g.m.s.79.

düzenlediği intihar saldırıları ile yol haritasının uygulanması için öncelikli şart olan ateşkesin hayata geçirilmesi imkansız bir hale gelmiştir.²²⁹

Uzlaşma planına dahil edilmeyen Suriye ve Lübnan ise yol haritasına karşı olduklarını açıklamışlardır. Suriye yönetimi kalıcı bir barışın ancak bölgedeki tüm aktörlerin katılımını içeren bir planla uygulanabileceğini savunmuştur.²³⁰ 29 Haziran'da Hamas ve İslami Cihat örgütleri ateşkes ilan etmiş ve 30 Haziran tarihinde İsrail birlikleri Gazze'nin kuzeyinden çekilmiştir. 23 Ağustos'da ise yine İsrail tankları El-Halil'e girmiş ve Filistin Başbakanı Abbas 6 Eylül 2003 tarihinde istifa etmiştir.

ABD ve koalisyon güçlerinin Irak'a karşı giriştiği savaş şüphesiz en çok İsrail'in işine gelmiş ve İsrail bu tarihten itibaren şiddet eylemlerini uluslar arası hukuku hiçe sayarak arttırmıştır. Çünkü böylelikle Ortadoğu coğrafyasında kendine karşı çıkabilecek Irak devre dışı bırakılmış diğer ülkeler (Suriye ve İran gibi) ise etkisiz hale getirilmiştir.

İsrail tarafından son dönemde sırasıyla Hamas liderlerine suikastler düzenlenmiştir. İsrail, genel mücadele taktiği çerçevesinde, geçmişte de birçok üst düzey Filistinli lidere suikast girişiminde bulunmuş Filistin Kurtuluş Örgütü, Hamas, Hizbullah ve İslami Cihad gibi örgütlerin lider kadrolarını oluşturan 150'den fazla kişiyi öldürmüştür; ancak 1997 yılından 2002 yılına kadar beş yıl süreyle bu politikasına ara vermiş ve 2002 yılı sonlarından itibaren yeniden lider kadrolara yönelik eylemlere girişmiştir. Son olarak Hamas liderleri Şeyh Ahmet Yasin ve Abdülaziz Rantisi²³¹ öldürülmüştür.

Bu eylemler, İsrail açısından uzun vadede sağlayacağı yararlar kadar hem kendisi hem de kendisiyle yakın ilişki içinde bulunan ülkeler açısından birçok sorunu da doğurma potansiyeline sahiptir. Bu eylemler, hem bölgede hem de tüm dünyada terör eylemlerini körtikleme potansiyeline sahiptir.²³²

²²⁹ Alper Şen, Yol Haritası Nereye Gidiyor, Stratejik Analiz, a.g.m.s.77.

²³⁰ Alper Şen, Yol Haritası Nereye Gidiyor, Stratejik Analiz, a.g.m.s.80.

²³¹ Stratejik Analiz, Haziran 2004, Bölgeler ve Olaylar, Cilt 5, Sayı 50, s.96.

²³² Arif Keskin, ASAM Küresel Raporu, 22-26 Mart 2004.

İsrail ve Filistin arasında barışın sağlanamaması ve bağımsız Filistin Devleti'nin kurulamaması halinde bölgedeki savaş Ortadoğu'ya yayılma eğilimi gösterecek, bu kapsamda Filistin Lideri Yaser Arafat'ın tam olarak kontrol altında tutamadığı ve bazı İslam ülkeleri tarafından desteklendiği bilinen Hizbullah, Hamas, İslami Cihad gibi radikal İslami örgütler her an çatışma ortamını alevlendirebileceklerdir.

Son on yıllık periyotta Filistin sorunu incelendiğinde Filistin'de Hamas ve İslami Cihad örgütlerinin gittikçe halkın desteğini aldıkları rahatlıkla görülmektedir. Filistin'de kökten dinci örgütleri kontrol etme konusunda güçlükler ve bu örgütlere verilen halk desteği bahse konu örgütler üzerinde Arafat'ın gereken denetimi sağlayamamasına neden olmuştur. Ayrıca İsrail'in yıllardır Filistinlilere karşı yürüttüğü baskı politikası ve Hamas'ın Filistin'deki laik demokrat güçleri ezmesi sonucu yoksul halk yığınları Hamas ve İslami Cihad gibi kökten dinci grupların peşine takılmıştır. İntihar eylemlerinin süratle yayılması neticesinde İsrail, askeri harekate başlamış ve ikinci intifadanın başlamasının ardından gittikçe artan şiddet eylemleri ve intihar bombalamalarının yoğunlaşması sorunları içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir.

İsrail, Filistin Yönetimi kontrolü altındaki bölgeler ile kendi toprakları arasında tampon bölgeler oluşturmak, böylece intihar saldırılarını engelleyerek terörist eylemlere son vermek ve sorunu kendi istekleri doğrultusunda çözmek istemektedir.

09 Ocak 2005'te Arafat'ın ölümü üzerine gerçekleştirilen seçimde Filistin yeni lideri olarak Mahmut Abbas'ı seçmiştir. Toplam kayıtlı seçmen sayısının 1 milyon 800 bin olduğu Filistin'de Mahmut Abbas oyların % 66.3'nü, Mustafa Barguti % 19.7'sini almış ve diğer beş aday da kalan oyları paylaşmıştır.

Seçimi boykot eden Hamas'ın Batı Şeria lideri Şeyh Hasan Yusuf, Abbas'ın kayıtlı seçmenin yüzde 70'inin oyunu aldığını, bunun da Filistinlilerin yaklaşık yüzde 35'inin desteğini sağladığı anlamına geldiğini söylemiştir. Hamas ile birlikte seçimi boykot eden İslami Cihad'ın liderlerinden Halid El Batsh da Abbas'ın söz verdiği reformları yerine getirmeye başlayacağını umduklarını belirtmiştir. Yeni Filistin yönetimi'nin İsrail'e karşı tutumu ve İsrail'in bu duruma karşı izleyeceği

politika merak konusudur. Şüphesiz şiddetini sürerek devam eden Irak savaşının da bölge barışına olumsuz etkisi devam etmektedir. Bölgede barışın sağlanması bölge ülkelerinden çok, bölgede stratejik hesapları olan büyük ülkelerin elindedir.

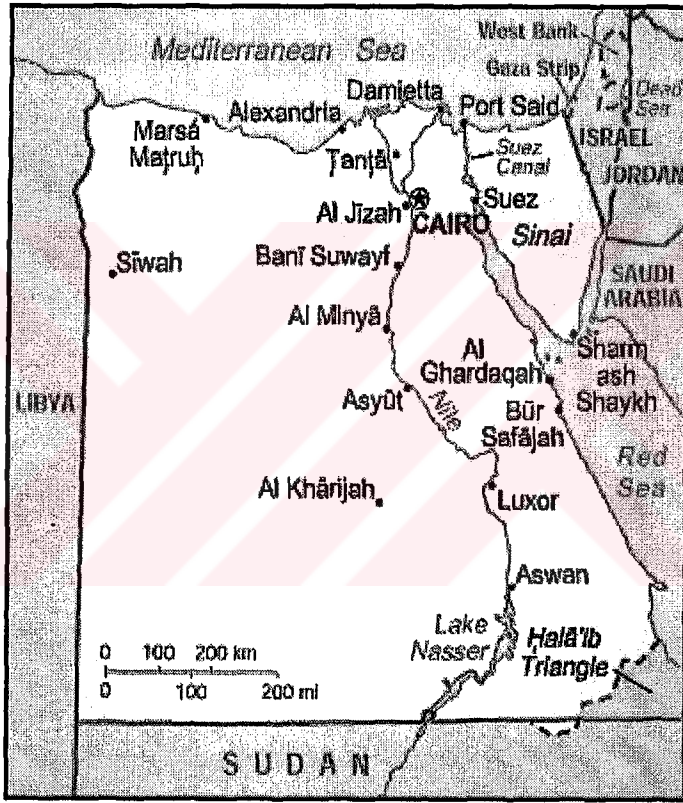

7. MISIR

7.1. Coğrafi Konumu

Mısır Arap Cumhuriyeti, Afrika kıtasının kuzeydoğu köşesinde 25-32 kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır. Kuzeyi Akdeniz, doğusu Kızıldeniz ile çevrili olan Mısır'ın siyasi sınırlarını güneyde Sudan, batıda Libya, kuzeydoğuda ise İsrail ile olan kıta sınırı oluşturmaktadır.²³³

Şekil 7.1: Mısır

Mısır 1.001.450 kilometre karelik yüzölçümü²³⁴ ile Ortadoğu'nun en geniş toprağa sahip ülkesidir. Ülke, coğrafik olarak beş ana bölgeye ayrılır. Bunlar; Nil Deltası, Nil Vadisi, Batı Çölü, Doğu Çölü ve Sina Yarımadası'dır. Topraklarının % 96'sı çöllerden oluşan Mısır için Nil Deltası ve Nil Vadisi her şey demektir. Tam bir

²³³ Ana Britannica 2003.

²³⁴ Hakan Çelik ve ark.a.g.e.s.52.

üçgen şeklinde olan Nil Deltası'nın güney ucunda başkent Kahire, kuzey doğu ucunda Port Sait ve kuzey batı ucunda İskenderiye yer almaktadır. Nil Deltası Mısır'ın ticari, sanayi, tarımsal ve sosyal merkezini oluşturmaktadır.

Kuzeyde deltanın alt ucunu oluşturan Kahire'den güneyde Aswan Barajı'nın oluşturduğu Nasır Gölü'ne kadar Nil Nehri boyunca çok ince bir toprak şeridi halinde uzanan Nil Vadisi ülkenin en önemli tarım merkezidir. Bu bölge aynı zamanda deltadan sonra en önemli yerleşim merkezini oluşturmaktadır. Burada yer alan Luxor kenti ve Aswan Barajı da ülkenin en önemli turistik merkezini oluşturmaktadır.

Nil Deltası'na yaklaştıkça genişliği 10 - 15 km'ye ulaşan Nil Vadisi, güneyde Sudan sınırına yaklaştıkça 2 km'ye kadar daralır.²³⁵ Nil Nehri'nin doğu kıyılarında vadinin genişliği çok azdır ve bu kesim genellikle kayalıktır. Geniş verimli olan topraklar ve buna bağlı olarak da önemli yerleşim yerleri nehrin batı kıyılarında yer almaktadır.

Nil Nehrinin doğusu ile Kızıldeniz arasında yer alan Doğu çölü daha engebeli ve kayalıktır. Yer yer 1500-2000 metreye varan yükseklikler bulunmaktadır. Bölgede tarım ve yerleşim yok denecek kadar azdır. Bölge zengin maden potansiyeline sahiptir.

Akdeniz kıyısından Kızıldeniz'in içine doğru uzanan Sina yarımadası, Akdeniz kıyısındaki El Arış yerleşim bölgesi dışında tamamen boş gibidir. Yarımadanın güney uçlarında ufak tefek yerleşim yerleri bulunmaktadır.

Mısır'daki yerleşim alanları Nil Deltası boyunca ve nehrin iki yakasına yerleşik vaziyettedir. Akdeniz kıyılarından başlayarak Aswan Barajı'na kadar şehirler Nil boyunca bir şerit halinde sıralanmıştır. Nil Nehrinden uzak alanlarda ise çok az sayıda yerleşim alanı bulunmaktadır.

---

²³⁵ Ana Britannica 2003.

Genel olarak Mısır'ın iklimi, çok sıcak ve kurak bir yaz, az yağışlı ve ılık bir kış olarak tanımlanabilir.²³⁶ Kuraklık ülke ikliminin en karakteristik özelliğidir. En çok yağış alan bölge durumundaki İskenderiye'de bile bütün yıl düşen yağış miktarı 200 mm'dir. Ülkenin çok büyük bir kısmı yılda ortalama 80 mm veya daha az yağış almaktadır. Bazı bölgelerde 3-4 yıl yağış görülmemektedir.

Mısır Kuzey Afrika çöl iklimi kuşağında yer almaktadır.²³⁷ Mısır'da yaz ayları boyunca gündüz sıcaklığı, Akdeniz kıyılarında 35-40 derece, çöllerde ise 45-50 derece olmaktadır. Geceleri özellikle çöllerde ısı hızlı bir şekilde düşmektedir. Kış aylarında ise havalar genellikle güneşli ve berrak, geceler soğuk, gece ile gündüz arasındaki ısı farkı çok büyük olmaktadır.

7.2. Tarihi

Bilimin ulaştığı son verilere göre Mısır'da tarihin başlangıcı günümüzden önce 30 ncu. yüzyılın başları olarak saptanmıştır. M.Ö. 3200'de Yukarı Mısır Krallığı (başkenti Hiyarokompolis, tanrısı akbaba, tanrıça Nehet, simgesi Beyaz Taç idi) ile Aşağı Mısır Krallıkları (başkenti Buto, tanrısı yılan, tanrıça Uto, simgesi Kırmızı Taç idi.) birleştirilmiştir. İki taca sahip olan Narmer otuz hanedanın art arda gelişile üç bin yıl boyunca ve Büyük İskender'in gelişine (333) kadar Mısır'ı yöneten kralların ilki olmuştur.

Mısır tarihi dört büyük döneme ayrılmıştır: Bunlar; III. IV. V. ve VI. Hanedanlığı kapsayan Eski Krallık, XI. ve XII. Hanedanlığı kapsayan Orta Krallık, XVIII. XIX. ve XX. Hanedanlığı kapsayan Yeni Krallık ve son olarak Yunan fethine kadar olan geçen dönemdir.

Piramitler devri olarak da bilinen Eski Krallık döneminin tarihi ne yazık ki çok az bilinmektedir. Orta Krallık Dönemi'nde Mısır'da Teb sülalesi hakim olmuştur. Mısır'ın dışa açılması Yeni Krallık dönemine (M.Ö.1600-1100) rastlamaktadır. Mısır'ın bu dönemde ciddi bir Asya stratejisi izlediği görülmektedir.

²³⁶ Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi.

²³⁷ Ana Britannica 2003.

Bu kapsamda ilk olarak Sudan ele geçirilmiş ve Tutmes zamanında Mısır'ın sınırları Fırat'a kadar genişletilmiştir. Tutmes III zamanında ise Asya'da hakimiyeti kurmak için toplam sekiz sefer yapılmıştır. Seferler neticesinde; Filistin, Fenike, Lübnan ve Fırat bölgesi ele geçirilmiş Asya'da sağlam bir hareket üssü sağlanmıştır. Hititlere karşı Tutmes III zamanında Mitanni ve Mısır bir ittifak antlaşması da imzalamıştır.

Sonraki dönemlerde Hitit kralı Şuppiluliuma, Mitanni'ye saldırmış, Hurrileri ezmiş ve Batı Asya'nın büyük kısmını ele geçirmiştir. Bu esnada ise Amenofis III ve Amenofis III müttefiklerini yardım etmemiş ve Asya'daki Mısır İmparatorluğu ciddi bir çöküş yaşamıştır.

IXX.Sülalenin Mısır Hanedanlığı'na geçmesi ile Asya politikası tekrar ele alınmış ve Sethi, Filistin'de Mısır hakimiyetini, Hititler tarafından yardım gören ve aralarında güç birliği kuran prenslerin ordusunu yenerek tekrar kurmuştur. Sethi Lübnan'ı istila etmeyi başarsa da Suriye üzerinde tam manasıyla otoriteyi sağlayamamıştır. Sethi I'den sonra tahta Ramses II geçmiştir. Gerek Ramses II ve gerekse Hitit hükümdarı Muvattali'nin hırslı ve güçlü hükümdarlar olması bu iki hükümdar arasında savaşı kaçınılmaz kılmıştır. Yapılan savaşta kesin bir sonuç alınamamış ve savaş uzun bir süre devam etmiştir. En sonunda Hitit hükümdarı Hattuşil III ve Ramses II bir ittifak yapmışlardır. Tarihte Kadeş barışı olarak geçen bu antlaşma Batı Asya'ya yarım yüzyıllık bir barış sağlamıştır.

Mısır daha sonraları Asur ve Hint-Avrupa'dan gelen akınlarla ve Filistin'deki isyanlarla uğraşmıştır. Ramses III yeni bir istila tehlikesi karşısında bulunduğunu anlamış ve ordusunu yeniden örgütlemiştir. Ramses III'ün güçlü direnişi Mısır'ı büyük bir felaketten kurtarmış ve istilacılar bertaraf edilerek Asya'da imparatorluğu yeniden kurmuştur. Fakat ardından gelen güçsüz ve otoritesiz prensler Ramses III'ün politikalarını devam ettirememişler ve Mısır Asya hakimiyetini kaybetmiştir. Mısır, Perslerin istilasına maruz kalmış (MÖ 525) ve MÖ 332 yılında Büyük İskender Mısır'ı Perslerden alarak İskenderiye kentini kurmuştur. Büyük İskender'in ölümü üzerine burada Helenistik Ptolemius krallığı kurulmuştur. M.Ö. 30 yılında Mısır Roma'nın bir eyaleti olmuştur.

Mısır, İslam ordusu tarafından 639-642 yılları arasında fethedilmiştir. Bu tarihten sonra Mısır, 868 yılına kadar hilafete bağlı valiler tarafından yönetilmiştir. 868'de Mısır'ın yönetimi Türk asıllı Tolunlular'ın eline geçmiştir. Tolunlular'ın yönetimi 905 yılına kadar sürmüştür. 905 yılında yeniden hilafeti temsil eden Abbasilerin eline geçmiş ve 934 yılına kadar onların yönetiminde kalmıştır. 934'te Mısır'da İhsidiler adında ikinci bir Türk hanedanlığı kurulmuş ve İhsidiler'in yönetimi 969'a kadar sürmüştür. Bu tarihte, Mısır'a daha önce merkezleri Tunus'ta bulunan Fatımiler hakim olmuşlar ve 972 yılında da merkezlerini Kahire'ye taşımışlardır.²³⁸

Fatımilerin Mısır'daki saltanatları 1171'e yılına kadar sürmüş, bu tarihte Mısır, Selahattin Eyyubi'nin kurmuş olduğu Eyyubiler devletinin hakimiyetine geçmiştir. Eyyubiler de Mısır'a 1250'ye kadar hükmetmişlerdir. Bu tarihten sonra Mısır'a Memlükler hükmetmeye başlamış olup, Bağdat'ın Moğollar tarafından işgal edilmesinden sonra Abbasi hilafetinin Kahire'de varlığını sürdürmesine imkan sağlamışlardır. Memlüklerin saltanatı 1517'de Mısır'ın Osmanlılar tarafından fethedilmesine kadar sürmüştür. Mısır, Osmanlılar tarafından fethedildiğinde hilafet de Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Bu tarihten sonra Mısır Osmanlı Devleti'ne yani hilafete bağlı bir vali tarafından yönetilmeye başlanmıştır.

Mısır, 1517'den 1805 yılına kadar Türk yönetiminde kalmıştır. 1516' da Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık ve Ridaniye'de Memlükleri yenilgiye uğratıp, ülkeyi Osmanlı eyaleti yapmasıyla bu dönem başlamıştır. İlk zamanlarda bölge, bir yıl için atanan bir paşanın sorumluluğuna verilmiştir. 1768 yılında Kölemen beyleri ayaklanmış ve hatta Rus donanmasından da yardım alıp Suriye üzerine yürümüşlerdir. Cezayirli Gazi Hasan Paşa hükümet tarafından bu kargaşayı bastırmakla görevlendirilmiştir. Hasan Paşa, harekate karadan katılan o dönemin Rakka valisi Abdullah Paşa'nın da desteğiyle, Kahire'ye kadar gelmiş ancak bu tarihte Ruslarla savaş tekrar başladığından Kölemenlerle üstünkörü bir uzlaşma sağlayıp, Mısır'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.²³⁹

²³⁸ Ana Britannica 2003.

²³⁹ Ana Britannica 2003.

18.yy.'da, Fransa ve Rusya Mısır'a gözlerini dikmiş İngiltere ise 1775'te Kızıldeniz'den yararlanma hakkını elde etmiş, Hindistan'a girebilmek için Mısır toprağını ödünç almıştır. Fransızlar, kapitülasyonların yardımıyla İskenderiye ile ticaret yapan yegane ülke konumuna gelmiştir. Napolyon Bonaparte, Mısır'a sefer düzenleyerek 2 Temmuz 1798'de İskenderiye'yi almış olsa da 1800'de öldürülen Napolyon'dan sonra, Türkler ve İngilizlerin yaptığı bir çıkarma ile Fransız ordusu Mısır'daki etkinliğini kaybetmiştir.

Osmanlı yönetimiyle Kölemen beyleri arasındaki nüfuz kavgaları, Fransızların Mısır'ı terk etmesinden sonra da durmamış, Babıali'nin gönderdiği valiler ya Kahire'ye gelememişler ya da Mısır'daki başıbozuk Türk ve Arnavut birliklerinin başı Mehmet Ali Ağa'nın baskısıyla Kahire'den ayrılmışlardır. Bu gelişmeler sonucu Mehmet Ali Ağa'ya paşalık verilerek valiliğe atandırılmıştır(1804). Ancak daha sonra Osmanlı İmparatorluğu Mehmet Ali Paşa'nın çıkarmış olduğu ayaklanmalarla uğraşmış, İngiltere bu durumu çok iyi kullanarak bölgeye nüfuz etmiştir.

Mısır 1914'te İngilizler tarafından tamamıyla işgal edilmiştir.²⁴⁰ İngilizlerin doğrudan işgalleri 1922'ye kadar sürmüş ve 15 Mart 1922'de ülkeye resmi olarak bağımsızlık verilmiştir. Ancak yönetim yine büyük ölçüde İngilizlerin direktifleri doğrultusunda hareket etmiştir. Bağımsızlık sonrasında I nci Fuad Mısır krallığına getirilmiştir. 1936'da onun ölmesi üzerine oğlu Faruk krallığa geçmiştir. Kral Faruk yönetimine 26 Temmuz 1952'de gerçekleştirilen askeri darbeyle son verilmiştir.

26 Temmuz 1952'de gerçekleştirilen askeri darbeden sonra Tümgeneral Muhammed Necib devlet başkanı olmuş ancak iki yıl sonra 25 Subat 1954'te Cemal Abdünnasır yönetime el koyarak Necib'i görevden uzaklaştırmıştır. Abdünnasır sosyalist anlayışa dayalı bir Arap milliyetçiliğini savunmuştur. Onun fikirleri pek çok Arap ülkesine Nasırcılık²⁴¹ adıyla yayılmıştır. Nasır'ı Arap dünyasında Arap milliyetçiliğinin kahramanı durumuna yükselten ve böylece İsrail'e karşı yürüttüğü politikada başarı şansını artıran olayların başlangıcı, Bağdat Paketi'nin kurulması

²⁴⁰ Ana Britannica 2003.

²⁴¹ İdeali, Atlantik Okyanusu'nda Hint Okyanusu'na uzanan bölgede birleşik bir Arap dünyası meydana getirmektir. Nasır taraftarlığı ve kendisinin bu projesine "Nasırizm" adı verildi. Mısır ve Suriye arasında 1958'de bir birleşme oldu ise de çok sürmedi. Birleşik Arap Cumhuriyeti adı olan bu girişimden sonra başka bir birlik kurma çabaları da sonuç vermedi. 1967 Altıgün Savaşı'ndan ve 1970'de ölümünden sonra Nasırizm yavaş yavaş zayıfladı.

olmuştur. Çünkü bu pakt Arap devletlerini bölmüş, Sovyetler'in Ortadoğu'ya sızmasını kolaylaştırmış, böylelikle Nasır Ortadoğu'da batı emperyalizmine karşı çıkacak tek önder durumuna gelmiştir.²⁴²

Abdünnasır döneminde Mısır, iki ayrı savaşa girmiş ve ikisinden de ağır yenilgiyle çıkmıştır. Bunlardan birincisi 1956 Süveyş savaşıdır. Bu savaş Mısır yönetiminin Süveyş kanalını millileştirme kararı alması üzerine çıkmıştır. Mısır hükümeti kanalı millileştirerek buradan sağlayacağı geçiş ücreti ile Assuan Barajı'nın inşa masrafını karşılamayı ve Batı Avrupa petrol yolunu denetimi altına almak istemiştir.²⁴³ Bu karar üzerine Fransa ve İngiltere Nasır yönetimini devirmeyi de amaçlayan bir işbirliği içine girmişlerdir. Nasır'ın Akabe Körfezi'nin ağzındaki Tiran Boğazı'nı abluka altına alma kararı ile birlikte İsrail de Mısır'a yönelik saldırı hazırlıklarına katılmış ve üç devlet 29 Ekim 1956'dan itibaren Mısır'a saldırı düzenlemişlerdir. Bu dönemde SSCB, Polanya ve Macaristan olayları ile uğraştığından Mısır'a açık destek verememiş ve Fransız-İngiliz-İsrail ittifakına engel olamamıştır.²⁴⁴

İngiltere ve Fransa'yla ortak hareket eden İsrail bu saldırıda Gazze bölgesiyle Sina yarımadasını işgal etmiş, ancak birtakım diplomatik sebeplerden dolayı 7 Mart 1957 tarihinde işgal ettiği bu topraklardan çekilmiştir.

İkinci savaş da 1967 Arap - İsrail savaşıdır. Savaş İsrail'in 5 Haziran 1967 sabahı Mısır'a saldırmasıyla başlamış ve İsrail uçakları önce Akdeniz üzerinden Mısır'ın batı tarafındaki hava alanlarını bombalayarak üç saate yakın bir süre içinde 300 kadar Mısır askeri uçağını yerde imha etmiştir. İsrail hemen ardından Gazze bölgesine ve Sina yarımadasına doğru karadan ve havadan saldırıya geçmiş ve Mısır askerleri bu saldırı karşısında ciddi bir direniş göstermeden Gazze'yi ve Sina'yı İsrail'e teslim etmişlerdir. Mısır, Sina yarımadasını ancak 1978'de imzalanan Camp David anlaşmasıyla geri alabilmiştir.

²⁴² Oral Sander, Siyasi Tarih, Ankara, İmge Kitabevi,2003, s.301.

²⁴³ Nihat Ersin, a.g.e.s.88.

²⁴⁴ Nihat Ersin, a.g.e.s.88.

Abdünnasır'ın 28 Eylül 1970'de ölmesinden sonra cumhurbaşkanlığına Muhammed Enver Sedat geçmiştir. Mısır'ın İsrail'i resmen tanımasını ve diplomatik ilişkiler kurmasını sağlayan Camp David anlaşması Sedat döneminde imzalanmıştır. Enver Sedat, 6 Kasım 1981 tarihinde öldürülmüş onun arkasından cumhurbaşkanlığına Muhammed Hüsnü Mübarek getirilmiştir.

7.3. Nüfusu ve Etnik Yapısı

Mısır'da son nüfus sayımı 1986 yılında yapılmış olup, bu yıldan sonra tahmini hesaplarla ülke nüfus belirlenmektedir.

Nüfus	74.718.797
Nüfus Artış Hızı	%1.88
Nüfus Dağılımı	0-14 yaş grubu %33.9, 15-64 yaş grubu %61.9, 65 yaş ve üzeri %4.2
Ortalama Yaşam Süresi	Erkekler için 68 – Kadınlar için 73
Doğum / Ölüm Oranı	24.36/1000 kişi, 5.35/1000 kişi

Çizelge 7.1. : Mısır'ın Nüfus Yapısı²⁴⁵

Mısır'ın nüfusu 2003 yılı itibarıyla 75 milyon civarındadır. Bu nüfus yaklaşık %46.7'si kentlerde yaşamaktadır. Ülkenin %96'sı çöllerle kaplı olduğundan, nüfusun %99'u geri kalan %4'lük alanda yoğunlaşmaktadır.²⁴⁶ Ülke nüfusu Nil Nehri boyunca yerleşik durumdadır. Ülkenin en fazla nüfusa sahip olan şehri başkent Kahire olup, şehrin nüfusu 7 milyon civarındadır (bu rakam resmi kayıtlara göre hesaplanan nüfus miktarı olup, fiili nüfusun 15 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir). 1996 yılı tahminlerine göre önemli nüfusa sahip diğer şehirler ise; İskenderiye, Gize, Dekahliye, Şarkiye ve Suhag'dır.²⁴⁷ Hükümet Kahire'deki nüfus yoğunluğunu azaltmak için şehrin dışına 50-60 kilometre mesafelerde uydu kentler inşa etmektedir.

²⁴⁵ The CIA Factbook 2004.

²⁴⁶ Ana Britannica 2003.

²⁴⁷ Ana Britannica 2003.

Mısır halkının yaklaşık % 91'ini Araplar oluşturmaktadır. Arapların % 91.5'i Müslüman, kalanı Hıristiyandır. İkinci önemli etnik unsur, nüfusun % 7'sini oluşturan Kıptilerdir. Kıptilerin tamamı hıristiyandır. Kıptilerin kendilerine özel bir dilleri vardır. Ancak bugün artık Kıptice konuşan kalmamıştır ve Kıptiler de Arapça konuşmaktadırlar. Kalan nüfusu Avrupalı Hıristiyan etnik unsurlarla, Nubiyalı, Beja, Arnavut, Berberi gibi değişik kökenlerden gelen Müslüman etnik unsurlar oluşturmaktadır.

7.4. Siyasi Yapısı

Mısır görünüşte çok partili demokratik bir sistem olan Cumhuriyet/Yarı Başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. 11 Eylül 1971 tarihinde yürürlüğe konulan anayasa yürürlüktedir. En üst yönetici olan cumhurbaşkanı geniş yetkilere sahiptir. Cumhurbaşkanı meclis fesih hakkına sahip bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı genel seçimle belirlenir.

Ancak 1952 darbesinden sonra gerçekleştirilen bütün cumhurbaşkanlığı seçimleri de tek adaylı olmuş ve o tek aday da oyların hep % 90'dan fazlasını almıştır. Başbakan cumhurbaşkanı tarafından tayin edilir. Seçimler açık oy, gizli sayım usulüyle yapıldığından halkın büyük bir çoğunluğu mevcut sisteme karşı olduğu halde iktidar partisi her seçimde oyların büyük çoğunluğunu almaktadır. Muhalefet partileri adil ve dürüst olmadığı gerekçesiyle 1991'de gerçekleştirilen genel seçimleri boykot etmişlerdir.

Ekim 1981 de Enver Sedat'ın suikast sonucu öldürülmesinde Cumhurbaşkanı Yardımcılığı görevini yapmakta olan Hüsnü MÜBAREK Cumhurbaşkanlığı görevine getirilmiş ve 1993 ve 1999 yıllarında yapılan halk oylamalarında tekrar Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ülkede beş yılda bir parlamento, altı yılda bir Cumhurbaşkanı seçimi yapılmaktadır. Gelecek Cumhurbaşkanı seçimlerinin Kasım 2005 yılında yapılması beklenmektedir.

Yasama halk meclisi tarafından yerine getirilmekte olup; Halk Meclisi 444'ü seçimle, 10'u cumhurbaşkanı tarafından atanan 454 üyeden oluşmaktadır.²⁴⁸ Siyasi partilerin Halk Meclisi'ne girebilmesi için ülke barajı olan oyların % 8' ni almaları gerekmektedir. Yasama için teşkil edilen ikinci yapı ise Danışma Meclisi'dir. Danışma Meclisi 264 üyeden oluşmaktadır. Üyelerin 176'sı halkın oyları ile 88'i ise Cumhurbaşkanının ataması ile göreve gelmektedir. Danışma Meclisi ve/veya Advisory Council ve/veya Majlis Shura'ya atanan üyeler diplomat, bürokrat, akademisyen, eski parlamenter gibi birikimi olan insanlar arasından yapılmaktadır. Danışma Meclisi daha çok parlamentodan gelen yasaları incelemekte ve Cumhurbaşkanına danışmanlık hizmeti vermektedir. Meclis Üyelerinin kısmi yenileme seçimi 2001 yılı Nisan ayında yapılmıştır..

Cumhurbaşkanına direkt bağlı 26 valilik idari teşkilatlandırmayı oluşturmaktadır Oy verme yaşı 18 olan Mısır'da Halk Meclisi seçimleri her 5 yılda bir yapılmaktadır.²⁴⁹

Ülkede, Başbakan Cumhurbaşkanı tarafından atanmakta ve hükümeti kurmakla görevlendirilmektedir. Dr. Atif UBEYD ilk başbakanlığa 5 Ekim 1999'da getirilmiş ve 2000 yılı Ekim ayında başlayıp, Kasım ayında biten Halk Meclisi üyeleri seçiminden sonra da aynı görev verilmiştir.

Devlet başkanı (Cumhurbaşkanı) idari yürütme ile ilgili büyük yetkilere haizdir. Başbakanı, bakanları, kendi yardımcısını (1981 yılından bu tarafa boş tutulan Cumhurbaşkanı yardımcılığı makamına atama yapılmamıştır), ordu komutanlarını, halk meclisi ve danışma meclisinin bazı üyelerini devlet başkanı atamaktadır.

2000 yılının Ekim ayından itibaren ülkede Halk Meclisinin yeni üyelerinin seçimleri yapılmıştır. Üç turlu yapılan seçimlere 10 parti katılmıştır. Bağımsızlar Hareketi oyların %50'den fazlasını almış ancak, Meclise girdiklerinde Cumhurbaşkanının başkanlığını yaptığı Ulusal Demokrat Partiye katılmışlardır.

²⁴⁸ The CIA Factbook 2004.

²⁴⁹ The CIA Factbook 2004.

Seçimlerden sonra 2001 yılı Mayıs ayına kadar hükümet üyelerinde bir değişiklik yapılmamıştır. Mayıs ayı içinde Dışişleri Bakanı Amr Musa Arap Ligi Genel Sekreterliğine getirilmiş ve yerine parlamento dışından Ahmet Mahir Dışişleri Bakanı olarak atanmıştır. Parlamento dışından bakanlık yapan Ekonomi ve Dış Ticaret Bakanı Yusuf Butros Gali ise 2000 yılı seçimlerinde meclise girmiştir.

Mevcut Mısır Hükümeti, Savunma, savunma sanayii, iletişim, dışişleri, adalet, kültür, eğitim, dış ticaret, halk meclisi ve senato dış ilişkiler, tanıtım, aile, göç ve iş gücü, sağlık, vakıflar, yüksek eğitim, sulama ve su kaynakları, çevre, içişleri, bölgesel kalkınma, sosyal güvenlik, sanayi, enerji, gençlik, tedarik, planlama, halk girişim sektörü, taşıma, maliye, iletişim teknolojileri, petrol, tarım olmak üzere toplam 32 adet bakanlıktan oluşmaktadır. Bunlar arasında halk meclisi ve senato dış ilişkiler, tanıtım, çevre bakanları devlet bakanı olarak atanmaktadır.

Yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkede birçok siyasi parti ismi bulunmaktadır. Bunlar arasında aktif siyaset yapan partiler şunlardır; Ulusal Demokrat Parti, Sosyalist İşçi Partisi, Liberal Sosyalist Parti, Yeni Wafd Partisi, Sendikal İlerici Milli Parti, Nasırcı Arap Demokratik Parti'dir.

7.5. Ekonomik Durumu

Ekonomik istikrarını kararlı bir şekilde sürdüren Mısır, 1991 yılında yeni bir ekonomik reform paketi hazırlamıştır. IMF ile yaptığı stand-by anlaşması ve Genişletilmiş Fon Kolaylıkları Anlaşması'nın ardından Mısır hükümeti, ekonomik reform programını uygulamaya koymuştur. Bu programla özelleştirme, ticaretin serbestleştirilmesi ve bürokratik kısıtlamaların kaldırılarak devletin ekonomideki etkinliğinin sınırlandırılması hedeflenmekte ve enflasyonun düşürülerek döviz rezervlerinin artırılması öngörülmektedir.

Uluslararası kuruluşlar tarafından, 2001 yılı Ocak ayında hazırlanan raporda, Mısır'ın uyguladığı reform programının uygunluğu ve ekonomideki gelişmenin yabancı yatırımcılara güven verdiği noktasında durulmuştur. Raporda, Mısır Merkez Bankası ihtiyatlarının ülkenin 7 aylık ithalatını karşılayacak düzeyde olduğu, geçen

dört yılda ekonominin % 4.5 oranında büyüme kaydettiği, bütçe harcamalarının şeffaflaştığı, verginin yaygınlaştırıldığı ve vergi gelirlerinin arttığı belirtilmiştir. İhracat gelirlerinde iyileşme olduğunun altı çizilen raporda, iç borçların 180 milyar Mısır Lirası'na ulaşarak iç borçlanma riskinin arttığı ifade edilmiştir.

1996 yılında özelleştirme hamlesini başlatan Mısır, özelleştirme kapsamına alınan 314 işletmeden 68'ini tamamen veya yüzde 80-90 oranında, 16'sını ise kısmen özelleştirmiştir. 2001 yılı bütçesini 113 milyar Mısır Lirası olarak hesaplayan Mısır hükümeti, bütçesinde çalışanların özlük haklarının iyileştirilmesi, sağlık, eğitim, sosyal yapının iyileştirilmesi gibi temel alt yapı giderlerine fazla pay ayırmıştır.

GSMH	365 Milyar Mısır Lirası/81 milyar \$
Fert Başına Milli Gelir	1150 \$
Kalkınma Hızı	%4,5-5 resmi/%2,5-%3 gayri resmi
Enflasyon	%2,4
Yıllık Faiz Oranları	%9-12-13-14
Toplam Gelir	79.416 Milyon Mısır Lirası
Toplam Gider	91.689 Milyon Mısır Lirası
Gelir Gider Dengesi	-12.273 Milyon Mısır Lirası
Para Birimi	Arapçası Cüneyh/İngilizcesi Paund
Döviz Kuru	1 US Dolar = 4.50-4.52 Mısır Lirası
İç Borç Yüğü	179 Milyar Mısır Lirası
Dış Borç Yüğü	28 Milyar \$
Döviz Rezervi	14.200 Milyon \$
Turizm Gelirleri	3.500 Milyon \$/tahmini
Süveyş Kanalı Gelirleri	1.300 Milyon \$/tahmini

Çizelge 7.2. : Mısır'ın Temel Ekonomik Göstergeleri (2001)²⁵⁰

Ülkede, özel sektör tarım, madencilik, petrol, inşaat, turizm gibi paraya dönüşen iş alanlarını yatırım hedefi olarak seçmiştir. Ancak şehirlerin altyapı hizmetlerinde tüm yatırımlar kamuya aittir. Kamunun toplam yatırımlar içindeki payı özel sektörden azdır. Özel sektörün riskli bulunduğu alanlarda ise kamunun yatırım

²⁵⁰ Dış Ticaret Müsteşarlığı.

payı artmaktadır. Ülkenin 1980'li yıllarda 46 milyar dolara ulaşan dış borcunun da 22,9 milyar dolara gerilediği açıklanmıştır.

Mısır'da petrol ve doğalgaz sektörü GSYH'nın %7.2'sini oluşturmaktadır. Petrol üretimi ve ihracatı Mısır ekonomisinin temel taşı oluşturmakta, petrol üretiminin büyük bölümü Süveyş kanalı, Nil deltası, ve Batı Çölünde yapılmaktadır. Petrol ve doğalgaz sektörü aynı zamanda yabancı sermayenin yoğunlaştığı bir sektördür. BP, British Gas, EMI ve Shell gibi dünyanın önde gelen petrol şirketlerinin Mısır'da faaliyetleri bulunmaktadır. Petrol üretimi yıllar itibariyle düşüş göstermektedir. Petrol üretimi 2001 yılında günlük 639.000 varilden 2002 yılında 631.000 varile düşmüştür. Yeni bulunan rezervlerin üretimi karşılayamaması nedeniyle rezervler azalmaktadır. İç piyasadaki petrol tüketimi 1997 yılında günlük 412.000 varil seviyesinden 2001 yılında günlük 460.000 varil seviyesine ulaşmıştır.

YIL	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE	İHR/İHT
1996	4609	14107	18716	-9498	%33
1997	5345	15565	20910	-10220	%34
1998	5128	16899	22027	-11771	%30
1999	4445	16969	21414	-12524	%26
2000	6388	17861	24249	-11473	%36
2001	4 102	13.800	17 912	-9 698	%29

Çizelge 7.3. : Mısır'ın Dış Ticareti (Milyon Dolar)²⁵¹

Sonuç olarak, iç piyasadaki tüketim artışına bağlı olarak ülkenin en önemli ihracat kalemi olan petrol ihracatı azalmış ve 2002 yılında 2.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Önümüzdeki yıllarda petrolün Mısır ihracatındaki öneminin azalması ve önümüzdeki 10 yıl içinde Mısır'ın petrol ithalatçısı konumuna gelmesi beklenmektedir. Diğer yandan, doğalgaz üretimi ve rezervleri yılda ortalama %10 artış kaydetmektedir. Doğalgaz rezervi son altı yılda iki katına çıkmış ve Mısır, doğalgaz üretiminde ilk 20 ülke arasına girmiştir.

²⁵¹ Mısır İstatistik Dairesi.

YIL	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
1997	103 833	191 102	249 935	-87 269
1998	117 473	487 150	606 623	-369 677
1999	96 496	356 588	453 084	-260 092
2000	84 198	200 365	284 563	-116 167
2001	76 575	243 718	320 293	-167 143

Çizelge 7.4. : Türkiye-Mısır Dış Ticareti (1000 USD)²⁵²

7.6. Silahlı Kuvvetleri

Mısır Silahlı Kuvvetleri Kara, Deniz,Hava ve Hava Savunma Kuvvetleri ile Askeri Bölge Komutanlıkları'ndan oluşmaktadır. Mısır'da askerlik süresi 3 yıl olup, ailede tek erkek çocuk mevcut ise askere alınmamaktadır.

	Düzenli	İhtiyat	Toplam
Kara Kuvvetleri	320.000	150.000	470.000
Deniz Kuvvetleri	20.000	14.000	34.000
Hava Kuvvetleri	30.000	20.000	50.000
Hava Savunma	80.000	70.000	150.000
Toplam	450.000	254.000	704.000

Çizelge 7.5. : Mısır Silahlı Kuvvetleri²⁵³

Kara Kuvvetleri 3585 (3000 adeti faal) ana muharebe tankı (500 adet M1A1, 835 adet M60 A3, 600 adet M60 A1, 550 adet T-62, 500 adet T-55), 5300 (3400 adeti faal) adet ZMA/ZPT (1000 adet M113 A2, 250 adet BMR-600, 160 adet Fahd, 600 adet YPR-765, 220 adet BMP-1, 180 adet V-150/V-300, 300 adet BRDM-2, 675 adet BTR-40/152) ve 3570 (3530 adeti faal) adet toptan (60 adet 240 mm, 60 adet

²⁵² Mısır İstatistik Dairesi.

²⁵³ Middle East Military Forces Report, İsrail 2004..

160 mm, 1800 adet 120 mm M-43, 100 adet 107 mm M-30 SP, 100 adet 122 mm M-1, 200 adet 122 mm Saqr 18/30/36, 12 adet FROG-7);²⁵⁴

Deniz Kuvvetleri 4 adet Romeo sınıfı denizaltı, 2 adet Descubierta, 2 adet Jianghu, 2 adet Knox ve 4 adet Oliver Hazard Perry sınıfı olmak üzere toplam 10 fırkateyn, 4 adet Hegu, 5 adet October (Komar), 4 adet Ossa 1, 6 adet Ramadan sınıfı olmak üzere toplam 19 adet güdümlü mermili hücumbot, 15 adet mayın gemisi, 18 adet ganbot, 104 adet karakol gemisi, 25 adet çıkarma gemisi ve 24 adet yardımcı gemiden;²⁵⁵

Hava Kuvvetleri 518 adet muharebe uçağı (505 adeti faal) (177 adet F-16C/D, 34 adet F-16 A/B, 18 adet MİRAGE 2000, 25 adet F-4E Phantom, 42 adet Alpha Jet, 150 adet F-7 Shenyang / MİG-21 MF, 59 adet MİRAGE 5), 44 adet ulaştırma uçağı, 248 adet eğitim uçağı, 6 adet erken ihbar uçağı, E/H uçakları, insansız hava araçları (İHA) ve 225 adet helikopterden oluşmaktadır.

Hava Savunma sistemi olarak ise 16 adet MIM-23B modifiye edilmiş HAWK, 40 adet SA-2, 53 adet SA-3, 12 adet Crotale, 14 adet SA-6, 18 adet Sparrow, 80 adet MIM 72A, 25 adet Avenger bulunmaktadır. Ayrıca Mısır Silahlı Kuvvetleri'nde 100 adet SCUD B / SCUD C balistik füzeleri ve 12 adet lançer bulunmaktadır.²⁵⁶

7.7. Dış Politika

Mısır krallık döneminden İsrail'in kurulmasına kadar İngiltere'ye bağımlı bir dış politika izlemiş, 1948 yılından itibaren ise batının desteği ile İsrail'in kuruluşuna tepki olarak batıdan giderek uzaklaşmaya başlamış ve 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi üzerine batı aleyhtarı bir politika benimsenmiştir.

Nasır'dan sonra iktidara gelen Enver Sedat, 1973 savaşının sonuçlarını da bahane ederek Nasır'ın politikasına son vermiş, ülkedeki Sovyet teknisyen ve askeri

²⁵⁴ Middle East Military Forces Report, İsrail 2004.

²⁵⁵ Middle East Military Forces Report, İsrail 2004.

²⁵⁶ Middle East Military Forces Report, İsrail 2004.

uzmanların geri gönderilmelerini müteakip, 1976 yılında Sovyetler ile var olan dostluk anlaşmasını tek taraflı olarak bozmuş ve ABD ve batıya yönelmiştir.

Bu süreç; Sedat'ın 1977'de Kudüs'ü ziyareti, 1978'de Camp David Anlaşması'nı imzalaması²⁵⁷ ve İsrail devletini tanınması ile sonuçlanmış ancak Sedat'ın bu davranışı Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Arap ve İslam alemi içerisinde tecrit edilmesine sebep olmuştur. Başkan Mübarek'in 1981 yılından itibaren izlediği ılımlı politika sonucunda Mısır, İsrail ile ilişkilerinden taviz vermeksizin Arap ve İslam dünyasına kendini kabul ettirmiştir.

Mısır 1984 yılında Türkiye'nin de desteği ile İslam Konferansı Örgütü üyeliğine yeniden alınmıştır. 1989 yılında da Arap Ligi'ne geri dönen ve nihayet lig merkezinin yeniden Kahire'ye taşınmasını sağlayan Mısır, halihazırda Arap dünyası içerisinde olduğu kadar Afrika Birliği Örgütü ve Bağlantısızlar Hareketi çerçevesinde de ağırlıklı olarak rolünü sürdürmektedir. Ayrıca Mübarek'in başkanlığa gelmesi ile birlikte Mısır-SSCB ilişkilerinde nisbi bir yumuşama süreci başlamıştır.

7.8. Türkiye-Mısır İlişkileri

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin dış politikası Mısır'ın Ankara Hükümetini yegane meşru hükümet olarak tanınmasını sağlamak, karşılıklı menfaatlere dayalı iyi ikili ilişkiler kurmak olmuştur. Aynı yıllarda Mısır, İngiliz mandası altında yarı bağımsız bir dış politika izlemiştir. 1927 yılında ise Türkiye ile Mısır arasında bir ticaret anlaşması imzalanmıştır.

Türkiye Mısır'ın Birleşmiş Milletler'e girmesine yardımcı olmuş ve ilişkilerin olumlu yönde gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu gelişmelerin ışığı altında 7 Haziran 1937'de²⁵⁸ bir Dostluk Antlaşması ve onunla birlikte bir oturma antlaşması ve bir uyruk sözleşmesi imzalanmıştır.

Atatürk'ün ölümünden sonra İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar geçen

²⁵⁷ Ana Britannica 2003.

²⁵⁸ İsmail Soysal, Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Klavuz, İstanbul, Eren Yayınları, 1993, s.50.

sürede dikkatlerin batıda ve özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasına yoğunlaşması, başta Mısır olmak üzere diğer Arap ülkeleri ile olan ilişkilerin belirli bir düzeyde kalmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin 1955'te Bağdat Paktı'na katılması, 1956'da Süveyş krizinde Batılı ülkelerin yanında yer alması ilişkileri gerginleştirmiş, nihayet 1961'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılan Suriye'yi resmen tanımamız üzerine, diplomatik ilişkiler iki yıl için kesilmiştir.

Türkiye'nin 1967 Arap-İsrail savaşından sonra Arap ülkelerine daha yakın bir politika izlemeye başlaması, ilişkilerin yeniden normal seyrine dönmesine yol açmış, 1982'den itibaren de karşılıklı ziyaretlerle bu ilişkiler içerik ve canlılık kazanmıştır.

İki ülke arasında Dışişleri Bakanı düzeyinde resmi olmayan ilk ziyaretler 1967 yılında başlamış olmasına rağmen, resmi ziyaretler ancak 1986'dan itibaren gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Cumhurbaşkanı düzeyindeki ilk resmi ziyaret, Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek'in 1985 ile 1988'de ülkemizi ziyareti ve dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Kenan Evren'in 1986'da Mısır'ı ziyaretidir. 1995 Nisan ayında, Türkiye ile Mısır arasında Parlamentolar arası Dostluk Grubu kurulmuştur.

Türkiye, Mısır'ın 1996-1997 dönemi için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi olmayan üyelik adaylığını desteklemiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapılan seçimlerde Mısır, anılan dönem için Güvenlik Konseyi üyeliğine seçilmiştir.

Türkiye ile Suriye arasında Suriye'nin PKK terörüne verdiği destek yüzünden yaşanan gerginlik esnasında Mısır arabulucuk görevi üstlenerek iki ülke arasındaki bu ciddi sorunun çözümlenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Cumhurbaşkanı Mübarek, Türkiye ile Suriye arasındaki krizden bir yıl kadar sonra 1999 Eylül ayında önde gelen bir Mısır gazetesine verdiği demeçte, Mısır'ın yaptığı bu arabuluculuğun Türk kamuoyu gözünde Mısır'ın itibarını arttırdığını ifade ederek, Mısır-Türkiye ve Arap-Türk ilişkilerinde artık yeni bir sayfanın açıldığını belirtmiştir.

Üst düzey karşılıklı ziyaretlerle düzenli bir istişare mekanizması kurulması çerçevesinde, Türkiye-Mısır siyasi ilişkilerinde herhangi bir sorunla karşılaşılmamaktadır. Türkiye ile Mısır arasında çeşitli alanlarda imzalanmış toplam 51 anlaşma mevcut olup ilişkilerimizin hukuki zemini oluşturulmuş bulunmaktadır. Ekonomik alandaki ilişkilerimiz de iyi bir düzeyde olmakla birlikte, olması gereken seviyede değildir.

7.9. Mısır-İsrail İlişkileri

MÖ 2000 yıllarına kadar dayanan İsrail-Mısır ilişkileri, Yahudilerin Hz. Musa liderliğinde Mısır'dan göç etmesi ile kesintiye uğramıştır. Bu kesinti 19 ncü yüzyıla kadar devam etmiş, Siyonizm'in etkisi nedeniyle Yahudilerin tekrar Filistin bölgesine gelmeye başlamaları ile iki millet arasındaki irtibat yeniden tesis edilmiştir.²⁵⁹

İsrail Devleti'nin kurulmasıyla iki ülke arasında olumsuz yönde hızla gelişen ilişkiler her seferinde İsrail'in kazançlı çıktığı savaşları da beraberinde getirmiştir. Bu savaşlar sırasında diğer Arap ülkelerinin kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ettikleri ve Arap-İsrail davasındaki ortak amacın ikinci, hatta çoğu kez üçüncü sırada geldiğini en erken anlayan Mısır, 1973 yılındaki çatışmalardan sonra İsrail ile ilişkileri yumuşatarak, savaşlarda kaybetmiş olduğu topraklarını barışçı yollarla geri alma mücadelesine girmiştir. İşte bu anda devreye giren ABD'lerinin önderliğinde başlatılan görüşmeler neticesinde her iki taraf ortak müşterekte buluşmayı başararak Camp-David anlaşmasını imzalamıştır. İsrail ile Mısır arasında başlayan bu barışçı görüşmeler Orta Doğu Barış Süreci'nin ilk adımlarını teşkil etmiştir. Mısır, 1979 yılında İsrail ile imzaladığı barış anlaşmasına kadar Arap dünyasının liderliğine soyunmuş, ancak bu anlaşmanın imzalanmasından sonra Araplar arasından dışlanarak bu pozisyonunu kaybetmiştir.

Söz konusu Anlaşma imzalanırken Arap dünyasının lideri olarak Mısır'dan beklenen, diğer Arap ülkelerini de etkileyerek İsrail ile barış masasına oturmalarını sağlamasıydı. Ancak, bunun tam tersi gerçekleşmiş ve Filistinliler ile diğer Arap ülkeleri İsrail ile mücadeleye Mısır olmadan devam etmeye karar vermişlerdir. Bu

²⁵⁹ Türkiye-İsrail İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, HAK. Nisan 1997, s.60

gelişme ise, Arap liderliği mücadelesinin kızışmasına ve ülkelerin ortak menfaatlerini ilgilendiren bazı sorunların daha da karmaşık bir hal almasına neden olmuştur.

Arap liderliğini ele geçirmek ve elde bulundurmak maksadıyla İsrail ile sıcak çatışmaya ilk giren Arap ülkesi olan Mısır, savaşı her hangi bir şey elde edilemeyeceğini anlayarak barışçı yollardan çözüm arayışına giren ve İsrail ile barış masasına oturan ilk Arap ülkesi olmak unvanını da almıştır. Yapılan barış anlaşması, zamanın Mısır Devlet Başkanı olan Enver Sedat'ın, barış yanlısı olmayan ordu mensupları tarafından bir tören sırasında otomatik silahlarla taranarak öldürülmesine de neden olmakla birlikte, bu günkü Orta Doğu Barış Süreci'nin gündeme gelmesini de gerçekleştirmeye yetmiştir. Bu tarihten sonra gerek Arap Ülkeleri gerekse İsrail'e karşı dengeli bir siyaset izleyen Mısır, günümüzde halen ODBS faaliyetlerinin içinde yer almaya devam etmektedir. 60 milyonluk nüfusu ile büyük ekonomik sıkıntılar içerisinde bulunan Mısır, gerek sınırları dışında gerekse sınırları içerisinde herhangi bir sorun yaşamak istememekte ve bu nedenle de İsrail ile olan barışını devam ettirmek çabası içerisinde bulunmaktadır.

Mısır'a İsrail tarafından baktığımızda ise; 1982 yılında Oded Yinon tarafından kaleme alınan raporda (Üç sene önce Mısır ile Camp David anlaşması imzalanmış ve Mısır İsrail'in Arap dünyasındaki yegane müttefiki haline gelmiştir.) Mısır'a ilişkin görüşlerim hiç de iç açıcı olmadığı görülmektedir. Mısır da Suriye ya da Irak gibi parçalanacaklar listesindedir. İsrail'in Mısır'ı parçalamakla ulaşması öngörülen başlıca hedef ise, Mısır'ı 1967 sonrası sınırlara itmek, yani tüm Sina yarımadası'nı alıp Nil nehrine kadar varmaktır. Tüm bunlar Camp David'in gerçek bir barış değil, zaman kazanmak için kullanılan geçici bir ateşkes olduğunu göstermektedir.²⁶⁰

Yinon raporuna şöyle devam etmektedir.” İsrail uzun vadede, ekonomik açıdan olsun, enerji rezervi olarak olsun, stratejik öneme sahip olan Sina üzerinde denetimi yeniden sağlamak için doğrudan veya dolaylı harekete geçirmek zorunda kalacaktır.”²⁶¹

²⁶⁰ Cevat Eroğlu, a.g.e.s.67.

²⁶¹ Ibid,s.4.

Yinon Mısır'ın bölünmesinin Kuzey Afrika'da bir domino etkisi yaratacağını “ Mısır birden çok iktidar odağına bölünmüştür. Eğer Mısır parçalanırsa, Libya, Sudan ve hatta daha uzaktaki devletler de bugünkü biçimleriyle varlıklarını sürdüremeyip Mısır'ı izleyeceklerdir. Yukarı Mısır'da çok sınırlı bir güce sahip ve merkezi hükümetten yoksun bir takım zayıf devletlerin yanı başında kurulacak bir Hıristiyan Kopt Devleti tasarısı, ancak barış antlaşması ile ertelenebilen, fakat uzun vadede kaçınılmaz görünen bir tarihsel gelişmenin anahtarıdır. Mısır'da ülke genelinde çoğunluğu oluşturan Sünni Müslüman Araplara karşılık Yukarı Mısır'da yedi milyonluk güçlü bir Hıristiyan azınlık yaşamaktadır. Bunların hepsi kendi devletlerini kurmak isteyeceklerdir ve bu da Mısır'da ikinci bir “Hıristiyan Lübnan yaratacaktır.”²⁶² ifadeleriyle belirtmiştir.

7.9.1.İsrail'in Nil Politikası

İsrail'in kutsal saydığı (Kenan Diyarı) topraklar arasında yer alan Nil, hem bir su kaynağı olarak hem de dini açıdan İsrail için büyük bir öneme sahiptir. Bu kapsamda İsrail'in Tevrat kaynak olarak uygulamaya koyduğu Nil nehrini kesme projesinin Mısır'ı çok zor durumda bırakacağı açıktır. Gerçekçi boyutlarıyla düşünüldüğünde bu proje, Etiyopya ile Sudan'ı içine alabilecek kanlı bir savaşa da neden olabilecektir.

İsrail'in nihai hedef olarak düşündüğü Nil'den Fırat'a kadar uzanan coğrafya üzerinde egemenlik sağlama projesinin bir boyutunu da bu coğrafyanın sularının denetimi oluşturmaktadır. Harita'daki ilk önemli ayak Nil nehridir. Bir deyişe göre Nil Mısır'dır ve Mısır'da Nil'dir. Mısır için bu denli hayati olan nehrin jeopolitik konumunu, en iyi Winston Churchill tasvir etmiştir. İngiliz lider “Nehir Savaşı” adlı kitabında Nil'i kökleri orta Afrika'da- Victoria, Albert ve Kenya göllerinde – uzun gövdesi Sudan ve Mısır'da ve dalları kuzey Mısır'daki deltada yer alan dev bir palmyeye benzetmiş ve şöyle demiştir.”Kökler kesilecek olursa dallar kuruyacak ve ağacın geri kalan kısmı da çürüyüp ölecektir.”²⁶³

²⁶² Ibid,s.8.

²⁶³ Cevat Eroğlu,a.g.e.s.214.

Mısır'ı Nil suları hakkında tehdit etmenin yegane yolu, Nil'in iki kökünü elinde tutan Sudan ve Etiyopya'yı kullanmak olacaktır. Ya da Churchill'in ifadesiyle palmiye köklerinden kesmek. Nitekim İsrail uzun bir zamandan beri bunu yapmaya çalışmaktadır.

Mavi Nil kanalıyla Mısır'a giden suyun %85'ini kontrol eden Etiyopya'ya Afrika'nın su kulesi adı verilmiştir. Sudan ve Mısır'ı besleyen suyun musluğu onun elindedir. Etiyopya dağlarından çıkan ve Nil'i besleyen onbir nehirden en büyüğü olan Mavi Nil Sudan'a her yıl 50 milyar metreküp su akıtır. Bu da Nil'in toplam suyunun %60'ını oluşturmaktadır. Buna ek olarak güneybatıda Sobat Nehri olarak birleşen Baro ve Pibor nehirleri ve kuzey-batıda Atbara'nın kolları sırasıyla Nil sularının yüzde 14 ve 13'ünü oluştururlar. Kısacası, Nil sularının en büyük musluğu Etiyopya'nın elindedir. Etiyopya'nın bu musluk üzerinde oynamaya yönelik her türlü girişimi ise, Mısır'da büyük bir tedirginlik yaratmaktadır.²⁶⁴

Nitekim 1980'li yıllarda başlayan gerginlik 1990'lara gelindiğinde iyice tırmanmış ve Mısır yönetimi Ekim 1991'de yaptığı açıklamada Nil'in kendi inisiyatifi dışında kontrol altına alınmasına yönelik girişimleri savaş ilanı sayacağını belirtmiştir.

İsraili mühendisler Nil'in akışının %83'ünü denetleyen Etiyopya'ya baraj yapımı kapsamında yardımcı olmuşlardır. Etiyopya ise İsrail'in tarım ve sulama uzmanlığı konularındaki yardım teklifini severek kabul etmiştir. İsrail Etiyopya'yı Nil üzerinde barajlar kurmaya yönlendirmiştir. Böylelikle Mısır ve Sudan'a giden suyun musluğu İsrail'in dostu Etiyopya'da olmuştur. Mısır bu kapsamda Mavi Nil'e yönelik tehditten ve İsraililerin Etiyopya'ya verdikleri yardımdan kaygı duymaktadır.

İsrail aynı zamanda Nil'in ikinci kökü Sudan'la da yakından ilgilenmektedir. İsrail Etiyopya gibi Sudan'ı kendi safına çekememiştir ama bu kez güç kullanarak Nil'in bu ikinci büyük kökünü kurutmaya çalışmıştır. Mısır ile Sudan arasında Nil havzasında nehir sularının ortak kullanımı konusunda anlaşmaya varılmış ve bu kapsamda 1959 yılında Jonglei Kanalı'nın inşaatına başlanmıştır. Fakat 1955 yılında

²⁶⁴ Cevat Eroğlu, a.g.e.s.215.

başlayan iç savaş kanal projesini baltalamıştır. İç savaş, Sudan'a egemen olan Müslümanlara karşı güneydeki Hıristiyan ve animistler tarafından başlatılan bir ayaklanma ile doğmuştur. Ayaklanmayı yürüten Anya-Nya adlı örgüt kendisine kanalı hedef olarak seçmiş ve kanala sık sık saldırılar düzenlemiştir.²⁶⁵ Çok ilginç bir şekilde bu ayaklanmanın arkasında da İsrail bulunmaktadır. İsrail Uganda, Çad, Etiyopya ve Kongo'daki istasyonları aracılığı ile güneyli ayaklanmacılarla irtibat kurarak onlara silah ve eğitim desteği vermiştir. İsrail politikasını başarı ile sürdürmüş ve 1984 senesinde kanalın yapımı durdurulmuştur. Mısır ve Sudan tarafından kanal projesi için harcanan 400 milyon dolar böylece boşa harcanmıştır. İsrail'de en azından Nil'in ikinci büyük kökü Beyaz Nil'i kesemedi ise de bu nehrin büyük su kaybını engelleyecek olan projeyi engelleyebilmiştir.²⁶⁶

İsrail'in Nil stratejisinin altında yatan gerçek, Mısır'ın suyun başını tutan Sudan ve Etiyopya ile işbirliği yapmasını engellemek ve Mısır'ı bu ülkeler kanalıyla Nil suyunu kesmekle tehdit etmek olarak özetlenebilir. Şüphesiz İsrail-Mısır ilişkilerinin en belirleyici unsuru Nil olmaya devam edecektir.

²⁶⁵ Cevat Eroğlu, a.g.e.s.217.

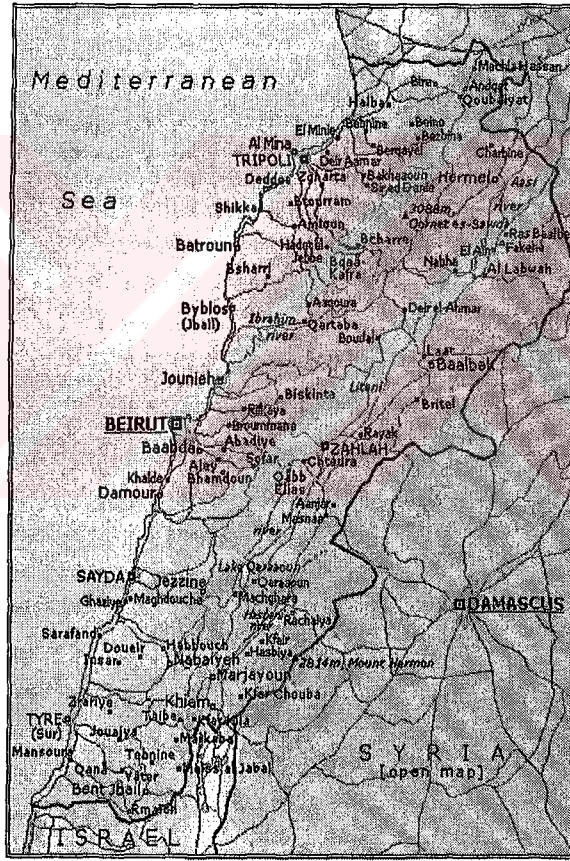
²⁶⁶ Cevat Eroğlu, a.g.e.s.218.

8. LÜBNAN

8.1. Coğrafi Konumu

Güneybatı Asya'da bulunan Lübnan'ın kuzey ve doğusunda Suriye, güneyinde İsrail ve batısında Akdeniz bulunur.²⁶⁷ Yüzölçümü 10.400 kilometrekare olup²⁶⁸, dinleri, ırkları ve kültürleri birbirinden çok farklı olan insanların yaşadığı, bitki örtüsü ve iklim bakımından da tezatlarla sahip, karışık bir ülkedir. Bu yüzden Ortadoğu'nun İsviçre'si sayılır.

Şekil 8.1: Lübnan

²⁶⁷ Ana Britannica 2003.

²⁶⁸ B.J.Odeh, Lübnan'da İç Savaş, Belge Yayınları, İstanbul, 1986,s.23.

Güneybatı Asya'da 33°-35° kuzey enlemleri ve 35°-36° doğu boylamları arasında yer alan Lübnan, ismini "Beyaz Karlar" manasına gelen Lübnan Dağları'ndan alır. Küçük bir ülke olmasına rağmen fiziki yapısı oldukça farklıdır.

Kuzeyden güneye 217 km uzunluğa ve doğudan batıya 32 ila 80 km kadar genişliğe sahip olan ülke, başlıca dört bölgeye ayrılabilir. Bu bölgeler Akdeniz boyunca uzanan dar ve düz kıyı şeridi, Lübnan Dağları, Beka Vadisi ve Anti Lübnan Dağları (Cebelü's-Şeyh)'dir.²⁶⁹ Kıyı bölgeleri verimli olup, nüfusu kalabalık olan tarım alanlarıdır. Önemli ticaret merkezleri burada bulunmaktadır. Lübnan dağları ve Anti Lübnan dağları arasında uzanan geniş Beka vadisi de verimli topraklarla kaplıdır.²⁷⁰

169 km uzunluğunda ve yaklaşık 10-56 km genişliğindeki Lübnan Dağları deniz boyunca uzanmaktadır. Yükseklikleri kuzeyde 3100 m.(Kurnatü's-Sevda)²⁷¹ ve Beyrut civarında ise 2500 m.'ye ulaşır. Bu dağları yer yer yaklaşık 300 m. derinliğindeki kanyonlar kesmektedir. Bu dağlara paralel olan Anti-Lübnan Dağları ise Suriye sınırını teşkil etmektedir. Lübnan, iki büyük ırmağı, güneyde Litani ve kuzeyde Orantes'i kapsayan su kaynakları bakımından da zengindir.²⁷² Lübnan'da genel olarak Akdeniz iklimi hakimdir.²⁷³

Lübnan Dağlarının sona erdiği yerde yaklaşık 180 km uzunluğunda ve 10 ila 16 km genişliğindeki Bekaa vadisi yer alır. Kuzeydeki Oronte ve güneydeki Litani nehirleri buradan doğar. Çok değişken bir iklim yapısına sahip olan Lübnan'da yazlar sıcak ve kurak, kış ayları ise yağışlı geçer.²⁷⁴ Yaz ayları sıcaklık ortalaması yaklaşık 30°C iken, kışın 11°C olur. Lübnan Dağları'nın batı etekleri yılda ortalama 1270 mm yağış alırken, Anti-Lübnan'da bu rakam çok daha düşüktür. Dağların zirveleri sürekli karla kaplı olup, kış mevsimi hiç bitmez. Bekaa Vadisi ise yaklaşık 380 ila 635 mm yağış alır. Bu bölgede kışlar soğuk, yazlar kurak ve sıcak geçer.

²⁶⁹ Ana Britannica 2003.

²⁷⁰ Ana Britannica 2003.

²⁷¹ Ana Britannica 2003.

²⁷² B.J.Odeh, a.g.e.s.23..

²⁷³ Hakan Çelik ve ark.a.g.e.s.39.

²⁷⁴ Ana Britannica 2003.

8.2. Tarihi

Lübnan'ın tarihi Fenikeliler'le başlar. Fenikeliler'den sonra Lübnan'a sırasıyla Asurlular, Yeni Babililer, Persler, Makedonyalılar ve Romalılar sahip olmuştur.²⁷⁵

Hazret-i Ömer zamanında, 643 yılından itibaren Suriye'nin fethi için gönderilen İslam orduları, aynı tarihlerde Lübnan'ı da fethetmiştir. Bu arada Suriye'den göç eden Maruni Arapları, Lübnan Dağlarının kuzey bölgelerine yerleştirilmişlerdir.²⁷⁶ Bugünkü iç karışıklıkların sebebi olan Dürziler ise on birinci yüzyılda güneyden Lübnan'a girmişlerdir.

Lübnan daha sonra Haçlı saldırılarına maruz kalmış ve birçok küçük Haçlı devletçikleri kurulmuştur. Bunlar da Memlukler zamanında özellikle Baybars ve Kalavun dönemlerinde yıkılmışlardır. Yavuz Sultan Selim, 1516 ve 1517'deki Mısır Seferi sırasında Memlük Devletine son vermiş ve Lübnan'ı da Osmanlı sancağı yapmıştır.

Osmanlı zamanında Lübnan'a özel bir statü verilmiş, bölge otonom idare sistemiyle yönetilmiş ve ayrı bir vergi sistemi uygulanmıştır. Merkezi yönetimin etkili kıyı kesimi dışındaki bölgelerde feodal ilişkilere dayanan Maruni ve Dürzi soylulara belirli bir özerlik verilmiştir.²⁷⁷ Bu durum Lübnan'ı bir cazibe merkezi haline getirmiş ve Lübnan refah seviyesi yüksek ve harplerden uzak bir sancak olmuştur.

Lübnan tam 402 yıl süre ile Osmanlı idaresi altında kalmıştır. Son dönemlere doğru Lübnan'da sayıları artan Dürzi ve Maruniler, isyanlar çıkarmaya başlamışlar ve en nihayetinde 1923'te Lübnan, Fransız mandası altına girmiştir.²⁷⁸

Osmanlı Devleti'nin Lübnan'dan çıkmasıyla buradaki idari sistemin tamamen bozulduğu ve ülkedeki karışıklıkların arttığı görülmektedir. Bununla birlikte yönetimde Marunilere tanınan ağırlık özellikle Dürzileri ayaklanmalarına yol

²⁷⁵ Ana Britannica 2003.

²⁷⁶ B.J.Odeh, a.g.e.s.61.

²⁷⁷ Ana Britannica 2003.

²⁷⁸ Ana Britannica 2003.

açmıştır. Dürzileri sert biçimde bastıran Fransızlar 1926'dan sonra daha dengeli bir politika izlemeye başlamışlardır.²⁷⁹ İkinci Abdülhamid zamanında Osmanlı Devletinin en büyük ve en gelişmiş şehirlerinden biri olan Beyrut savaş alanına dönmüştür. 1941'de Fransız mandası altında bağımsızlığını ilan eden Lübnan'da 1943'te manda yönetimi de kaldırılmış; hükümet ve idari sistem de dinlerin eşit etkisi esas olmak üzere hazırlanan Milli Pakt, kabul edilmiştir. 1946 yılında Lübnan'ın bağımsızlığı resmen tanınmıştır.²⁸⁰

Ülkedeki farklı gruplar arasındaki güç mücadelesi Nisan 1975'te iç savaşa dönüşmüştür. Suriye'den yardım gören Müslümanlar ve Filistinliler, 1976 başında kesin bir üstünlük elde etmiş, ancak İsrail'in gelişmelere müdahale etme olasılığının belirmesi üzerine Suriye birdenbire tutum değiştirerek Hıristiyanları desteklemeye başlamıştır. Ardından Suriye ve İsrail birlikleri Lübnan'a girmiş ve 1976 yazında savaşın seyri iyice değişerek Hıristiyanlar inisiyatifi ele geçirmişlerdir. Beyrut'un merkezinden geçerek Şam yoluna kadar uzanan Yeşil Hat'la ülke ikiye ayrılmış, kuzeyde Hıristiyanlar, güneyde de Müslümanlar denetim kurmuşlardır.²⁸¹ Barış kuvvetlerinin varlığı ve çeşitli ateşkes uygulamaları sonraki yıllarda da çatışmaları durduramamıştır. Arap-İsrail Savaşı sonunda yurtsuz kalan 400.000 Filistinli de Güney Lübnan'da mülteci kamplarına alınmıştır.

İsrail'in 1982 Haziran'ın da Filistinlileri Güney Lübnan'dan çıkarmak için başlattığı hareket bunalımı doruğa çıkarmıştır. Hızla ilerleyen İsrail birliklerinin batı Beyrut'u kuşatmasından sonra güneydeki Filistinli gerillalar uluslararası güç gözetiminde Lübnan'ı terk ederken bu durumdan yararlanmak isteyen Suriye 1983 sonlarında Beka vadisindeki Filistin kamplarında kendi yandaşı örgütlerin üstünlüğü ele geçirmesini sağlamıştır.²⁸² Bugün dış güçlerin müdahalesi ile Lübnan iç savaşı, tedavisi mümkün olmayan bir duruma gelmiş ve 1975 yılından bu yana muhtelif şekillerde devam etmiştir.

²⁷⁹ Ana Britannica 2003.

²⁸⁰ Ana Britannica 2003.

²⁸¹ Ana Britannica 2003.

²⁸² Ana Britannica 2003.

8.3. Nüfusu ve Etnik Yapısı

Birçok etnik grubun bir arada bulunduğu Lübnan'da, bütün Batı Asya ülkelerinden insanlar mevcuttur. Bu duruma, Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak yaşadığı 402 yıl boyunca sahip olduğu özel statü sebep olmuştur. Değişik zamanlardaki istila ve göçler, Haçlı Seferleri, iç çatışmalar, cihan harpleri, Avrupalıların istila emelleri ve günümüzdeki süper güçlerin karmakarışık olan Ortadoğu'yu ellerine geçirme arzuları küçük bir Ortadoğu ülkesi olan Lübnan'ı mozaik taşına çevirmiştir. Bu yüzden nüfusun yarıdan fazlası yabancı kaynaklıdır.

Nüfusun % 50'den fazlası Müslüman olup, diğer önemli büyük topluluk Hıristiyan'dır.²⁸³ Hıristiyanların çoğu Katolik'tir; ayrıca Arap ırkına mensup olan Maruni Hıristiyanları oldukça fazla sayıda bulunmaktadır. Bununla beraber ülkede Melehitler, Ermeniler, Gregoryanlar ve Suriye Ortadoksları da mevcuttur. Üçüncü büyük grup ise Dürziler olup, sayıları 80.000'i bulmaktadır.

Lübnan'ın resmi dili Arapça olup, bunun yanında ülkede Türkçe ve Ermenice de konuşulmaktadır. Ayrıca Fransızca da oldukça yaygındır. Nüfusun % 90'ı Arap, % 6'sı Ermeni olup, diğerleri karışık ırklardandır.

Nüfusun büyük çoğunluğu kıyı düzlüklerinde yaşar. Kırsal yerleşmeler su kaynaklarının ve ekime elverişli yerlerin çevresinde toplanmıştır.²⁸⁴ Güneydeki geri ve yoksul köyler 1975'ten sonra İsrail'in saldırılarıyla yıkıma uğrayarak yer yer boşaltılmıştır. İç savaş öncesinde birçok köyde ve kentte bir arada yaşayan değişik dinsel topluluklar günümüzde belirli sınırlarla ayrılmış bölgelerde toplanmış durumdadır.

Hıristiyanlar genellikle Beyrut'un kuzeyindeki kıyı kesiminde, Müslümanlar ise Beyrut'un doğusunda ve güneyine düşen bölgelerde yaşamaktadır. Beyrut'un kendisi de Batı Beyrut ve Doğu Beyrut olarak ikiye ayrılmıştır.²⁸⁵ Filistinli mültecilerin birbirini izleyen göç dalgaları ve iç savaşla birlikte Hıristiyan ve

²⁸³ B.J.Odeh, a.g.e.s.23.

²⁸⁴ Ana Britannica 2003.

²⁸⁵ Ana Britannica 2003.

Müslüman toplulukların sürekli yer değiştirmek zorunda kalması aşırı kalabalıklığı ve nüfus hareketliliğini de arttırmıştır. Kentleşme oranı diğer Orta Doğu ülkelerine göre çok yüksektir.²⁸⁶

Nüfus	3.727.703
Nüfus Artış Hızı	%1.34
Nüfus Dağılımı	0-14 yaş grubu %27.1, 15-64 yaş grubu %66.1, 65 yaş ve üzeri %6.8
Ortalama Yaşam Süresi	Erkekler için 70 – Kadınlar için 75
Doğum / Ölüm Oranı	19.68/1000 kişi, 6.32/1000 kişi

Çizelge 8.1. : Lübnan'ın Nüfus Yapısı²⁸⁷

8.4. Siyasi Yapısı

Lübnan, iç savaş nedeniyle büyük ölçüde işlerliğini yitirmiş olmasına rağmen parlamenter cumhuriyet rejimi ile idare edilmektedir.²⁸⁸ Beş idari bölgeye ayrılır. Dört yılda bir seçilen 99 üyeli bir meclis bulunmaktadır.

Resmi anayasal sistemi uzunca bir süre ayakta tutan asıl öge 1943'e değin giden ve yazılı olmayan bir anlaşmadır. Buna göre, Devlet Başkanı Maruni Hıristiyanlarından olmak üzere altı yıllığına seçilir. Hükümeti kuran başbakan Sünni Müslüman, Meclis başkanı ise Şii'dir.²⁸⁹

Her ne kadar meclis sandalyeleri kontenjana tabi ise de, milletvekilleri oldukça karışık dini topluluklarca seçildiğinden mecliste belli bir dini topluluğun çoğunluğu elde ettiği pek görülmemektedir. Politik partiler din farklılıklarını göz önüne alarak hareket etmektedirler.

²⁸⁶ Ana Britannica 2003.

²⁸⁷ The CIA Factbook 2004.

²⁸⁸ Ana Britannica 2003.

²⁸⁹ Ana Britannica 2003.

DİNİ	MEZHEBİ	MİLLETVEKİLİ	BAKANLIK
	Sünni	27	6
	Şii	27	6
MÜSLÜMAN	Dürzi	8	3
	Alevi	2	--
	TOPLAM	64	15
	Maronit	34	6
	Grek Ortodoks	14	4
	Grek Katolik	8	3
	Ermeni	6	1
HİRİSTİYAN	Protestan	1	1
	Azınlık	1	--
	TOPLAM	64	15

Çizelge 8.2.: Lübnan Parlementosu Mezheplere Göre Dağılımı

Bugün Lübnan'da Sağcı Falanjistler (Hıristiyanlar), sağcı Müslüman Kardeşler, Yoksunlar Hareketi, Sosyalist Parti, Baasçılar, Nasırcılar, Komünistler, Sünniler, Şiiler olmak üzere çok sayıda grup vardır. Lübnan'da yönetici elit tabaka içinde en çok Maruniler bulunmaktadır.²⁹⁰ Ayrıca Lübnan'da bulunan politikacılar genel anlamda Suriye yanlısı politikacılarıdır.²⁹¹

İç savaşla birlikte bütün dinsel topluluklar egemen oldukları bölgelerde kendi milis kuvvetlerine ve sivil yöneticilerine dayalı bir örgütlenmeye gittiğinden, denge mekanizmalarının yerini kamplaşma eğilimine bıraktığı söylenebilir. Bu durum merkezi yönetim sisteminin büyük ölçüde çökmesi ve ülkede iki ayrı yönetimin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur.²⁹² Hizbullah Örgütü, Lübnan'da çok ciddi bir siyasi ve askeri güç olarak etkinliğini sürdürmektedir. Hizbullah Genel Sekreteri protokollerde milletvekilleri ve bakanlardan daha önde tutulmakta ve devletin resmi makamları ile temaslarını sürdürmektedir. 11 Eylül sonrasında daha düşük bir profil

²⁹⁰ B.J.Odeh, a.g.e.s.59.

²⁹¹ Oytun Orhan, Suriye Dış Politika Analizi, a.g.m.s.59.

²⁹² Ana Britannica Ansiklopedisi.

izlemesine ve siyasallaşma çabalarına hız vermesine rağmen, söz konusu örgütün silahlı unsurları Lübnan-İsrail sınırının güvenliğini sağlamaktadır.

Lübnan'da 7 ayrı ordu bulunmaktadır. Bunlar; 50 bin kişilik İsrail, 20 bin kişilik Hıristiyan Falanjist, 12 bin kişilik Lübnan, 30 bin kişilik Suriye, 7 bin kişilik Hür Lübnan, 15 bin kişilik Filistinli gerillalar ve 7 bin kişilik Amal ordularındır. Dolayısıyla Lübnan her an patlamaya hazır bir barut fıçısı görünümündedir. Suriye Hizbullah üzerinde tam bir kontrole sahiptir. Bu kontrolün ve dolayısıyla Hizbullah'ın etkisinin kırılması amacıyla ABD Suriye'den Lübnan'ın tam bağımsızlığına saygı göstermesini ve ülkede bulunan askeri güçlerini geri çekmesini istemektedir.²⁹³

8.5. Ekonomik Durumu

Ortadoğu'nun ekonomik bakımdan en gelişmiş ülkelerinden biridir. Lübnan ekonomisine özel teşebbüs hakim olup, ülkede liberal sistem uygulanmaktadır. Bağımsızlıktan itibaren Lübnan ekonomisi, tarımın zararına gelişen hizmetler sektörüne doğru bir eğilim göstermiştir.²⁹⁴

Tarıma elverişli alanların büyük bölümü Akdeniz kıyısındadır; araziler son derece parçalanmış olduğundan küçük çiftçilik yaygındır.²⁹⁵ Halkın çoğu tarımla uğraşır, bununla beraber milli hasılanın %35'ini ticaret ve %13'ünü de imalatçılık meydana getirir. Lübnan ekonomisi özellikle 1950'den sonra gelişme göstermiştir. Lübnan tarihinde politik bağımsızlık ve 1975 çatışması arasında iki genel ekonomik gelişme dönemi bulunmaktadır. Birinci dönem 1945-64, ikincisi ise 1965-75 dönemlerini kapsar.²⁹⁶

Serbest pazar olması, Lübnan'ı, Ortadoğu'nun ticari ve mali merkezi haline getirmiştir. İthalat ve ihracat ilişkilerini daha çok İtalya, Fransa, Suudi Arabistan,

²⁹³ Oytun Orhan, Suriye Dış Politika Analizi, a.g.m.s.60.

²⁹⁴ B.J.Odeh, a.g.e.s.149.

²⁹⁵ Ana Britannica 2003.

²⁹⁶ H.Bassat, 'The Lebanese Economy-Problems and Solutions' Arap Studies (Mart 1972).

Kuveyt, Ürdün ve Suriye ile gerçekleştirmektedir. Lübnan'ın maden kaynakları küçük demir cevheri ve linyit yataklarıyla sınırlıdır.²⁹⁷

GSMH	19.3 milyar \$
GSMH gerçek büyüme hızı	%1,5
Kişi başına düşen GSMH	5400 \$
GSMH'DEKİ SEKTÖR PAYLARI %	
Tarım	12
Sanayi	21
Hizmet	67
Büyüme hızı	%1.5
İhracatı	1 Milyar \$
İthalatı	6 Milyar \$
Para Birimi	Lübnan Paundu (LBP)

Çizelge 8.3. :Lübnan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri²⁹⁸

Tarım ürünleri temel ihrac maddeleri olup, bunların yanında yünlü eşyalar, deri ve çimento da satılır. Bunlara karşılık dışardan endüstri hammaddeleri, makine, çeşitli eşyalarla hayvan ve hayvani ürünler ithal edilir. Gıda, şeker, tekstil, çimento ve petrol endüstrileri mevcuttur.

İki büyük petrol boru hattı Lübnan'da son bulur. Bu yüzden petrol ve transit taşımacılığında Lübnan büyük karlar sağlamaktadır. Lübnan en yüksek geliri, transit taşımacılıktan elde etmektedir. Beyrut, dünyanın önemli ticari ve mali merkezlerindedir. Normal devrelerde ticaret ve bankacılık merkezi olduğu gibi, aynı zamanda Ortadoğu'nun dağıtım kapısıdır. Hava ulaşımı ağırlıkta olmak üzere, transit taşımacılığın üçte ikisi Beyrut'tan geçmektedir. Fakat bu özellikleri iç savaşlar sebebiyle sarsılmaktadır.

²⁹⁷ Ana Britannica 2003.

²⁹⁸ Dış Ticaret Müsteşarlığı.

YIL	İHRACAT	İTHALAT
1999	164	14
2000	139	23
2001	191	23
2002	239	30

Çizelge 8.4. :Lübnan'ın Dış Ticareti (Milyon Dolar)²⁹⁹

Lübnan'ın diğer önemli gelir kaynaklarını mücevher ticareti ve turizm teşkil etmektedir. Elektrik enerji ihtiyacının büyük bir kısmını Litani Nehri üzerindeki Karun Barajından sağlamaktadır.

Ülke mükemmel bir karayolu şebekesine sahip olup, ayrıca 420 km'lik demiryolu ağına da sahiptir. Sayda, Beyrut ve Trablus limanlarına her türlü gemi yanaşabilmektedir. Beyrut dışındaki en önemli limanlar El-Mina, Cuniye ve Sayda ve yakınlarındaki Ez-Zehrani'dir. Beyrut havaalanı ise Ortadoğu'nun işlek hava limanlarından biridir. Endüstri esas olarak Beyrut ve çevresinde yoğunlaştığı için Lübnan'ın diğer bölgeleri eşit gelişme gösterememiştir.³⁰⁰

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET	
			HACMİ	DENGESİ
1996	183	27	210	156
1997	200	34	234	166
1998	180	20	200	160
1999	161	11	172	150

Çizelge 8.5. :Türkiye-Lübnan Dış Ticareti (Milyon Dolar)³⁰¹

²⁹⁹ Dış Ticaret Müsteşarlığı.

³⁰⁰ B.J.Odeh, a.g.e.s.149.

³⁰¹ Dış Ticaret Müsteşarlığı.

8.6. Silahlı Kuvvetleri

Lübnan'da meydana gelen iç savaş Silahlı Kuvvetleri de derinden etkilemiştir. Bir çok din, mezhep ve etnik gruba mensup insanlardan meydana gelen, ancak ortak bir değere sahip olmayan Lübnan ordusu 1992 yılından itibaren yeni teşkilat yapısına geçmiştir. 2002 yılı için genel bütçeden Savunma Bakanlığına ayrılan pay 550 milyon dolar civarında olup bu rakam bütçenin % 12'sini teşkil etmektedir.

Lübnan Silahlı Kuvvetleri; Kara Kuvvetleri 60.000, Hava Kuvvetleri 1.000 ve Deniz Kuvvetleri 400 kişiden oluşmak üzere toplam 61.400 kişiden oluşmaktadır. Silah ve araçlar, çeşitli ülkelerden genellikle hibe veya düşük fiyatla kullanılmış malzeme alımı yoluyla temin edilmektedir. Silah alım, modernizasyon çalışmaları kapsamında işbirliği yapılan ülkeler arasında Çekoslovakya, Fransa, İran, Japonya, Norveç, Pakistan, Katar ve Suudi Arabistan sayılabilir.³⁰²

Kara Kuvvetleri 350 (280 adedi faal) adet ana muharebe tankı (180 adet T-55, 60 adet M48 A1/A5, 20 adet AMX-13/105 mm gun, 20 adet AMX-13/75 mm gun), 1235 adet ZMA/ZPT (110 adet M1113 A1/A2, 15 adet M-3, 75 adet VAB-VCI/VTT, 45 adet AML-90) ve 335 adet toptan (36 adet 155 mm M198, 20 adet 155 mm M114, 12 adet 155 mm M50, 20 adet 130 mm M46, 24 adet 122 mm D30, 36 adet 122 mm M-1938, 15 adet 105 mm M101A1, 10 adet 105 mm M102, 130 adet 120 mm Brandt M-50 ve M-60, 30 adet 122 mm BM-21/BM-11) oluşmaktadır.³⁰³

Deniz Kuvvetleri, herhangi bir deniz muharebe görevini icra etmekten çok, sahillerde ve karasularda koruma ve kontrolünü sağlamak üzere teşkilatlandırılmış olup küçük bir kuvvettir. Toplam 20 adet karakol botundan ve 2 adet çıkarma gemisinden oluşmaktadır.

Hava Kuvvetleri, çoğunluğu helikopterden meydana gelen ve müstakil bir hava görevinden çok, Kara ve Deniz Kuvvetlerine ulaştırma amacıyla; yardımcı olacak

³⁰² Middle East Military Forces Report, İsrail 2004.

³⁰³ Middle East Military Forces Report, İsrail 2004.

şekilde faaliyet gösteren küçük bir unsurdur. 6 adet muhabere uçağı, 1 adet ulaştırma uçağı ve 16 adet helikopterden oluşmaktadır.³⁰⁴

8.7. Dış Politika

Lübnan'ın dış politikası, ülkeyi tümüyle kontrol altında tutan Suriye tarafından yönlendirilmektedir. Lübnan, tüm dış politik konularda Suriye ile birlikte hareket etmektedir. 2000 yılında yapılan Parlamento seçimlerinde, Suriye'nin uygun gördüğü adaylar seçilmiş, hükümet de Suriye'nin isteğı doğrultusunda teşkil edilmiştir. Suriye'nin 1986'dan bu yana Lübnan'da bulundurduğu ve Taif Mutabakatı ile resmileştirdiğı askeri varlığı, resmen olmasa da fiilen sürdürülen bir işgal durumudur.

İki ülke arasında diplomatik temsilciliklerin bulunmadığı dikkate alındığında, Suriye'nin Lübnan'da uluslararası ortamda gerekli şartları oluşturması halinde, Lübnan ile konfederasyona gitmesi ihtimal harici değildir.

Lübnan'ın dış ilişkilerinde özel önem atfettiğı diğer bir ülke ise Fransa'dır. Fransa Lübnan'ı Avrupa Birliğı içinde sürekli desteklemekte olup, Lübnan'ın uluslararası topluma entegre olması çabalarına en büyük destek Fransa'dan gelmektedir.

Lübnan bir Arap ülkesi olması nedeniyle uluslararası konularda Arap ülkeleriyle genel olarak aynı çizgide bir politika izlemektedir. Arap Ligi'nin bir üyesi olan Lübnan söz konusu örgütün özellikle İsrail aleyhtarı bütün kararlarına harfiyen uymaktadır.

8.8. Türkiye-Lübnan İlişkileri

Türkiye ile Lübnan arasındaki siyasi ilişkilerde bir sorun bulunmamaktadır. Lübnan'da uzun yıllar devam eden iç savaşın da etkisiyle, Lübnan'da faaliyet gösteren terör örgütleri nedeniyle, iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler düşük seviyede

³⁰⁴ Middle East Military Forces Report, İsrail 2004.

kalmıştır. Siyasi ilişkilerimizin halen arzu edilen seviyede olduğunu söylemek güçtür. İki ülke arasında az sayıda karşılıklı ziyaret gerçekleştirilmiştir.

Lübnan'da büyük çoğunluğu tehcir döneminde gelen yaklaşık 200 bin Ermeni yaşamaktadır. Ermeni diasporasının Erivan'ın dışındaki yegane Katolikosu Beyrut'ta bulunmaktadır. Katoliko, fırsat buldukça Ermenilerin malum iddialarını tekrarlamaktadır. Bu katoliko fırsat buldukça basına ülkemiz aleyhinde açıklamalarda bulunmakta ve Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri de ülkemizin aleyhine suiistimal etmektedir.

Lübnan hükümeti, "Hiç şüphesiz Türkiye'nin yaptığı bu askeri anlaşma, İsrail'in bize yönelik tehdidini ve saldırganlığını sürdürmesi konusundaki cesaretini artırmıştır" diyerek anlaşmanın aleyhlerine olduğunu ifade etmiştir. Taktik gerekçelerle başlatılan İsrail ile ilişkilerin zamanla özellikle güvenlik alanlarına yönelmesi, bu ilişkinin Arap ülkelerince stratejik bir ittifak gibi algılanmasına yol açmış ve bu durum da Lübnan hükümetini rahatsız etmiştir.

Şüphesiz Türkiye-Lübnan ilişkileri incelendiğinde bu ilişkilerin tek başına değil de Türkiye-Suriye-İsrail ekseninde değerlendirilmesi gerekmektedir. Lübnan ile olan ilişkilerimiz İsrail ve Suriye ile olan ilişkilerimize endekslidir.

8.9. Lübnan-İsrail İlişkileri

Orta Doğuda Fransızlar tarafından bölgede söz sahibi olabilecekleri bir uydu yaratmak amacıyla suni bir devlet olarak yaratılan Lübnan 1970'li yıllara kadar yüksek bir refah seviyesinde yaşamış ve Avrupa ile Orta Doğu ülkelerinden gelen turistleri cezbeden bir ülke haline gelmiştir. Lübnan'ın bu durumu, 1970 yılında uğradığı büyük Filistinli Mülteci göçüne kadar devam etmiştir. Bu safhadan sonra, Lübnan gerek Filistinlilere karşı İsrail'in düzenlediği operasyonlara maruz kalmış, gerekse bu grupları kontrolü altında bulundurmaya isteyen Suriye'nin tecavüzlerine uğramıştır.

Bugün için Lübnan yönetimi Suriye'nin denetimi altındadır ve Suriye'nin bu denetimi kolay kolay bırakacağı beklenmemelidir. Çünkü, bir zamanlar İsrail ile

barış anlaşması imzalayacak ilk ülke olarak değerlendirilen Lübnan bugün, Suriye tarafından İsrail'e karşı kullanılan bir koz haline gelmiştir ve halen bir devlet olma niteliklerinden uzak olan bu ülke ile İsrail arasındaki ilişkiler Lübnan'da bulunan terör kamplarına yapılan saldırıların ötesine geçememektedir.³⁰⁵

Lübnan iç savaşı incelendiğinde İsrail'in Lübnan ile olan ilişkileri tam manasıyla ortaya çıkacaktır. İsrail daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Arap'larla olan ilişkilerinde kendine temel hedef olarak ülkeler içinde bulunan Arap olmayan ya da Müslüman olmayan unsurlarla ilişkiler kurmayı seçmiştir.

Bu kapsamda Lübnan nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan Hıristiyan Maruniler bu özelliklerin ikisine de sahip olduklarından doğal müttefik konumunda olmuşlardır. Maruniler ile bir ittifak kurma düşüncesi 1920'li yıllarda Siyonist kaynaklarda belirtilmiştir. Sağ kanat siyonizmin öncüsü Vladimir Jabotinsky, o yıllarda Siyonizmle ittifak içinde olan bir Hıristiyan Lübnan kurulmasını hayal ediyordu. Sol kanat Siyonizm'in lideri olan David Ben-Gurion'un 24 Mayıs 1948 tarihli günlüğünde ise, Lübnan'da güney sınırı Litani ırmağı olan bir Hıristiyan devletinden bahsediliyordu. Gurion'un 11 Haziran 1948 tarihli günlüğünde ise, Lübnan'da bir Hıristiyan isyanı çıkarmanın da İsrail'in savaş hedeflerine dahil olduğu belirtilmişti.

1936 yılında Pierre Cemayel tarafından Lübnan Falanjlari adlı bir faşist parti kurulmuştur. Uyuşturucu ticareti sayesinde kısa bir sürede büyük bir finans gücüne ulaşan Falanjlari ile ilk fiili bağlantı 1948 savaşı sırasında kurulmuş, 1951'de yapılan Lübnan seçimlerinde ise Falanşist seçim kampanyasına gizlice para yardımıyla bulunulmuştur.³⁰⁶

1975'te Lübnan iç savaşı patlak verdiğinde, Pierre Cemayel'in oğlu olan Beşir Cemayel tarafından yöneltilmekte olan Falanjlari, kendilerine en iyi müttefik olarak yine İsrail'i bulmuşlardır. Özellikle Mossad'ın ikinci şefi David Kimche ve Ariel Şaron aracılığıyla kurulan ilişkiler, Falanjistlere para, silah ve askeri eğitim aktarılmasıyla sonuçlandı. Falanjistler, İsrail'in kendilerine Amerikan desteğini

³⁰⁵ Türkiye-İsrail İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, HAK, Nisan 1997, s.70

³⁰⁶ Benjamin Beit-Hallahmi, The Israeli Connection, s.20.

sağlayacaklarına da yürekten inanıyorlardı. Beşir Cemayel bir keresinde “ Bazı insanlar İsrail’in ABD’nin bir kolonisi olduğunu sanıyorlar. Tam tersine, ABD İsrail’in bir kolonisidir, bunu nasıl anlamıyorlar”³⁰⁷ demiştir.

1976 yılında Saad Haddad adındaki bir Lübnan’lı binbaşı tarafından yönetilen kukla örgüt olan Güney Lübnan Ordusu kurulmuştur. 1976 yılından itibaren yüzlerce Falanjist askeri İsrail’de, İsrail paraşütçüleriyle yan yana eğitim görmüşlerdir. İsrail 1975 ve 77 yılları arasında Falanjist ordusuna malzeme temin etmek için 150 milyon dolar para harcamıştır.³⁰⁸

Alt yapısı hazırlanan Lübnan işgali 1982 yazında gerçekleştirilmiştir. Falanjistlerin önceden temizlediği yolda ilerleyerek Beyrut’a ulaşan İsrail askerleri kenti kuşatıp bombalayarak Filistin Kurtuluş Örgütü’nü buradaki karargahından sürmüştür. Ülkedeki işgal devam ederken 23 Ağustos 1982 günü ülkede Başkanlık seçimi yapılmıştır. İsrail tarafından desteklenen Beşir Cemayel Devlet başkanı seçilmiş ancak o da 3 hafta sonra bir bombalı saldırıya kurban gitmiştir. Bu olayın intikamın almak isteyen İsrail ve Falanjistler Sabra ve Şatilla göçmen kamplarında yaklaşık 3 bin Filistinli sivili katletmiştir.

İsrail daha sonraki dönemde Lübnan’dan kademeli olarak çekilmiştir. Ancak ülkenin güneyindeki güvenlik kuşağını yani işgalini hala sürdürmektedir. Lübnan ise İsrail’in beka için parçalama stratejisinin bir kurbanı olarak bıçak sırtında yaşamaktadır.³⁰⁹

---

³⁰⁷ Ibid,

³⁰⁸ Andrew Cockburn, Leslie Cockburn, Dangerous Liaison,s.333.

³⁰⁹ Cevat Eroğlu, a.g.e.s.72.

9. Bitmeyen Ortadoğu Sorunu

Doğu Akdeniz’de bir ekonomik ve güvenlik işbirliği ortamının yaratılmasının ve bölge istikrarının sağlanmasındaki en büyük engel şüphesiz Ortadoğu’da bir türlü dinmek bilmeyen problemler yumağıdır. Dünyanın en önemli su ve kara yollarının üzerinden geçmesiyle jeopolitik, birçok dinin çıkış merkezi olmasıyla inançsal, büyük ölçüde petrol rezervinin toprakları içinde bulunmasıyla ekonomik bir öneme sahip olan Ortadoğu, dünya egemenliği peşinde koşan güçlerin savaş alanı haline gelmiştir.³¹⁰ Bölge eski Yunan, Hint ve Çin’in felsefe ve bilimsel düşüncelerini korumuş, geliştirmiş ve Avrupa’ya aktarmıştır.³¹¹

Ortadoğu petrolü Avrupa ile Asya’nın enerji ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü karşılamaktadır. Batı Avrupa’da tüketilen petrolün %75’i, Japonya’da tüketilen petrolün %90’ı Ortadoğu’dan karşılanmaktadır. Bu stratejik zenginlik, Ortadoğu’yu büyük devletler arasında bir rekabet alanı haline getirmiş bulunmaktadır.³¹²

Ortadoğu, petrolün bilinmediği ve endüstride kullanılmadığı tarihin eski çağlarında da dünyanın üç kıtasını birleştiren bir köprü başı olmasından dolayı, büyük devletlerin mücadele alanı olmuştur.³¹³ Bölge 400 yıl Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilmiş, ancak I nci Dünya Savaşı’ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun tarih sahnesinden çekilmesiyle, ABD, Rusya, İngiltere ve Fransa’nın da etkisiyle bölge paramparça olmuştur.³¹⁴

Birinci Dünya Savaşı sonunda akdedilen Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) Türk ve Arap toplumlarında çok şeyi değiştirmiştir. Savaş içinde İngiliz ve Fransız hükümetlerinin Mekke Emiri Şerif Hüseyin’e yaptıkları vaatlerin çoğu tutulmamış, 7 Kasım 1918’de Türk idaresinde yaşayan Arapların serbest seçimlerle milli

³¹⁰ Nihat Ersin, a.g.e.s.13.

³¹¹ Beril Dedeoğlu, a.g.e.s.2.

³¹² Oral Sander , a.g.e.s.48.

³¹³ Nihat Ersin, a.g.e.s.19.

³¹⁴ Nihat Ersin, a.g.e.s.13

hükümetler kurabilecekleri şeklindeki İngiliz-Fransız ortak bildirisine de kulak asılmamıştır.³¹⁵

Hem İngilizler hem de Fransızlar kendi rejim modellerini örnek alarak yeni devletler yaratmışlardır. Fransızlar parlamenter cumhuriyetler, İngilizler anayasal monarşiler kurmuşlardır. Ancak efendilerinin çekilmesinden sonra bunların hemen hemen hepsi çökmüş veya terk edilmiştir. Bölge halkı başka model arayışına girmiştir.³¹⁶ Bölgede doğan boşluk, II nci dünya savaşından güçlenerek çıkan ve yeniden şekillenen uluslar arası ilişkiler sisteminde birer süper güç olarak sivrilen ABD ve SSCB tarafından doldurulmaya başlanmıştır.³¹⁷

Sovyet Rusya, 1945-1958 arası önce Suriye ve Mısır üzerinde ağırlığını koymuş, daha sonra da 1958 Irak Devrimi'ne destek vererek İngiltere ve Amerika'nın yaptığı desteğe karşılık vermiştir. Sovyet Rusya, özellikle İsrail unsurunu kullanarak Araplar arasında komünizmi yaymayı hedeflemiş ve böylece Arap Milliyetçiliği'nden doğan nefreti Batılılara doğru daha da kuvvetli bir şekilde sokmuştur. Bu durum Suriye ve Mısır'ın Rusya'nın yarı uydusu durumuna gelmesini sağlamıştır.³¹⁸ 1956 Süveyş bunalımı, eski emperyalistlerin dünya çapındaki rolünün sona erdiğini, artık dünya politikasındaki baş rollerin ABD ve SSCB tarafından oynanacağını göstermiştir.³¹⁹

Günümüzde Filistin eksenli Arap-İsrail gerilimi ile özdeşleşen Ortadoğu meselesi, Irak sorunun da eklenmesiyle içinden çıkılamayacak bir hale gelmiştir. Ortadoğu'nun yeniden şekillendirilmeye çalışıldığı günümüzde, bölgedeki genel tehdit alanları :

1. Bölgesel ve etnik çatışmalar,
2. Ülkelerdeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ve belirsizlikler,

³¹⁵ Nihat Ersin, a.g.e.s.48

³¹⁶ Bernard Lewis , Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Ortadoğu'nun 2000 Yıllık Tarihi, Çev.Mehmet Harmancı, İstanbul, Medya Ofset, 2000, s.290.

³¹⁷ Ömer Taşlı, Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri, İstanbul, Engin Ofset, 1991,s.9.

³¹⁸ Şevket Koçsoy, Irak Türkleri, İstanbul, Boğaziçi Yayınları,, 1996, s.128.

³¹⁹ Nihat Ersin ,a.g.e.s.61.

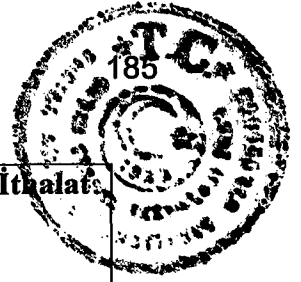
3. Kitle imha silahları ve uzun menzilli füzelerin yayılması,
4. Kökten dincilik,
5. Uyuşturucu ve her türlü silah kaçakçılığı,
6. Terör olarak sıralanabilir.

Türkiye'nin genel manada Ortadoğu politikası; kitle imha silahlarının bölge genelinde kontrolünün sağlanması, laik devlet düzenini yıkmayı hedef alan dini rejim yayılcılığının önlenmesi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunarak bölgede etnik kimliğe dayalı bir devlet yapısının oluşumunun engellenmesi, sınır aşan sularla ilgili düzenlemelerin kendi hak ve menfaatlerine uygun bir şekilde yapılması, bölgedeki Türk azınlıkların haklarının korunması, İsrail-Filistin meselesinin bir an önce çözüme kavuşturulması, İsrail ve Arap ülkeleri arasında arabulucu rol üstlenilmesi ve en önemlisi bölgede istikrarın sağlanması olarak özetlenebilir.

Türkiye Orta Doğu Barış Süreci'ni başından beri kuvvetle desteklemiş, "Barış için toprak" kuralı çerçevesindeki BM kararları gereğince, Filistin halkının devlet kurma dahil tüm meşru hak ve beklentilerinin tanınmasına, işgal altındaki Arap topraklarının boşaltılmasına, Kudüs'ün kabul edilebilir bir statüye kavuşturulmasına ve bölgedeki tüm ülkelerin güvenli sınırlar içerisinde yaşamalarını garantiye bağlayacak bir çözüme ulaşılmamasına destek vermiştir.

9.1. Enerji Politikaları Kapsamında Ortadoğu

Dünya petrol kaynakları ile ilgili rakamlara bakıldığında, en dikkat çekici bölgenin Orta Doğu olduğu görülmektedir. Orta Doğu'nun kesin rezervleri 93,4 milyar tondur. 2001 yılında bölge ülkeleri 1.075,6 milyon ton petrol üreterek, toplam dünya petrol üretimi olan 3.584,9 milyon tonun % 30'unu karşılamışlardır. Orta Doğu ülkeleri, bu üretimlerinin 946,6 milyon tonunu ihraç ederek, toplam dünya petrol tüketimi olan 3.510,6 milyon tonun % 30,6'sını temin etmişlerdir. ABD'nin 2001 yılında bölge ülkelerinden ithalatı 138,0 milyon ton olmuş ve petrol tüketiminin % 15,4'ünü bu yolla sağlamıştır.

	Kesin Rezervler	Üretim	Tüketim	Orta Doğu'dan İthalat
ABD	3.700	351,7	895,6	138
Avrupa	2.500	323,7	760,2	176,2
Japonya	-	-	247,2	208,8
Çin	3.300	164,9	231,9	34,2
Orta Doğu	93.400	1.075,6	206,4	-

Çizelge 9.1. : Orta Doğu'da Petrol Üretim, Tüketim ve Rezervleri (Milyon Ton)³²⁰

Çizelge 9.1.'de sunulan bilgiler çerçevesinde, sadece kesin rezervler dikkate alındığında, Orta Doğu ülkeleri bugünkü üretim düzeylerini yaklaşık 87 yıl sürdürebileceklerdir. Ancak, dünya ekonomisindeki büyüme eğilimi dikkate alındığında gelecekte petrol tüketiminin artabileceği ve bunun sonucunda da bu sürenin kısılacağı düşünülmektedir. 2001 yılı itibarı ile dünya kesin petrol rezervleri ve petrol ticari hareketleri EK-4'de sunulmuştur.

Enerji Kaynakları (milyon ton petrol eş değeri)	Paylar (%)					
	1995	2010	2020	1995	2010	2020
Katı Yakıtlar	238	182	218	17,4	11,7	13,5
Sıvı Yakıtlar	578	655	663	42,2	42,1	41,1
Doğal Gaz	274	401	431	20	25,8	26,7
Nükleer Enerji	205	227	199	15	14,6	12,3
Elektrik	1	2	3	0,1	0,1	0,2
Yenilenebilir Enerji	72	88	100	5,3	5,7	6,2
Toplam	1368	1556	1612			
Enerji İthal Bağımlılığı (%)	46,5	55	63,4			

Çizelge 9.2. : AB'nin Gelecekteki Enerji Tüketimi³²¹

AB'nin 2001 yılı itibarıyla 1.478,9 milyon ton petrol eş değeri enerji tüketimi gerçekleştirdiği göz önüne alındığında, 2010-2020 döneminde ortaya çıkacak enerji

³²⁰ BP Statistical Review of World Energy, June 2002

³²¹ The Shared Analysis Project, 1999.

ihtiyacının sırasıyla % 5,2 ve % 9,0 daha fazla olacaktır. 2000-2020 yılları arasında dünya petrol ticaretindeki gelişmeleri gösteren Tablo EK-5'de sunulmuştur.

İran ile Türkiye arasında yapılan doğal gaz anlaşması çerçevesinde İran'ın gelecekte Türkiye üzerinden AB'ye doğal gaz satması mümkün görülmektedir. Benzer bir biçimde RF üzerinden AB'ye doğal gaz satan Türkmenistan ve Azerbaycan'ın da ihracat için İran-Türkiye-AB güzergahını kullanılabileceği de göz önüne alınmalıdır.

Irak'ta istikrarlı ve demokratik bir rejimin kurulmasının ardından Irak ile Türkiye doğal gaz şebekesinin irtibatlandırılması ve bu ülkeden AB'ye doğal gaz iletilmesi de mümkün olmakla beraber şu an için bu ihtimal zor gözükmemektedir.

INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) projesi çerçevesinde, Mısır'dan başlayan ve Türkiye üzerinden AB'ye bağlanacak çok sayıda boru hattı seçeneği mevcuttur. Bunları Mısır-Türkiye, Mısır-Kıbrıs-Türkiye, Mısır-İsrail-Lübnan-Suriye-Türkiye, Mısır-Ürdün-Suriye-Türkiye hatları olarak sıralamak mümkündür. Bu hatlar açısından Mısır'ın istikrarlı bir rejime sahip olması önem arz etmektedir. Bu şekilde Mısır'dan AB'ye doğal gaz arzı daha güvenli konuma sahip olabilecektir. Ayrıca, bu hatlara Kuzey Afrika ve Arap ülkeleri de bağlanabilir. Örneğin, Libya-Mısır, Suudi Arabistan-Mısır, Katar-Suudi Arabistan-Mısır ve bu hatların bağlantıları oluşturulabilir. INOGATE projesi şeması EK-6'da sunulmuştur.

AB'nin halihazırda petrol ihtiyacını karşıladığı kaynakların gelecekteki talebini karşılamakta yetersiz kalacağı, AB'nin bu nedenle özellikle Orta Doğu'dan daha fazla petrol ithal etme yoluna gideceği değerlendirilmektedir.

Orta Doğu ülkelerinin, dünyanın geri kalan üretim alanlarına göre çok daha büyük bir kapasite ve maliyet avantajına sahip oldukları değerlendirildiğinde, önümüzdeki 20 - 25 yıllık bir dönemden sonra, dünya petrol üretiminde Orta Doğu'nun tekrar ağırlık kazanabileceği; bu nedenle, AB'nin en az ABD kadar Orta Doğu'da etkin olmak isteyebileceği değerlendirilmektedir. AB son zamanlarda özellikle enerji şirketleri vasıtasıyla Orta Doğu ülkelerinde petrol üretimi yapmak ve bunları boru hatları ile taşımak şeklinde bir stratejiyi benimsemiştir.

AB'nin öntümüzdeki dönemde enerji kaynak merkezlerine coğrafi yakınlık avantajını değerlendirebileceği projeler üzerinde yoğunlaşacağı, petrolü de boru hatları vasıtasıyla almak isteyebileceği, bu durumda Türkiye'nin doğal gazda olduğu gibi, birçok petrol boru hattı projesinde de bir köprü görevi üstleneceği çok nettir. AB'ye uzanan alternatif boru hatları çerçevesinde, yapılması düşünülen Türkiye-Irak doğal gaz, Türkiye-Mısır doğal gaz ve Türkiye-İran (İskenderun-Ahvaz) petrol ve doğal gaz boru hatlarının gerçekleştirilmesi Türkiye'nin enerji koridoru olabilmesi için önem arz etmektedir.

9.2. ABD'nin Ortadoğu Politikası

ABD'nin Arap dünyası ile ilgisi 1770'li yıllara kadar uzanmaktadır. Ortadoğu'nun tek hakimi Osmanlı İmparatorluğu ile ilişki kurmak için çaba gösteren ABD bu arzusunu 1820'lerden itibaren uygulamaya başlamıştır. Kendi medeniyet ve kültürünün en üstün olduğuna inanan ABD, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine doğru, bu niteliklerini kendilerince "talihsiz" olarak kabul edilen Arap halklarına taşımak ve benimsetmek istemiş bunu da Hıristiyanlık ve Misyonerlik faaliyetleri ile sürdürmüştür.³²²

I nci Dünya Savaşı'ndan sonra eski gücünü kaybeden İngiltere'nin Arap dünyasındaki yerini Truman Doktrini ve Marshall Planı ile alan ABD'nin, 1990 yılından itibaren Ortadoğu'da uygulamaya koyduğu politikaların ana hatlarını aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

- Enerji havzalarının ve kaynaklarının kontrolü ve güvenliği,
- ABD'nin bölgede hegemonyasını sarsabilecek gelişmeleri denetleme ve silahlanma programlarını kontrol altında tutma,
- Bölgenin batı ile ekonomik entegrasyonu, bölge ülkelerinin "Dolar Alanı" içinde tutulması ve bunu güvence altına alacak istikrar ve dengenin oluşturulması,

³²² Mehmet Kocaoğlu, a.g.e.s.98-115.

- İsrail'in güvenliğini sağlama ve barış sürecini sürdürme,
- ABD çıkarlarını tehdit edecek "Terör" faaliyetlerinin kontrolü³²³

ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı 12 Kasım 2003 tarihinde ise Büyük Ortadoğu'da çözümlenmesi gereken dört problemi ise;

1. Irak'ın bütünlüğünün korunması, istikrarlı ve refahlı bir toplumun yaratılması,
2. İsrail- Filistin çatışmasına çözüm getirilmesi
3. Terörist ve teröristlere destek veren ülkelerle mücadele edilmesi
4. Orta Doğu bölgesinde siyasal ve ekonomik reformun gerçekleştirilmesi olarak özetlemiştir.³²⁴

Nitekim yeni yüzyılın başında Amerikan ulusal güvenlik anlayışının temelden sarsılmasına sebep olan terör saldırıları da yine Ortadoğu'dan kaynaklanmıştır.³²⁵ Bugün Amerika, bölgenin üç stratejik ve önemli noktasını kontrolü altına almış bulunmaktadır. Bunlar; İsrail, Körfez Bölgesi ve Irak'tır. Bunlara ek olarak, Arap devletleri de Amerika'nın bu üstünlük durumuna göre politikalarının yeni bir düzenlemeye sokmuşlardır.

ABD'nin Irak'a yönelik operasyonunun nedeni sadece Saddam Hüseyin'i devirmek değil, aynı zamanda Ortadoğu'da radikal, İslamcı, Anti-Amerikancı politikaların sonlandırılarak, ABD'nin ve İsrail'in güvenliğini sağlayacak bir süreci başlatmak olduğu söylenebilir. Bu bakış açısıyla Anti-Amerikancılığın temel nedenleri olarak görülen hususlar ise şunlardır:

³²³Yavuz Gökalp Yıldız, Büyük Ortadoğu, İstanbul, IQ Yayınları, 2004,s.19.

³²⁴ Erkin Ekrem, Büyük Ortadoğu Projesi ve Çin, Stratejik Analiz, Nisan 2004, cilt 4 sayı 48,s.11.

³²⁵ Armağan Kuloğlu, Fatma Saklaya, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye, Stratejik Analiz, Nisan 2004, cilt 4 sayı 48, s.23.

1) ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında Arap dünyasında otoriter feodal rejimleri desteklemesi,

2) Özellikle Körfez Savaşı sonrasında ABD silahlı kuvvetlerinin Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinde askeri varlık bulundurması,

3) ABD'nin Arap-İsrail ihtilafında hep İsrail'in yanında olması. Washington bu üç neden ortadan kalkar ise radikal İslamın ve anti-Amerikancılığın zayıflayacağına inanmaktadır.

ABD Yönetimi içinde bir kısım siyasetçi ABD'nin Orta Doğu'da asker bulundurmasının temel nedeninin Saddam tehditi olduğunu ve Saddam rejiminin devrilmesinden sonra ABD'nin önce Suudi Arabistan ve Körfez Ülkelerinden, daha sonra da işgal rejiminin arkasından Irak'tan çekileceğini böylece anti-Amerikancı nedenlerden birisinin ortadan kalkacağını ileri sürmektedirler.

Anti-demokratik- feodal Arap rejimlerinin eleştirilmesi artık Washington'da çok yaygınlaşmış bir husus olmuştur. Arap ülkelerine demokrasinin nasıl getirileceği konusunda ise Amerikan yönetimi içinde bir uzlaşma yoktur. Pentagon'daki "Demokratik-Emperyalistler" Irak'a ve diğer Arap ülkelerine demokrasinin büyük bir hızla getirilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Özellikle Dış İşleri Bakanlığı ve ABD'nin Orta Doğu konusunda uzmanlaşmış stratejik araştırma merkezleri ise bunun gerçekçi olmadığını ve ABD'nin menfaatlerini tehdit edici çok tehlikeli gelişmeleri ortaya çıkaracak bir gelişme olduğunu ileri sürmektedirler. Demokratik emperyalistler ise eleştirilerin büyük ölçüde doğru olduğunu, hızlı demokratikleşme sürecinin jeopolitik istikrarsızlık yaratabileceğini, ancak uzun vadede istikrarı sağlayacağı için bu projenin desteklenmesi gerektiğini ifade etmektedirler.

Washington'un büyük bir ihtimal ile Irak'tan sonra atacağı ikinci adım İran veya Suriye'ye karşı değil, Arap-İsrail barışının sağlanması konusunda olacaktır. Şu anda İsrail'in ağır saldırıları altında ezilen Filistin'in Saddam Hüseyin'in ezilmesinden sonra önemli bir politik ve mali desteği ortadan kalkacaktır. ABD Orta Doğu'da çok daha güçlü bir konumda olacaktır. Böylece, İsrail ile masaya oturacak olan Filistin, içinden bağımsız bir Filistin devletinin de çıkacağı bir barışa razı

edilecektir. Artık Hamas bugün olduğu gibi İsrail'in değil, bağımsız Filistin devletinin sorunu olacaktır. Eğer, bağımsız Filistin devleti Hamas'a destek verir ise İsrail "Zavallı Filistinlileri" değil, komşu ülke İsrail'e karşı yıkıcı/terörist faaliyetleri destekleyen bir devlete yönelik eylemlerde bulunmuş olacaktır.

Bölgede bağımsız bir Kürt devletinin yaratacağı etkiler ise şöyle sıralanabilir: Ulusal seviyede, ABD'nin, Irak'ın Arap halkının desteğini kaybetmenin ötesinde, bütün bir Irak Araplığı Amerikan emperyalizmine karşı büyük bir nefret motivasyonu ile dolacaktır. ABD'nin dayandığı temel siyasal organ olan Irak Milli Muhalefet örgütü INC dağılacaktır. Irak ordusunun kalan unsurları, yani istihbarat ve güvenlik sistemi, yer altı hareketlerine izin verecek, destekleyecektir. Muhtemelen bağımsız Kürt devletinin kurulması üzerine Türkmenler Araplarla işbirliği yolunu tercih edecekler ve Kerkük, Musul, Tuzhurmatı, Telafar, Kale ekseninde Kürtler ile Araplar ve Türkmenler arasında bir iç savaş riski çıkacaktır.

Türkiye, Irak'ın bölünmesinden görünürde en çok faydalanan ülke olan İsrail'i ve Amerikan Yahudi lobisini, bölünmeden sorumlu tutacak ve Türk-İsrail ilişkileri askıya alınacaktır. Türkiye'de belirleyici siyasal süreç anti-Amerikanizm olacaktır. Ankara, Berlin-Paris eksenine kayacaktır. Ayrıca, bölgesel planda Ankara-Tahran ve Şam arasında yeni bir siyasal ittifak oluşacaktır.

Küresel çerçevede ise ilk kez (Bangladeş'in Pakistan'dan ayrıldığı Hindistan-Pakistan Savaşı tamamen farklı bir örnektir) Birleşmiş Milletler üyesi bir ülkenin topraklarının bir bölümü bir başka ülke tarafından gerçekleşen işgal neticesinde parçalanacaktır. Bu BM çerçevesinde oluşturulan uluslar arası hukuk sistemine tamamen aykırı bir süreci başlatacak ve uluslar arası sistemin meşruluğu tartışma konusu olacaktır. ABD'ye karşı, sadece Avrupa Birliği, Rusya, Çin, Hindistan'dan değil, bütün bağlantısız ülkelere ağır tepkiler yükselecektir.³²⁶

³²⁶ Ümit ÖZDAĞ, Kürt Devleti Kurulur Mu? Avrasya Dosyası Sayı : 7 ,2003

9.2.1. ABD'nin Irak İşgali'nin Türkiye'ye Yansımaları

ABD gelecekte Irak'ta kuracağı askeri üsler vasıtasıyla Arap ülkeleri, İran ve Türkiye üzerinde doğrudan askeri baskı yapabilecek konuma gelecektir. ABD bölgede orta ve büyük ölçekli ulusal inisiyatif kullanacak ülkelerin bulunmasına karşı olup; bu anlamda Türkiye, İran, S.Arabistan ABD için potansiyel tehlike gösteren devletlerdir.

Aynı zamanda Irak'ın kuzeyinde 1992'den beri bir kukla Kürt devletinin bütün altyapısı hazırlanmıştır. Irak'ın kuzeyindeki Kürt devleti, Kürdistan projesinin uzun vadede bir tetikleyicisi olacaktır. Proje Irak–İran–Suriye ve Türkiye'yi kısmen içine alacak bir biçimde; muhtemelen İsrail'e kadar sınırları çekebilecek bir Kürdistan'ın kurulmasını hedeflemektedir. Proje sayesinde İsrail'in bölgedeki gücü genişletilecek, Hatta Ermenistan'ın Kürdistan projesi kanalı ile, Türkiye ve Gürcistan'dan toprak kazanarak Karadeniz'e ulaşması sağlanacaktır.

Böylelikle, İsrail-Kürt-Ermenistan hattı, Akdeniz'den Karadeniz'e uzanan ve ABD'nin bölge petrolü ve doğal gazı üzerinde sağlayacağı iktisadi avantajlar, ABD'nin Ortadoğu ve Kafkasya projesini uygulanabilir kılmaktadır. ABD bölgedeki stratejisini İsrail-Kürt-Ermeni hattına dayandırarak Türkler, Araplar ve İranlılar karşısında bir denge sağlamak istemektedir.

Irak'ın işgali ile Türkiye'nin ABD için stratejik önemi artık, marjinal bir düzeye inmiş bulunmaktadır. Irak'ın işgali bir taraftan Türkiye'nin ABD karşısındaki askeri kozlarını elinden alırken, öte yandan da kendi üzerinde yeni tehdit unsurlarını yaratmaktadır. Irak'ın kuzeyinde kurulacak bir üs yarın Kürt devleti ilan edildikten sonra, Türkiye'nin müdahale olanağını ortadan kaldıracaktır. Savaş sebebi olur ifadesi anlamını yitirecek Türkiye bölgede ABD ve İngiliz üsleri ile karşı karşıya kalacaktır.

Irak'ın kuzeyinde kukla bir Kürt devleti kurulması, ABD ve İngiltere'nin 1992'den itibaren fiilen izledikleri politika ve uygulamaların doğal bir sonucu olacaktır. Avrupa Birliği ise zaten özellikle 1993'den itibaren Avrupa Parlamentosu'nda aldığı kararlar ile "Türkiye'yi baskı altında tutarak, Kürdistan

projelerinin altyapısını hazırlamaktadır.³²⁷ Nitekim 1991 Körfez Savaşından bu yana bölgedeki gelişmeler göstermektedir ki; ABD kontrolünde meydana gelen adı konulmamış bu oluşum/kurulması muhtemel Kürt devletinin alt yapısı bütün Avrupa devletleri tarafından da desteklenmektedir.³²⁸ Kürdistan projesi ABD ve AB'nin ortak projeleri olarak değerlendirilmelidir. Nitekim yaşanan Karen Fogg olayı ise bu saptamanın doğruluğunu gözler önüne sermektedir.

29 Ocak 2003 tarihli Ulusa Sesleniş konuşmasında George W. Bush Kuzey Kore, İran, Irak gibi devletleri ve bunların terörist müttefiklerini dünya barışını tehdit edecek seviyede silahlanarak bir şer üçgeni oluşturmakla ve kitle imha silahları edinmeye çalışan bu rejimleri ciddi ve büyüyen bir tehdit unsur olarak tanımlamıştır.

Bush aynı zamanda Birleşik Devletler'in prensip olarak uluslararası kuruluşları desteklediğini ancak aynı zamanda kendi bakış açısıyla gerekli gördüğü takdirde tek taraflı hareket etmekten çekinmeyeceğini vurgulamıştır.

9.3. Avrupa'nın Ortadoğu Politikası

Soğuk savaş döneminde, Avrupa bölgede kendini ABD ile uyumlu politikalar geliştirmek zorunluluğu içinde hissetmiştir. Ancak, bu bölgede ABD'ne oranla daha köklü tarihi ilişkileri olan Avrupa ülkeleri, zaman zaman politikalarında ABD ile ciddi çelişkiler yaşamışlardır. İngiltere'nin sömürge imparatorluğunun dağılma sürecinde doğan boşluğu, halkların kendi kaderlerini tayin ilkesini savunan ABD doldurmaya başlamıştır.

ABD özellikle Arap-İsrail gerginliğinin tırmandığı durumlarda çok daha sertlik yanlısı tavır geliştirirken, Avrupa ülkeleri Arap toplumlarının hissiyatını gözetir tavra yönelmişlerdir. Fransa-Suriye, Fransa-Lübnan, Fransa-Cezayir, İtalya-Libya ilişkilerinin seyri bu konuda çarpıcı örnekler oluşturmaktadır. İngiltere bu bölgede ABD'nin en büyük destekçisidir.

³²⁷ Erol Manisalı, ABD'nin Irak İşgalinin Bölgeye ve Türkiye'ye Etkileri, Jeopolitik Der., Bahar 2003, s.10.

³²⁸ Birol Akgün, Türkiye'nin Irak'ın Kuzeyine Dair Endişeleri ve Son Gelişmeler

Irak Savaşı öncesinde Avrupa ülkelerinin güttüğü politikalar ve özellikle Fransa ve Almanya'nın tutumu ABD ile tamamıyla ters düşmüştür. Almanya NATO'nun Akdeniz ve Ortadoğu girişimlerini BAB ve AGİT'in desteklenmesi gerektiğini,³²⁹ Fransa ise ittifak içinde ABD ile eşit bir konumda olmayı istemiştir.³³⁰

Ortadoğu coğrafyasında egemenliğini iyice pekiştiren ABD karşısında, Almanya ve Fransa gibi AB'nin merkezini teşkil eden ülkeler Arap ülkeleri tarafından dengeleyici bir faktör olarak görünmektedir. Gelecekte de ABD'nin İsrail yanlısı görüntüsü değişmedikçe Sovyetlerin boşalttığı dengeleyici faktör alanını genelde AB'nin, özelde ise Almanya ve Fransa'nın doldurması beklenebilir.

9.4. Rusya'nın Ortadoğu Politikası

II nci Dünya Savaşı sonrası oluşan çift kutuplu yapıda devrimci dalgalarla beslenen SSCB, altmışlı yıllarda Arap dünyasında kurduğu askeri yapılarla sağlam bir zemine oturmuştur. Yetmişli yılların başından itibaren çözülmeye başlayan bu durum soğuk savaşın bitişiyle birlikte ciddi bir düşüş yaşamıştır.

Bu çözümlenin arka planında ise Sovyet desteğindeki Arap rejimlerin İsrail karşısında aldığı yenilgiler kadar, SSCB'nin ideolojik niteliği dolayısıyla diplomatik esnekliği olmayan dış politika yapısının da tesiri vardır. SSCB'nin Afganistan'ı işgali ile tırmandırdığı anti-Sovyet tepki Arap toplumlarının SSCB'den kopuşunun en önemli halkasını oluşturmuştur.³³¹

Orta Doğu'da birçok devlet ile (Irak, Suriye, Libya, Yemen) ilişkilerini geliştiren SSCB'nin dağılmasından sonra bu bölge üzerindeki etkinliği önemli derecede kaybolmuştur.³³² Bütün bu etkinlik kaybına rağmen Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki statüsü ve Arap dünyasındaki mevcut milliyetçi sosyalist

³²⁹ Klaus Kinkel, The new NATO Steps toward reform, NATO Review, 1996,s.3.

³³⁰ H.Philip Gordon, French Security Policy After the Cold War, Rand, Arroya Center, 1992, s. 9-20.

³³¹ Ahmet Davutoğlu ,a.g.e.,s.352.

³³² Mehmet Kocaoğlu,a.g.e.,s.118-126.

rejimler bu ülkeyi her an Orta Doğu parametreleri içinde etkin kılacak araçlar sağlamaktadır.³³³

Rusya'nın gerek Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan gerekse Doğu Avrupa ve Baltıklardan dışlanmayı kabul etmeyeceği gibi, bu bölgelere yönelik NATO destekli düzenlemelerde gücünü hissettireceği değerlendirilmektedir.³³⁴ Şu da unutulmamalıdır ki, bölgede yaşanan sorunlardan fazlasıyla etkilenmekte olan Rusya'nın bölgeye ilişkin çıkarlarının büyük bölümü ABD ile örtüşmektedir.³³⁵

9.5. Çin/Japonya'nın Ortadoğu Politikası

Dünya dengelerinde yükselen güç olan Çin, Ortadoğu'ya yönelik politikasını, soğuk savaş döneminde uyguladığı Tarafsızlık Bloğu çizgisini yeni unsurlarla takviye ederek sürdürmektedir. Arap dünyasında, Tarafsızlar Bloğu'nu önemseyen liderler tarafından bu politika desteklenmiştir.

Soğuk savaş sonrası dönemde Arap dünyasındaki batı etkinliğine karşı en ciddi tepkiler Çin'den gelmiştir. Hemen hemen her Amerikan müdahalesi BM'de doğrudan ya da dolaylı bir Çin tepkisi ile karşılaşmıştır. Çin'in gelecekte bu bölgede süreklilik arz eden politikasını güçlendirmesi beklenmektedir. Bu çerçevede ABD-İsrail eksenine karşı Sovyetlerin bıraktığı boşluk pragmatik anlamda Avrupa tarafından, daha ideolojik alanda da Çin tarafından doldurulabilir.³³⁶

4 Mart 2004'te Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Liu Jiancho, yaptığı basın toplantısında Pekin'in Büyük Ortadoğu Projesi hakkında görüşlerini "Biz her ülkenin eşit şartlarda ve karşılıklı saygı esasına dayalı diyalog ve karşılıklı yarar sağlamasından yanayız. Orta Doğu uzun yıllardır istikrarsız bir bölge olmuştur. Çin

³³³ Ahmet Davudoğlu, a.g.e., s.353.

³³⁴ Yavuz Gökalep Yıldız, a.g.e.s.68.

³³⁵ Irina Zvyagelskaya, What Strategy for The Greater Middle East? A Russian Perspective, CEPS European Security Forum, 1 December 2003, s.1-2.

³³⁶ Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s.253.

tarafı, bölgenin barış ve kalkınmasını sağlayan ve yardımda bulunmayı amaçlayan çabalara destek verir"³³⁷ sözleriyle ifade etmiştir.

Japonya ise Orta Doğu'nun enerji kaynaklarına en çok bağımlı ülkelerin başında gelmektedir. Bu nedenle Japonya'nın Arap dünyasına dönük hayati ilgisi bu bölgedeki politikalarını yoğunlaştırmasına sebep olmaktadır.

9.6. Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

1965'ten sonra Türkiye'nin izlediği Ortadoğu Politikası'nın temel niteliklerini birkaç madde altında özetlemek mümkündür.

- Haklı Arap davasına siyasal destek sağlamak,
- Arap ülkeleri arasındaki ihtilaflarda taraf tutmamak ve karışmamak,
- Batı ile devam ettirilecek askeri, siyasi ve ekonomik ilişkilerin Arap ülkelerinin çıkarları üzerinde olumsuz etkiler yaratmamasına dikkat etmek,
- İsrail ile ilişkileri asgari seviyede devam ettirmek,
- Arap ülkeleriyle ekonomik, ticari ve diğer alanlarda yakın işbirliğine girişmek.³³⁸

Araplar Türkiye'yi emperyal bir güç şeklinde görürken, Türkler de Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerin kışkırtmasıyla yaşanan Arap isyanı nedeniyle hala Arapların kendilerine karşı ihanet ettiğini düşünmektedir. Birçok Arap ülkesinin, Soğuk Savaş süresince Türkiye'nin de ittifak içinde olduğu batının yanında yer almak konusundaki isteksizliği bu düşmanlığı pekiştirmiştir.³³⁹

³³⁷ Erkin Ekrem, Büyük Ortadoğu Projesi ve Çin, a.g.m,s.11.

³³⁸ Nihat Ersin, a.g.e.s.55

³³⁹ Efraim Inbar, a.g.e.s.3.

Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında uluslar arası olaylar, Türk politikacıların isteseler de istemeseler de ülkelerinin Ortadoğu'dan ayrılamayacağını farkına varmalarına sebep olmuştur.³⁴⁰

Ortadoğu, Soğuk Savaş döneminin bitmesi ile bir ideolojik kutuplaşma merkezi olmaktan çıkarak Batı-Doğu, İslam-Hristiyan dünyalarının sınır hattı olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durum, gerek bölge-dışı müdahaleleri gerekse özellikle totaliter idarelerin sürdürdüğü ülkelerde bölge-içi ve ülke-içi denklemleri de etkileyen bir unsur haline dönüşmüştür.

Dünyada birinci derecede önemli dokuz stratejik deniz geçiş yolundan beşinin doğrudan (İstanbul ve Çanakkale boğazları, Süveyş Kanalı, Aden ve Hürmüz geçişleri), birinin de dolaylı (Cebelitarık) olarak bölgede bulunması bölgenin deniz jeopolitiği açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır.³⁴¹

Türkiye'nin kara sınırı bulunan sekiz komşusundan üçü bölgede bulunmaktadır. Türkiye'nin bu komşuları ile açık ya da örtülü ikili sorunları mevcuttur. Suriye ile su, teröre destek ve Hatay sorunu, Irak ile su, Kuzey Irak'taki Kürt varlığı, Irak'ın işgalinden dolayı otorite boşluğu ve teröre destek sorunları, İran ile Siyasal İslam ihracı ve teröre destek ile örtülü bir bölgesel rekabet ilk akla gelen anlaşmazlıklardır. Türkiye'nin iç istikrarına ve dış güvenliğine doğrudan ve dolaylı tehditler de birinci derecede Ortadoğu kaynaklıdır.³⁴²

Irak savaşından önce Ankara'da Türk ve ABD'li yetkililer arasındaki görüşmeler sırasında Amerikalıların aldığı tutum Türkiye'de herkesin kafasında şüphe uyandırmıştır. Washington, bir yandan Türkmenlerin Irak'ın kurucu unsuru olmasına direniyor diğer yandan Türk heyetinin başkanı, Amerikan heyetinin başkanının KDP yanlısı tutumu karşısında dayanamıyor ve "Sizin adınız Barzani mi?" diye sormuştur. Sadece bu soru bile durumun ne kadar vahim olduğunu göstermektedir. ABD'li yetkililer KDP ve KYB'nin menfaatlerini müttefik ve dost ülke dedikleri Türkiye'ye karşı korumuşlardır. Üstelik bu operasyonda Türkiye'nin

³⁴⁰ Efraim İnbar, a.g.e.s.19

³⁴¹ Ahmet Davutoğlu, a.g.e.s.326.

³⁴² Şulu Kut, Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye, Hv. Hrp. Ok. Yayını, 1995, s.112.

desteğine, Saddam'ın ve Bush'un kaderini değiştirecek kadar ihtiyaç duydukları halde. Diğer yandan Amerikalıların KDP ve KYB'ye dağıttıkları silahların arasında uçaksavar ve havan gibi ağır silahların olması Türkiye'yi haklı olarak şüpheye düşürmüştür. Uçaksavarların kime karşı kullanılacağı merak konusu olmuştur. Ankara'daki soru ABD'nin Irak'da savaştan sonra bağımsız bir Kürt devleti kurmayı mı hedeflediği olmuştur.

Irak'ın toprak bütünlüğünün, siyasi birliğin ve egemenliğinin muhafaza edilmesi bölgesel barış ve istikrarın devamı açısından önemli görülmektedir. Bu kapsamda; Irak'ın parçalanmasına sebep olacak her türlü çözüm önerisine, Türkiye'nin güvenliğine olumsuz etkileri çerçevesinde karşı çıkılmaya devam edilmesinin, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasının önlenmesi için her türlü tedbirin alınmasının, Irak'taki Türkmen varlığının korunmasının ve nüfusları oranında merkezi ve yeniden oluşturulabilecek geçici yerel yönetimlerde yer almaları için yürütülen çabaların sürdürülmesinin, özellikle bu bölgede yoğun faaliyet gösteren terörist gruplarla mücadeleye devam edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin kararlı tutumunun bir sonucu olarak Suriye, beklentilerimiz doğrultusunda bazı olumlu yaklaşımlar göstermeye başlamıştır. Bölgesel koşulların değişkenliği ışığında; Suriye'deki yönetimin Türkiye'ye açılım yönünde göstermekte olduğu siyasi irade, ihtiyatlı bir iyimserlikle takip edilmektedir. Bundan sonrası için Suriye'den beklentimiz, taahhütlerini yerine getirmesidir.

Ortadoğu'da yaşanan son gelişmeleri göz önüne aldığımızda Türkiye'nin Ortadoğu'da izlemesi gereken politikalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

- Arap dünyasında yer alan ülke yönetimlerinin demokratik bir yapıya kavuşmasına imkan verecek stratejiler oluşturmalıdır.

- Yakın gelecekte büyük bir sorun olarak karşımıza çıkması muhtemel olan su sorununun bölge genelinde çözüme ulaştırılması için Türkiye'nin öne sürdüğü çözüm önerilerinin lehinde, bölgede ve uluslar arası kurum ve kuruluşlar nezdinde kamuoyu oluşturacak politikalar hayata geçirilmelidir.

- Dünya güç merkezleri ve özellikle İsrail ile ilişkiler geliştirilirken Arap ve İslam dünyasındaki dengelere dikkat edilmelidir. Dengeyi sağlarken çıkarlarımızdan taviz verilmemelidir.

- Arap dünyasında ılımlı ve daha Batı yanlısı politikalarından dolayı Ürdün ve Mısır ülkeleri diğer ülkelere nazaran Türkiye açısından daha fazla önem taşımaktadır. İsrail ile sağlanmaya çalışılan dengeyi koruyarak, bu ülkelerle de kalıcı ilişkiler kurmaya yönelik çabalar artırılmalıdır.

- Ortadoğu'da jeopolitik öneminin yanı sıra, nüfusu ve kuvvetli bir askeri güce sahip olan ve Arap milliyetçiliğinin önündeki engel olarak telakki edilmesi neticesinde Körfez ülkeleri tarafından daima bir tehdit unsuru olarak görülen İran ile diplomatik ilişkilerin makul bir seviyede muhafaza edilmesi gerekmektedir.

- Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması siyasi ve politik yapısının bütünlük çerçevesinde demokratik sistem ile örtüşecek şekilde yapılandırılması sağlanmalı ve bölgede etnik kimliğe dayalı oluşumlara izin verilmemelidir.

- Bölge ülkelerinin uluslar arası kurum ve kuruluşlara girmesi veya bu kuruluşlarla ilişkiler kurmaları sağlanmalıdır.

- Ekonomik ilişkilerin artırılması mevcut güvenlik sorunlarını daha da azaltacaktır. Dolayısıyla Arap ülkeleri ile yapılan ticari anlaşmalar ve ekonomik bağımlılık güvenlik ortamını artırabilir ve artıracaktır. Bir cazibe merkezi olarak Türkiye, Arap devletlerinin genelini sahip olduğu dikta rejim sonucu oluşan dışa kapalı ekonomik sistem yerine kendi sistemini her yönüyle tanıtmalıdır.

9.7.Ortadoğu'da Yaşanan Son Gelişmeler

2000 yılında, İsrail ve Suriye arasında yürütülen barış görüşmeleri İsrail'in Golan Tepeleri'nden de çekilmeyi kabul etmesi noktasına kadar ulaşmış, ancak bölgede bulunan ufak bir toprak parçası nedeniyle görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Irak Savaşı ve savaşın bölgesel/uluslararası etkileri İsrail-Suriye barış görüşmelerinin yeniden gündeme gelmesine, farklı nedenlerden ve kaygılardan

kaynaklanmakla beraber, her iki ülkenin de barış görüşmelerine oturmak istemelerine yol açmıştır.³⁴³

İki ülke arasındaki temel sorun Golan Tepeleri olup, İsrail'in bu konuda taviz vermesi ve askerleriyle beraber yaklaşık 17.000 civarındaki Yahudi yerleşimciyi bölgeden çekmeyi kabul etmesi durumunda Suriye'den de teröre destek ve Filistin sorununa yönelik politikasında çok ciddi değişimler sağlanabileceği değerlendirilmektedir.

Irak Savaşı sonrasında büyük bir baskı altında kalan Suriye bu durumdan bir çıkış noktası aramakta ve İsrail'le barış görüşmelerine oturarak üzerindeki baskıdan kurtulmaya çalışmaktadır. Ama her ne kadar zor bir konumda olsa da Suriye'nin olası barış görüşmelerinde taviz vermek durumunda kalsa da, Golan Tepeleri'nin İsrail'e verildiği bir barış anlaşmasına yanaşmayacağı söylenebilir. Suriye'nin Hizbullah'a verdiği desteği ve Lübnan'daki askeri varlığını çekmesi, buna karşın İsrail'in Golan Tepeleri'nden çekilmesi, İsrail ile Suriye arasında oluşturulacak olası bir yol haritasının muhtemel ana maddelerini içerecektir.³⁴⁴

İsrail ise Irak Savaşı sonrası oluşan ve kendi lehine gelişen yeni bölgesel koşullardan faydalanmak istemekte ve Suriye'nin mevcut durumundan faydalanarak, olası bir anlaşmadan maksimum faydayı sağlamayı amaçlamaktadır. İsrail'in bu yöndeki politikasını belki de en güzel gösteren ifade İsrail Maliye Bakanı Benyamin Netanyahu'dan gelmiştir. Netanyahu yaptığı konuşmada "Ülkesinin Suriye ile hemen barış görüşmelerine oturması gerektiğini zira bu ülkenin askeri ve diplomatik anlamda dört yıl öncesinden çok daha güçsüz bir konumda olduğunu" söylemiştir.³⁴⁵

Bu çerçevede İsrail Cumhurbaşkanı Moşe Katzav ve ardından da Başbakan Ariel Şaron Suriye'yi barış görüşmelerine çağırması ve Türkiye'nin iki ülke arasında arabulucu rolü üstleneceği haberleriyle bu durum daha yoğun biçimde gündeme gelmiştir.

³⁴³ Orhan Oytun, ASAM Küresel Raporu 19-23 Ocak 2004.

³⁴⁴ Jeny Badner, Syria Willing to Resume Peace Talks with Israel, says UN, VOA News, 17 Temmuz 2003.

³⁴⁵ Orhan Oytun, ASAM Küresel Raporu 19-23 Ocak 2004.

Suriye Dışişleri Bakanı Faruk Şara'nın açıklamaları doğrultusunda Suriye'nin, Türkiye'den İsrail'le aralarındaki Golan Tepeleri sorununa ilişkin taleplerini, İsrail'le barış görüşmelerine oturmanın koşulları ve son olarak da Irak'taki istikrar sorunu konusunda Suriye'nin bakış açısını iletmesini istediği söylenebilir.

İsrail'in bölgede etnik kimliğe dayalı oluşumlara bakış açısı da Türkiye'yi rahatsız eder niteliktedir. Eski Ankara Büyükelçisi'nin demeci kişisel fikirler olmanın ötesinde İsrail'in Ankara'ya yarı-kapalı bir mesaj gönderme çabası olarak ele alınabilir. İsrail, normal şartlarda bir Kürt Devleti'ne olumlu yaklaşabileceğini ve hatta bu yönde aktif çaba harcayabileceğini ama Türkiye'yi rahatsız edeceğini düşündüğü için şimdilik bu tür girişimlerden kaçındığı mesajını vermektedir.³⁴⁶

Son zamanlarda bölgede gelişen ve İsrail'in sert tutumu ile gerilen Türkiye-İsrail ilişkileri 1990'lardaki canlılığını kaybetmiş durumdadır. İsrail, Türkiye'nin başta İran ve Suriye ile geliştirmeye başladığı ilişkileri yakından izlemekte olup, son zamanlarda Başbakan Şaron ve İsrail Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'ye gelmiş olmasına rağmen henüz Ankara'dan İsrail'e hiçbir üst düzey hükümet ziyaretinin gerçekleşmemesi İsrail'i şüphesiz ki rahatsız etmektedir.

Türkiye İsrail ile olan ilişkileri iyi değerlendirmeli ve bu ilişkilerin kopma noktasına gelmesine asla müsaade edilmemelidir. Şüphesiz ki Ortadoğu coğrafyasının en önemli aktörü olan İsrail bölgenin şekillendirilmesinde en büyük rolü üstlenecektir. Türkiye Ortadoğu'nun yeniden şekillenmeye başladığı bir süreçte İsrail ile olan ilişkilerini daha belirgin hale getirmeli, rahatsızlıklarını belirtmeli ancak ilişkileri iyi seviyede tutarak bölgede olası gerilimlere sebebiyet vermemelidir.

Son zamanlarda ABD tarafından uluslar arası kamuoyuna Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) adı altında bir proje sunulmuştur. BOP aslında bir proje olmaktan öte, bir kamuoyu yoklaması hüviyetindedir. Zira ABD kendi Ortadoğu projesini çoktan yürürlüğe koymuştur. Aslında ortaya koyduğu proje Ortadoğu ile sınırlı olmayıp Çin'den Libya'ya kadar uzanmaktadır.

³⁴⁶ Şanlı Bahadır Koç, ASAM Küresel Raporu 01-04 Mart 2004.

AB ve ABD'nin Ortadoğu'ya bakış açıları incelendiğinde, her ikisi arasında ciddi farklar bulunduğu gözükmektedir. AB bölgeye daha çok uzlaşmacı ve insani değerleri ön plana koyarak yaklaşmakta, ABD ise sözde terörü bitirmek için bulunduğu bölgede müttefiki İsrail ile beraber terör üretmektedir. AB, Ortadoğu'da şu an bile etkin bir konuma sahiptir ve Araplara daha yakın bir tutum sergilemektedir. Bilindiği gibi birlik, İsrail-Filistin sorununu çözmeye çalışan dörtlü grubun bir parçasıdır. Filistin Ulusal Otoritesi'ne en büyük mali yardım AB tarafından yapılmakta olup; bu rakam yıllık 810 milyon Euro'ya ulaşmıştır.

Ayrıca Suriye, Lübnan, Ürdün ve Mısır, AB'den 2003 yılı içerisinde yaklaşık 610 milyon Euro yardım almıştır. AB bunun dışında bölgedeki barış sürecini desteklemek ve işbirliğini artırmak amacıyla kurulan çok taraflı çalışma gruplarını örgütlemektedir. Mülteciler, su kaynakları ve çevre gibi konulardaki komisyonlar AB tarafından desteklenmektedir.³⁴⁷

AB gerek ekonomik çıkarları (özellikle enerji konusunda), gerek bölge ile olan demografik bağları (AB sınırları içinde yaşayan Ortadoğu kökenli yaklaşık on dört milyon Müslüman bulunmaktadır) ve gerekse bölgeden gelen tehdit algılamaları nedeniyle bölgeye yönelik politikalar geliştirme ihtiyacı hissetmektedir. Bu yüzden AB tarafından Geniş Avrupa Projesi geliştirilmiştir. Proje temel olarak kendi sınırları içindeki istikrarın güvenliği için çevresindeki alanların da istikrar içinde olmasını öngörmektedir.

AB'nin bölgeye yaklaşımı ABD ile mukayese edildiğinde daha kabul edilebilir görülmektedir.³⁴⁸ Bunun son örneği İsrail'in Hamas liderlerine yönelik yaptığı saldırılarda görülmüştür. AB, bu olayları açıkça kınamış, uluslararası çapta tanınmış sınırlar içerisinde İsrail'in barış ve güvenlik içinde yaşama hakkı olduğunu savunurken suikast gibi hukuk dışı yollar kullanmanın süreci alevlendirerek barış çabalarını zora soktuğunu bildirmiştir. Ayrıca AB teröre karşı mücadelede hukukun üstünlüğünün şart olduğuna inanmaktadır. ABD ise İsrail'in eylemini açıkça kınamaktan kaçınmıştır.

³⁴⁷ Tahir Bora Atatanır, ASAM Küresel Raporu 01-04 Mart 2004.

³⁴⁸ Tahir Bora Atatanır, ASAM Küresel Raporu 01-04 Mart 2004.

AB, Filistin-İsrail çatışmasına çözüm bulunmasını birincil öncelik olarak görmekte ve bu kapsamda Filistin Otoritesi'ni ekonomik açıdan destekleyerek çözümü kolaylaştırdığını düşünmektedir. AB'ne göre alt yapısı bozulmuş bir Filistin, barışa ulaşmak için önemli bir engeldir. Demokratik kurallara göre işleyen, şeffaf ve iyi yönetilen bir Filistin ise barışın ve güvenliğin garantisi olacaktır. Filistin otoritesinin normalde gelirlerinin üçte ikisini İsrail tarafından Filistin otoritesi adına toplanan gümrük ve katma değer vergisi oluşturmaktadır. Ancak İsrail 2000 Aralık'tan beri böyle bir ödeme yapmamaktadır. Bu çerçevede toplanan gelirin 600 milyon doları aştığı tahmin edilmektedir. Bu nedenle AB 2001 Haziran ayından itibaren Filistin otoritesine aylık 10 milyon Euro aktarmaktadır.³⁴⁹

9.8. Büyük Ortadoğu Projesi

ABD tarafından hazırlanan projede, bir grup Arap entellektüelin 2002 ve 2003'te Birleşmiş Milletler için hazırladığı Arap Beşeri Kalkınma Raporu'ndaki verilerden önemli ölçüde yararlanılmıştır.

Proje kapsamında Büyük Ortadoğu olarak tanımlanan bölgenin coğrafi olarak Kuzey Afrika ülkeleri, Doğu Akdeniz kıyısındaki ülkeler, Basra Körfezi kıyısındaki ülkeler de dahil bugünkü Ortadoğu ülkeleri, Kafkasya ve Orta Asya Türk cumhuriyetlerini kapsayan bir bölgeyi tanımlamak için kullandığı söylenebilir.³⁵⁰

Beşeri Kalkınma Raporu'nda, Arap Birliği üyesi 22 ülkenin toplam gayri safi milli hasılasının İspanya'nın gayri safi milli hasılasından az olduğu, Arap nüfusun % 40'ının (yaklaşık 65 milyon kişi) okuma yazma bilmediği, kadınların ise bu rakamın üçte ikisini oluşturduğu gibi ilginçler bilgiler yer almaktadır. Bölgede 2010 yılında 50 milyon, 2020'de ise 100 milyon genç iş hayatına girecek ve bunun için her yıl en az 6 milyon yeni istihdam yaratılması gerekmektedir. Eğer bölgedeki işsizlik oranı şu anki gibi devam ederse 2010'da 25 milyon işsiz insan olacaktır. Kadınların parlamentodaki temsil oranı sadece % 5.3'tür. Gençlerin % 51'i bölgede yaşamak istememekte ve dışarıya göç etme eğilimindedir.

³⁴⁹ Tahir Bora Atatanır, ASAM Küresel Raporu 22-26 Mart 2004.

³⁵⁰ Irina ZVYAGELSKAYA, What Strategy for The Greater Middle East? A Russian Perspective, CEPS European Security Forum, 1 December 2003,s.1-2.

Bu verileri dikkate alan ABD, Arap ülkelerindeki duruma siyasi ve ekonomik alandaki durgunluğun neden olduğu sonucuna varmış ve bunun için bir dizi öneri gündeme getirmiştir. Bu öneriler, siyasi katılımın genişletilmesi, serbest seçimler düzenlenmesi, eğitimde reforma gidilmesi, ifade özgürlüğünün sağlanması, demokrasi ve insan hakları reformlarını gerçekleştirmek isteyen sivil toplum örgütlerine destek verilmesi, kadınların eğitilmesi ve hem toplum hem de siyasi hayattaki katılımının artırılması, Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımların kolaylaştırılması, güvenlik anlaşmalarının yapılması, Batı ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve dini kurumların rollerinin kısıtlanması olarak sıralanabilir.

Ekonomik olarak ise, serbest ticaret bölgeleri kurulması, küçük ve orta ölçekli işyerlerinin finanse edilmesi öngörülmektedir. Bush yönetimi, bölgedeki toplumsal, ekonomik ve siyasi değişimi teşvik etmek için değişimi gerekli gören reformcu liderlerle uzun vadeli bir ortaklık kurmayı da planlamaktadır. BM Arap Beşeri Kalkınma Raporu dışında Büyük Ortadoğu Girişimi'nin diğer bir kaynağı da, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri hedef alınarak hazırlanan ve 1975'ten sonra hayata geçirilen "Helsinki Süreci"dir. Sovyet Bloku'nda insan hakları ve demokrasiye destek veren Helsinki süreci, komünizmin yıkılmasında ve Doğu Avrupa'da demokrasinin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Amerikan yönetimi, Büyük Ortadoğu Girişimi ile Sovyetler Birliği'nin çöküşünde etken olan sürecin bir benzerini bu kez Arap dünyası için planlamaktadır. Bush yönetimi, Büyük Ortadoğu Girişimi'ni uygulamak için uluslararası kurumların desteğini alma girişimlerini sürdürmektedir. Bunun dışında, Washington, Arap dünyasını hedef alan projesini uygulamak için Avrupa-Akdeniz ortaklığı, ABD ile Ortadoğu arasında ortaklık girişimi, Irak ve Afganistan'ın yeniden inşası projeleri gibi oluşumlardan da yararlanmaktadır.

ABD'nin kendi projesini hazırlamak için yararlandığı BM Arap Beşeri Kalkınma Raporu'nda, Arap dünyasının kalkınması önündeki en önemli engelin İsrail işgali olduğu savunulmakta ve İsrail'in Arap topraklarını işgal etmesi şiddetli bir dille eleştirilmektedir. Büyük Ortadoğu Girişimi'nde bu görüşe yer verilmemiş; bunun yerine İsrail işgalinin totaliter yönetimlerin yayılmasına neden olduğu, bu yönetimlerin meşruiyetlerini seçim sandıkları yerine Filistin'in kurtarılmasını içeren sloganlarından aldıkları ve hükümetlerin, İsrail gerekçesini kullanarak bir yandan

silahlara para harcadıkları, diğer yandan da polis devleti kurdukları belirtilmiştir. Bunun da Arap ülkelerinde demokrasinin güçsüz kalmasını, özgürlüklerin kısıtlanmasını ve gerekli kalkınmanın gerçekleştirilememesini sağladığı açıklanmıştır.

Bölgede bulunan radikal İslamcı terör örgütleri ve kontrol altına alınamayan kitle imha silahları bugün, ABD'nin hem yeni tehdit algılamasını oluşturmakta hem de bölgeye yönelik oluşturmaya çalıştığı küresel psikolojik hareketinin ana referans noktasını oluşturmaktadır.³⁵¹

BM Arap Beşeri Kalkınma Raporu'nda 22 Arap ülkesi yer alırken ABD'nin Ortadoğu tanımını içerisinde Fas'tan Pakistan'a uzanan, Afganistan, Türkiye, İsrail ve İran'ı kapsayan bir bölge yer almaktadır. Ayrıca raporda Filistin sorunu görmezden gelinirken, Ortadoğu farklılıklarının bulunmadığı, homojen bir yapı olarak belirtilmiştir. Tüm ülkeler aynıymış gibi algılanmış ve ekonomik, toplumsal, politik, kültürel ve tarihi olarak farklı gelişme gösteren, farklı devletleri ve halkları içeren bölgeye tek bir model sunulmuştur.

Mısır ve Suudi Arabistan, planı reddederek projenin Arap dünyasının yıllardır başını ağrıtan sorunları (İsrail'in Filistin topraklarını işgali gibi) görmezden geldiğini ve batı tarzı demokrasinin, İslam'ın etkin olduğu bölgeye uygun olmayacağını savunmuştur. Suriye ve Lübnan da projeye itiraz eden ülkeler arasında yer almıştır. Arap gazeteleri Büyük Ortadoğu Girişimi'ni "Ortadoğu'da reform ve demokrasi savaşı" olarak tanımlamıştır. Örneğin, El Hayat'ta Mısırlı yazar Amar Ali Hasan, ABD'nin bu girişimle "Türk modelini" Arap ve İslam dünyasına uyarlamaya çalıştığını yazmıştır. Hasan böylece dinin laikliğe uyumlu bir hale getirildiğini, yani bir yerde dinin siyaset ve ekonomik hayattan çıkarıldığını savunmuştur. BM beşeri kalkınma raporunu hazırlayan Mısırlı sosyal bilimci Nadir Fercani ise, girişimin reddedilmesini istemiş ve projeyi bir sarhoşun aydınlanmak yerine sadece ayakta durmak için lamba direğine dayanmasına benzetmiştir. Amerikalılar, Arap dünyasındaki bu tepkiler üzerine, projenin nihai olmadığını, daha hazırlık aşamasında olduğunu ve hem Arap, hem de Arap olmayan ülkelerle bu konuda çalışacaklarını açıklama gereği duymuşlardır. Bu açıklamadan hemen sonra da

³⁵¹ Armağan Kuloğlu, Fatma Saklaya, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye, a.g.m.s.27.

Amerikan Dışışleri bakanı yardımcılarında Marc Grossman, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ÷lkeleri kapsayan bir tura çıkmıştır.

Almanya Dışışleri Bakanı Joschka Fischer, Şubat başında Münih'te yapılan güvenlik konferansında Ortadoğu'da istikrarın iki aşamada sağlanmasını öngören bir Avrupa- ABD projesini gündeme getirmiştir. Bu projede, Fas'tan İsrail ve Filistin topraklarıyla Suriye'ye uzanan bölgenin serbest ticaret bölgesine dönüştürülmesi öngörülmektedir. İkinci aşamada ise proje Orta ve Yakın Doğu'ya yönelik gelecek için bir deklarasyon ilan edilmesini içermektedir. İran ile Afganistan'ı da kapsayan deklarasyonda, demokrasiyle hukuk devletinin kurulması ve şiddetin terk edilmesi istenmektedir. Fischer; Ortadoğu'da istikrarın sağlanmasında NATO'nun da katkıda bulunmasını önermiştir. İngiltere ve Fransa, Berlin'deki zirvede Fischer'in bu önerisine destek vermiş, Arap ÷lkeleri ise, Irak savaşında izlediği politikayla elde ettiği prestijden vazgeçmemesi için Avrupa'yı uyarmıştır. İki girişimin ortak noktası, Batı'da Ortadoğu'nun kendine veya başkalarına karşı tehdit oluşturmasına izin verilemeyeceği yönünde bir kanaat oluştuğunun ortaya koyulması olmuştur.

Bu bağlamda bölgedeki radikal İslamcı ve Amerikan aleyhtarı rejimlerin ılımlı islami demokrasiler ile ikame edilmesi , bölgede bulunan kitle imha silahlarının tamamen ortadan kaldırılabilmesini sağlayacak ulusal ve uluslar arası önlemlerin alınmasının sağlanması, İsrail Filistin sorununun iki devlet esasına göre çözümlenmesi, enerji kaynakları nakil hatlarının güvenliğinin sağlanması, toplumların refah seviyesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir.³⁵²

Bölge ÷lkelerinin tepkileri dikkate alındığında Büyük Ortadoğu Projesi'nin hayata geçirilmesinin pek mümkün olmadığı söylenebilir. Zira Arap dünyasındaki yaygın bakış açısına göre, Washington, demokrasi ve reformlar adı altında bölgedeki toplumsal ve dini yapıları değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bunun dışında İsrail-Filistin çatışmasına bakışı ve izlediği İsrail yanlısı politika da ABD için bir dezavantaj oluşturmaktadır. Filistin sorununa ek olarak ABD'nin Irak'ı işgal etmesi, Irak'ta izlediği politikalar ve askeri varlığının daha uzun süre Irak'ta kalabileceği yönündeki görünüm Bush yönetimi için işleri iyice zorlaştırmaktadır.

³⁵² Armağan Kuloğlu, Fatma Saklaya, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye, a.g.m.s.28.

Bunlara ek olarak, bölge ülkeleri tarafından dışarıdan müdahale ile yapılacak değişimin, sosyal patlamalara ve iç savaşlara neden olabileceği değerlendirilmektedir. Hem Arap dünyası hem de Batı, değişimin kaçınılmaz olduğu, reformların yapılması gerektiği konusunda hemfikirdir. Fakat bunun nasıl yapılacağı konusunda bir türlü uzlaşmaya varamamışlardır. Tüm bu faktörlerin yarattığı ortam, doğudan batıya doğru artarak devam eden uyuşturucu kaçakçılığı ve yasa dışı göçün yolunu açmakta ve bu trafiğin yarattığı sorunlar endüstriyel demokrasileri büyük bir güvenlik ve düzen sorunu ile uğraşmak zorunda bırakmaktadır.³⁵³

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'ni işlevsel hale getirebilmesi için sadece bölgede var olan sorunları değil, aynı zamanda stratejik ortaklık ilişkisi kurmakta olduğu ülkelerin de sorunlarını ve bölgesel pozisyonlarını hesaba katması gerekmektedir.³⁵⁴

9.8.1. Büyük Ortadoğu Projesi'nin Perde Arkasındaki Finansörü- SOROS

1930 yılında Macaristan'da Musevi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen George Soros, 1947'de İngiltere'ye göç etmiş, London School of Economics'deki eğitimini tamamladıktan sonra 1956 yılında Amerika'ya yerleşmiştir.³⁵⁵ İngiltere'de okuduğu yıllarda hocası olan açık toplum felsefesinin mimarı Karl Popper'dan oldukça etkilenen Soros, Açık Toplum Enstitüsü'nün kurucusudur. Yalnızca borsalardan para kazanmakla yetinmeyen Soros, kendince bir toplum mühendisliğinin de peşindedir. Para sihirbazı, Uluslar arası Para Spekülatörü gibi isimlerle anılan Soros'a son dönemdeki faaliyetlerinden sonra verilen ve yaygınlaşmaya başlayan bir diğer unvan ise "Siyaset Spekülatörü"dür.

Soros vakıfları, dünyanın çeşitli bölgelerinde (Orta ve Doğu Avrupa, eski SSCB ülkeleri, Guatemala, Haiti, Mongolistan, Güney Afrika v.s.) toplam 30'u aşkın ülkede faaliyet göstermektedir. George Soros, 1979 yılında ilk vakfı olan Açık Toplum Fonu'nu New York'da, Doğu Avrupa'daki ilk vakfı olan Avrupa Vakfı'nı

³⁵³ Armağan Kuloğlu, Fatma Saklaya, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye, a.g.m.s.27.

³⁵⁴ Armağan Kuloğlu, Fatma Saklaya, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye, a.g.m.s.30.

³⁵⁵ Wikipedia Ansiklopedisi

1984'de Macaristan'da kurmuştur. Bu vakıfların sözde hedefi, açık toplumların gelişimini ve devamlılığını sağlayacak kurumların kurulması ve güçlendirilmesi olarak belirtilmektedir. Soros, Orta Avrupa Üniversitesi ve Uluslararası Bilim Vakfı'nın da kurucusudur. Vakıflar "Açık toplumun gelişmesini destekleme" kapsamında sanat, kültür, çocuk, gençlik, sivil toplum, ekonomik reform, eğitim, hukuk reformu, medya, iletişim, yayıncılık ve sağlık alanlarındaki girişimleri desteklemektedir. 2000 yılında Soros Vakıfları, programlarına toplam 494 milyon dolar para harcamıştır.

Sabancı Üniversitesi'nin davetlisi olarak Türkiye'ye gelen George Soros "Açık toplumu oluşturan bireylerin kendi düşüncelerini mutlak doğru olarak kabul etmeyen, başkalarının düşüncelerine saygılı bireyler olduğunu söylemiş, eleştiriye açık bireylerin başkalarını daha çabuk anlayacağını belirtmiştir. Soros, bu bireylerin Karl Popper'in "Bilimde ve toplumsal süreçlerde belirsizlik" yaklaşımını öğrenmeleri gerektiğini söylemiştir. Açık toplumun parlamenter demokrasi, serbest piyasa ekonomisi, başkalarına saygı gösterme ve diyalog üzerine kurulacağını kaydeden Soros, açık toplumda sosyal kurumların da varlığını sürdüreceğini ancak bu sosyal kurumların hepsinin devlet kurumları olmayacağını söylemiştir."³⁵⁶

Soros, faaliyette bulunduğu ülkelerde demokrasi havariliği yapmakta ama öncelikle bu ülkelerin borsalarına girerek ipleri eline almaktadır. Yeri geldiğinde geri çekilerek, yeri geldiğinde para akıtarak borsalarla ve Hükümetlerle oynamaktadır. Adına yeni dünya düzeni denilen ve küreselleşme ile ifade edilen bu yapılanma sürecinde genelde insanlara, bu ağın dışında kalınmayacağı telkin edilerek yola çıkılmaktadır. Senaryonun başında da uluslararası şirketler yer almaktadır. Artık dünyada ülke hükümeti veya politik uluslararası örgütler değil, şirketler egemendirler. Onlar geçmişte sadece mali ve ekonomik alanla yetinip politikacıdan destek almak ve önünü açtırmakla yetinirlerdi. Şimdi bu uluslararası şirketler bizzat politika üretmekte, bunu uygulayacak olan kişileri seçmekte veya beğenmediğinde de fırlatıp atmaktadır. Soros, bu oyunu oynayanların başında gelmektedir.³⁵⁷

³⁵⁶ HÜRRİYET Gazetesi, 22 Haziran 1999.

³⁵⁷ NOKTA Dergisi

Dünyanın en büyük çok uluslu 200 şirketinin toplam kaynakları 7.1 trilyon dolar değerinde olup, bu değer BM'ye üye 189 ülkenin, 182'sinin toplam ekonomik boyutlarından daha fazladır. Dünya Ticaret Örgütü, OECD, IMF, Dünya Bankası ve benzeri kuruluşlar çok uluslu şirketlerin istekleri doğrultusunda hareket etmektedirler. Irak'ta egemen olan ABD yönetimi değil enerji şirketleridir.

Soros'un "Açık Toplum Enstitüsü" çıkarı olan her ülkede faaliyet halinde olan ağıdır. Soros, dolar dağıtarak, sivil kitle örgütleri aracılığıyla hedeflerine varmaktadır. Soros'un son dönem icraatları arasında Uzakdoğu'da yaratılan ekonomik kriz, Gürcistan'daki darbe, Orta Asya'da petrol ve Güney Afrika'da altın ticareti ile yakından ilgilenmesi gösterilebilir. Özbekistan'ı da karıştırmak istediye de bunda başarılı olamamış, Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov George Soros'un desteklediği Açık Toplum Enstitüsünün Gürcistan devriminde iddia edilen rolünü göz önüne alarak enstitünün ülkesindeki faaliyetlerine son vermiştir.³⁵⁸ Soros aynı zamanda, Sırp Lider Miloseviç'i devrilmesinde ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasında aktif rol oynamıştır. İlgi çekici bir husus da BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın danışmanı olan Matthew Nimetz'in aynı zamanda Soros Üniversitesi'nin başkanı olmasıdır.

Ayrıca ünlü spekülör Büyük Ortadoğu Projesi ile de yakından ilgilenmektedir. Şimdi de parasını "Ortadoğu'nun demokratikleştirilmesi" için harcamaktadır. Dick Cheney, Ortadoğu'nun yeniden yapılandırılmasında, Doğu Bloku'na yönelik hazırlanan "Helsinki modelinin" uygulanacağını açıklamıştır. Burada dikkat çeken husus Soros'un Açık Toplum Vakfı'nın bu model ile örtüşüyor olmasıdır. Cheney, "Rejim değişikliği, dışarıdan gelen bir dayatma biçiminde olmamalı, iç dinamiklerin harekete geçirilmesiyle sağlanmalı. Bu nedenle, demokratikleşmenin yolunu açacak bütün hareketleri destekleyeceğiz" derken, Soros'un uzun süredir izlediği politikayı açıklamıştır. ABD Büyük Ortadoğu Projesi ile bölgeye sözde demokrasi ve özgürlük getirecektir. Türkiye de bu arada, projenin model ülkesi olacaktır. Projenin kobayı ise Irak'tır.

Soros, ABD'nin Carnegie Mellon Üniversitesi'nde 500 kişilik topluluğa yaptığı konuşmada "Bush yanlış düğmelere basıyor. Yanımızda olmayan bize

³⁵⁸ Turgut Demirtepe, The Journal of Turkish Weekly

karşıdır görüşü emperyalist bir bakış açısıdır" şeklinde görüşünü belirtmiştir. Amerika'nın yönettiği, diğer dünya devletlerinin de onu takip ettiği bir dünya düzeninin kabul edilemez olduğunun altını çizen Soros, Bush yönetiminin dünya kamuoyunu ısrarla dinlememe konusundaki tavrının, uluslararası işbirliğine önem vermediğinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Bush'un diplomatik problemlere askeri çözümler arama eğiliminin 11 Eylül öncesinde başladığını savunan ünlü spekülâtör, tek çözümün Bush yönetiminin kendi koyduğu kurallara uyması olduğunu söylemiştir.³⁵⁹

Başbakanlık eski Müsteşarı Yaşar Yazıcıoğlu, "Türkiye'nin bugün büyük bir kuşatma altında olduğunu, Osmanlı'nın son dönemlerini yaşayan bir görüntü sergilediğini öne sürerek, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) uygulamaya koyduğu Büyük Ortadoğu Projesi'nin (BOP) arkasında tüm İslam ülkelerini egemenliğine almak amacını taşıdığını söylemiştir.

ABD'nin değişim politikaları adı altında uygulamaya çalıştığı Yeni Dünya Düzeni'nin aslında mikro milliyetçilik politikaları empoze edilerek, yeni dünya atlası oluşturulması anlamına geldiğini ifade eden Yazıcıoğlu, "Yeni dünya düzeninde Müslümanlar, yıldırma politikalarıyla karşı karşıyadır. Yeni dünya düzeni, yeni dünya atlası demektir. Dünya coğrafyasında 200'den fazla ülke varsa bu 2 bin ülkeye çıkabilir. Büyük Ortadoğu Projesi, Fas'tan başlayarak Çin'e kadar uzanan bir bölgeyi kapsamaktadır. Bu coğrafyada 22 İslam ülkesi bulunmaktadır. ABD, bu coğrafyada siyasi, idari ve doğal zenginliklerin paylaşımı ile egemenliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. ABD'nin amacı bu bölgeye el koyabilmektir. Bunu da demokratikleşme ve insan hakları adı altında yapmaktadır. Irak'taki işkencelere bakarsak insan hakları konusunda ABD'nin ne derece samimi olduğu anlaşılmaktadır. BOP'un bizi ilgilendiren tarafı Türkiye üzerinde oynanan oyunlardır. Bir Irak işgal edilmiş ve kuzeyde bir Kürt devleti fiilen kurulmuştur. Zaman içinde ABD Kürt devletini tanıyacaktır. O zaman Türkiye'de iç ve dış karışıklıkların başlayacağından kimsenin şüphesi olmasın. Olay büyük boyutlara yükselecektir" açıklamasında bulunmuştur.

³⁵⁹ MİLLİYET Gazetesi 2 MART 2003

George Soros'un arkasında İsrail desteği bulunmaktadır. Soros vakıflarının faaliyet alanları en çok İslam ülkelerinde bulunmaktadır. Bu vakıflar, buldukları ülkelerde insan hakları, demokratikleşme adı altında ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel alanda projeler hazırlamakta ve projeleri ülkenin siyasi iradelerine ve bürokratlarına empoze etmektedirler. Hatta bu kapsamda yerel yönetimlere kadar inmektedirler. Soros vakıflarının Türkiye'de desteklediği 7-8 sivil toplum örgütü bulunmaktadır.

Ülkemizde AB müzakereleri süresince de SOROS vakıflarının etkin faaliyetleri sürmüştür. Açık Toplum Enstitüsü'nün girişimiyle Avrupalı eski cumhurbaşkanı, eski başbakanlar, eski dışişleri bakanlarından oluşturulan Bağımsız Türkiye Komisyonu'nun AB üyeliği yolunda Türkiye'den yana tavır almasıyla, Avrupa siyasetinde, karar alıcıları nezdinde ciddi bir etki sağlanmış, bu önemli simaların "Üyelik Türkiye'nin hakkıdır" diyerek, ilk defa bu kadar açık, net Türkiye'ye destek vermesi sayesinde borsa yükselmiş, faizler gerilemiştir.³⁶⁰

Soros odaklı vakıflar faaliyetlerini Kıbrıs'ta da göstermiştir. Meydanlara sürülen halk, AB bayrağı sallayarak, "Denktaş istifa-Azrail göreve" diye haykırmış; Rum Lider Papadopoulos ile AKEL Genel Sekreteri Hristofyas, Lidra Palas sınırında "Denktaş'ı devirmek için barikatın bu tarafındakilerle güç birliği yaptıklarını" haykırmışlardır. Referandumdan önce ise Soros temsilcileri KKTC'ne gelip yeni ve büyük yatırımlardan söz ederek basında boy göstermişlerdir.

9.8.1.1. TESEV Vakfı

Türkiye'nin en etkili sivil toplum örgütü olan Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) George Soros'un fonlarından aslan payını almaktadır. Bugüne kadar AB lobiciliği ile tanınan TESEV, bir süredir faaliyetini Ortadoğu'nun demokratikleştirilmesine kaydırmış durumdadır. Ancak bu değişimin perde arkasındaki ilişkiler ağı pek de kamuoyuna yansıtıldığı gibi sivil ve masum gözükmemektedir. TESEV'in yeni stratejisi, Amerikan hegemonyasının entelektüel dayanakları konusunda oldukça öğretici ipuçları sunmaktadır.

³⁶⁰ RADİKAL Gazetesi, 9 Eylül 2004.

TESEV, kurulduğu günden bu yana siyasette ağırlığı olan bir kurum olmuştur. Kuşkusuz bunda, kurucularının Türkiye'nin önde gelen sermayedarları olmasının payı büyüktür. TESEV'in yurtdışındaki finans odakları ve think-tank kuruluşları ile de bağlarını güçlendirmesi, siyasetteki etkisini daha da arttırmıştır. TESEV hükümetlere ne yapacaklarını önceden söyleyen, bunu dayatan ve uygulatan bir kurum haline gelmiştir. İş yasası, kamu reformu, yerel yönetimler reformu, personel rejimi değişikliği gibi konular henüz hükümetin gündeminde bile değilken, TESEV tarafından kamuoyunda tartışmaya açılmaktadır. Hatta birçok yasa tasarısı TESEV'in önerileri ile yeniden değiştirilmekte ve eksiklikleri giderilmektedir.

TESEV'in bugüne kadar yüklenmiş misyon Avrupa Birliği'ne (AB) entegrasyon olmuş ve kendisini AB'ne uyum sürecinde gönüllü bir kurum olarak tanıtmıştır. Ancak TESEV'in son bir yılda yaşadığı büyük değişim, sadece hazırladığı raporlar ve yürüttüğü projelerle açıklanacak gibi değildir. Kurumun söylediği yasaların tek tek çıkması bir yana, Kıbrıs sorunu gibi önemli meselelere dair önerileri de kısa sürede hayata geçirilmiştir.

TESEV'in ne denli etkili bir kurum olduğunu, Kıbrıs üzerine düzenlediği uluslararası Workshop'ta Rum Yönetimi eski başkanlarından Geroge Vasiliou'nun şu sözleri çok iyi özetlemektedir. "TESEV'in tanrıyla da iyi bir bağlantısı olmalı. Böyle olmasa, Erdoğan-Annan görüşmesini, son günlerdeki gelişmeleri nereden bileceklerdi!"

TESEV'in en çok tartışılan yönünü finans kaynakları oluşturmaktadır. Tabii ki etkili konumunu, Soros'un fonlarına sırtını dayamasına borçlu olan TESEV'in Yönetim Kurulu Başkanı Can Paker, aynı zamanda Soros Vakfı'nın da başkanıdır.

1994 yılında vakıf olarak hayata geçmiş olmakla birlikte TESEV'in kökleri 1961'te Nejat Eczacıbaşı tarafından kurulan Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'ne kadar uzanmaktadır. Diğer taraftan TESEV'in doğuşunda 1990'ların başında değişik üniversitelerden akademisyenlerin, sivil toplum kuruluşları üyelerinin ve Dışişleri Bakanlığı'nın önde gelen bürokratlarının araştırmalar gerçekleştirecek fon yaratıcı bir vakıf kurma çabaları da önemli bir rol oynamıştır. 6 Ekim 1994'te Bülent Eczacıbaşı Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı'nın

kuruluşunu kamuoyuna duyurmuştur. TESEV kuruluş misyonunu şöyle tanımlamaktadır.

- Türkiye’de değişim sürecinin teşviki ve hızlandırılması
- Türkiye’de özellikle devlet sektörü dışında ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yaşadığımız değişimin siyasi hayata yansımaları ve bu değişimin toplumsal hayatımız üzerindeki etkilerinin incelenmesi; bununla ilgili engellerin araştırılması
- Küreselleşmenin etkilerinin incelenmesi
- Türkiye’de toplumun, demokratik sürecin ayrılmaz bir parçasına dönüşmesine yardımcı olmak ve bu değişim sürecinde sivil toplumun daha aktif bir rol oynamasını sağlamak
- Türkiye’de açıklık ve saydamlığın geliştirilmesini teşvik etmek. Bu konularda kamuoyunun bilinç kazanmasına yardımcı olmak
- Türkiye’nin AB üyeliğini göz önünde bulundurarak, Kopenhag kriterleri doğrultusunda değişimin gerçekleşmesine yardımcı olmak
- Türkiye/AB/Batı dünyası ve küresel ortak hareket noktalarını teşvik etmek
- Türkiye’nin içinde bulunduğu bölgedeki (Güney Doğu Avrupa, Balkanlar, Karadeniz, Ortadoğu ve Akdeniz, Hazar Bölgesi, Orta Asya ve Kafkaslar) rolünü teşvik etmektir.

10. PAYLAŞILAMAYAN ADA KIBRIS

Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, tarihin en eski devirlerinden günümüze dek Akdeniz ticaret yolları üzerinde bulunması ve Anadolu, Mezopotamya, Mısır, Helen ve Roma gibi medeniyet bölgeleri arasında yer almasından dolayı birçok devletin kendisine sahip olmak için verdiği mücadelelere sahne olmuştur. Tarih boyunca yazgısı dışarıdan belirlenmiş olan bu ada, coğrafi konumu nedeniyle sürekli büyük devletlerin ilgi alanları içerisinde yer almıştır.³⁶¹ Kıbrıs, tarih boyunca yazgısı dışarıdan belirlenmiş bir ada olmuştur.³⁶²

Kıbrıs 1571 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiş ve 1878 yılına kadar da Osmanlı yönetiminde en huzurlu dönemini yaşamıştır. Ada Türkleri ve Türkiye için Kıbrıs sorunu, bir Türk toprağı olan adanın İngiltere tarafından geçici olmak kaydıyla ve sadece askeri üs olarak kullanılmak üzere istenmesi sonucu 1878 yılında başlamıştır. Rusya'nın Doğu Anadolu'da yaratmış olduğu baskı nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu, 4 Haziran 1878'de İngiltere ile bir ittifak antlaşması yapmıştır.³⁶³

Bu tarihten itibaren de Kıbrıs'ın durumu uluslararası bir sorun olarak, çeşitli aşamalardan geçerek günümüze kadar gelmiştir. Bu bakımdan Kıbrıs sorununun Türk dış siyasetinde 100 yılı aşkın bir geçmişe dayandığı söylenebilir. Bu gelişmeleri ise bazı bölümlere ayırmak mümkündür:

1. Adanın Türkler tarafından (sadece fiilen) İngiltere'ye devredilmesi (1878)
2. İngiltere'nin geçici yönetimi (1878-1923)
3. İngiliz egemenliği (1923-1960)
4. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ve sonrası (1960-1974)

³⁶¹ Kudret Özersay, Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme, Ankara, ASAM Yayınları, 2002.s.1.

³⁶² Erol Mütercimler, a.g.e.s.33.

³⁶³ Kudret Özersay, a.g.e.s.1.

5. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin kurulması ve devam eden toplumlararası görüşmeler (1974-1999)

6. Kıbrıs-AB ilişkileri (1999 Sonrası)

10.1. Osmanlı Hakimiyeti Sonrası Kıbrıs

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonunda imzalanan Ayastefanos Anlaşması, Kıbrıs'ı güç kullanmaktan ziyade diplomasi yoluyla ele geçirmek isteyen İngiltere için iyi bir fırsat teşkil etmiştir. Bu düşünceyle İngiltere 25 Mayıs 1878'de Osmanlı Devleti'ne resmen başvurarak Kıbrıs'ın geçici üs yapılmak üzere kendisine verilmesini ve iki devlet arasında bir savunma anlaşmasının imzalanmasını istemiştir. 04 Haziran 1878 tarihinde imzalanan anlaşma ile Kıbrıs hukuken Osmanlı imparatorluğunun mülkiyetinde kalmakla beraber, fiilen İngiliz hakimiyetine girmiştir.³⁶⁴

Kıbrıs'ın İngiliz hakimiyetine girmesi Ada'yı Yunanistan'a ilhak etmek isteyen Yunanistan'ın da uzun vadeli mücadelesine uygun bir fırsat yaratmıştır. Bu fırsattan yararlanan Yunanistan adanın nüfus yapısını kendi lehine değiştirmeye çalışmış ve İngilizlerin de Türkleri adadan çıkarmaya yönelik politikaları, Kıbrıs'ta 1777 yılında ada nüfusunun %56'sını oluşturan Türk nüfusun³⁶⁵ durumunu Türklerin aleyhine bozmuştur.

İngilizlerin Kıbrıs'taki egemenliği 1914 yılına kadar 1878 anlaşmasına dayanarak devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin 1914 Ekim'inde Almanya'nın yanında I nci Dünya Savaşına katılması üzerine İngiltere, 1878 anlaşmasının hükümsüz olduğunu ve Kıbrıs'ı ilhak ettiğini ilan etmiştir.³⁶⁶ Türkiye bu ilhakı dokuz yıl sonra 1923 Lozan Antlaşması ile tanımak zorunda kalmış ve bu tarihten itibaren ada hukuken de İngiliz toprağı olmuştur. 1923 yılında adadaki Türklere 2 yıl süreyle istedikleri takdirde Türkiye'ye göç etme ve T.C. vatandaşı olma hakkı tanınmıştır.

³⁶⁴ H.Fikret Alasya, Tarihte Kıbrıs, İstanbul, 1988, s.25.

³⁶⁵ Büyük Larousse 11.cilt s.6680.

³⁶⁶ Yusuf Gedikli, Kıbrıs'ta en Uygun Çözüm Nedir, İstanbul, Ufuk Ötesi Yayınları, 2003,s.25.

Bu süre içerisinde çok sayıda Türk, İngiliz idaresinde yaşamak istemediği için Türkiye'ye göç etmiş ve aynı dönemde çok sayıda Rum da ada dışından getirilerek Kıbrıs'a yerleştirilmiş ve nüfus yapısı Rumların lehine olacak şekilde değiştirilmiştir. Ayrıca bu tarihten sonra Rumlar'ın ENOSİS hareketi daha da yoğunlaşmıştır.

Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı giriştiği bağımsızlık savaşı ile birlikte Kıbrıs Rumları arasında yeşeren ENOSİS ve Megali İdea mücadelesi, başta 1931 isyanı olmak üzere, İngiliz idaresinin son yıllarına doğru İngiliz idaresine ve Kıbrıs Türkleri'ne karşı silahlı mücadele şeklini almıştır. Megali İdea Haritası EK-7'de sunulmuştur. İngilizlerin adayı terk etmesi durumunda Rum-Yunan egemenliği altında yaşamak istemeyen Kıbrıs Türkleri Kıbrıs'ı gerçek sahibi olan anavatanları Türkiye'ye bağlamak üzere mücadeleye başlamışlardır. Yunanistan, Rum halkının katıldığı referandumun sonucunu bahane ederek, Rumlara self-determinasyon hakkını kazandırmak ve bu hakkı adayı Yunanistan ile birleştirmek doğrultusunda kullanmak maksadıyla, 16 Ağustos 1954 yılında BM'e başvurmuştur.³⁶⁷

Görüşmelerde Kıbrıs'ın self-determinasyon hakkını tayin hakkı 49 oyla reddedilmiştir. Yunanistan'ı ise El Salvador, Çekoslovakya, Polonya ve diğer Sovyet yanlıları desteklemiştir.³⁶⁸ Böylelikle BM gündemine giren Kıbrıs meselesi AB, ABD ve diğer ülke ve uluslararası toplulukların girişimi ile halen uluslararası platformda çözüme kavuşturulmaya çalışılan bir mesele olarak dünya gündemindeki yerini almıştır. Kıbrıs'ın uluslar arası bir sorun haline gelişinin temelinde, Rum tarafının Türk toplumunu eşit bir ortak olarak görmek istemeyişi ve bunu da zor kullanmak suretiyle gerçekleştirme teşebbüsü yatmaktadır.³⁶⁹

1931 yılında Rumların çıkardığı isyan sonucunda İngiliz idaresinin koyduğu kısıtlamaların, II nci Dünya savaşından sonra hafifletilmesi ile birlikte Kıbrıs Rumları Yunanistan'a ilhak mücadelelerini yoğunlaştırmış ve en sonunda EOKA³⁷⁰, 1 Nisan 1955 tarihinden itibaren silahlı eylemlere başlamıştır. Bu baskılar altında İngiltere Türkiye'yi de soruna taraf yapmak amacıyla Londra'da bir konferans

³⁶⁷ Yusuf Gedikli, a.g.e.s. 29.

³⁶⁸ Yusuf Gedikli, a.g.e.s. 30.

³⁶⁹ Armağan Kuloğlu, Ayşe Özkan, Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası, Stratejik Analiz, Temmuz 2003, Cilt 4, Sayı 39, s.23.

³⁷⁰ Rumca Etniki Organosis Kipriakis Andistaseos kelimelerinin kısaltmasıdır. Kıbrıs Milli Direniş Teşkilatı manasındadır.

düzenlemiş, konferansta Yunanistan, Kıbrıs Rumları'nın self-determinasyon hakkını kullanması ve bu yol ile adanın kendisine ilhakını, Türkiye adadaki statükonun korunmasını, İngiltere ise adaya muhtariyet verme yönünde tutum sergilemiştir. Londra Konferansı'ndan herhangi bir sonuç çıkmamasına rağmen Türkiye bu vesile ile Kıbrıs meselesine uluslararası platformda taraf olmuştur.

Kıbrıs Rumlarının ENOSİS için başlattığı silahlı kampanyaya Kıbrıs Türkleri'nin karşı çıkması üzerine bir orta yol bulma arayışları başlamış ve bu arayışların sonucunda ortaya çıkan ve Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve ABD tarafından benimsenen formül ENOSİS veya taksim değil, adanın bağımsızlığı olmuştur. Kıbrıs, iki toplumun ortak egemenliğine ve yönetimine dayalı, iki eşit toplumun iç içe yaşayacağı bir cumhuriyet olarak benimsenmiş ve bu çerçevede 16 Ağustos 1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş ve 21 Aralık 1963 tarihine kadar devam etmiştir.³⁷¹ Bu antlaşma kısaca aşağıda belirtilen kararları içermekte olup,³⁷² Zürih Antlaşması'nın tüm maddeleri EK-8'de sunulmuştur.

1. Kıbrıs bağımsız bir cumhuriyet olacak, cumhurbaşkanı Rum, cumhurbaşkanı yardımcısı Türk olacak,
2. Resmi dil Türkçe ve Rumca olacak,
3. Yasama yetkisi %70 Rum, %30 Türk'ten oluşan temsilciler meclisinde olacak,
4. Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısının eşit yetkileri ve ayrı ayrı veto hakları bulunacak,
5. Yürütme organında 7 Rum, 3 Türk bakan görev alacak,
6. Anayasa temel maddeleri hariç, Türk ve Rum üyelerin ayrı ayrı 2/3 çoğunluğu ile tadil edilebilecek,

³⁷¹ Fahir Aaraoğlu, a.g.e.s.819.

³⁷² Sabahattin İsmail, 150 Soruda Kıbrıs Sorunu, KKTC, 1988, s.67.

7. İdare %30 Türk, % 70 Rum nispetinde olacak,
8. Kıbrıs'ın %60'ı Rum, %40'ı Türk olmak üzere 2000 kişilik bir ordusu olacak,
9. Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı tarafından müştereken tayin edilecek 2 Rum, 1 Türk ve 1 tarafsız üyeden oluşacak bir yüksek mahkeme kurulacak,
10. Kıbrıs'ın beş büyük şehrinde Türklerin ve Rumların ayrı belediyeleri bulunacak,
11. Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında bir Garanti ve ittifak antlaşması imzalanacak ve bu antlaşma anayasa hükmünde olacak,
12. Kıbrıs'ın herhangi bir devlet ile tamamen veya kısmen birleşmesi veya taksime dönüşmesi, bağımsızlığın kalkması olarak kabul edilecek,
13. Her toplum kendi kültür ve dilinde eğitim görecektir, bu hususta anavatanlarınca desteklenebilecek,
14. Dışişleri, Savunma ve Maliye bakanlıklarından biri Türklere verilecektir.

Garanti antlaşmasında ise Türkiye, İngiltere ve Yunanistan, 1960 antlaşmaları ile oluşturulan durumu ve anayasa ile kurulan düzeni garanti ediyor, müşterek veya ayrı ayrı müdahale hakkına sahip oluyordu. Bu antlaşma ile ayrıca, Kıbrıs Cumhuriyeti herhangi bir devlet ile hiçbir siyasi veya ekonomik birleşmeye iştirak etmemeyi kabul ediyordu.

10.2. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

22 Kasım 1962 tarihinde Ankara'yı Kıbrıs Cumhurbaşkanı sıfatı ile ziyaret eden Makarios, dönemin cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e anayasanın değiştirilmesi gerektiğini belirtmiş, 11 Şubat 1963'te ise anayasa mahkemesinin kararlarını

tanımadığını ilan etmiştir.³⁷³ Makarios'un anayasada yapmak istediği 13 maddelik değişiklik, cumhuriyetin iki toplumlu yapısını ve iki toplumun eşitliğini ortadan kaldırmayı ve ENOSİS yolunu açmayı öngörmekteydi. Bu teklifin Türkler tarafından reddedilmesinden iki hafta sonra Vadili Köyü Türk okulu bombalı saldırıya uğramış ve Türk toplumunu hedef alan silahlı saldırılar tırmanmaya başlamıştır. Rumlar bu maksatla hazırlamış oldukları ve 24 saat içerisinde Türkiye adaya müdahale edemeden adadaki Türklerin imhasını sağlayıp ENOSİS hedefine ulaşmayı öngören Akritas planını, 21 Aralık 1963'te uygulamaya koymuştur. Akritas planı çerçevesinde Türk toplumuna yöneltilen saldırılar sonucunda 146 kişi şehit edilmiş, 648 kişi yaralanmış ve 103 Türk köyü yakılıp yıkılmıştır.³⁷⁴

Kıbrıs Türklerini hedef alan silahlı saldırılar ve katliamların tırmanması karşısında Türkiye iki uçağına Kıbrıs üzerinde alçak uçuş yaptırmış ve İngilizlerin arabuluculuğu ile Makarios bir ateşkese ve Londra'da düzenlenecek olan bir konferansa katılmaya ikna edilmiştir. 15 Ocak 1964 tarihinde Kıbrıs'taki iki toplum temsilcilerinin yanında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katılımıyla Londra'da düzenlenen konferansta Rum-Yunan tarafı Londra ve Zürih antlaşmalarının gözden geçirilmesini ve anayasanın daha önce belirttikleri şekilde değiştirilmesini talep etmişlerdir. Kıbrıs Türk toplumu ise artık iki toplumun birlikte yaşayamayacağını vurgulayıp, iki-kesimli ve iki-toplumlu bir federasyon kurulmasını önermiştir. Konferanstan bir sonuç alınamamasına karşılık³⁷⁵ Federasyon kavramı Kıbrıs meselesinde ilk kez gündeme gelmiştir.

27 Aralık 1963 tarihinde üç garantör ülkenin askerleri, bir İngiliz generalin komutasında "Barışı Koruma Kuvveti" adı altında göreve başlamış; ancak İngiltere'nin garantörlük sorumluluğundan sıyrılmaya çalışması ve adada kanlı olayların yaşanması sebebiyle 4 Mart 1964 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nde alınan 364 sayılı kararla, BM Barış Gücü kurulmuştur. Aynı karar ile "Kıbrıs Hükümeti" adada şiddeti ve kan dökülmesini önleyecek her türlü tedbiri almaya davet edilmiştir. Türk hükümeti ise adada kan dökülmesine bir an önce son vermek amacıyla, Kıbrıs Rumları'na hitaben Kıbrıs Hükümeti ifadesinin yer aldığı bu karara

³⁷³ Yusuf Gedikli, a.g.e.s.33.

³⁷⁴ Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü, Yarını, HAK Yayınları, a.g.e.s.17.

³⁷⁵ Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü, Yarını, HAK Yayınları a.g.e.s.19.

itiraz etmiş ancak karar onaylanmış ve BM'in Kıbrıs'taki görevlerini belirten antlaşma "Kıbrıs Hükümeti" adına Makarios tarafından imzalanmıştır. BM bu tarihten sonra Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Rum-Yunan ikilisi tarafından yıkılmış olmasına bakmaksızın varlığının devam ettiğini ve Kıbrıs Rum Yönetimi'nin de Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti olduğunu kabul etmeyi sürdürmüştür.

Aralık 1963 tarihinden sonra Kıbrıs Türkleri'nin kontrolü altında bulunan bölgelerde, Genel Komite adı altında kendi kendini yöneten halk, 28 Aralık 1967 tarihinde Geçici Türk Yönetimi'ni kurmuştur.³⁷⁶ Geçici Türk Yönetimi, 1960 antlaşmalarının gerekleri tekrar sağlanana kadar Türk kontrolü altında bulunan tüm bölgelerde Kıbrıs Türkleri'nin kendi kendilerini yönetmesi ve karşı karşıya kalınan sorunların daha organize bir şekilde çözülebilmesi amacıyla kurulmuştur. Kıbrıs Türkleri'nin kendi kendilerini yönetimi evrimler geçirerek daha kapsamlı ve daha düzenli bir hal almış ve 1971 yılında Kıbrıs Türk Yönetimi ve daha sonra da Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi kurulmuştur. Bu sayede, Kıbrıs Türkü bir yandan toplumlararası görüşmelere iştirak etmeye, bir yandan da 1960 antlaşmaları ile çizilen çerçeve içerisinde kendi kendini yönetmeye devam etmiştir.

1968 yılında başlayan görüşmelere, 1972 yılında Türkiye-Yunanistan ve BM temsilcilerinin katılımıyla Genişletilmiş Toplumlararası Görüşmeler şeklinde devam edilmiştir. Bu arada görüşmeler devam ederken Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, AET ile 19 Aralık 1972 tarihinde Ortaklık Antlaşması imzalamıştır.³⁷⁷ Zaman zaman kesilen ve gerçek manada bozulan 1960 antlaşmalarının tekrar nasıl uygulamaya sokulacağı üzerinde durulan görüşmeler, Yunan Cuntası'nın Makarios'u devirerek ENOSİS'i gerçekleştirmek amacıyla, 15 Temmuz 1974 'te yaptığı darbe ile kesilmiştir. Türkiye'nin tam zamanında yapmış olduğu Barış Harekatı'nı müteakip 31 Temmuz 1974 tarihinde İngiltere, Yunanistan ve Türkiye tarafından imzalanan 1 nci Cenevre antlaşması ile adada iki otonom yönetimin varlığı kabul edilmiş, Kıbrıs Rumları ile Türk birlikleri arasında BM kontrolünde bir güvenlik bölgesi oluşturulmuştur.

Bu antlaşmaya göre Rum birlikleri işgal ettikleri Türk köylerinden çekilecek,

³⁷⁶ Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü, Yarını, HAK Yayınları, a.g.e.s.31.

³⁷⁷ Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü, Yarını, HAK Yayınları, a.g.e.s.100.

karma köylerin güvenliğinin sağlanması ise BM Barış Gücü'ne havale edilecektir. Ancak üzerinde mutabakata varılan bu konularda Rum-Yunan tarafı bir türlü uygulamaya geçmemiş, 2 nci tur görüşmelerde ise Rum ve Yunan temsilciler herhangi bir konuyu görüşmek için yetkileri olmadığını öne sürmek suretiyle adadaki Türk askerini abluka altına almak üzere zaman kazanmaya çalışmışlardır. Bunun üzerine 14 Ağustos 1974 günü saat 04.30'da 2 nci Barış Harekatı başlamış ve Türk birlikleri bugünkü sınırlara ulaşarak harekate son vermiştir. 13 Şubat 1975 tarihinde ise Kıbrıs Türk toplumu "Kıbrıs Türk Federe Devleti"ni kurmuştur.³⁷⁸

10.3. Kıbrıs'ta Çözüm Arayışları

1975-1977 yıllarında yapılan çözüm arayışlarında herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Çünkü Rum liderleri ABD'nin Barış Harekatı nedeniyle Türkiye'ye karşı uyguladığı silah ambargosunun etkinliğini artırmak için devamlı suretle görüşmeleri çıkmaza sokmuşlardır. 1977 yılında başlayan ve Makarios'un ölümü ile duraksayan görüşme süreci Kiprianu'nun Cumhurbaşkanı olmasıyla devam etmiştir. Mayıs 1983'e kadar devam eden bu süreç sonunda bazı konularda fikir birliğine varılmış; ancak bu tarihte Rum yönetiminin konuyu tek yanlı olarak BM Genel Kurulu'na götürmesi ve bu kuruldaki Türk tarafı aleyhine haksız bir karar çıkması ile görüşmeler kesilmiştir. 1977 yılında BM Genel Sekreteri'nin gözetiminde yapılan Makarios-Denktaş görüşmeleri sonucunda aşağıdaki konuları kapsayan bir ilke antlaşması imzalanmıştır.³⁷⁹

- (a) Kıbrıs Cumhuriyeti bağımsız, bağlantısız ve iki toplumlu olmalıdır.
- (b) Her toplumun yönetimi altındaki topraklar, ekonomik ve toprak verimliliği ile toprak mülkiyeti esasları ışığında görüşülmelidir.
- (c) Dolaşım ve yerleşim özgürlüğü, mülkiyet hakkı gibi prensip meseleleri müzakereye açıktır. Bunların görüşülmesinde iki toplumlu federal sistem ve Türk toplumu yönünden doğabilecek güçlükler de dikkate alınacaktır.

³⁷⁸ Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü, Yarını, HAK Yayınları, a.g.e.s.85.

³⁷⁹ Sabahattin İsmail, a.g.e.s.89.

(ç) Federal hükümetin görev ve yetkileri devletin birliği ve devletin iki toplumlu mahiyetini koruyacak şekilde olacaktır.

1979 yılında Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş ve Kiprianu arasında gerçekleşen görüşmelerde ise 1977 yılında yapılan ilke antlaşmasına ve BM kararlarına sadık kalınarak, Cumhuriyetin tüm vatandaşlarının insani haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesi, görüşmelerin tüm toprak ve anayasa konularını kapsamaması, Maraş ile ilgili bir antlaşmaya varıldığı takdirde Maraş'ın açılması, görüşmeleri olumsuz yönde etkileyecek davranışlardan kaçınılması, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin askerden arındırılması ve cumhuriyetin bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü ile başka bir ülke ile kısmen veya bir bütün olarak birleştirilmemesi hususunda gerekli garantilerin alınması konularında fikir birliğine varılmıştır. Kıbrıs Rum yönetimi bu antlaşmalara "Vatan ve Millet" adına imza atmış ancak "Vatan ve milletin yüksek çıkarları öyle gerektirdi." diyerek daha sonra attığı imzadan dönmüştür.

Dünyanın Kıbrıs Rumlarını devlet, Kıbrıs Türklerini ise toplum olarak tanımasından yola çıkan Kıbrıs Türk Halkı, 15 Kasım 1983³⁸⁰ tarihinde kendi devletini kurmuş ve adada iki halkın varlığı, eşitliği ve bunların oluşturduğu siyasi ve idari bünyelerin mevcut ve eşit olduklarını vurgulamıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanı geri alınana kadar toplumlararası görüşmelere katılmama kararı alan Kiprianu 1977-79 üst düzey antlaşmalarını tekrar hükümlü kılmak üzere Ocak 1985 tarihinde New York'ta Türk tarafı ile görüşmeye ikna edilmiştir. Bu görüşmelerde mutabık kalınacak konuların 1977-79 üst düzey antlaşmalarına eklenmesi öngörülmüştür. Ancak Türk tarafı BM Genel Sekreteri tarafından ortaya konulan paketi kabul etmesine rağmen, Rum tarafı paketi tümüyle reddetmiştir.³⁸¹ Bunun üzerine Genel Sekreter yeni bir öneri paketi ortaya koymuştur. Bu pakette yer alan öneriler kısaca şunlardır:

- Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın (Kıbrıs Türkü) dışişleri, savunma ve güvenlik kapsamına giren konularında veto hakkı olması;

³⁸⁰ Erol Manisalı, Düünden Bugüne Kıbrıs, Ankara, Gündem Yayınları, 2002, s.78.

³⁸¹ Metin Aydoğan, Avrupa Birliği'nin Neresindeyiz, İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2002,s.241.

- Bakanlar Kurulunda iki toplumun Kıbrıs Rumların lehine 7/3 oranında temsil edilmesi;
- Alt mecliste iki toplumun Kıbrıs Rumları lehine %70-%30 oranında temsil edilmesi;
- Kıbrıs Türk ekonomisini geliştirmek üzere bir fon oluşturulması;
- Federal devletten arta kalan yetkilerin federe devletlere bırakılması;
- Federal devletin tüm topraklar üzerinde tek egemenlik ve uluslararası kişiliğe sahip olması;
- 1 Kıbrıs Türkü, 1 Kıbrıs Rumu ve 1 Kıbrıs dışında ülke vatandaşından oluşan bir anayasal mahkemesinin kurulması;

BM Genel Sekreteri tarafından ortaya konulan bu öneriler Kıbrıs Türkleri tarafından kabul edilmiş olmasına rağmen Kıbrıs Rumları tarafından reddedilmiş ve böylece New York zirvesi sonuçsuz kalmıştır. 1988 Şubat ayında Rum tarafında yapılan seçime kadar gelişme olmamıştır. 1988 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini Kyprianu kaybetmiştir.³⁸²

1988 Şubat ayında, GKRY Başkanlığı'na seçilen Vasiliu barış yanlısı ve kısa vadede sonuç almak isteyen bir lider olarak dünyaya tanıtılmıştır. Böylelikle 1986 yılında BM Genel Sekreteri'nin hazırladığı belgeyi reddetmekle dünya kamuoyunda Rumlar aleyhine oluşan genel kanaati değiştirmek hedeflenmiştir. 24 Ağustos 1988'de başlayan görüşmeler, 26 Şubat 1990'da Kıbrıs meselesinin esasına ait konular bir yana, görüşmelerin hangi usullerle yapılacağı konusunda bile bir anlaşmaya varılmadan kesilmiş, bunun üzerine Rum Yönetimi, BM tarafından 1977 yılında yapılan zirve antlaşmasına uymamasından dolayı kınanmıştır.

1990-1992 yılları arasında Rumlar tarafından, BM ve Türk tarafının sorunun

³⁸² Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü , Yarını , HAK Yayınları, a.g.e.s.51.

çözümüne ait tüm girişimleri baltalanmış ve GKRY Temmuz 1990'da³⁸³ tam üyelik için Avrupa Topluluğu'na müracaat etmiştir. BM genel sekreterliğine Cuellar'dan sonra gelen Butros Gali 3 Nisan 1992 tarihinde Kıbrıs ile ilgili hususu tekrar dünya gündemine getirmiş ve ilk raporunu hazırlayarak Güvenlik Konseyi'ne sunmuştur. Yapılan 1 nci tur görüşmeler 18 Haziran 1992'de New York'da başlamış, BM Genel Sekreteri Gali bu turda cumhurbaşkanı Denктаş'a kendi adıyla anılan bir harita sunmuştur. Buna göre Türk tarafına %28.2³⁸⁴ oranında toprak bırakılması, Güzelyurt ve 37 Türk köyünün Rumlara verilmesi, Karpaz'da bir Rum kantonunun oluşturulması ve on binlerce Rum'un Kuzey'e dönmesi öngörülmüştür.

Cumhurbaşkanı Denктаş bu haritayı reddetmiş, ancak bir paket anlaşma çerçevesinde toprakta %29(+) oranında inebileceğini ve Güzelyurt bölgesinin Rum tarafına bırakılmayacağını açıklamıştır. 15 Temmuz'da başlayan 2 nci turda ise BM Genel Sekreteri başka bir çözüm planı sunmuştur. Bu plana göre Kıbrıs, Rum ve Türk toplumlarının ortak vatanıdır ve iki toplum arasındaki ilişkiler azınlık çoğunluk ilişkileri değil, Federal Kıbrıs Hükümetinin iki toplumu arasındaki ilişkilere dayanır. Gali Fikirler Demeti Kıbrıs'ın tek uluslararası kimliğe sahip, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü korunan, siyasi eşitliğe sahip, iki toplumlu, iki kesimli federasyona dayalı bir devlet olmasının güvence altına alınmasını ve bu devletin kısmen veya tamamen bir başka ülke ile birleşmesinin, ayrılmasının veya bölünmesinin yasaklanmasını öngörmüştür. Aynı şekilde toplumlardan birinin çıkarlarına ters düşen önlemler alınmasına fırsat vermeyecek şekilde güç dağılımı yapılması ve iki federe devletin eşit ve benzer güçlere ve işlevlere sahip olması öngörülmüştür. Türk tarafı, toplam 100 maddeden oluşan Gali Fikirler Demeti'nin 91 maddesini kabul etmiş ve geri kalan 9 madde üzerinde görüşmeye hazır olduğunu belirtmiş olmasına rağmen, Rum tarafı Gali Fikirler Demeti'ni tümüyle reddetmiştir.³⁸⁵

1993 yılında BM Genel Sekreteri taraflara üç belgeden oluşan "Güven Yaratıcı Önlemler Paketi" adı altında bir dizi öneri sunmuştur. Güven yaratıcı önlemler başlığıyla sunulan ilk belgede; su ve eğitim konularında işbirliği yapılması, tampon bölgede bulunan Çetinkaya sahasının ortak kullanıma açılması, ortak kültürel ve

³⁸³ Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü , Yarını , HAK Yayınları a.g.e.s.59.

³⁸⁴ Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü , Yarını , HAK Yayınları a.g.e.s.60.

³⁸⁵ Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü , Yarını , HAK Yayınları a.g.e.s.61.

sporatif faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, iki taraftan siyasi parti liderlerinin bir araya gelerek toplantılar yapılması, ortak ticari projeleri tanımlayıp geliştirmek için iki taraftaki ticaret ve sanayi odalarının ortak toplantı düzenlemesi, uluslararası yardımlardan iki tarafın da eşit şekilde yararlanması, eğitim ve çevre alanlarında ve elektrik konusunda işbirliği yapılması, Pile'de serbest ticaret de dahil olmak üzere toplumlararası işbirliğinin sağlanması, Lefkoşe'ye ilişkin ortak projelerin tanımlanarak iki tarafın da yarar sağlayabilmesi için Lefkoşe'deki Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk temsilcileri arasında işbirliği yapılması gibi konular yer almıştır.

Türk tarafı Güven Yaratıcı Önlemleri Viyana'da varılan mutabakata sadık kalmak koşuluyla kabul ettiğini BM Genel Sekreteri'ne bildirmesine rağmen, Genel Sekreter Kıbrıs Türk tarafını herhangi bir anlaşma için isteksizlikle suçlayan bir rapor yazmış, Rum tarafı ise ilk olarak paketi kabul etmesine rağmen, yine Kıbrıs Türk tarafını suçlayan bir açıklama yaparak Güven Yaratıcı Önlemler Paketi'ni tümü ile reddetmiştir.

Güven artırıcı önlemlerle ilgili görüşmeler devam ederken 30 Haziran 1993 tarihinde AB³⁸⁶, Kıbrıs Rum Kesiminin tam üyelik başvurusuna yanıt vermiş; Kıbrıs'ın kültürel, siyasi ve ekonomik açılarından tamamıyla Avrupalı olduğu, bu bakımdan AB'ye girmesine engel bulunmadığı vurgulanmıştır.

Güven artırıcı önlemlerle ilgili olarak BM Genel Sekreteri Kıbrıs özel temsilcisinin taraflar arasındaki mekik diplomasisi Ekim 1994 tarihine kadar sürdürülmüştür. BM Genel Sekreteri Kıbrıs Özel Temsilcisi taraflara Ekim 1994'de doğrudan görüşmelere başlanması çağrısında bulunmuştur. Ancak görüşmelere başlanabilmesi için GKRY lideri Klerides, Kıbrıs Türk yönetiminin, GKRY'nin sözde "Kıbrıs Cumhuriyeti" sıfatıyla AB'ne yapmış olduğu tam üyelik girişimini desteklemesi şartını ileri sürülmüştür.

Öte yandan 6 Mart 1995 tarihinde Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Gümrük Anlaşması imzalanmadan birkaç gün önce 24 Şubat 1995'de Brüksel'de AB

³⁸⁶ Erol Manisalı, a.g.e.s.85.

Komisyon başkanı, Rumlarla tam üyelik görüşmelerine başlayacağını açıklamıştır.³⁸⁷

GKRY'nin AB'ne tek taraflı olarak yapmış olduğu müracaat ile ilgili olarak girişimlerini sürdürmesi ve görüşme masasından kaçması üzerine, KKTC Meclisi'nin 29 Ağustos 1994 tarihinde almış olduğu karar doğrultusunda, TC ile KKTC arasında 28 Aralık 1995'te bir Ortak Deklarasyon imzalanmıştır.³⁸⁸ Bu deklarasyonda özetle, Kıbrıs'ın AB üyeliğinin ancak nihai çözümden sonra gerçekleşebileceği ve Türkiye AB'ye tam üye olmadan Kıbrıs'ın tam üye olamayacağı vurgulanmıştır. TC ile KKTC arasında imzalanan Ortak Deklarasyon EK-9'da sunulmuştur.

GKRY Başkanı Klerides'in görüşmeleri reddetmesinden sonra 17 Mart 1997 tarihinde, BM Kıbrıs Özel Temsilci Yardımcısı Gustave Feissel, iki toplum arasında yüz yüze görüşmelere başlanması için ön görüşmelere başlamıştır. Türk tarafı doğrudan görüşmelere hazır olduğunu açıklamış ve 9 Nisan 1997'de KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denктаş, BM Genel Sekreteri Kofi Annan ile Cenova'da bir görüşme yapmıştır. Cumhurbaşkanı Denктаş toplantı sonrası, Klerides'i doğrudan görüşmelere çağırmasına rağmen, Klerides henüz doğrudan görüşmeler için yeterli koşulların oluşmadığını açıklamıştır.³⁸⁹ Bunun üzerine 28 Nisan 1997'de BM Güvenlik Konseyi beş daimi üyesi New York'ta toplanarak iki lideri BM Genel Sekreteri ile tam işbirliği halinde, iki ay içinde görüşmelere başlamaya çağırmıştır.

BM Güvenlik Konseyi'nin çağırısı ile yüz yüze görüşmeler 9-13 Temmuz 1997'de New York, Troutbeek'de başlamıştır. Bu görüşmeler GKRY Başkanı ve KKTC Cumhurbaşkanı arasında yeniden karşılıklı diyalog imkanı yaratmış ve görüşmelerde iki lider, Kıbrıs'ta yeniden insani konular ve iki toplum arasındaki ilişkileri normalleştirmek konularını ele almak üzere görüşmeyi kararlaştırmıştır. Troutbeek'deki toplantıda ayrıca BM Genel Sekreteri Kıbrıs Özel Danışmanı Koroovez bazı taslak fikirler sunmuş ve her iki taraf bu fikirler üzerine görüşlerini yazılı olarak iletmeleri maksadıyla Ağustos 1997'nin ilk yarısında Glion'da tekrar toplantıya davet edilmiştir. Troutbeek'teki görüşmelerle sağlanan gelişmeler devam ederken, AB'nin "Gündem 2000" adlı raporunda Avrupa Komisyonunun 1998 yılı

³⁸⁷ Erol Manisalı, a.g.e.s.87.

³⁸⁸ Erol Manisalı, a.g.e.s.88.

³⁸⁹ KKTC Cumhurbaşkanlığı Görüşme Tutanakları.

başlangıcında Kıbrıs Rum kesimiyle tam üyelik görüşmelerine başlayacağı haberi alınmıştır. Maalesef bu olay Türk tarafının AB'ne üyeliğinden önce, her iki taraf arasında Kıbrıs sorununu eşit bir zemin üzerine oturtma gibi haklı ve hukuka uygun itirazına rağmen vuku bulmuştur.

AB'nin "Gündem 2000" adlı rapor ile yaratmış olduğu olumsuz atmosfer ve tek yanlı tutumuna rağmen KKTC yapıcı tutumunu sürdürerek 4 Ağustos 1997' de bir deklarasyon ilan etmiş ve 11 Ağustos 1997'de İsviçre Glion'da yapılması planlanan ikinci tur görüşmelere katılacağını ilan etmiştir. Ancak bu ilandan önce GKRY ve AB arasındaki tam üyelik sürecine koşul olarak, TC-KKTC arasındaki ekonomik ve mali bütünleşme ve güvenlik, savunma ve dış politikada ortaklık esasında, kısmi bütünleşmeyi adım adım uygulamaya koyma konusunda 20 Temmuz 1997 tarihinde Lefkoşa'da yapılan TC-KKTC ortak görüşmelerinde alınan karar kamuoyuna açıklanmıştır. Bu açıklamada iki taraf da görüşmelerin; Kıbrıs'ta iki toplumun eşitlik ve toprak bütünlüğü ile Türkiye ve Yunanistan'ın 1960 Antlaşmaları ile sahip olduğu Garantörlük haklarının muhafazasına dayandırılması gerektiği belirtilmiş, aynı zamanda AB'nin, Ada'daki ve bölgedeki gerçekleri göz önünde bulundurarak, GKRY ile arasındaki üyelik görüşmelerinin başlaması halinde meydana gelebilecek olumsuz gelişmelerden doğacak sorumlulukları da üstlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. 20 Temmuz 1997 tarihinde yapılan ortak açıklama metni EK-10'da sunulmuştur.

AB, Hükümet ve Devlet Başkanlarıyla 12-13 Aralık 1997' de yapmış olduğu Lüksemburg Zirvesinde; genişleme süreci kapsamında GKRY ile Nisan 1998'de tam üyelik görüşmelerini başlatma kararını almış, aynı zamanda Türkiye'yi de tam üye yapamayacağını açıklamıştır.³⁹⁰ Bu gelişme üzerine Türkiye ile KKTC makamlarınca 19 Temmuz 1999 tarihinde Ortaklık Konseyi³⁹¹ deklarasyonu imzalanmış ve kamuoyuna duyurulmuştur. İmzalanan ortak deklarasyon metni EK-11'de sunulmuştur.

Bu gelişmeler üzerine başta ABD olmak üzere AB ve BM Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik görüşmelerin başlaması için bir dizi girişimlerde bulunmuşlar ve bunun üzerine; taraflar arasında doğrudan görüşme zemininin yaratılmasına yönelik

³⁹⁰ Erol Manisalı, a.g.e.s.91.

³⁹¹ Erol Manisalı, a.g.e.s.92.

03-14 Aralık 1999 ve 31 Ocak-08 Şubat 2000 tarihleri arasında dolaylı görüşmeler yapılmıştır.

1 nci tur görüşmelerin yapıldığı esnada 11 Aralık 1999 tarihinde açıklanan Helsinki belgesinde Kıbrıs'la ilgili olarak "AB, 3 Aralık' ta Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin başlayan dolaylı görüşmelerden memnunluk duyar ve desteklediğini bildirir. AB Konseyi; BM Genel Sekreteri'nin çabalarına güçlü bir destek verir. Kıbrıs sorununa siyasi bir çözüm bulunması, Kıbrıs'ın birliğe katılımını hızlandıracaktır. Kıbrıs'ta bir çözüme ulaşılmaması hali, AB Konseyi'nin, tam üyelik kararında herhangi bir ön koşul³⁹² olmayacaktır. Bu durumda, AB Konseyi, ilgili tüm faktörleri de dikkate alacaktır" açıklaması yer almıştır.

KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, alınan kararın yapılmakta olan dolaylı görüşmelerin mantığına aykırı olduğunu, bu kararlar tarafların eşit statüsünün gözletilmediğini ve geçmişte olduğu gibi GKRY'ne bahane yaratmak suretiyle masadan kaçmasına imkan yaratıldığını açıklamıştır.³⁹³

AB' nin bu kararını müteakip, 15 Aralık 1999 tarihinde Güvenlik Konseyi Kıbrıs'taki BM Barış Gücü'nün görev süresini uzatmak amacıyla aldığı 1283 sayılı kararın ekinde, Kıbrıs'ta görev yapan BM Barış Gücü'nün statüsü konusunda, BM'in kuzeydeki otorite ile işbirliği yapacağı yönünde ifadeler yer almıştır. Nitekim GKRY, KKTC' nin varlığının BM tarafından kabulü anlamına gelen bu ifadelere bile sert tepki göstermiştir.³⁹⁴

1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye, Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak kabul edilirken önüne konan şartlardan bir tanesi de Kıbrıs konusunun çözüme kavuşturulması isteği olmuştur.³⁹⁵ AB burada Kıbrıs sorununun çözümünde Türkiye'yi tek taraflı olarak yükümlülük altına sokmuş ve Yunanistan'ı ise serbest bırakmak sureti ile Türkiye ve KKTC'ni zor durumda bırakmıştır. AB'nin, Akdeniz ve Ege Denizi'nde bir deniz hakimiyeti kurma amacına yönelik politika izlemesi,

³⁹² Metin Aydoğan, a.g.e.s.246.

³⁹³ KKTC Yerel Basını ve TAK Bülteni.

³⁹⁴ KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Görüşme Tutanakları.

³⁹⁵ Hasan Ünal, Top Kıbrıs'tan Tekrar Ankara'ya, Stratejik Analiz, Ocak 2004, Cilt 4, Sayı 45, s.22.

büyüme ve genişleme stratejisinin bir gereğidir.³⁹⁶

AB'nin Kıbrıs'ta jeopolitik çıkar sağlamak için, 1960 yılından günümüze kadar meydana gelen gelişmeleri ve Ada'daki mevcut durumu dikkate almaksızın, Kıbrıs sorununa kalıcı ve tarafları tatmin eden bir çözüm bulmadan, GKRY'ni Ada'nın tamamını temsilen üyeliğe kabul etmesi ile Türkiye'nin Ada üzerindeki ahdi hukuku ihlal edilmiş, hak ve menfaatleri de yok sayılmıştır.

AB, 21. yüzyıl dünyasında etkili olabilmek amacı ile halen elinde bulundurduğu Cebelitarık Boğazı, Girit adası ve Malta adasına ilaveten, Doğu Akdeniz'deki stratejik mihverleri kontrol altında tutan Kıbrıs'ı AB'ye üye yapmaktadır.³⁹⁷ Kıbrıs sorununa siyasi bir çözüm bulunmadan ve Ada'ya yeni bir anayasa düzeni getirilmeden Kıbrıs'ın AB'ye tam üye yapılması halinde, Kıbrıs Türkleri azınlık konumuna düşmüş olacak ve GKRY'nin, Kıbrıs'ın yegane meşru devleti olduğu kabul edilmiş olacaktır. AB'nin Kıbrıs'ı tam üye yapması ile İngiltere de, Kıbrıs'taki üslerini güvence altına almış olacağından, bu sonuç İngiltere tarafından da desteklenen bir durumdur.

10.3.1. Annan Belgesi

Annan Belgesi, Ada'nın bir bütün olarak AB'ne alınmasını öngören kararın arefesinde ortaya çıkmıştır. BM Genel Sekreteri tarafından sunulan belge, Kıbrıs sorununu çözmek için hazırlanmamış, Ada'nın bir bütün olarak AB'ne alınmasına engel olmak; Ada'daki ve Doğu Akdeniz'deki mevcut dengelerin bütünüyle AB'nin lehine değişmesini önlemek amacıyla ortaya atılmıştır. Belge, Kıbrıs konusundaki inisiyatifin, AB'nden BM'e; BM üzerinden ABD ve İngiltere'ye kaydırılması amacına yönelik hazırlanmıştır.

BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından taraflara ilk olarak 10 Aralık 2002 tarihinde sunulan Annan Planı, 26 Şubat 2003 tarihinde tekrar gündeme gelmiş ve taraflarca kabul görmeyen değişikliklerin ardından, 24-31 Mart 2004 tarihlerinde

³⁹⁶ Armağan Kuloğlu, Ayşe Özkan, a.g.m.s.24.

³⁹⁷ Armağan Kuloğlu, Ayşe Özkan, a.g.m.s.24.

İsviçre'de anavatanların da katılımı ile dörtlü müzakere olarak adlandırılan süreç neticesinde, planın beşinci ve son hali taraflara sunulmuştur.³⁹⁸

Belge Ada'nın askerden ve silahtan arındırılmasını öngörmektedir. Silah teknolojisinin bugün geldiği düzey ve Ada'nın Anadolu'ya uzaklığının sadece 70 km. olması nedeniyle, askerden ve silahtan arındırma en çok Türkiye'nin işine gelebilecek bir durum olacaktır. Ancak, tarafların niyetlerine ve yaklaşımlarına işaret eden veriler, haklı olarak Türkiye'yi endişeye sevk etmektedir. Çünkü, Türkiye, ilgili taraflar arasında, Ada' ya "en yakın" olanıdır. Bu itibarla, Ada'nın askerden ve silahtan arındırılması konularına Türkiye'nin diğer ilgili devletlerden farklı bakmasını, doğrudan öz savunması ile ilgili olduğu için, anlayışla ve iyi niyetle karşılamak gerekir. Kıbrıs Sorunu, bugün Türkiye için, münhasıran Ada'da yaşayan soydaşları ile ilgili bir sorun olmaktan çıkmış, bunu aşan ve doğrudan Türkiye'nin güvenliğini ilgilendiren ciddi bir soruna dönüşmüştür. Ada' nın istenmeyen aktörlerin eline geçmesi, politik, ekonomik ve güvenlik açılarından Türkiye'yi en üst seviyede rahatsız edecektir.

Bu noktada, Türkiye ve Yunanistan'ın 1974 yılından bu yana Ada'da ciddi bir askeri varlığa sahip olmalarına rağmen bugüne kadar önemli bir sorunun yaşanmamış olmasını da hatırlamak gerekir. Askerden ve silahtan arındırma, caydırıcılığı ortadan kaldırarak ciddi sorunları beraberinde getirebilecektir.

Belge ile birlikte Ada'nın ciddi savunma ve güvenlik sorunlara açık olacağı değerlendirmesi, sadece askerden ve silahtan arındırma ile ilgili değerildir. Bu endişenin ortaya çıkmasında, harita düzenlemelerinin Ada'da Türk tarafının savunma derinliğini ortadan kaldıracak olmasının da payı vardır. Diğer taraftan, belgede Ada'nın bir bttn olarak askerden ve silahtan arındırılması temel yaklaşımlar bimi olarak benimsenmiş iken, Ada'daki iki İngiliz ssnn bu kapsamın dışında tutulması doğru değerildir.

Belgede Garanti ve İttifak Anlaşmalarının gözden geçirilerek ve yeni koşullara uydurularak muhafaza edileceği öngörülmektedir. Bu, ilk bakışta Türkiye'nin 1960

³⁹⁸ Sema Sezer, Ayşe zkan, Kıbrıs'ta Referandum : Evet-Hayır Yarışması'nın Galibi Kim, Stratejik Analiz, Haziran 2004, Cilt 5, Sayı 50.s.59.

sisteminden gelen garantörlük statüsünün süreceği izlenimi vermektedir. Ancak, bu yanıltıcıdır. Türkiye'nin etkin ve fiili garantörlüğü, ortadan kalkmıştır. Sulandırılmış, fiilen müdahaleyi içermeyen, içi boş ve ikincil bir garantörlük söz konusudur. Belge, BM Güvenlik Konseyi'ne dayalı bir garantörlük sistemi getirmektedir. Ayrıca, BM Güvenlik Konseyi'nden çıkacak bir karar sonrasında, Türkiye'nin, garantör ülke olarak bu karardan bağımsız farklı bir tavır almakta ciddi olarak zorlanacağını da şimdiden görmek gerekir.

Belge de nüfus mübadele düzenlemesinin, 1975 yılında BM tarafından hazırlanan ve şu anki iki kesimli ve iki toplumlu yapının üzerine inşa edildiği nüfus mübadelesinden oldukça uzak olduğu görülmektedir. 28 yıldır uygulanmakta olan, BM tarafından da kabul edilmiş böyle bir düzenleme mevcut iken, Annan Belgesi 28 yıldır kabul görmüş olan bu uygulamayı tamamıyla görmezden gelerek yeni bir nüfus mübadelesi teklifi ortaya koymuştur.

Belgeye Türkler açısından bakıldığında belge ile birlikte, Türkiye'nin etkin ve fiili garantörlüğü anlamını yitirmekte, bunun yerine BM Barış Gücü öne çıkarılmaktadır. Belge, iki toplumlu ve iki kesimli yapıyı sulandırmak suretiyle, 1963-1974 yılları arasında yaşananlara yeniden kapı aralamaktadır. Türk tarafı, daha yoğun bir nüfusu, daha küçük, üstelik su kaynakları yönünden yetersiz ve verimsiz topraklarda besleme gibi, ağır bir sorumluluk altına itilmekte, yaklaşık elli bin kişi evlerinden ve işlerinden ayrılarak, uzunca bir süre tüketici olacakları, yeni bir hayat kurmaya zorlanmaktadır. Türk Parça Devleti, ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya bırakılmaktadır. Mal-mülk düzenlemelerinin 10 yıla yayılması bazı yeni sorunlara yol açacak, ekonomik sorunların daha da ağırlaşmasına sebebiyet verecektir. Kuzeye yerleşecek Rumlar'ın, Türk Parça Devletinin ekonomisini ele geçirmesinin ve bu durumun politik, güvenlik açılarından zincirleme yeni olumsuzluklara yol açmasının önü açıktır.

Rumlar açısından bakıldığında ise Kıbrıs'ın bütünü AB'ne katılacağı ve Kıbrıs sorununun Rum tarafının sorunu olmaktan çıkıp, "işgal altındaki AB topraklarının" bu işgalden kurtarılması sorununa dönüşeceği bir sırada belgenin ortaya çıkmış olması, Rum tarafının tepkisine yol açmıştır. Belgenin ayrıntıları dikkate alındığında Rum tarafının işine gelen bir çok husustan bahsetmek

mümkündür. Bu bağlamda, Türk tarafı açısından kabul edilemez bulunan hususların Rum tarafının işine gelen hususlar olduğu da ifade edilebilir. Ancak, belgede BM Barış Gücü 'ne Ada'nın bütününde tanınan yetkiler, Rum tarafının işine gelen bütün hususları anlamsız kılmaktadır. Çünkü, belge ile BM Barış Gücü'ne, anlaşmanın uygulanmasını izlemek ve eksiksiz uygulanmasını sağlamak bağlamında, şikayetleri kabul etme, soruşturma yapma, yetkilileri uyarma, yetkililere tavsiyelerde bulunma, savunma, güvenlik, anayasal düzeni koruma gibi hemen her alanda buyurucu yetkiler tanınmıştır. Bu kısa sürede Rumlar'ın kontrolüne girmesi kaçınılmaz gözükken, Ortak devletin egemenliğine ciddi şekilde gölge düşürecek, hareket serbestisini kısıtlayacak ve dolayısıyla Ada'da Rum tarafı ile BM arasında ciddi sorunlara yol açabilecektir.

Ada'nın bütününe temsilen AB'ne girmek ve AB'ni arkasına alarak Kıbrıs sorununu kendine göre çözmek imkan ve fırsatı varken, BM Barış Gücü'nün patronajına girmeyi öngören bir belgenin, Rumlar tarafından kabul edilmesi beklenemez. Bütün bunlar, Annan Belgesinin, Kıbrıs sorununu çözmek için değil, Kıbrıs'ın bir bütün olarak AB'ne girmesini önlemek için ortaya atıldığı anlamına gelmektedir.

Belge, önerilen son şekliyle, Türkiye ve Kıbrıs Türkleri için 1960 düzenlemelerinin gerisindedir. Kıbrıs Türkleri'ni, 1960 sisteminden daha geriye taşımaktadır. Bunun en somut ve canlı örneği, taraflara tanınan hak ve yetkilerin, onların Türk veya Rum olmaları esasına göre değil de, Türk Parça Devleti'nin veya Rum Parça Devleti'nin iç vatandaşı olma koşuluna bağlanmış olmasıdır. Yasama organlarında, karar için, Türkler ve Rumlar için ayrı ayrı çoğunluğun aranacağı belirtilmemiş olması, bir başka örnektir. Bu nedenle, belge, mevcut haliyle kısmen Makarios'un 1963 yılında Anayasa'da yapmak istediği, ancak Kıbrıs Türkleri'nin ve Türkiye'nin şiddetli tepkisi yüzünden yapamadığı değişiklikleri hatırlatmaktadır. Dolayısıyla, Kıbrıs sorununun, bu belge üzerinden çözülmesi mümkün değildir.

10.4. Kıbrıs'ın Stratejik Önemi

Kıbrıs, tarih boyunca Orta Doğu'ya açılmak isteyen devletler için vazgeçilmez bir üs olarak görülmüştür. Adayı elinde bulunduran güç, her zaman Türkiye'den

Mısır'a, Lübnan'dan İran'a kadar olan bu bölgeyi kontrol etme imkanına sahip olmuştur. Türkiye üzerinden Orta Doğu'ya açılmayan güçler tarihi süreç içerisinde Kıbrıs'ı bir üs olarak kullanmaya çalışmıştır.

20 nci yüzyılda petrolün en önemli enerji kaynağı haline gelmesi, Orta Doğu ülkelerinin petrol açısından zenginliği ve bu bölgedeki etnik ve menfaat çatışmaları nedeniyle yaşanan istikrarsızlık Kıbrıs'ın stratejik ve jeopolitik önemini daha da artırmıştır.

Ada, Süveyş kanalı yolu ile Akdeniz'i Hint Okyanusu'na bağlayan deniz ticaret yolu üzerinde, Süveyş kanalını uzaktan kontrol etmeye imkan vermektedir. Kıbrıs, uygun bir deniz ve hava üssü karakteri ile Doğu Akdeniz'de deniz ve hava üstünlüğü kurmak isteyen güçler için bulunmaz bir uçak gemisi özelliğine sahiptir. Makedonyalı Büyük İskender bu konuda şunları söylemiştir. "Kıbrıs elimizde bulunduğu takdirde denizde mutlak hakim biz olacağız ve Mısır üzerine kolay iniş yapmak için yol açılmış olacaktır." ³⁹⁹ Ada'da deniz ve hava üslerine sahip olan güçler, Orta Doğu'da ortaya çıkabilecek durumlara süratle müdahale etme imkanını elde etmiş olacaktırlar.

10.4.1. Kıbrıs'ın Türkiye Açısından Önemi

Adanın stratejik önemi dikkate alındığında, Türkiye'nin güney emniyeti ve Doğu Akdeniz'i kontrol etme imkanları bakımından ⁴⁰⁰ Kıbrıs'ın büyük bir değer taşıdığı görülmektedir. Kıbrıs'ın Türkiye açısından önemini aşağıda belirtildiği şekilde sıralamak mümkündür. ⁴⁰¹

1. Kıbrıs, Türkiye'nin güney sahillerinin emniyetini sağlamakta ve bu bölgedeki kuvvetler için ileri mevzi vazifesi görmektedir.
2. Doğu Akdeniz'deki deniz ulaşımının kontrolünü sağlayarak, bölgede kolaylıkla diğer devletlere karşı üstünlük sağlama imkanı vermektedir.

³⁹⁹ H.Fikret Alasya, a.g.e. s.19.

⁴⁰⁰ Yusuf Gedikli, a.g.e.s.21.

⁴⁰¹ Sabahattin İsmail, a.g.e. s.20.

3. Kıbrıs, bir mütecaviz devletin elinde bulunduğu takdirde Türkiye güneyden tehdit altına girecek ve güney bölgesinde büyük çaplı birlikler bulundurmaya zorunda kalacaktır.

4. Kıbrıs bir genel harp vukuunda, müttefik yardımlarının denizden emniyetle Türkiye limanlarına gelmesine imkan sağlamaktadır.

5. Orta Doğu'daki Akdeniz devletleri üzerinde gerektiğinde ekonomik, politik ve askeri baskı yapma imkanı sağlamaktadır.

6. Kıbrıs sabit ve büyük bir uçak gemisi ve iyi bir füze üssü olma niteliklerini taşıdığından Orta Doğu'yu kontrol imkanı sağlar.

7. Doğu Akdeniz'deki hava ulaşımını kontrol imkanı verir.

Kıbrıs adasının önemi konusunda Atatürk'ün görüşü ve vermiş olduğu direktif ise şöyledir.⁴⁰²

Güneyde askeri bir tatbikatı izleyen Atatürk etrafında bulunan subaylara "Türkiye'nin yeniden işgal edildiğini ve Türk Kuvvetlerinin sadece bu bölgede mukavemet ettiğini farz edelim. İkmal yollarımız ve imkanlarımız nelerdir ?" şeklinde bir soru sorar. Subaylar birçok görüş ve düşünceler ileri sürerler. Atatürk hepsini sabırla dinler, sonra elini haritaya uzatır ve Kıbrıs'ı işaret ederek ; "Efendiler! Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece, bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs'a dikkat ediniz! Bu ada bizim için önemlidir!" der.

10.4.2. Kıbrıs-ABD

ABD'nin Orta Doğu ve Doğu Akdeniz ile ilgisi İngiltere'nin II nci dünya savaşından sonra bu bölgedeki yükümlüklerini terk etmesinden sonra başlamıştır.⁴⁰³ SSCB'nin dağılışını müteakip dünyadaki tek süper güç olarak anılmaya başlayan ABD, dünya siyasetinde üstlendiği sorumluluğun icabı olarak ileriye yönelik

⁴⁰² H.Fikret Alasya, a.g.e., s.20.

⁴⁰³ Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü , Yarını , HAK Yayınları a.g.e.s.89.

birtakım siyasi planlamalar yapmaktadır. Daha Körfez Krizinin devamı esnasında Amerikan siyasi çevrelerince hazırlanan planlama belgelerinde Doğu Akdeniz bölgesi ile ilgili olarak yer alan ibare “Doğu Akdeniz bölgesindeki müzminleşmiş siyasi ihtilafların süratle çözüme kavuşturulması sağlanmalıdır” şeklindedir. Bu müzminleşmiş siyasi ihtilafların birincisi Arap-İsrail anlaşmazlığı, ikincisi ise Kıbrıs’tır. Nitekim 1991 yılı yaz aylarından itibaren ABD’nin Kıbrıs ihtilafına çözüm aranması gayretlerine daha aktif bir biçimde katıldığı gözlenmektedir.

Körfez krizi ve bunu takip eden harp, ABD açısından önemli bir gerçeğin ortaya çıkmasına neden olmuştur; ABD istihbaratının ve siyasi değerlendirmecilerinin Orta Doğu hakkındaki bilgi ve tecrübe noksanlıkları. ABD bu noksanlıkları savaş takip eden yıllarda İngiltere ile Orta Doğu konusunda yakın işbirliğinde bulunmak sureti ile gidermek yolunu seçmiştir. 1991 yılından bu yana Washington ile Londra arasında arasındaki irtibat ve işbirliğini sağlamak amacıyla yapılan periyodik istişare toplantılarının gündem maddeleri arasında Kıbrıs ile ilgili konular da yer almaktadır.⁴⁰⁴

Askeri açıdan; ABD’nin Kıbrıs’ta direkt bir stratejik kaygısı bulunmamaktadır. Yani ne Orta Doğu’da ve ne de Doğu Akdeniz bölgesinde askeri veya diğer herhangi bir çıkar için Kıbrıs sorununa ilişkin bir kaygısı yoktur. Kıbrıs’taki gelişim, savaş hariç, ne olursa olsun ABD için büyük bir fark yaratmamaktadır. ABD’nin buradaki ilgisi daha çok ikinci dereceli bir ilgi kategorisine girmektedir. İsrail’in güvenliği açısından bir düşünce olabilir ama bu da ön sırada yer almayan bir düşünceden öteye geçemez. Bu husus için Kıbrıs “elzem kategorisine” girmez.⁴⁰⁵

ABD, bu aşamada Rusya’nın Doğu Akdeniz’de bir hava veya deniz üssü kurmak gibi bir girişimi olabileceğini de düşünmemektedir. ABD şimdilik ne Rusya’dan ve ne de başka bir güç tarafından bu bölgede henüz kendisi için endişe verecek askeri bir gelişim görmemektedir.

Ekonomik açıdan; Kıbrıs tümü veya yarısı ile son derece küçük bir pazardır ve bu sebeple ekonomik olarak Amerika’yı pek ilgilendirmemektedir. Kıbrıs, başta

⁴⁰⁴ Candemir Önhon, Kıbrıs Sempozyumu Bildirisi, Harp Akademileri, 1998.

⁴⁰⁵ Candemir Önhon, Kıbrıs Sempozyumu Bildirisi, Harp Akademileri, 1998

bölge ve sonra Avrupa devletleri için ekonomik potansiyel taşıyabilir ama ABD için böyle bir durum söz konusu değildir.

İç politika açısından ise; Kıbrıs konusu ve oradaki gerginliğin giderilmesi çabaları ve ABD'nin bu konulara katkısı her Amerikan seçim döneminde gündeme gelen ve seçmenlere çözümü vaat edilen konular arasındadır. Esasen New York, New Jersey, Massachusetts, Illinois gibi Yunan kökenli seçmenlerin çokça yaşadığı yerler dışında Kıbrıs, Amerikan halk kitleleri için fazla bir ilgi konusu değildir. Ama burada belirtilmesi gereken önemli bir husus Amerikan lobi sisteminin nasıl işlediği hususudur. Bu Yunan asıllı veya Yunanlılarla evli belli gruplar kendi sayılarının azlığı ve güçlerinin zayıflığının bilincinde olduklarından, yine kendileri gibi göçmen olup aynı veya sınır bölgelerde yaşayan Ermeni kökenli seçmenlerle işbirliği içine girmektedirler. Böylece özellikle seçim zamanlarında seçim barajları konusunda bir güç oluşturarak bölgelerinden seçilecek senatör ve milletvekillerini etkilemeyi başarmaktadırlar. Bugün hem Amerikan kongresinde, hem de senatosunda, bu grupların müşterek çalışması ile seçilmiş, oldukça etkili temsilci ve senatörler bulunmaktadır. Bu temsilciler, özellikle kongrenin dış ilişkiler komisyonu ve bütçe komisyonlarında görev alarak kilit noktaları ellerinde tutmaktadırlar. Böylece Yunan-Rum ve Ermeni lobileri, temsil ettikleri sayılara oranla çok daha etkin olmayı başarmakta ve Türkiye ile ilgili her konuda güçlük çıkartmakta ve Türkiye'nin imajını bozmak için her fırsatı kullanmaktadırlar.⁴⁰⁶

ABD Kıbrıs konusunda Yunan tarafını daha fazla memnun edecek çabalar içinde olduğunu kamufle etmek amacı ile Türkiye'nin Avrupa Birliğine girişine yardımcı olmaya çalışmıştır. Bu da Türkiye'ye karşı bir "gönül alma ve mahcubiyetten kurtulma" çabasından başka bir şekilde yorumlanmamalıdır. Amerika'nın tutumu, AB kararlarını hiçbir şekilde etkileyemez. Bu bağlamda Yunanistan, Avrupa Birliği içinde ABD'den daha etkili bir durumdadır. Yunanistan tüm uyarılara rağmen "veto hakkını" sonuna kadar ve her fırsatta kullanmaktadır. Çünkü buna karşı AB üyelerinin veya ABD'nin hiçbir yaptırım mekanizması mevcut değildir. Onun içindir ki Yunanistan AB'ye girene kadar her şeye ve her şarta razı olmuştur. Ön çalışmasını iyi yaptığından ve bir kere içeri girdikten sonra tüm yetkileri kullanarak diğer üyeleri nasıl maniple edebileceğini iyi hesapladığından,

⁴⁰⁶ Oya Akgönenç, Kıbrıs Sempozyumu Bildirisi, Harp Akademileri, 1998

Yunanistan bu oyunu başarılı bir strateji ile oynamıştır. Şimdi aynı yoldan Kıbrıs Rum Kesimini de AB'ye sokarak kendi elini kuvvetlendirecek ve daha sonra da gücünü genişleterek bölgede ağırlığını arttıracak senaryo ve stratejiler içine girmiş bulunmaktadır.⁴⁰⁷

ABD'nin ana hedefi iki NATO ülkesi olan Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaşın çıkmamasıdır. Aksi bir durum Doğu Akdeniz bölgesini bir savaş alanına çevirir ve bunun etkisi Orta Doğu Barış sürecinde ve dolayısı ile İsrail gibi ABD'nin güvenlikleri açısından ilgilendiği ülkeler üstünde de hissedilebilir. ABD, Türkiye'nin batıdan ve Avrupa'dan tamamen kopmamasına da özen göstermektedir. Türkiye batıdan tamamen koparsa bölgede oldukça büyük bir yalnızlığa itilebilir. Türkiye bu ara daha büyük bir yalnızlığa itilecek olursa sonuçta ABD'nin Orta Doğu'da uygulamakta olduğu stratejilerde zarar görebilir. Orta Doğu'da gayet karmaşık ve uzun süreli stratejiler uygulayan ABD, bu olayların yanına bir de küstürülmüş bir Türkiye katmadan önce bölgesel dengeleri çok iyi hesaplamak zorundadır.

Rum Kesimi'nin AB'ne üye olması ve referandumun olumsuz sona ermesi neticesinde ABD cephesinde KKTC lehinde atılan ilk adım, ABD Temsilciler Meclisi'ne Kıbrıslı Türklerin siyasi ve ekonomik tecridine son verecek tedbirler almaya çağırın bir tasarı verilmiş olmasıdır. Tasarının gündeme taşınmasının hemen ardından KKTC Başbakanı Talat ABD'yi ziyaret etmiştir.⁴⁰⁸

ABD Dışişleri Sözcüsü Richard Boucher'ın, Kıbrıs olarak anılan Güney Kıbrıs'ı 1960'tan beri ilk kez Kıbrıs Rum Hükümeti şeklinde nitelemesi, GKRY'de büyük tepki ile karşılanmıştır.⁴⁰⁹ ABD'nin tutumunda son gelişmelerden sonra KKTC'nin varlığını kabul etme yönünde önemli bir değişiklik olduğu görülmektedir.⁴¹⁰

ABD, Kıbrıs'taki gerginliklerin, Ege denizindeki Türk-Yunan anlaşmazlığının ve Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinin bölgesel istikrar ve Avrupa'nın siyasi ve güvenlik yapısının gelişimi üzerinde ciddi etkileri olduğunu değerlendirmekte ve

⁴⁰⁷ Oya Akgönenç, Kıbrıs Sempozyumu Bildirisi, Harp Akademileri, 1998

⁴⁰⁸ Sema Sezer, Ayşe Özkan, Kıbrıs'ta Referandum, Evet-Hayır Yarışması'nın Galibi Kim, a.g.m.s.66

⁴⁰⁹ RADİKAL Gazetesi, 8 Mayıs 2004.

⁴¹⁰ Sema Sezer, Ayşe Özkan, Kıbrıs'ta Referandum, Evet-Hayır Yarışması'nın Galibi Kim, a.g.m.s.66

uzun süredir devam eden Türk-Yunan gerginliğini azaltarak ve tarafları Kıbrıs'ta kapsamlı bir anlaşmaya ikna ederek bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda istikrara kavuşturmak istemektedir.

ABD'nin Kıbrıs'a yönelik yaklaşımı ve alacağı tavır büyük ölçüde Türkiye'nin batı ile ilişkileri ve Türk-Yunan dengeleri çerçevesinde biçimlenecektir. ABD, Türk-Yunan ilişkilerindeki gelişmeleri Doğu Akdeniz güvenliğinin bir parçası olarak algılamaktadır. Dolayısıyla Kıbrıs'a ilişkin herhangi bir çözüm paketinin içeriği ikinci önceliktedir. Bu doğrultuda istikrarlı bir Türkiye'nin varlığı açısından ABD'nin, Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyici çözüm alternatiflerine ağırlık vermesi beklenebilir.

10.4.3.Kıbrıs-Avrupa

Kıbrıs'ın Avrupa için üç temel önemi bulunmaktadır. Birincisi ekonomik, ikincisi stratejik, üçüncüsü ise Avrupa'nın prestiji ile ilgilidir. İlk ikisi, yani ekonomik ve stratejik önem birbiriyle yakın ilişkilidir.

Kıbrıs'a ekonomik açıdan bakıldığında, olumlu bir tablo ile karşılaşılmamaktadır. Günümüzde, adadaki çatışmaların ve anlaşmazlıkların yanı sıra siyasi istikrarsızlıklar da önemli bir sorundur. Eğer adada siyasi istikrar sağlanırsa, Kıbrıs'ın ekonomisi düzelecek, burada yatırımlar artacak ve Kıbrıs bir ticari üs olacaktır. Adanın ekonomik açıdan bu denli önemli olması, stratejik olarak birçok bölgeye yakın olmasından kaynaklanmaktadır.

Kıbrıs'ın stratejik önemi ise yukarıda belirtildiği gibi ekonomi ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Kıbrıs'ta kurulacak olan ticaret kolları Orta Doğu'ya ve özellikle petrol açısından zengin olan Avrasya bölgesine kadar uzanacaktır. Diğer taraftan Kıbrıs'ın tüm bölgelere yakın olmasından dolayı adaya hakim olacak güç hem Akdeniz, hem de bölge güvenliğinde belirleyici unsur olarak da ortaya çıkacaktır.

Ancak gerek ticaretin canlanması gerekse askeri açıdan belirleyici bir güç haline gelebilmesi için önce Kıbrıs'ta siyasi istikrarın sağlanması şarttır. Bu da bizi Kıbrıs'ın Avrupa için taşıdığı üçüncü önemli noktaya getirmektedir. Bilindiği gibi

Kıbrıs sorunu yıllardan beri devam etmektedir ve BM'nin çabalarına rağmen kalıcı bir çözüm bulunamamıştır. AB ise daha önce müdahale ettiği bölgelere, Bosna ve Kosova gibi, ya geç müdahale etmek ya da müdahalede başarısız olmakla suçlanmıştır. Bu nedenle Avrupa Kıbrıs sorununu çözerek dünyaya kendini kanıtlamayı istemektedir. Bunu başardığı zaman uluslararası anlaşmazlıkları çözmekte sözü geçen bir birlik olacağına inanmaktadır. Kısacası ekonomik ve stratejik konuların yanı sıra, AB için Kıbrıs sorunu bir imaj, bir prestij niteliği taşımaktadır.

10.4.4. Kıbrıs-İngiltere

İngiltere'nin gerek ABD ile olan stratejik ittifakı ve AB içindeki yeri ve gerekse tarihsel süreç içinde bölge ile olan ilişkileri dikkate alındığında AB'den ayrı olarak değerlendirilmesinde fayda görülmüştür.

İngiltere 1878'den itibaren Ada'da etkin bir politika izlemektedir. Osmanlı İmparatorluğu 1878 yılında içinde bulunduğu Osmanlı-Rus harbi nedeniyle Ada'yı geçici olarak İngiltere'ye devretmiştir. İngiltere 1914 yılında I nci Dünya Harbinde Osmanlı Devleti ile muhasım olmasını bahane ederek Ada'yı resmen işgal etmiştir. İngiltere bu tarihten itibaren Ada üzerinde hakimiyetini sürdürmüştür. İngiltere Kıbrıs adasındaki hükümran üslerini Büyük Britanya İmparatorluğu'nun günümüze intikal eden son hatıraları arasında görmekte ve bunları elde tutmaya özen göstermektedir.

Halen Kıbrıs'ta bulunan üsleri vasıtasıyla Ortadoğu ve Süveyş kanalının kuzeyinde etkili olabilmektedir. Ayrıca Kıbrıs adası güneyi ve kuzeyi ile büyük çoğunluğu emekli askerlerden ve politikacılardan ve entelektüellerden oluşan önemli sayıda İngiliz yaşlı nüfusu için aranan bir yaşama yeri olma özelliği taşımaktadır. Bu sebeplerle İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki mevcudiyetini sürdürmek hususundaki ısrarı devam edecektir. Bu kapsamda Londra, adanın geleceği ile ilgili her türlü

gelişmeyi yakından takip etmekte ve uluslar arası organlar tarafından kurulan karar mekanizmalarına bir şekilde dahil olmaya itina göstermektedir.⁴¹¹

Bugüne kadar İngiltere Kıbrıs politikasında Türkiye ile Yunanistan arasında dengeyi sağlamayı esas almıştır. Her iki ülke arasında mevcut problemlerin devamını sağlayarak, Ada üzerindeki menfaatlerini elde etmeye çalışmaktadır.

10.4.5. Kıbrıs-Rusya Federasyonu

Rusya Federasyonu, Kıbrıs'a geleneksel Rus dış politikası açısından bakmaktadır. Ülkedeki rejim ne olursa olsun Rus ulusunun coğrafi ve stratejik ihtiyaçlarından kaynaklanan değişmez bir dış siyaseti mevcuttur: “Sıcak denizlere çıkmak ve buralarda hakimiyet kurmak.” Bu siyaset ilkeleri çarlık Rusya'sında da, sosyalist Rusya'da da, bugün demokratik parlamenter olduğunu iddia eden Rusya Federasyonu'nda da aynen muhafaza edilmektedir.⁴¹²

Rusya Kıbrıs sorununda sadece ABD ve AB'nin söz sahibi olmasını istememekte bu konuda kendi ağırlığın hissettirme çabasındadır.⁴¹³ 1990 yılından bu yana pek çok mühim dünya kararlarından uzak kaldığına inanan Rusya, kendisi için uygun görülen ufak rolleri üstlenmek istemeyerek daha büyük sahalarda imkanlar aramaktadır. Rusya, Kıbrıs'ta herhangi bir barışçı çözümün gelişmesi için çaba harcamak şöyle dursun tam aksine gerginliği tırmandıracak bir tutum içine girmekten de kaçınmamaktadır. Bir bakıma, batı tarafından kabul edilebilir yeni parametreler içerisinde eski Sovyetlerin tutumunu hatırlatan bir davranış tarzına girmiştir. Olumsuz yönde bile olsa önemsenmek ve adeta eski SSCB rolüne yeniden soyunmak Rusya için hiç de fena bir fırsat değildir. Bu dünya konjonktüründe yeniden söz sahibi olmak anlamına gelmektedir.

Ekonomik açıdan; Off-Shore bankacılık yapan bankaları ve ticaretle uğraşan firmalarıyla Güney Kıbrıs sahillerinde yer tutabilen Ruslar için bu durum çok avantajlıdır. İçine girmiş oldukları serbest piyasa ekonomisinde başarılı olma

⁴¹¹ Candemir Önhon, Kıbrıs Sempozyumu Bildirisi, Harp Akademileri,1998.

⁴¹² Candemir Önhon, Kıbrıs Sempozyumu Bildirisi, Harp Akademileri,1998.

⁴¹³ Kıbrıs'ın Dünü, Bu günü , Yarını , HAK Yayınları a.g.e.s.92.

çabalarını Güney Kıbrıs sahillerinde gayet iyi değerlendiren Ruslar, bunun yanı sıra Güney Kıbrıs'ta Rusya üstünden gelen kara para aklama operasyonları da gerçekleştirmektedirler. Güney Kıbrıs'ta yer alan banka ve firmalarda çalışan pek çok Rus bulunmaktadır. İşsizliğin büyük boyutlarda olduğu Rusya için böylesine bir iş kapasitesi büyük önem taşımaktadır. İlaveten Rus'ların buradan bir turizm yeri olarak faydalanma imkanları da hesaba katılmalıdır. Yazın Karadeniz'in güneyindeki kıyı şehirlerine akın eden Rus'lar şimdi Doğu Akdeniz'de tatil yapmak imkanını bulmaktadırlar. Bu avantaj onların kolayca vazgeçmeyeceği bir husustur.⁴¹⁴

Diğer bir önemli husus Rusya'nın Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki bu davranışlarının altında yatan faktörün, NATO'nun genişlemesi ile bağlantılı bir denge oyununun kaçınılmaz bir parçası olarak görmesi hususudur. Türkiye değerlendirmeleri içine bu faktörü katmaktadır.⁴¹⁵

Rusya Federasyonu, GKRY ile mutabakat halinde her şeyden önce adanın silahsızlandırılmasını istemektedir. Güvenlik Konseyi'nin beş büyüklerinin duruma el koymasını talep etmekte, bugünkü durumun böyle devam etmeyeceğini ileri sürmektedir. Bu arada Ada'da bir NATO askeri gücünün konuşlandırılmasına da kesin olarak karşı çıkmaktadır. Sovyetler Birliğinin varisi olan Rusya Federasyonu, Sovyetlerin çökmesiyle süper güç pozisyonunu kaybetmesinden bir rahatsızlık duymaktadır. İçerideki milliyetçi ve sosyalist partiler, bu konuyu durmadan istismar edip hükümeti eleştirmektedirler. Hükümet, uluslar arası dış politikada söz sahibi olduğunu göstererek içeride prestij toplamak istemektedir. Bu çerçevede Kıbrıs sorunu gerek geçmişte, gerekse bugünkü konjonktürde verimli bir alan görünümündedir.

⁴¹⁴ Candemir Önhon, Kıbrıs Sempozyumu Bildirisi, Harp Akademileri, 1998.

⁴¹⁵ Oberösterreichische Nachrichten Gazetesi, 22 Kasım 1999

10.5.Kıbrıs'ta –Yaşanan Son Gelişmeler

Annan Belgesi ve AB süreci içerisinde geline konum dikkate alındığında; GKRY'nin AB'ne 1 Mayıs 2004⁴¹⁶ tarihi ile girmiş olması , Türkiye ile Yunanistan arasındaki dengeyi bozmuştur.

24 Nisan 2004 tarihinde yapılan tarihi referandumda Rum kesimi %76 gibi ezici bir üstünlükle Annan Belgesi'ne 'Hayır' derken, KKTC %65 oranında bir oyla 'Evet' demiştir.⁴¹⁷ Referandumun neticesi şüphesiz dünya kamuoyuna özellikle AB'ne, Kıbrıs meselesinin; kendilerinin inanmak istediği şekilde KKTC tarafından çözümsüzlüğe götürülmediğinin, tam aksine bu durumun Rumlar'ın olumsuz ve talepkar yaklaşımından kaynaklandığını çok açık bir şekilde göstermiştir. Bu sonuç Rumların çözüm istemeyen taraf olduğunu uluslararası topluma sergilemesi, ABD ve AB yetkilerinin Kıbrıs Türklerinin ekonomik tecridinin önemli ölçüde giderileceği yönünde vaatlerde bulunmalarına yol açması yönünden, Türk tarafı açısından mevcut koşullarda olumlu olarak değerlendirilmektedir.⁴¹⁸

Rumlar 1 Mayıs 2004 tarihinde her ne olursa olsun AB'ne girecek olmanın rahatlığıyla ve ilerleyen süre zarfında nasıl olsa AB çatısı altında problemlerini çözenin garantisinde 'Hayır' derken; maalesef Türk tarafı teslimiyetçi bir bakış açısı çerçevesinde 'Evet' demiş ve aslında farkında olmadan Rum tarafının elini kuvvetlendirmiştir.

AB tarafından verilen beyanatlarda Rum tarafı kınanırken; ister istemez akıllara, BM nezdinde Kıbrıs görüşmeleri yapılırken uluslar arası arenada hiç alışık olunmadığı bir şekilde ne olursa olsun GKRY'nin AB'ne alınacağını açıklayanların kimler olduğu sorusu gelmektedir. GKRY'ne verilen bu açık çekin bedeli şüphesiz ki pahalı olacaktır.

Referandum sonucu GKRY tarafından ezici bir üstünlükle verilen 'Hayır' oyunun dünya kamuoyuna ve KKTC halkına çok iyi anlatılması gerekmektedir. Bu

⁴¹⁶ Stratejik Analiz, Haziran 2004, Cilt 5, Sayı 50, s.91.

⁴¹⁷ MİLLİYET Gazetesi, 25 Nisan 2004.

⁴¹⁸ Sema Sezer, Ayşe Özkan a.g.m.s.59.

durum KKTC'ne haksız yere uygulanan ambargonun kaldırılmasına veya en azından hafifletilmesine, KKTC'nin başka devletlerce de tanınmasına ve KKTC'ne uygulanan tecrit politikasının sona erdirilmesini sağlayacak bir zemine getirilmelidir. KKTC halkı ise Rumların kendilerine nasıl baktıklarını iyi algılamalıdır.

Şüphesiz Kıbrıs Meselesi gibi yıllardır sıcaklığını koruyan bir meselenin bir oldu bitti ile çözülmesini istemek pek akılcı bir tutum olmayacaktır. Belki de Annan belgesi gibi bir çok belge ilerleyen yıllarda incelenecek ve Kıbrıs'ta istenen çözümü sağlayamayacaktır. Hali hazırda Kıbrıs meselesinin çözümü, Annan belgesi sonrası gelinen durum ve GKRY'nin 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla AB üyesi olması neticesinde iyice zorlaşmıştır. Kıbrıs meselesi artık sadece garantör devletlerin ve KKTC ile GKRY'nin meselesi olmaktan çıkmış genel manada bir dünya meselesi haline gelmiştir.

Kıbrıs meselesi her şeyden önce bir tarihi miras konusudur. Kıbrıs Türkiye'ye, Lozan'a sahip çıkmakla beraber, milli hudutlar dışındaki soydaşları ile ilgilenmesi mecburiyetini hatırlatmıştır. Bugün Türkiye'nin Balkanlar'la, Kuzey Irak'la ilgilenmesi bu mecburiyetin gereğidir. Ancak tarihi mirastan ve onun yükümlülüklerinden kaçınmak, tutarlı bir devlet için mümkün değildir. Kıbrıs meselesi, Türkiye'nin güvenliğini ilgilendiren bir konudur. Kıbrıs'ın başka bir gücün elinde bulunması, Türkiye'nin güneyden kuşatılması anlamına geleceğinden, adanın hakimiyetinin ya Türkiye'nin elinde olması, ya da başka bir güç tarafından tehdit teşkiline imkan vermeyecek bir statüde olması gerekmektedir. Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin hareket serbestliği Kıbrıs'ın güvenilir ellerde olmasına bağlıdır.

11.DOĞU AKDENİZ'DE KITA SAHANLIĞI

Türkiye'nin karasuları hakkındaki ilk uygulaması, 1958 Cenevre Sözleşmesi'nden önceki dönemlerdeki genel uygulamalara paralel olarak 3 NM olmuştur. Bu konuda referans yapılabilecek tek belge Lozan Anlaşmasıdır. Her ne kadar anlaşma metninde direkt karasuları genişliği konusunda bir hüküm yok ise de "Asya kıyısından 3 milden az bir uzaklıkta bulunan adalar Türk egemenliği altında kalacaktır"⁴¹⁹ ibaresiyle karasuları genişliğinin 3 mil olarak düşünüldüğü görülmektedir.

Karasuları konusundaki müteakip gelişme 15.5.1964 tarih ve 476 sayılı karasuları kanunu⁴²⁰ ile olmuştur. Bu kanun ile Türk karasuları 6 deniz mili olarak belirlenmiştir. Ancak kanun karasuları daha geniş olan devletlere karşı Türk karasuları genişliğini mütekabiliyet esasına göre tayin eder diyerek, Akdeniz ve Karadeniz'deki uygulamalara zemin hazırlamıştır. Kanun, hem normal hem düz esas hatların kullanılabilceğini belirtmiş ve esas hatların belirlenerek ilgililere dağıtılacağını hükme bağlamıştır.

Bu kanun ile Ege'de 6, Karadeniz ve Akdeniz'de 12 mil karasuları genişliği uygulanmaya başlanmıştır. Ancak, mütekabiliyet ilkesinin, karasularını genişletme inisiyatifini öteki devletlere tanınması ve bunun Ege Denizi'nde yaratabileceği mahsurlar nedeniyle, 476 sayılı karasuları kanunu 20.5.1982 tarih ve 2674 sayılı yeni karasuları kanununun⁴²¹ 6. madde hükmü gereğince yürürlükten kaldırmıştır. Bu yeni kanun Türk karasularının 6 mil olduğunu belirtmiş ve Bakanlar Kurulu'na belirli denizler için o denizlerle ilgili bütün özellikleri ve durumları göz önünde bulundurmak ve hakkaniyet ilkesine uygun olmak kaydıyla 6 milin üzerinde karasuları tayin etme yetkisi vermiştir. Bu kanunu müteakip 29.5.1982 tarih ve 8/4742 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla Karadeniz ve Akdeniz'deki mevcut durumun sürdürülmesine karar verilmiştir.

⁴¹⁹ Lozan Barış Anlaşması Madde 12.

⁴²⁰ RESMÎ Gazete, 25 Mayıs 1964, S. 11711.

⁴²¹ RESMÎ Gazete, 29 Mayıs 1982, S. 17708.

Doğu Akdeniz ciddi uyuşmazlıklara taraf (İsrail-Filistin, Türkiye-Yunanistan, KKTC- GKRY gibi) çok sayıda devletin sahillerinin bulunduğu bir denizdir. Doğu Akdeniz'in Anadolu sahilleri ile Afrika sahilleri arasındaki en geniş yeri 400 mildir. Deniz sınırlandırmasına ilişkin uluslararası hukuk kurallarının gelişim ve buna bağlı olarak geçirdiği değişimin yarattığı güçlükler bir yana, bölgenin karmaşık fiziki ve siyasi coğrafyası, çatışan menfaatler ve özellikle bölgede bulunduğu söylenen petrol, Doğu Akdeniz kıta sahanlığı sınırlandırmasını her an taraflar arasında tırmanmaya açık ve uzun vadeli bir sorun haline getirmiştir.

Doğu Akdeniz kıta sahanlığı uyuşmazlığının tarafları arasında Türkiye ve Yunanistan'ın yanında Libya, Mısır, İsrail, Filistin, Lübnan, Suriye, GKRY ve KKTC' de yer almaktadır. Ayrıca Kıbrıs'ın karasuları taleplerinden mahfuz tutulmuş deniz alanlarına sahip GKRY sınırları içindeki Akrotiri ve Dikelya İngiliz üslerinin de durumlarının incelenmesi gerekmektedir. Türkiye ile yukarıda anılan devletler arasında kıta sahanlığına ilişkin her hangi bir deniz sınırlandırması yoktur.

11.1.Mısır'ın Uygulama ve Politikaları

Mısır 1985'den itibaren Akdeniz'de 12 mil karasuları genişliği uygulamasını sürdürmektedir. 200 mil ya da işletilebilir derinliğe kadar kıta sahanlığı haklarını kullanacağını öngören bir düzenlemeye sahip olan Mısır, ayrıca, BMDHS (Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi)'yi onaylarken 26 Ağustos 1983'de BMDHS bölüm V ve VI hükümleriyle Akdeniz ve Kızıldeniz'de karasularının ötesinde kendisine verilen münhasır ekonomik bölgeye ilişkin haklarını kullanacağını, sözleşmeye göre münhasır ekonomik bölgede haklarını kullanıp yükümlüklerini yerine getirirken diğer devletlerin hak ve yükümlüklerine gereken saygıyı göstereceğini ve sözleşme hükümlerine uygun hareket edeceğini; münhasır ekonomik bölgesinin sınırlarını sözleşmede ortaya konan kurallara göre belirleyeceğini beyan etmiştir.⁴²²

Mısır kendi bölgesinde bulunan doğal gaz kaynaklarını uzun süredir işletmekte olup, ayrıca GKRY ile doğal gaz sahasında ortak işletmeler oluşturulabileceğini,

⁴²² Ege Kıta Sahanlığı ve İlişkili Sorunlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı,14-15 Aralık 2002,,s.108.

BMDHS' ye taraf olan iki devlet arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların kolayca çözülebileceğini ve iki ülkenin kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgenin belirlenmesi konusunda işbirliği yapmaya hazır olduğunu da belirtmiştir.⁴²³

Bununla birlikte Mısır Yunanistan ile arasında kıta sahanlığının sınırlandırılması konusunda görüşmelere başlamıştır. Yunanistan Meis ile Mısır arasında kıta sahanlığı sınırlandırması yapacak kadar Meis'e kıta sahanlığı tanımak isteyince, Mısır bu durumun Türkiye'yi inciteceğini belirtmiş ve görüşmeler bir neticeye ulaşmadan sona ermiştir.

11.2.İsrail, Suriye ve Lübnan'ın Uygulama ve Politikaları

İsrail karasularının genişliği 12 mil olup, ülkesinin karasuları dışında üzerindeki suların derinliğinin doğal kaynaklarının işlenmesine izin verdiği yere kadar sahillerine bitişik deniz yatağı alanlarını ve altını kapsadığını öngören bir yapıya sahiptir. Bununla beraber Lübnan'ın da karasularının genişliği 12 mildir.⁴²⁴

Türkiye ve Suriye'nin müşterek kara sınırlarının Akdeniz'e ulaştığı noktada sahil muhtemel bir kıta sahanlığı sınırlandırmasında Türkiye aleyhine sonuç verecek şekilde batıya doğru uzanan bir burun nedeniyle doğu-batı konumuna yönelmiştir. Türkiye-Suriye muhtemel kıta sahanlığı sınırının kuzeye doğru yönelmesi beklenebilir. Böyle bir uygulama Türkiye'nin sınırlandırma bölgesinde hayli uzun olan sahiline bakarak küçük bir kıta sahanlığına sahip olmasına yol açacaktır. Düzeltilmesi gereken bu durum, sahilin genel istikametine dik olarak çizilecek bir eşit mesafe çizgisi ile giderilebilir.⁴²⁵

Suriye 2003 yılı sonlarında aldığı kararla 1981'den bu yana Akdeniz'de uyguladığı 35 millik karasuları genişliğini 12 mil olarak uygulayacağını açıklamıştır. Bu son gelişmenin de Suriye-Türkiye ilişkileri açısından olumlu bir gelişme olacağı söylenebilir.

⁴²³ Ege Kıta Sahanlığı ve İlişkili Sorunlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı, a.g.e.s.109.

⁴²⁴ Ege Kıta Sahanlığı ve İlişkili Sorunlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı, a.g.e.s.112.

⁴²⁵ Ege Kıta Sahanlığı ve İlişkili Sorunlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı, a.g.e.s.115.

11.3. Yunanistan – GKRY'nin Uygulama ve Politikaları

Türkiye ile Yunanistan arasındaki Doğu Akdeniz'de bulunan sınır parçası Meis ile Anadolu sahilleri arasındadır. Konu ile ilgili olarak Türkiye ile İtalya arasında yapılmış 4 Ocak 1932 tarihli bir sözleşme bulunmaktadır. "Anadolu sahilleri ile Meis adası arasındaki ada ve adacıkların ve Bodrum körfezi karşısındaki adanın ciheti aidiyeti hakkındaki itilafname" başlığını taşıyan bu anlaşma onaylanmış ve Milletler Cemiyeti'ne tescil de ettirilmiştir. Daha sonra, Paris Barış Andlaşması ile Mentеше adaları ve Meis İtalya'dan alınıp Yunanistan'a verilince Yunanistan İtalya'nın halefi olarak bu anlaşmaya taraf olmuştur. Rodos'tan Kıbrıs'a kadar uzanan bölgede Türkiye ile Yunanistan arasında başka bir sınır bulunmamaktadır.

Yunanistan, Meis'e dayanarak Türkiye'nin Rodos, Meis, Kıbrıs hattının güneyinde kıta sahanlığı haklarını elinden alacak bir anlayış oluşturmaya çalışmaktadır.. Türkiye ise kıta sahanlığına ilişkin bölgedeki haklarını korumaya yönelik politikalar izlemekte ve uygulamalar yapmaktadır. NIMA'nın (National Imagery, Mapping Agency, Maritime Safety Information Center) 552/2002 ve 590/2002 (54,56) sayılı mesajlarında GKRY bandıralı Northern Access adlı geminin 11-19 Mart 2002 tarihleri arasında 35°30'K 32°30'K ve 027°50D' 029°20'D koordinatları ile belirlenen sahada jeofizik araştırmalar yapacağı ilan edilmiştir. Bölgede kablo çekerek ve ses topu kullanılarak icra edilen araştırmalara müdahale edilmiş, gemiye sismik araştırma yaptığı bölgenin Türk kıta sahanlığı olduğu, Türkiye'den izin almadan bölgede araştırma yapamayacağı ve bölgeyi terk etmesi gerektiği belirtilmiş ve bunun üzerine gemi bölgeyi terk etmiştir.⁴²⁶

Türkiye ile Yunanistan arasında Ege Kıta Sahanlığı sınırı çizilmeden Doğu Akdeniz Kıta sahanlığına ilişkin bir çözüm bulmak oldukça zor gözükmemekte olup, Kıbrıs meselesi bu problemi çok bilinmeyenli kılmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge uygulaması bulunmamaktadır.

GKRY'nin karasuları genişliği 12 mil olup; 200 m. derinlik ya da işletilebilirlik esasinda kıta sahanlığına sahip olduğunu öngören bir yapıya sahiptir. Başsavcılık

⁴²⁶ Ege Kıta Sahanlığı ve İlişkili Sorunlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı, a.g.e.s.114.

tarafından 1972’de verilen bir mütalaada Uluslararası Adalet Divanı’nın Kıyıcı Kıta Sahaneliği uyuşmazlığında verdiği kararın ışığında 200 m derinliğinde ötesindeki deniz alanlarının eğer Kıbrıs’ın deniz altındaki doğal uzantısını oluşturuyorsa kıta sahanlığı olarak görülebileceği bildirilmiştir. GKRY, Yunanistan’ın Rodos, Meis, Kıbrıs hattının güneyinde Türkiye’nin kıta sahanlığı haklarını elinden alma politikasına paralel bir tutum sergilemektedir. GKRY bu bağlamda Kıbrıs’ın kıta sahanlığı sınırlandırılmasını Türkiye’yi dışlayarak halletmeye çalışmaktadır.⁴²⁷

GKRY Kıbrıs deniz alanlarındaki petrol yatakları konusunda Suriye, Mısır, Lübnan, İsrail ve Libya ile de temaslarını sürdürmektedir. Türkiye ve Yunanistan yanında İsrail, Suriye, Mısır ve Lübnan’ın da petrol yataklarıyla yakından ilgilendikleri görülmektedir.

---

⁴²⁷ Ege Kıta Sahaneliği ve İlişkili Sorunlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı, a.g.e..s.110.

12. DOĞU AKDENİZ'DE STRATEJİK AÇILIMLAR

12.1.NATO'nun Değişen Çehresi

Varşova Paktının yıkılması ve SSCB'nin dağılmasıyla soğuk savaşın sona ermesi ve özellikle Kuzey ve Orta Avrupa'da NATO'ya direkt bir askeri tehdidin ortadan kalkması nedeniyle NATO, "Esnek Mukabele Sistemi" olarak adlandırılan askeri doktrinini değiştirme ihtiyacı hissetmiştir.

Bu değişimlere uyum sağlayabilmek için 1994 Brüksel Zirvesi'nde ittifakın iç ve dış adaptasyonu çalışmaları başlatılmış, Washington Zirvesi'nde yeni stratejik konsept ile güvenlik, caydırıcılık, danışma ve kriz yönetimi gibi unsurlara önem verilmesi gerektiği vurgulanarak, "5 nci madde dışı krizlere müdahale operasyonları" fikri ortaya atılmıştır.

Yeni tehdit algılamaları ve değişen uluslar arası ortam, NATO'nun komuta ve kuvvet yapılanmasının bölgesel çatışmalar ile kolektif güvenlik gereksinimlerine cevap verebilecek şekilde daha esnek ve fonksiyonel bir yapıya kavuşturulmasını gerekli kılmış, bu çerçevede müşterek operasyonların etkin bir şekilde yapılabilmesini temin için birleşik müşterek görev gücü konsepti geliştirilmiştir.

NATO güvenlik ortamı açısından bir bütün olarak, güney bölgesinin soğuk savaş sırasında karşı karşıya olduğu güvenlik ortamına benzer şekilde bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Aradaki farklar tek bir tehdit yerine; sınırlara yönelik birden fazla tehdit, kamuoyu güvenliği üzerine daha kapsamlı bir yöneliş ve ABD ile ilişkiler dahilinde güç intikali imkanlarının merkezileştirilmesi hususlarıdır. Güvenliğe yönelik bu bakış açısı ittifakın güney ve kuzey ülkeleri arasında uzun dönemli farklılıkların ortadan kaldırılması açısından önemli bir rol oynamıştır. NATO'nun genişleyerek daha etkin ve kapsayıcı bir örgüt haline getirilmesi düşüncesi ve buna göre belirlenen yeni strateji, batılı güçlerin Akdeniz, Ortadoğu,

Kafkaslar ve Güneydoğu Asya'daki çıkarlarını garanti altına alma hedefini içermektedir.⁴²⁸

İttifak dış adaptasyon bağlamında genişlemeyi hedeflemekte, bu çerçevede "Açık Kapı" politikası uygulamaktadır. Barış İçin Ortaklık (BİO) programı ve Akdeniz Diyalogu ile ittifak dış adaptasyonunu geliştirmiştir.

Avrupa'nın soğuk savaş sonrası ortamda, güvenlik açısından oldukça huzurlu bir bölge olduğu ifade edilebilir. Avrupalılar için sınırlara yönelik tehdit yok denecek kadar azalmıştır. Ayrıca 29 Mart 2004 tarihinde Washington'da düzenlenen törenle Estonya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın katılımı ile NATO'nun üye sayısı 26'ya yükselmiştir.⁴²⁹

NATO'nun genişlemesi aslında askeri bir ittifakın genişlemesinden öte bir anlama sahiptir. Genişlemenin gerçek amacı, Avrupa'yı, Amerika'yı dünya vizyonu ve tarzının bütünleşmiş, tutarlı bir parçası olarak konsolide etmek; dünya çapında gelişmekte olan bir Amerika projesi olarak, küreselleşme mücadelesinde Avrupa'dan sağlam bir üs ve sadık bir müttefik oluşturmaktır.⁴³⁰

12.2. NATO'nun Doğu Akdeniz Politikası

1994 yılında hayata geçirilen Akdeniz Diyalogu ile İsrail, Mısır, Tunus, Cezayir, Fas, Moritanya ve Ürdün ile ittifak arasında anlayış birliği sağlanması, güven ve iş birliğinin tesisi hedeflenmiştir. Akdeniz ülkeleri ile tesis edilen bu tür bir diyaloga girilmesi, ülkemizin de kıyısı bulunduğu Akdeniz'in güvenliğinin sağlanabilmesi, önümüzdeki dönemde özellikle Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının bu havzaya bağlanarak Hazar petrolünün dünyaya pazarlanması ve Orta Doğu'daki güvenlik endişeleri göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye bu diyalogun daha da geliştirilmesinin taraftarı olagelmıştır.

⁴²⁸ Yavuz Gökalp Yıldız, a.g.e.s.54.

⁴²⁹ Hasan Kanbolat, NATO Kime Karşı Nereye doğru ve nereye kadar genişliyor, Stratejik Analiz, Mayıs 2004, Cilt 5, Sayı 49.s.16.

⁴³⁰ Ergin Yıldızoğlu, Jeopolitiğin Geri Dönüşü ve Kaynak Savaşları, Stratejik Analiz, Mart 2004, Cilt 5, Sayı 47.s.16.

Bununla beraber, NATO'nun güney müttefiklerinin temel politik ve ekonomik açılardan ilerlemeleri kolaylaşmıştır. Türkiye de kendi özel zorlukları olmasına rağmen geçen on yılda bu yönde ilerleme kaydetmiştir. Özet olarak; Akdeniz'e yönelik güvenlik ve strateji tartışmaları ittifakın bir bütün olarak büyüyen şekilde ilgisini çekmektedir. Güney Avrupa ülkelerinin Akdeniz'e yönelik geleneksel yaklaşımları daha aktif ve yeterli hale gelmektedir. Aynı zamanda Soğuk Savaş döneminde ilgileri başka yönlerde bulunan İngiltere ve Almanya'nın da bu yönde katılımları olmuştur. Hatta; Akdeniz'e yönelik uzun dönemli bir angajman içerisinde bir Avrupa ve Ortadoğu gücü olan ABD'de daha belirli bir Akdeniz politikasının yararlarını gözeterek dikkate almaya başlamıştır.

Bu kapsamda; güç intikali hususları NATO'nun stratejisinde hatta geleneksel NATO görevleri de dahil daha merkezi bir rol oynamaya başlamış, ABD ise Ortadoğu güvenliğinde olduğu gibi Akdeniz bölgesindeki ittifaka üye ve üye olmayan devletler arasındaki ilişkilere Avrupa'ya yardım etmek açısından daha ağırlıklı olarak eğilmeye başlamıştır. Bu nedenle, Barış İçin Ortaklık deneyiminin Orta Doğu'da demokrasilerin oluşumuna alt yapı hazırlayabileceği düşünülmektedir.⁴³¹

Yakın zamandaki gelişmeler ve tartışmalar Akdeniz'in güvenlik mülahazalarında bölgeler üstü bağlantıların merkezileşmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Avrupa, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın güvenlik mülahazaları birbiri ile bağlantılıdır. Bu nedenle Kitle İmha Silahları(KİS)'nin ve balistik füzelerin artışı, enerji güvenliği, mülteci akımları ve Ortadoğu Barış Süreci sorunları NATO'nun bölgedeki ilgi alanlarını oluşturmaktadır.

Önümüzdeki on yıllık dönemde Güney Avrupa'nın büyük nüfuslu merkezlerinin Akdeniz çevresine konuşlanmış KİS ve balistik füze tehdidine maruz kalacağına yönelik emareler giderek artmaktadır. Hatta Türkiye halihazırda Ortadoğu'da bulunan komşularından kaynaklanan KİS ve balistik füze tehdidine maruzdur.

⁴³¹ Hasan Kanbolat, NATO Kime Karşı Nereye doğru ve nereye kadar genişliyor, a.g.m.s.17.

NATO'nun güneyde bulunan üyeleri bu kadar büyük bir tehdide maruz kalmaları da bu tehdit potansiyel olarak büyümektedir. Bölgedeki KİS ve balistik füze artışı Avrupa ve Ortadoğu güvenlik mülahazalarını birbiri ile irtibatlandırmakta ve NATO'nun Akdeniz ve çevresinde uyguladığı politikalar karşılığında bir misilleme unsuru olarak Avrupa'ya yönelik potansiyel tehdit olma hususu ortaya çıkmaktadır. Bugünlerde Avrupalılar ile ABD arasında en çok tartışmalı husus olan NATO'nun geleceği sorunu, "Büyük Ortadoğu" politikalarıyla yakından ilgilidir.⁴³²

KİS ve füze sayısındaki artış ittifakın, merkezdeki büyük üyeleri ile batıda bulunan üyelerini de kapsayacak şekilde coğrafi etkenleri ile birlikte önemli ölçüde strateji değiştirmesine yol açabilecektir. Bu konuda ABD'nin tavrı; ABD ve koalisyonun hareket serbestliği(özgürlüğü) üzerinde doğrudan bir güvenlik riski ve sınırlaması oluşturan KİS ve balistik füzelerdeki artışın NATO'nun stratejik konsepti ve gelecekteki görevlerine yönelik tartışmalarda ön plana alınmasını sağlamaya çalışmak şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bahse konu silahlardaki artış, eninde sonunda kuzey ve güney olarak paylaşılacak bir tehdit olarak kendisini gösterecektir. Batıda yapılan strateji çalışmalarında bu konudaki riskin güneyden kuzeye doğru yayıldığına ortaya konması eğilimi vardır. Burada, konvansiyonel olmayan silahların düşük imkanlarına sahip güney ülkelerinin, güçlü batıya karşı asimetrik strateji üretme imkanı sağladığı değerlendirilebilir. Bu anlamda KİS'ler ve bunların menzillerinin artırılması güneyde mücadele veren bölgesel liderlere önemli bir güç kazandırmaktadır.⁴³³

Enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerde enerji yolları ve enerji güvenliği konularında meydana gelen gelişmeler Akdeniz bölgesinde de kuzey-güney arasındaki bağlantıların da güçlenmesini gündeme taşımaktadır. Günümüzde Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarına ve coğrafi durumlarına göre enerji nakil yollarına büyük önem gösterilmektedir. Son analizler, Hazar bölgesindeki kaynakların dünyaya dağıtılmasının son derece önem arz ettiğini ortaya koymaktadır. Her şeye rağmen bölgede petrol ve doğalgaza ilişkin meydana gelen gelişmelerin Doğu

⁴³² Yavuz Gökalp Yıldız, a.g.e.s.23.

⁴³³ RAND Organization Publications, Ian O. Lesser, Jerrold Green, F. Stephen Larrabee, Michele Zanini, "The Future of NATO's Mediterranean Initiative : Evolution and Next Steps, February 1999"s.10.

Akdeniz, Karadeniz ve Orta Asya'da meydana gelecek gelişmeler ile birlikte Avrupa ve ABD'yi önemli ölçüde etkileyeceği açıktır.

Karadeniz, Hazar, Orta Asya, İran, Irak bölgelerinde önümüzdeki yıllarda yaşanacak gelişmeler Akdeniz güvenlik mülahazalarını da önemli ölçüde ilgilendirecektir. Yunanistan'da dahil olmak üzere Balkan ülkeleri de bundan payını alacaktır. Burada üzerinde önemle durulması gereken konu; Hazar ve Orta Asya'da yer alan enerji kaynaklarının dünyaya dağıtılması konusunda başta Bakü-Ceyhan boru hattı olmak üzere, en güvenli enerji yollarının Türkiye üzerinden geçen ve Akdeniz'e ulaşan yolların olduğunun ortaya konulması konusudur. Bunun da Akdeniz güvenlik mülahazalarının üzerinde çok önemli bir etki yaratacağı kuşkusuzdur.

21 nci yüzyılın hemen başlarından itibaren Avrupa, enerji kaynakları açısından kendisini Akdeniz havzasına bağlanmış olarak bulacaktır. Ayrıca, petrolde olduğunun tersine, doğalgaz pazarının globalleşme yerine bölgesel kalacağı, daha sabit alt yapı ile meydana gelebilecek kesintilere müdahale açısından daha az imkan tanıyacağı değerlendirilmektedir.

Ortaya çıkan yeni hatlar Akdeniz çevresindeki ülkelerin ekonomik ve güvenlik geleceklerini birbirine bağlayacaktır. Bu husus NATO'nun Akdeniz inisiyatifinin gelişiminde temel bir esas olarak yerini almıştır. Bu konuda, NATO çevrelerinde teknik bazı kavramlar da dahil olmak üzere birçok güvenlik zafiyetinin bulunduğu ve NATO'nun bu enerji kaynaklarının ve enerji intikal yollarının güvenliğini sağlama ve savunma konusunda kendisini çok karmaşık ortamlarda bulabileceği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, Hazar Havzası ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarının Avrupa ve dünya pazarlarına açılması ve intikal ettirilmesi açısından Türkiye'nin güçlü bir NATO üyesi olarak sunduğu güvenlik mülahazalarının önemi bu şekilde bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Göç kavramı da Akdeniz'in her iki kıyısında yer alan ülkelerin güvenliğini etkileyen başlıca sorunlardan bir tanesidir. Avrupa'da uygulanan politikalar ve güney ülkelerinin demografik yapılarında meydana gelen gelişmeler, bugünkü durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Halihazırda Akdeniz'in güneyi ve kuzeyi arasında

açılmaya devam eden ekonomik ve demografik uçurum durumun daha da kötüye gitmesine yol açmaktadır. Avrupa güvenliğini doğrudan ilgilendiren bu konuya yönelik olarak, bireylerin tanımlanması, kültürel yakınlıklar kurulması ve ekonomik gelişmelerin güney Akdeniz'deki toplumlara da yansıtılması gerekmektedir. Bu bağlamda, göç sorununu önümüzdeki dönemde de Akdeniz'in güneyi ve kuzeyi arasında yaşanacak en önemli sorunlardan biri olacak, ancak bu konunun yapısı itibarıyla doğrudan NATO tarafından ele alınması uygun olmayacaktır.

Soğuk savaş süresince, NATO'nun tüm stratejileri, doktrinleri ve askeri imkan ve kabiliyetleri Sovyetler Birliği'nden gelecek tehdidi karşılamaya yönelmiştir. Günümüzde ise tehditler hem çok çeşitli hem de nereden geleceği belirsiz bir hale gelmiştir. Aynı zamanda, bu risk ve tehditlerin kaynaklandığı mevkiler de değişmiştir. Soğuk Savaş süresince, ana tehdit eski Batı Almanya Doğu Almanya sınırı boyunca merkez Avrupa'ya yönelmişti. Günümüzde ise ana tehdit ve riskler başta güney Avrupa ve Türkiye olmak üzere Avrupa'nın kenar çevrelerine ve sınır ötesine yönelmiştir. Buna ilave olarak, çoğu durumda bu risk ve tehditler NATO topraklarına doğrudan bir askeri saldırıyı da içermemektedir. Gelişen risk ve tehditler daha dolaylı ve belirsizdir.

Tehditteki değişime karşılık, NATO uzun vadeli bir değişim ve adaptasyon süreci başlatmıştır. Artık 1991'lerin başlarındaki " Sorumluluk Sahamızın dışındadır ve bizim işimiz değildir." anlayışı sona ermiştir. NATO'nun Bosna ve Kosova müdahaleleri sorumluluk sahasının dışında ve işin içinde olduğunun bir göstergesidir. Bu gün anlaşılmıştır ki, NATO topraklarına doğrudan bir saldırıyı içermeyen 5. Madde dışı çatışmalar, ittifakın güvenliğine yönelik ciddi tehditlerin varlığını da teyit etmektedir. Buna ilave olarak, ittifak hem Merkez Avrupa'ya istikrar getirme amaçlı bir genişleme süreci hem de daha önce düşman olan ülkeler ile ilişkileri güçlendirecek önemli işbirliği girişimlerini başlatmıştır. Bu inisiyatifler, Barış İçin Ortaklık (BİO), Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi (EAPC) ve Rusya Federasyonu (RF) ile Daimi-Müşterek Konsey faaliyetlerini kapsamaktadır. İttifak

aynı zamanda bölgesel ve alt bölge komutanlık karargahlarının da sayısını azaltacak şekilde yeni bir komuta yapısını da hayata geçirmiştir.⁴³⁴

NATO'nun geçirmekte olduğu değişim süreci, önümüzdeki dönemde NATO'nun karşılaşılabileceği tehditlere karşı daha etkin bir yapıya kavuşmasını sağlayacaktır. Bununla beraber, bu değişim sürecinin, başta Akdeniz İnisyatifi'ne katılan ülkeler olmak üzere Kuzey Afrika ülkeleri tarafından nasıl algılandığı da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. NATO'nun ortak çıkarların savunulmasına verdiği öncelikler, gelecekteki faaliyetleri için genişleyen bakış açısı, BM onayı olmadan bazı krizlere müdahale etme isteği ve kuvvet yığınaklandırma kabiliyetlerinin artırılmasına verdiği önem Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da NATO'nun amaç ve hedeflerine yönelik tepkileri ve kendi bölgelerine müdahale korkusunu açığa çıkarabilir.

NATO'nun KİS tehdidi üzerinde yoğunlukla durması da benzer korkulara yol açabilir. Batı Akdeniz'deki ülkeler başta olmak üzere bölgedeki birçok ülke kendi KİS üretme/elde etme programları nedeniyle, Akdeniz'in bir tehdit bölgesi olarak algılanmasından ve bunun bir müdahale için bahane olarak ileri sürülmesinden korkmaktadırlar. Bu nedenle NATO'nun KİS'i ile ilgili yeni riskleri ortaya koyması için buna yönelik diplomasi ve askeri stratejisini iyi belirleyerek harmonize etmesi gerekmektedir. Bunun aksi olduğu takdirde, NATO'nun Güney Akdeniz ülkeleriyle işbirliğine yönelik diyalog ve ortak güvenlik yaklaşımı faaliyetlerine zarar verebilecek yanlış algılama ve yanlış anlamalar ortaya çıkabilir.

Bunun yanında, ittifak stratejisindeki değişikliklerin kendi güney kanadındaki üyelerine olan etkisini de göz önünde bulundurmalıdır. Bu kapsamda örneğin Türkiye'nin durumu ele alındığında, laik ve hukukun üstünlüğünü tanıyan, demokratik bir devlet yapısı ve nüfusunun çoğunluğu Müslüman olması özelliğiyle ve Akdeniz bölgesindeki hemen tüm ülkelerle olan tarihi ve kültürel bağları nedeniyle, NATO'nun Akdeniz politikasının geliştirilmesi ve uygulanmasında önemli bir rol oynayabileceği ortaya çıkmaktadır. Türkiye aynı zamanda sınırlarına

⁴³⁴ RAND Organization Publications, Ian O. Lesser, Jerrold Green, F. Stephen Larrabee, Michele Zanini, The Future of NATO's Mediterranean Initiative : Evolution and Next Steps, February 1999, s.16.

yönelik Ortadoğu kaynaklı ve 5 nci maddenin işletilmesini gerektirecek bir tehditle karşı karşıya olan tek ittifak üyesidir. Bu nedenlerle, NATO gelişen yeni durumlar neticesinde doğal olarak 5 nci madde dışı tehditleri ön plana çıkarırken, 5 nci madde kapsamının önemini azaltıcı yaklaşımlardan kesinlikle kaçınmalıdır. 11 Eylül darbesini alan ABD'nin neredeyse refleks sayılabilecek bir hareketle saldırının 5 nci madde kapsamında değerlendirilmesini sağlamak için Kuzey Atlantik Konseyi (NAC)'ne başvurması da bu maddenin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

Buna benzer olarak batı ve orta Akdeniz'deki ittifak üyeleri de KİS'na karşı askeri ve diplomatik yöntemlerin bir denge içerisinde kullanılmasını tercih etmektedirler. Ayrıca 11 Eylül olayı, ittifak üyesi ülkeler terörizm karşıtı faaliyetlerin NATO tarafından daha aktif ve etkin olarak ele alınması taleplerini yoğunlaştırmışlardır.

NATO'nun Ortadoğu ve Akdeniz stratejisi çerçevesinde, ABD ile Avrupa'da askeri gücüyle öne çıkan Fransa arasında işbirliğinin gelişeceğinden söz edebiliriz. Fransa bir çok değişiklikleri yapabilecek askeri güç ve siyasal hırsla sahip bir ülke olarak anahtar konuma sahiptir. Bu çerçevede NATO'nun yeni yapılanmasında Akdeniz ülkeleri, özellikle İspanya , İtalya ve Fransa daha ağırlıklı rol oynayacaklardır.⁴³⁵

Akdeniz bölgesindeki güvenlik sorunu öncelikle oluşturulan parçalanmış yapı nedeniyle, bölgenin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Bu sorunların ekonomik, sosyal ve politik temelleri bulunmaktadır. NATO halihazır yapısıyla bu sorunlarla tümüyle başa çıkabilecek durumda değildir. Bu nedenle; Akdeniz'in güvenliğini sağlamaya yönelik olarak, uygun jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeniyle NATO şapkası haricinde milli şapkası ile Türkiye ve politik ve diplomatik faaliyetlere daha uygun yapısı itibarıyla AB'nin de diyalog girişimlerini destekleyebileceği değerlendirilmektedir.

En son İstanbul'da düzenlenen 17. NATO zirvesinde bölge ile ilgili olarak, Tunus, Fas, Cezayir, Mısır, Moritanya, Ürdün, İsrail ile 1994'te başlatılan bir süreç

⁴³⁵ Yavuz Gökalp Yıldız,a.g.e.s.65.

çerçevesinde diyalogu genişleten NATO'nun "İstanbul İşbirliği Girişimi" adı altında, Körfez ülkeleriyle (Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Umman, Kuveyt) iletişimi artırma hareketini başlatacağını ve ABD ve İngiltere'nin, genişletilmiş Ortadoğu projesi çerçevesinde önerileri doğrultusunda, söz konusu ülkelere savunma ve güvenlik alanında işbirliği olanağı sunulacağı belirtilmiştir.⁴³⁶

12.3. Diğer Akdeniz İnisiyatifleri

NATO'nun inisiyatifi Akdeniz'de geliştirilmeye çalışılan işbirliği faaliyetlerinden sadece bir tanesidir. Bunun yanında; AB'nin Barselona Girişimi, Akdeniz Forumu, Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) Toplantıları, Avrupa'nın Güvenlik ve İşbirliği Organizasyonu (OSCE) ve eski BAB'ın Akdeniz Diyalogu, girişim ve faaliyetleri sayılabilir.

12.3.1. Avrupa Birliği (AB)'nin Barselona Girişimi

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı içinde, Avrupa Birliği'nin on beş üye devleti ve on iki Akdeniz devleti bir araya gelmiştir. İdeolojik ayrımların sembolü haline gelmiş olan Berlin Duvarı'nın 1989 yılında yıkılmasına ve iki Almanya'nın birleşmesine yol açan politik değişimler, Avrupa Birliği'ni stratejik ve jeopolitik önceliklerini yeniden gözden geçirmeye zorlamıştır. Avrupa Birliği'nin dış politika penceresinde güneye doğru derinleşme seçeneğini açan bu gelişme, Akdeniz bölgesiyle ticari ve iktisadi ilişkilerde yaşanan karşılıklı bağımlılıklar ve bölge ülkeleri ile AB ülkeleri arasındaki yüksek gelir farklılıkları göz önüne alındığında, bölgenin barışı, güvenliği, evrenselleşen ekonomiye eklenerek artan refahtan pay alması açısından, AB ve Akdeniz ülkeleri arasında daha yakın ve güçlü ilişkilerin kurulmasını zorunlu kılmıştır.

Bu ortaklık fikri, Avrupa Konseyi'nin sırasıyla, 1992 Lisbon, 1994 Corfu ve Essen toplantılarında gelişerek, nihayet 1995 Cannes toplantısında, Avrupa Komisyonu tarafından sunulan "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı" önergesinin benimsenmesiyle son halini almıştır. Bundan sonraki aşama, AB ve Akdeniz

⁴³⁶ Anadolu Ajansı, 28 Haziran 2004.

ülkelerinden (Cezayir, Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye, Filistin Yönetimi) 27 dışişleri bakanının Kasım 1995'te Barselona'da bir araya gelerek, bölgenin refahı, barışı, güvenliği gibi ana amaçların yanı sıra, bu amaçlara hizmet edecek bir çalışma programını da içeren Barselona Bildirgesi'ni imzalaması olmuştur.⁴³⁷

AB'nin Akdeniz Ortaklığı Süreci 1995 sonlarında Barselona'da başlamıştır. Bu girişim bölgedeki faaliyetler içinde tarafların katılımında en fazla istek sergiledikleri işbirliği faaliyeti olmuştur. Girişim; tüm AB üyeleri, Cezayir, GKRY, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Suriye, Tunus, Türkiye ve Filistin Devleti ile toplanabilecek kadar geniş katılımlı olmuştur. Toplantı serbest ticaret, güvenlik konuları, kültürel faaliyetler ve sivil toplum konularını içermiştir. Bu kapsamda, geniş sayıda Avrupa-Akdeniz semineri, konferansı, araştırmaları gibi faaliyetler gerek hükümet temsilcilerinin gerekse zaman zaman Dışişleri Bakanları'nın katılımıyla gerçekleşen toplantılar aracılığıyla koordine edilmiştir. Bu faaliyetlere enerji alış verişi konusunda uzmanların yaptıkları çalışmalar da dahil edilebilir. Bu ortaklık faaliyeti işbirliği anlayışını temel aldığından, güvenlik ve ekonomik konularla ilgili geleceğe yönelik beklentiler de ilk ve temel sıraları almıştır.⁴³⁸

AB'nin Akdeniz güvenliğine yönelik en belirgin projesi bir güvenlik plan taslağı hazırlaması olmuştur. İki yıl süren görüşmelerden sonra, huzurun tesisi ile ilgili olarak planda yer alması istenen (İyi komşuluk ilişkileri, arama kurtarma tatbikatları, askeri bilgi değişimi gibi) tedbirler henüz tüm diyalog üyeleri tarafından onaylanmamıştır.

Konsensüs oluşmasındaki gecikme, üyelerde AB'nin kendi güvenlik önceliklerinin plana girmesiyle uğraştığı yönünde şüpheleri artırmaktadır. Bununla beraber, dokümanın onayını engelleyen esas konunun Ortadoğu'da yaşanan olumsuzluklar olduğu da aşikardır. Bu husus 1997 Malta ve 1998 Palermo'da Dışişleri Bakanları tarafından gerçekleştirilen gayri resmi toplantılardaki Arap-İsrail gerginlikleri ve son olaylar ile iyice su yüzüne çıkmıştır.

⁴³⁷ Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Akdeniz Süreci Bilgi Notu

⁴³⁸ Avrupa Akdeniz Ortaklığı Bildirisi

Planlama görüşmelerindeki yavaşlığa rağmen, özellikle doğal afete müdahale ve yardım konuları olmak üzere daha az politik içerikli güvenlik konuları üzerinde toplantılar yapılmaya devam edilmekte ve olumlu gelişmeler kaydedilmektedir. Bu güvenlik ortaklığı 34 üyeli EuroMesco isimli Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Etütler Enstitüsü tarafından da desteklenmektedir. Böyle bir enstitünün girişimi desteklemesinin sağladığı temel avantajın Avrupa Komisyonu resmi makamları dahil, Barselona Girişiminde yer alan karar verici üyelerle resmi ilişki kurulabilmesi olarak görülmektedir.

Avrupa-Akdeniz ekonomik işler ortaklığı konusundaki faaliyetler de Ortadoğu Barış Sürecinde yaşanan olumsuzluklardan az da olsa payını almıştır. Ekonomik İşbirliği daha çok teknik konular ve genellikle AB ile her bir Akdeniz katılımcısının ikili ilişkileri ile yürütülmektedir. Ekonomik İşbirliği'nin temel hedefi; AB ile Akdeniz katılımcıları arasında bir seri "Ticaretin Liberalizasyonu Protokolü (Birlik Anlaşması)" ile desteklenen serbest ticaret bölgelerinin oluşturulmasıdır. Bu anlaşmalar bugüne kadar Tunus, İsrail, Fas ve Ürdün tarafından imzalanmıştır. Filistin Devleti ile müzakereler devam etmektedir. Cezayir, Mısır, Lübnan ve Suriye ile müzakere süreci daha yavaş işlemektedir.

Serbest ticaretin; katılımcı ülkelere uzun vadeli olarak ekonomik büyüme ve hükümetlerin sorumluluklarının ve açıklıklarının artırılması konularında avantajlar sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Bununla beraber, geçmişin sömürgeci devletlerinin ağırlıkta olduğu AB'nin iki taraflı bir ticaret anlaşmasında her zaman daha kazançlı olmayı göz önünde bulunduracakları, bunun da işbirliği sürecinde her zaman bir şüphe unsuru olarak göz önünde bulundurulması gerekli görülmektedir. Bu yaklaşımlar dikkate alındığında ekonomik ortaklık sürecinin de bir dizi sorunla karşılaşabileceği değerlendirilmektedir.

Ancak, akıllı politikalarla yapılacak ekonomik anlaşmaların, diyalog ülkelerinin ekonomik gelişimleri için de gerekli olduğu, yapılacak anlaşmalarla kısa vadeli kazançların zor olduğu ve esas getirilerin uzun vadeli olarak gündeme gelebileceği de unutulmamalıdır. Kısa dönemde, bir ticaret anlaşması güney Akdeniz mallarının pazara girmesine dramatik olarak olanak tanımamaktadır. Anlaşmalar gereğince AB'ye yönelik gümrüklerin de kaldırılması, özellikle Lübnan gibi ithalata

dayalı ekonomilerde devlet gelirlerini önemli ölçüde azaltıcı bir rol oynamıştır. Buna yönelik olarak, Barselona Girişimi'nin bir parçası olan MEDA (Akdeniz Ekonomik Yardım Programı) ancak yapısal düzenlemeleri desteklemeye yardımcı olabilmektedir.

Bu ticari anlaşmalar, katılımcı ekonomilerdeki ekonomik entegrasyon eksikliğinden ve aynı zamanda şirketlerin indirilen gümrükleri fırsat bilerek avantaj sağlamak istemelerinden dolayı bu ülkelere yatırım yapmak yerine Avrupa'daki yatırımlarına devam ederek sadece ihracat yapma arzularının su üstüne çıkmasıyla olumsuz durumların oluşmasına sebep olabileceklerdir.

Daha büyük bir bölgesel entegrasyon da olsa, bölge içi ticaretin de büyüme olasılığı zayıftır. Bölge içi ticaretin gelişmesi, küçük hacimli ekonomileri, birbirine benzer ekonomik yapıları ve büyük ve tamamlayıcı Avrupa ekonomilerine yakınlıkları nedeniyle pek olası görülmemektedir (Arap İsrail ticari ilişkileri bu konunun istisna oluşturma potansiyeli en yüksek olan ilişkilerdir).

Mısır, Ürdün ve Lübnan gibi değişik ticaret paternine sahip ülkelerde zararlı bir takım ticari sapmalar ortaya çıkabilir. AB'nin güney Akdeniz ülkelerinin gelişmesine yönelik imkanları aynı zamanda Barselona Süreci'nin dışından bir takım faktörlerle de bağlantılıdır. Pozitif açıdan bakıldığında, Euro dolaşımının bulunduğu bölgelerdeki gayri safi yurtiçi hasılanın artma ihtimali ve peşinden tek para sistemine geçişle aynı zamanda Akdeniz'deki katılımcı ülkelerin ekonomik gelişmesini tetikleyebilir. Negatif olarak bakıldığında ise, bu şekilde bir gelişmenin, dünya petrol fiyatlarında süregelen durgunluk ve dış borçlanmaya bağımlılık problemleri nedeniyle ekonomik gelişmeyi de engelleyebileceği değerlendirilmektedir.

Bu bilgiler ışığında, Barselona Girişimi'nin yardım ve yatırım faaliyetlerinin; AB'nin kendi birleşme süreci ve doğuya yönelme programları arasında bugüne kadar sergilediği istikrarlı tutum göz önünde bulundurulduğunda ve nihayet AB bütçelerinin mercek altına alınarak sorgulanması sonucunda bir takım baskı ve engellemelerle karşılaşabileceği değerlendirilmektedir. AB'nin önümüzdeki on yıllık dönemde sergilemesi beklenen ekonomik ve politik yaklaşımlar dikkate alındığında

Akdeniz Bölgesine yönelik yüksek seviyelerde bir destek sağlaması mümkün görülmemektedir.

Barselona Girişimi uzun vadeli bir çalışma olarak başlatılmıştır. Avrupa Komisyonu makamları da sürecin getirilerinin önümüzdeki yıllarda daha belirgin olarak ortaya çıkacağını ifade etmektedirler. Bununla beraber, Ortadoğu Barış Sürecindeki olumsuzlukların Avrupa-Akdeniz ortaklığının özellikle güvenlik açısından gelişmesine gölge düşürdüğü ve yakın gelecekte de durumun pek farklı olmayacağı açıktır. Orta düzey yöneticilerle sürdürülen periyodik toplantılar, seminerler ve EuroMesco toplantıları gibi düşük yoğunluklu çalışmaların diyalog sürecini canlı tutacağı bir gerçek olmakla beraber, bu çalışmaların geleceğe yönelik somut atımlımlar yapılması için de yeterli olmayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Benzer nedenlerden dolayı, görünebilir gelecekte AB'nin Akdeniz güvenliği ile ilgili gündeminin "Düşük Yoğunluk Yaklaşımları" yerine savunma işbirliğine dönüşme ihtimali de pek bulunmamaktadır. Bu hususun Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası kapsamında da yeniden ele alınacağı değerlendirilmektedir.

Avrupa-Akdeniz ortaklığının Ortadoğu Barış Süreci'nin olumsuz koşullarına yaklaşımı, inisiyatifin henüz bir çatışmayı bir çatışmayı çözebilecek bir forum olarak hizmet edemeyeceği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Ne AB ne de güney katılımcılar inisiyatifin Ortadoğu Barış Süreci ile doğrudan ilgili olmasını arzu etmemektedirler. Bu bağlamda bölgenin gerçek ihtiyacının ise çatışma ve karışıklıkların etkisinden uzak bağımsız bir Akdeniz İşbirliği Gündemi'nin oluşturulması olduğu değerlendirilmektedir.

AB'nin ekonomik anlamda Akdeniz' li katılımcıların üzerindeki etkisi devam edecektir. Avrupa ile güney Akdeniz arasındaki ekonomik entegrasyon sürecinin devam edeceği, ancak Güney' deki yapısal değişikliklerin yapısal maliyetinin göz önüne alınması gerektiği değerlendirilmektedir.

AB'nin katılımcı ülkelerin değişim sürecine yönelik dikkatli bir yaklaşım sergilemesi gerekecektir. Özellikle katılımcı ülkelerin kendi aralarında ve AB ile aralarındaki liberalizasyon sürecinin yaygınlaştırılması bu konuda birinci önceliği

almalıdır. Avrupa'nın, örneğin tarım ürünlerinin liberalizasyonu gibi hassas ekonomik konulardaki kabul edilmesi gereken yanlışlıkları, bazı negatif ve sıkıntılı politik sonuçlar doğurabilecektir.

Ekonomik ve demografik baskıların Akdeniz'de istikrarsızlığı arttırdığı, Mısır dışında, Kuzey Afrika'nın nüfusunun 2025 yılına kadar ikiye katlanacağı, böylelikle Akdeniz ülkelerindeki ekonomik durgunlukla beraber demografik dengesizliğinin Batı Avrupa'ya göçü arttıracacağı, bunun da Avrupa Güvenliğini tehdit edeceği ileri sürülmektedir.⁴³⁹

12.3.2. Akdeniz'de Diyalog ve İşbirliği Forumu (Akdeniz Forumu)

Akdeniz Forumu'nun Cezayir, Mısır, Fransa, Yunanistan, İtalya, Malta, Fas, Portekiz, İspanya, Tunus ve Türkiye olmak üzere on bir üyesi bulunmaktadır. Bu forum yılda bir kez olmak üzere bölgesel konuları görüşmek üzere Dışişleri Bakanları seviyesinde toplanır. Bu toplantılar politik, ekonomik ve kültürel diyalog çalışma grupları tarafından desteklenir. Bugüne kadar forum da ekonomik ve kültürel işbirliğinin yanında Ortadoğu Barış Süreci, terörizm ve organize suçlar üzerinde görüşmeler yapılmıştır. Forum' un en önemli eksikliği devamlı görüşmelerin ve belirgin olarak tanımlanmış işbirliği faaliyetlerinin olmayışıdır. Bu sınırlamalarına rağmen, forum açık gündem maddeleriyle kullanışlı bir faaliyet olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Akdeniz Diyaloğu kapsamında Yakın ve Orta Doğu ülkeleri ile ilişkiler Avrupa Birliği için hayati bir öneme haizdir. Bahse konu bölgeye ilişkin politikanın oluşturulması için AB, Aralık 2003 tarihinde Napoli'de EUROMED toplantısını icra etmiş ve ayrıca Brüksel'de Avrupa Konseyini toplamıştır. Bölgeye yönelik politikaların uygulanmasında aşağıdaki kriterler belirlenmiştir.

1. Bölgenin özelliklerinin esas alınması : İlgili bütün toplumlar ve ülkeler bölgeye dışardan bir model empoze edilmesine şiddetle karşı çıkmışlardır. Girişimin başarısı öncelikle bölge ülkelerinin kendilerine bağlı olmasını sağlamaktır. Ülkelerin

⁴³⁹ Yavuz Gökalp Yıldız,a.g.e.s.59.

kendileri istediği sürece müşterek çalışmaya mümkün olduğunca erken başlamak faydalı olacaktır. Söz konusu çalışma, hükümetler ve sivil toplum örgütleri ile diyalog kurma yolu ile ve her ülkenin gerçeklerine yönelik olarak icra edilecektir. Bu çerçevede, bütün bölgeye yönelik tek bir uygulama modeli geliştirilmesinden uzak durulacak ve bölge ülkelerinin kendi isteklerini ve düşüncelerini İslam Konferansı'nda veya başka bir şekilde açıklamaları teşvik edilecektir.

2. Uzun vadeli planlama : AB'nin bölgeye angaje olması yeni bir girişim değildir. Uzun zamandır icra edilmektedir. Bu durum AB açısından genel bir görev niteliğindedir.

3. Avrupa Güvenlik Stratejisi : AB'nin konuya yaklaşımı, 2003 Aralık ayında kabul edilen Avrupa Güvenlik Stratejisi'ne dayanacaktır. Bu yaklaşım, siyasi ve güvenlik, sivil toplumun oluşturulması yanında ekonomik ve sosyal alanları da içerecektir.

4. Coğrafi Alan : Bu ortaklık tüm Orta Doğu ülkelerine açık olmalıdır. Barselona ve Akdeniz Diyalogu gibi halihazırda var olan süreçlerin üzerine inşa etme denenmelidir.

5. Çok Taraflı Faaliyetin Etkinliği : İlgili kuruluşları harekete geçirerek faaliyetlerin genel etkinliğini araştırmak: En iyi etkiyi ortaya çıkarabilmek için çeşitli örgütlerin, özellikle savunma ve güvenliği ilgilendiren konularda AB, BM, ve NATO ile kalkınma konularında uluslar arası finans kuruluşlarının, toplam değerleri kullanılmalıdır. Gelecekteki her bir toplantı (Avrupa Birliği Konseyi toplantıları, G8 Zirveleri, AB-ABD, NATO) kendine özgü katkıyı yapacaktır ve spesifik alanlarda gereken itici gücü verecek fırsatlar sağlayacaklardır.

Demokratikleşme süreci içerisinde islami akımlar güç kazanabilecek ve zamanla gücünü artırabilecektir. Söz konusu risk yapılacak reformların özünde vardır. Bu nedenle izlenecek reform programının kademeli olması ve sürdürülebilir bir ekonomik program izlenmesi Avrupalıların uzun vadeli çıkarlarına uygundur.

EUROMED'in programının stratejik beklentileri karşılayacak şekilde oluşturulması, bölge ülkelerine teşvike yönelik daha fazla ekonomik yardımı içermesi ve Avrupa Birliği pazarlarına daha kolay ulaşımının sağlanması önem arz edecektir.

Avrupa güvenlik stratejisinin açıklanması için her fırsattan istifade edilmelidir. Bu konudaki ana mesaj; "Avrupa, 21 nci yüzyıl risk ve tehditlerine karşı koyabilmek için bölgedeki reformları desteklemektedir" olmalıdır.

Avrupa'nın bölge ile ilişkilerinin zenginliği Avrupa'yı bölgede öncelikli tercih edilir konuma getirecektir. Ancak bunu yaparken Avrupa Birliği'nin başta ABD, G8 ve NATO ile en etkili iş birliği geliştirme yollarını aramalıdır.

İtalya, karmaşık sorunların basit çözümleri olduğu şeklinde bir yanlış yönlendirmeye inanmadan kapsamlı bir görüş oluşturulmasını benimsemektedir. Akdenizliler dinleri ve kültürleri birbirine karşı oynamanın ne kadar yıkıcı olduğunu büyük bedeller ödeyerek öğrenmişlerdir. Güney ve Doğu Akdeniz'e yönelik Avrupa-Atlantik ilgisinin bölgede hegemonya kurma isteği ile hareket ettiği şeklinde bir yanlış algılamayı engellemek gereklidir. Akdeniz'de güvenlik ve sürdürülebilir kalkınma için Batı ile ortak amaçları paylaşan ülkelerle güçlü bir ortaklık kurulmalıdır.

NATO'nun Akdeniz Diyalogu ve AB'nin Barselona Süreci bu ilkelerden ilham almış oluşumlardır. Bahsedilen her iki girişimdeki birbirini karşılıklı olarak takviye eden olumlu itici kuvvetler desteklenmelidir. Bu girişimin gerçekleşmesinin karşısındaki zorluklar ancak ilgili devletlerin birlikte çalışma yönünde gösterecekleri güçlü iradeyle aşılabılır.

Bu devletler belli başlı bütün çok taraflı kuruluşların desteğine ihtiyaç duyacaklardır ki, bu kuruluşlar da bu iddialı planı ileriye götürmek için yakın bir iş birliğine girmeli, iş bölümü yapmalı ve sorumluluğu bölüşmelidirler.

Fakat, girişimin büyüklük taşıyan ve dışarıdan dikte ettirilen bir havada olmaması için bu itici gücün bölgenin kendisinden gelmesi gerekmektedir. Bu bağlamda söylem, sürecin aidiyeti üzerine olmalıdır.

Arap-İsrail sorunun çözümüne yönelik net ve gerçek bir gelişme şüphesiz ki bu sürecin yararınadır. Bunun yanında Büyük Ortadoğu girişimi mevcut anlaşmazlığın üstesinden gelinmesine katkıda bulunacaktır.

Orta Doğu konusundaki herhangi bir girişimin, bölge ülkelerinin ihtiyaçlarına yönelik olması ve bu ülkeler tarafından istenmesi gerekmektedir. Girişimin başarısı öncelikle bölge ülkelerinin kendilerine bağlıdır. Girişimde en büyük zorluğun gerçek iş birliği ve ortak bir vizyonun geliştirilmesinde olacaktır. Bu konuda sadece hükümetler değil, sivil toplum kuruluşları ile iş birliğine gidilmesi gerekmektedir.

12.3.3. MENA Toplantıları

1994 ve 1997 arasında, Dünya Ekonomik Forumu tarafından Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da özel sektör yatırımlarını özendirmek amacıyla 4 adet yıllık toplantılar düzenlenmiştir. Konferans bir sekreteryaya tarafından desteklenmiş ve MENA Gelişim Bankası'nın kurulması prensip olarak kararlaştırılmıştır. Son MENA toplantısı Doha/ KATAR' da düzenlenmiştir. Ancak Ortadoğu Barış Süreci'ndeki olumsuz gelişmeler sonucunda Cezayir, Mısır, Lübnan, Fas, Suudi Arabistan ve Suriye gibi ülkeler toplantıları boykot etmişlerdir. Kurulması kararlaştırılan banka ile sekreteryanın geleceği belirsizliğini korumaktadır. Bu faaliyetin temel olarak güvenlik mülahazalarını konu almamış olduğu halde istenen ekonomik gelişme ve işbirliği sağlanması halinde bu amaca da hizmet verebileceği değerlendirilmektedir. Bu toplantılar zaman zaman AB'nin Akdeniz İnisiyatifi'ne paralellik arz ettiği şeklinde eleştiri almıştır.

12.3.4. Avrupa'nın Güvenlik Ve İşbirliği Organizasyonu (OSCE)'nin Akdeniz Diyalogu

OSCE 1994 Budapeşte'de düzenlenen gözden geçirme konferansında Mısır, Fas, İsrail ve Tunus'tan temsilcilerin katılımıyla gayri resmi bir irtibat grubu kurmuştur. Ürdün'de kısa bir süre sonra gruba dahil olmuştur. OSCE güvenlik, demokrasi ve hukukun üstünlüğü konularının insani boyutunu mercek altına alan yıllık toplantılar düzenlemektedir. Akdeniz katılımcıları ayrıca diğer OSCE seminerlerine ve bakan düzeyindeki toplantılara da katılmaktadırlar.

OSCE Akdeniz işbirliğinin geliştirilmesine katkıda bulunabilecek potansiyele sahip bir kuruluştur. Fakat OSCE'nin gerçek kuruluş amacının farklı olması ve Akdeniz'e yönelik devamlı faaliyetlerini artırma ihtimalinin zayıf olması bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber, OSCE'nin nispeten düşük yoğunluklu faaliyetleri, Ortadoğu Barış Süreci'ndeki olumsuzluklardan etkilenmesini önlemiştir. OSCE modeli Ortadoğu Barış Süreci için de bir örnek olarak alınmıştır.

12.3.5. Eski Batı Avrupa Birliği (BAB)'ın Akdeniz Diyalogu

Eski BAB diyalogu 1992 yılında Akdeniz'e yönelik güvenlik ve savunma konularında görüş alışverişi yapma arzusuyla başlamıştır. Başlangıçta Cezayir, Mısır, İsrail, Moritanya, Fas, Tunus, ve bilahare Ürdün faaliyete katılım sağlamışlardır. Diyalog faaliyetleri BAB temsilcileriyle Brüksel'deki resmi makamlar ve Akdeniz katılımcılarının büyükelçileri düzeyinde sürdürülmüştür. Politik görüşmeler, Akdeniz güvenliğine yönelik seminerler, BAB askeri karargahı ve plan hücreleri tarafından verilen brifingler, karşılıklı askeri temsilcilerin katıldığı bilgi seminerleri ile BAB'ın uydu merkezinin gezilmesi faaliyetleri ile desteklenmiştir. Akdeniz katılımcıları BAB tarafından gerçekleştirilen CRISEX kriz yönetim tatbikatına gözlemci olarak davet edilmişlerdir.

BAB bu faaliyet ile AB'nin Barselona Girişimi'ne katkıda bulunmak ve askeri yönünü tamamlamak istemiştir. Bununla beraber, AB diyalog sürecinin askeri temellere dayanmasını istemeyen Barselona Girişimi katılımcıları buna karşı

çıkılmışlardır. Buna ilave olarak, Akdeniz katılımcıları güç aktarım kabiliyetli, çok uluslu bir güç olan Eurofor ve Euromarfor konusunda oldukça şüpheli bir tavır takınmışlardır.

Bu oluşumlar, Kuzey Afrikalı politik eleştirmenler tarafından, Avrupa'nın Akdeniz'e yönelik askeri müdahale ve kontrol arzusunu ortaya koyan semboller olarak nitelendirilmişlerdir. BAB sürecini devam ettirmesi büyük ihtimal olarak değerlendirilen AGSP'de bu yaklaşımlarla karşılaşmaya devam edecektir. Fransa bu durum karşısında 1998 yılında Fas'ı Eurofor ve Euromarfor tatbikatlarının hava ile ilgili bölümlerine davet ederek bu yorumun değişmesi için olumlu bir adım atmıştır. Bununla beraber, diyalogun geleceği eski BAB'ın bugün ise AGSP'nin halihazırda belirsiz olan geleceğe yönelik hedefleri ve elde etmeyi planladığı imkan ve kabiliyetlerinin belirginleşmesi ile açıklık kazanacaktır.

12.4. Diğer Akdeniz İnsiyatiflerinin NATO'nun Akdeniz Diyaloguna Etkileri

Barselona Süreci mevcut bütün Akdeniz girişimleri için bir öncü özelliği taşımaya devam etmektedir. Ortaya çıkan ikili ilişkiler ağının bir sonucu olarak Barselona Süreci Akdeniz'deki kuzey-güney ilişkileri için kritik bir rol oynamaktadır. Gerçekte, bu Avrupa'nın gelişmemiş çevresine istikrar getirme çabasından başka bir şey değildir. AB'nin Akdeniz Ortaklığı dahilinde, politik veya ekonomik sarsıntı ve sıkıntıları yaşamaması, hiç şüphesiz diğer bütün girişimleri olumsuz olarak etkileyecektir. Barselona Süreci; savunma işbirliği yönünden gelişen NATO'nun Akdeniz Girişimi'nin politik ve ekonomik alanda doğal bir partneridir.

Ortadoğu Barış Süreci ise tüm Akdeniz ortaklık faaliyetleri için bir ölçü olmaya devam edecektir. Bu özellikle Barselona Süreci gibi politik görüntüsü yüksek olan ve çok taraflı diyaloga dayalı girişimleri etkileyecektir.⁴⁴⁰

⁴⁴⁰ RAND Organization Publications, Ian O. Lesser, Jerrold Green, F. Stephen Larrabee, Michele Zanini, The Future of NATO's Mediterranean Initiative : Evolution and Next Steps, February 1999,s.40.

Hiçbir girişim tek başına bölgedeki uzun zamandır devam eden istikrarsızlıkları giderecek durumda değildir. Ancak bugün dahi yeni işbirliği faaliyetleri artarak devam etmektedir. Bu bağlamda, Barselona girişimi ve NATO'nun girişimi diğer faaliyetlerin kısmı katkılarıyla ayrılmaz bir bütün olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle bu hususun, NATO'da yer alan Türkiye'nin Barselona Süreci içerisinde AB üyesi olarak yer almasının gerekli olduğunu ortaya çıkardığı değerlendirilmektedir.

Barselona Süreci tarafından oynanan kilit rol; NATO ile AB arasında gayri resmi bir koordinasyonun sağlanmasıdır. Günümüzde bu koordinasyonun NATO ile AGSP arasında da sağlanacağı açıktır.

12.5. NATO'nun Akdeniz Diyalogu' nun Geleceği

Bazı politik sorunlar bir tarafa bırakılacak olursa, NATO'nun Akdeniz İnisiyatifinin bugüne kadar olumlu amaçlara hizmet ettiği ifade edilebilir. Birincisi; girişim NATO ittifakı ve Akdeniz katılımcıları arasında bilgi alış veriş ve diyalog kurulmasını sağlamıştır. Bunun esas önemi, NATO'nun Akdeniz Güvenlik mülahazalarını da etkileyecek bir değişim süreci yaşadığı bir zamana denk gelmesidir. İnisiyatif geliştiği sürece ittifakın, yanlış anlamaları engellemek ve güneydeki stratejik yaklaşımları doğru algılamak temel görevleri olmalıdır. Diyalog İrtibat Elçilikleri kurulmasının bu amaca hizmet edebileceği değerlendirilmektedir. İkincisi; diyalog huzurun tesisi için elverişli bir yapı sunarak ve politik durumun elverdiği sürece çok taraflı doğru ilişkilerle devamlılığı sağlayabilir. Üçüncüsü; diyalog görüşme sürecinden pratik işbirliği sürecine kadar bir yol almıştır.

Son ve belki de en önemli olarak; Akdeniz İşbirliği Grubu'nun kurulması da dahil olmak üzere, ittifakın bizzat kendi üyelerinin Akdeniz Güvenlik mülahazalarıyla ilgilenmelerini sağlamıştır. BİO faaliyetlerindeki kadar hızlı ve etkin olmasa da (Ortadoğu Barış Süreci'ndeki olumsuzlukların da etkisiyle) diyalog bir gelişim süreci içerisinde. Politik diyalogun hedefleri halen önemini korumakla birlikte, ittifak ve diyalog ülkeleri bu şekilde aktif oldukları sürece diyalog bu gelişim sürecinin başlangıcında bulunmaktadır. Bu durumda NATO açısından

diyalog için uzun vadeli bir vizyon ortaya konulmalıdır. Bu vizyon, aşağıdaki hususları içermelidir.:

- Akdeniz İnisiyatifi NATO'nun güneye yönelik kendi stratejisinin bir parçası olmalıdır. Yeni Stratejik Konsept'te ortak çıkarların savunulmasına yönelik fonksiyonel bir takım görevler öngörülmektedir. Bu görevlerin çoğunun Avrupa'nın güney sınırlarının çevresini ilgilendireceği açıktır. İnisiyatifin bu alanda sağlayabileceği katkı bu görevlerin işbirliği iklimi içerisinde yapılabilmesine olanak sağlamak olacaktır. Bu yaklaşım NATO'nun BİO ve EAPC yaklaşımlarına paralellik arz edebilir.

- AB'nin Akdeniz çevresindeki ilişkilerin uzun vadeli gelişimde alacağı kilit rolün ortaya konulması. Kısa vadeli yaklaşımlar bir tarafa bırakılırsa, sosyal ve ekonomik mücadelenin baskın olduğu bölgede AB'nin Akdeniz'e yönelik politikalarının hayati öneme haiz olduğu açık bir gerçektir. Belirli bir NATO-AB mekanizması Akdeniz mülahazalarının koordinasyonu açısından pek pratik olmayabilir. Ancak, NATO-AB genel koordinasyonunun olmamasının daha büyük problem olacağı unutulmamalıdır. AB'nin dış ve güvenlik politikasında daha aktif bir rol alabilmesi için iki kurum arasında yakın koordinasyon gerekmektedir. Türkiye'nin bu kapsamda, AB'ne üyelik sürecinin Akdeniz Diyalogu'ndaki politik ve ekonomik mülahazalara katkısı açısından da önem kazandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Şu bir gerçek ki, Akdeniz politikası hem NATO'nun hem de AB'nin gündemindeki yerini korumaya devam edecektir.

- İttifak nispeten avantajlı olduğu alanlara yoğunlaştırılmalıdır. İnisiyatif örneğin askeri olmayan riskler gibi düşük seviyeli güvenlik konularını ele alabilir. Fakat bu, büyük ölçekli sosyal ve ekonomik sorunlar, örneğin göç, ticaret, işsizlik gibi AB tarafından ağırlıklı işlenen konularla karıştırılmamalıdır. Buna rağmen inisiyatif geliştiği sürece ittifak nispeten avantajlı olduğu bölgelerde kriz yönetimi, sivil savunma gibi konularda pratik işbirliği geliştirebilir. Eğitim ve müşterek tatbikatlar gibi askeri işbirliği faaliyetleri uygun olduğunda çok değerli kazançlar sağlayabilir

- Gelecekteki faaliyetler Akdeniz’de “Güvenlik ve İşbirliği” temeline oturtulmalıdır. İhmal edilmiş uzun yıllardan sonra Akdeniz tüm stratejik mülahazalar ve savunma planlarında merkezi bir yere oturmaktadır. Bu husus NATO’nun ve diyalog ülkelerinin menfaatlerine yönelik olarak Akdeniz’in sadece Avrupa’nın yakın kıyısı veya herhangi bir yerdeki faaliyeti için bir lojistik destek noktası olması olgusundan daha önemli olduğunun ortaya çıkarılmasını sağlamalıdır.

12.6. Türkiye’nin NATO Akdeniz Diyalogu Çerçevesinde İzlemesi Gereken Politikalar

Diyalog bölgeselleştirilerek kuvvetlendirilmelidir. NATO’nun görüşmelerdeki önemi tartışılmaz olmakla birlikte hem NATO’nun Akdeniz’e yönelik büyüyen ilgisi ve diyalog ülkelerinin çıkarları daha belirgin bölgesel bir gündem ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu ilginin paylaşıldığı ancak bakış açılarının derinden farklılaşabildiği, terörizm, enerji güvenliği, mülteci akını, sivil tahliye planları ile KİS’nin ve balistik füzelerin artışı gibi temel konularda yoğunlaşılmasını gerekli kılmaktadır.

Diyalog ve işbirliğine “Değişken Boyutlar“ kazandırılmalıdır. İnisiyatifin gelişimi devam ettiği sürece diyalog ülkeleri arasında ilgi ve gayret farklılıkları meydana gelebilecektir. Bu halihazırda bile bu durumdadır. Daha aktif bir katılım arzulayan ülkelere daha esnek bir yapı sağlanmalıdır. Kısaca, işbirliği “Her Duruma Göre Farklı Yaklaşım (Case by Case) yöntemiyle gerçekleştirilmelidir. Bazı ülkeler örneğin İsrail ve Mısır gibi, bazı sınırlı askeri işbirliğine hazır olabilirler. Bazıları henüz hazır olmayabilir, bazıları da belki hiç olmayacaktır. Doğal olarak, çok taraflı bir yaklaşım bu farklılıklar nedeniyle kısıtlanabilecektir, ancak diyalogun yaralı olması açısından “Asgari Müştereklerde Buluşma” prensibinin ağırlık kazanmaması gerektiği de göz önünden ayrı tutulmamalıdır.

Bu kapsamda, bölge ülkeleri ile tarihi ve kültürel bağları bulunan Türkiye’nin; bu bağlardan istifade etmek suretiyle Fas, Tunus, Moritanya, Mısır, Ürdün, Cezayir ve İsrail ile mevcut olan iyi ilişkilerini geliştirerek Akdeniz güvenliği çalışmalarında daha aktif bir rol alabileceği ve Türkiye’nin, örneğin İsrail ve Ürdün ile birlikte ve

ABD'nin de katılımıyla icra ettiği tatbikatlar, eğitimler ve işbirliği faaliyetleri ile bazı diyalog ülkelerinin entegrasyonuna katkıda bulunabileceği değerlendirilmektedir.

Daha pratik ve savunmaya yönelik faaliyetler ön plana çıkmalıdır. Faaliyet diyalog ülkeleri ve kilit ittifak ülkeleri için ilişkilerin canlandırılması açısından önemli bir fırsattır. BİO fikrinin Akdeniz için henüz çok erken olduğu ve herhangi bir durumda Avrupa BİO ülkeleri için geçerli hedeflerin bu bölgede geçerli olmadığı değerlendirilmektedir. NATO üyeliği Akdeniz Diyalogu' nun bir hedefi değildir. Bununla beraber BİO faaliyetlerindeki gibi savunma alanında işbirliği yaklaşımı inisiyatifini güçlendirecektir. İlgi duyan katılımcılar eğitim ve barışı desteklemeye yönelik tatbikat programlarına doğrudan katılabilmelidirler.

Akdeniz Diyalogu'na Meclis Kurumu kazandırılmalıdır NATO'nun güneydeki kamuoyu onayı sorunu pek çok durumda, siyasi elit tabakaya yayılmaktadır. Pek çok diyalog ülkesinde meclis önemli, yasal ve politik bir rol oynamaktadır. Birçok ülkede NATO ile ilişkileri içeren dış ve güvenlik politikasındaki tartışma giderek daha da etkin olmaktadır. Akdeniz diyalogunun, Kuzey Atlantik Asamblesi (NAA) tarafından organize edilen iyi, etkin ve karşılıklı çıkarları gözetilen bir kuruluş olduğunun iyice ortaya konmasıyla bu elit tabaka olumlu yönde etkilenebilir. NAA faaliyetini Akdeniz diyalogunun resmi bir usulü haline getirmek aynı zamanda, pek çok örgütlenme çalışmasına ve güneydeki NATO ile ilişkili konuların tartışılması için altyapı oluşturulmasına katkı sağlayabilir.

Diyalogun genişlemesi göz önüne alınmalıdır :Zamanla, diyalog içerisine ek olarak Güney Akdeniz devletlerinin dahil edilmesi için baskıların olması muhtemel olacaktır. Bu anlamda güvenlik ve işbirliği mülahazalarının tüm Akdeniz'e yaygınlaştırılmasını sağlamak en önemli hedeflerden biridir. Ancak burada özellikle dikkat edilmesi gereken husus; bu mülahazalarda uluslararası hukuk kurallarını çiğnemeyecek ve bölgesel dengeleri bozmayacak yaklaşımlarla diyalogun genişlemesini göz önüne almaktır.

Diyaloga yönelik NATO kaynaklarını arttırmak ve faaliyetleri kendi kendine finanse etme prensibinde istisnalara yer verilmelidir . Genişleme süreci ve aktif bir

BİO programı, NATO bütçesi üzerinde önemli baskılarda bulunmaktadır. Fakat güney yönlü NATO fonksiyonel görevlerindeki artış nedeniyle, Akdeniz diyalogu için Akdeniz güvenliğinden doğrudan etkilenen ve kaynak durumu uygun üyelerce (NATO'nun kilit üyesi olan ABD, İngiltere ve Almanya ile İspanya, İtalya gibi) ek kaynaklar sağlanabileceği değerlendirilmektedir. Özellikle MCG, Akdeniz diyalogu faaliyetlerine katılımcı ülke iştirakinin korunabilmesi için ne kadar zaman ve ne kadar masrafa mal olacağını hesaplayarak ortaya koymalıdır. NATO ittifakı Akdeniz işbirliğinin daha aktif bir program uygulamasını ciddi olarak ortaya koymak için katılımcı üyelerin faaliyetleri kendi kendilerine finanse etmeleri konusunda en azından ekonomik olarak güçlük içinde olanları için bazı istisnalar yapmak zorundadır.

Mümkün olan yerlerde, mevcut ikili (ve çoklu) savunma çalışmalarını öne çıkarılmalıdır. NATO ittifakı üyeleri şimdiden, Akdeniz'de ikili savunma işbirliğinin yaygın ve uzun süreli bir iletişim ağına sahiptirler. Pek çok durumda, bu faaliyetleri çoğaltmak uygun olmayacaktır. Fakat fırsat yakalandığında, Akdeniz diyalogu kapsamında müşterek tatbikatlar icra edilmeli, personel mübadeleleri yapılmalı ve uygun diğer faaliyetlere önem verilmeli; diğer bir ifadeyle, katılımcılara bir NATO şapkası verilmelidir. Kısaca bu güneye yönelik güvenlik stratejisini kuvvetlendirmek için maliyet-etkin bir yol olacaktır. İsrail ve Mısır bu bağlamda merkezi katılımcılar olabilirler, fakat, Tunus ve Fas'ın da bulunduğu diğer devletler sadece bir NATO boyutu verilebilen ikili programlara katılırlar. En azından, daha fazla mevcut ikili işbirliği kurmaya çalışmak, BİO'dan edinilen tecrübeler ışığında NATO'nun Akdeniz diyalogunun "ruhu" olarak tanımlanabilir.

13.DOĞU AKDENİZ STRATEJİ MODELLERİ

Doğu Akdeniz bölgesi halihazırda dünyanın en sıcak çatışmalarına sahne olmakta, bir türlü bölgede huzur ve güven ortamı sağlanamamakta, başta ABD olmak üzere büyük devletlerin bölgede enerji kaynaklarının kontrolü ve dağıtımını uğrunda mücadeleleri devam etmektedir.

Bu bölgeyi bu kadar tehlikeli ve önemli yapan, sahip olduğu enerji kaynakları, stratejik deniz yolları, devlet olma sürecini tam anlamıyla yerine getirememiş Arap toplulukları ve şüphesiz İsrail'dir.

Soğuk savaşın bitmesiyle SSCB faktörünün ortadan kalkmış olması ABD'nin bölgedeki menfaatlerine yönelik politikalarını çok rahatlıkla yürütebilmesine olanak sağlamıştır. Şüphesiz bu da gücün yerinde kullanılmasından ziyade, kendi yararına kullanılmasına sebebiyet vermiştir. Halihazırda bölgenin aktörleri olan ABD ve İsrail belki de hiç bu kadar senaryolarını açık oynamaktan çekinmemişlerdir.

İsrail ve ABD müttefikleri ile Ortadoğu coğrafyasını şekillendirirken bu coğrafyada bulunan diğer ülkeleri de "sıra kimde?" telaşı sarmıştır. Temel strateji olarak bölgedeki ülkeler zaaf alanlarından (etnik yapı, ekonomik durum, dikta rejim yapısı, su sorunu) istifade edilerek etkisiz hale getirilmekte, hatta birbirleri ile aralarında olan problem sahaları körüklenerek birbirlerine düşman ülkeler haline sokulmaktadır. Bu da onların asıl düşmanlarını samimi dost/müttefik olarak görmelerini sağlamaktadır.

Bugün bölge ülkelerine bakıldığında (Suriye, Mısır, Lübnan, Türkiye) hepsinin kendi aralarında problemleri ve alacakları olduğu görülmektedir. Tek alacaklısı olmayan ülke ise görünürde şüphesiz İsrail'dir.

Bölgede en çok sıkıntısı çekilen unsur alternatif bir stratejinin üretilmemesinden kaynaklanmaktadır. Şimdiye kadar bütün stratejiler müttefiklerin güdümünde üretildiğinden, gelecekte müttefikler ile muhtemel çıkar çatışmalarında izlenmesi gereken politikalar bir türlü üretilmemiştir.

Varılmak istenen nokta Türkiye'nin milli politikalarını dahi AB ekseninde ve ABD'nin müsaadesinde yerine getirmesi olacaktır. Bu da şüphesiz sözü dinlenen bir Türkiye değil söz dinleyen bir Türkiye gerektirmektedir. Türkiye'nin uluslararası toplumdan kendini dışlaması pekala kabul edilemez, bununla birlikte gerek AB süreci ve gerekse Irak'ta olan gelişmeler göstermiştir ki AB ve ABD bölgede aktif rol oynayan bir Türkiye'den çok, AB'nin sınır karakolu olacak bir Türkiye'yi hedeflemektedir.

Kıbrıs meselesi her şeyden önce bir güvenlik meselesi olarak ele alınmalıdır. Kıbrıs'ın başka bir gücün elinde bulunması, Türkiye'nin güneyden kuşatılması anlamına geleceğinden, adanın hakimiyetinin ya Türkiye'nin elinde olması, ya da başka bir güç tarafından tehdit teşkiline imkan vermeyecek bir statüde olması gerekmektedir. Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin hareket serbestliği Kıbrıs'ın güvenilir ellerde olmasına bağlıdır. Bugün adada Türk varlığı tartışılırken İngiliz üslerinin varlığının kimseyi rahatsız etmemesi çok ilgi çekicidir. Türkiye stratejisini belirlerken mutlaka olmazsa olmazlarını ortaya koymak mecburiyetindedir ve bu konuların müzakere konusu bile olmasına müsaade etmemelidir.

13.1.Kısa Vadede Türkiye'nin Doğu Akdeniz Stratejisi

Irak'ın işgali ile Türkiye'nin ABD için stratejik önemi marjinal bir düzeye inmiş bulunmaktadır. Irak'ın işgali bir taraftan Türkiye'nin ABD karşısındaki askeri kozlarını elinden alırken, öte yandan da kendi üzerinde yeni tehdit unsurlarını yaratmıştır. Kuzey Irak'ta kukla bir Kürt devletinin oluşumuna asla müsaade edilmeyeceği yüksek sesle dile getirilmeli ve bir oldu-bittiye her ne pahasına olursa olsun müsaade edilmemelidir. Aynı zamanda bölgede varlığından bile söz edilmeyen Türkmen unsurunun yeni kurulacak Irak yönetiminde etkin olarak yer almasının sağlanması gerekmektedir.

İsrail'in GAP bölgesindeki toprak alımları kontrol altına alınmalıdır. Bölgenin sadece ABD ve İsrail'li firmalara açılmasının önüne geçilmeli, yerli sermayeye öncelik verilmelidir. Suriye ile olan problem sahaları üzerinde müzakere ortamı yaratılmalı, çözüm yolları aranmalı ve Mısır ile olan ilişkiler geliştirilmelidir.

Bölgede tek yanlı bir politikadan ziyade çok yönlü politikalar uygulanmalıdır. İsrail'le olan ilişkilerde Türkiye'nin çekinceleri İsrail'e iyi aktarılmalıdır. Tüm bölge ülkeleri ile Türkiye'nin menfaatleri kapsamında ilişkilerin kurulmasına devam edilmelidir.

Kıbrıs konusunda ise her zamanki gibi verilen sözler tutulmamış, hatta AB görüşmelerinde bu husus Türkiye'nin çözmesi gereken bir problem olarak önüne sunulmuştur. Buradaki temel sorun problemin çözülmesi değil, problemin Rumların isteği doğrultusunda çözülmesidir. Tüm AB üyeleri bu durumun farkında olmasına rağmen ısrarcı tavırlarını sergilemekten geri kalmamışlardır. Kıbrıs sorununun AB'ne girmek için çözülmesi gereken bir sorun olarak değil de bir güvenlik sorunu olarak ele alınması faydalı olacaktır.

13.2.Orta Vadede Türkiye'nin Doğu Akdeniz Stratejisi

İsrail ve ABD'nin bölge ülkelerini demokratikleştirme faaliyetlerinin devam edeceği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda başta Suriye olmak üzere teröre destek veren ülkelerin terör ile olan ilişkilerini bitirmelerini sağlayacak politikalar üretilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Arap ülkelerinin temel problemleri devlet olma sürecini tamamlayamamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu ülkeler, demokrasi ortamının sağlanması için teşvik edilmelidir.

Suyun artan stratejik öneminde Türkiye'nin bu konuda ciddi baskılara maruz kalacağı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda geniş bölgesel ekonomik işbirliği imkanları araştırılmalı ve bölgeye yönelik olarak Fırat-Dicle Havza Yönetimi gibi oluşumların alt yapısı geliştirilmelidir.

Türkiye'nin Kıbrıs'taki askeri varlığını bölgeden çekmesi, ilerleyen dönemde AB sürecine bağlı olarak talep edilebilecek hususlardan biri olabilecektir. Türkiye'nin AB'ne girmesi halinde aynı birliğin üyesi olan bu iki ülke halkının (Rum halkı – Türk halkı) arasında husumet olabileceği AB tarafından mümkün görülmeyecektir. Bu durumda bir yanılığa düşülerek adanın 1974 öncesi olaylara imkan sağlayacak bir yapıya dönüştürülmesine izin verilmemelidir. Nitekim böyle bir durumda barış

harekatı yapmak durumunda kalırsa çıkarma yapılan sahiller AB sahilleri olacağından bu kararı almak oldukça zor olacaktır.

13.3.Uzun Vadede Türkiye'nin Doğu Akdeniz Stratejisi

Bölgede söz sahibi olmak sağlam bir ekonomik ve askeri güce sahip olmayı gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda gerek ekonomik ve gerek askeri alanda kendi kendine yetebilen, dış yardımlara ihtiyaç duymayan, kendi teknolojisini üretme yetisine sahip bir Türkiye bölgede söz sahibi olacaktır. Türkiye kendi gelişimini tamamlayabilirse bölgede etkin olmaması için hiçbir engel bulunmamaktadır. Hatta böyle bir durumda bölge halkı ile tarihten gelen miras ivmelendirici bir rol oynayacaktır.

Bölgedeki temel problemler bölgeye sömürge oluşturma amacı ile gelen ülkeler tarafından oluşturulmuştur. Bölge ülkelerinde sağlanacak demokratik ortam öncelikli olarak bu ülkelerin dahili problemlerini çözmelerine olanak sağlayacak, müteakip dönemde ise ülkeler kendi aralarındaki problemleri çözebileceklerdir.

Kitle imha silahlarının bölge genelinde kontrolü sağlanmalı, laik devlet düzenini yıkmayı hedef alan dini rejim yayılmacılığı önlenmeli, etnik kimliğe dayalı bir devlet yapısının oluşumu engellenmeli, bölgedeki Türk azınlıkların hakları korunmalı ve İsrail-Filistin meselesinin çözüme kavuşturulması için uygun zemin hazırlanmalıdır. Alternatif enerji yolu (Türkiye-Mısır doğal gaz ve Türkiye-İran petrol ve doğal gaz boru hatları) projeleri hazırlayarak Türkiye'nin bir enerji koridoru olması sağlanmalıdır.

14. SONUÇ

Doğu Akdeniz sadece doğusu ve güneyi ile irtibatlandırılmayacak kadar geniş bir alanın kilit noktasıdır. Balkanlar, Karadeniz ülkeleri ve Avrasya'nın çıkış alanı Akdeniz'dir. Soğuk savaş sonrası dönemde Akdeniz bu özelliğini kaybetmediği gibi enerji koridorunun açılım alanı olarak ilave özellik kazanmıştır.

Dünyada birinci derecede önemli dokuz stratejik deniz geçiş yolundan beşinin doğrudan (İstanbul ve Çanakkale boğazları, Süveyş Kanalı, Aden ve Hürmüz geçişleri), birinin de dolaylı (Cebelitarık) olarak bölgede bulunması bölgenin stratejik önemini ortaya koymaktadır. Doğu Akdeniz'in stratejik önemini belirleyen unsurlar; dünyada bilinen petrol rezervlerinin % 65'inin bu bölgede olması, üç kıtayı birleştiren kara ve demiryollarının düğüm noktası oluşu, deniz ticaret yolları ve geçitlerinin büyük kısmını kontrol edebilmesi, tarihin en zengin kültür hazinelerine sahip olması ve tek Tanrı' ya inanan dinlerin doğduğu bölge olması olarak belirlenebilir.

Son dönemde ABD'nin Irak'ı işgali ile başlayan süreçte Doğu Akdeniz'in öncelikle İsrail'in istekleri doğrultusunda yeniden şekillendirildiği görülmektedir. ABD'nin bölgedeki politikası; enerji havzalarının ve kaynaklarının kontrolü ve güvenliği, bölgede hegemonyasını sarsabilecek gelişmeleri denetleme ve silahlanma programlarını kontrol altında tutma, bölgenin batı ile ekonomik entegrasyonu, bölge ülkelerinin "Dolar Alanı" içinde tutulması ve bunu güvence altına alacak istikrar ve dengenin oluşturulması, İsrail'in güvenliğini sağlama ve çıkarlarının muhafazası olarak özetlenebilir.

ABD Irak'ta yürürlüğe koymayı planladığı kukla devletten sonra bölgedeki faaliyetlerini İsrail ve kendi menfaatleri doğrultusunda sürdürmeye devam ettirecektir. Irak'tan sonra çözülmesi gereken sorunlar ise Suriye, İran ve Filistin-İsrail problemidir. İlerleyen dönemde ABD'nin Orta Doğu'da daha etkin konuma gelmesi Filistin'i İsrail ile masaya oturmaya zorlayacak ve böyle bir durumda çıkacak barışta şüphesiz İsrail'in lehine olacaktır.

ABD Irak'ta kuracağı askeri üsler vasıtasıyla Arap ülkeleri, İran ve Türkiye üzerinde doğrudan askeri baskı yapabilecek konuma gelecektir. ABD bölgede orta ve büyük ölçekli ulusal inisiyatif kullanacak ülkelerin bulunmasına karşı olup; bu anlamda Türkiye, İran, S.Arabistan ABD için potansiyel tehlike gösteren devletlerdir. Irak'ın işgali bir taraftan Türkiye'nin ABD karşısındaki askeri kozlarını elinden alırken, öte yandan da kendi üzerinde yeni tehdit unsurlarını yaratmıştır. Irak'ın kuzeyinde kurulacak bir üs yarın Kürt devleti ilan edilmesi durumunda Türkiye'nin müdahale olanağını ortadan kaldıracaktır. Savaş sebebi olur ifadesi anlamını yitirecek Türkiye bölgede ABD ve İngiliz üsleri ile karşı karşıya kalacaktır.

Nitekim bölgede 1992'den beri bir kukla Kürt devletinin bütün altyapısı hazırlanmıştır. Irak'ın kuzeyindeki Kürt devleti, Kürdistan projesinin uzun vadede bir tetikleyicisi olacaktır. Proje Irak-İran-Suriye ve Türkiye'yi kısmen içine alacak bir biçimde; muhtemelen İsrail'e kadar sınırları çekebilecek bir Kürdistan'ın kurulmasını hedeflemektedir. Proje sayesinde İsrail'in bölgedeki gücü genişletilecek, hatta Ermenistan'ın Kürdistan projesi kanalı ile, Türkiye ve Gürcistan'dan toprak kazanarak Karadeniz'e ulaşması sağlanacaktır. Böylelikle, İsrail-Kürt-Ermenistan hattı, Akdeniz'den Karadeniz'e uzanan ve ABD'nin bölge petrolü ve doğal gazı üzerinde sağlayacağı iktisadi avantajlar, ABD'nin Ortadoğu ve Kafkasya projesini uygulanabilir kılacaktır. ABD bölgedeki stratejisini İsrail-Kürt-Ermeni hattına dayandırarak Türkler, Araplar ve İranlılar karşısında bir denge sağlamak istemektedir.

Irak Savaşı öncesinde Avrupa ülkelerinin güttüğü politikalar ve özellikle Fransa ve Almanya'nın tutumu ABD ile tamamıyla ters düşmüştür. Almanya NATO'nun Akdeniz ve Ortadoğu girişimlerini BAB ve AGİT'in desteklenmesi gerektiğini, Fransa ise ittifak içinde ABD ile eşit bir konumda olmayı istemiştir. Ortadoğu coğrafyasında egemenliğini iyice pekiştiren ABD karşısında, Almanya ve Fransa gibi AB'nin merkezini teşkil eden ülkeler Arap ülkeleri tarafından dengeleyici bir faktör olarak görünmektedir. Gelecekte de ABD'nin İsrail yanlısı görüntüsü değişmedikçe Sovyetlerin boşalttığı dengeleyici faktör alanını genelde AB'nin, özelde ise Almanya ve Fransa'nın doldurması beklenebilir. Rusya gerek Ortadoğu ve gerek Kuzey Afrika'dan dışlanmayı kabul etmeyeceği gibi, bu bölgelere yönelik NATO destekli düzenlemelerde gücünü hissettireceği değerlendirilmektedir.

Ortadoğu coğrafyasındaki gelişmeler incelendiğinde İsrail'in belirgin bir biçimde bölge için kendi senaryoları olduğu, Suriye'ye ve hatta müttefik Ürdün'e ve Türkiye'ye karşı kimi özerk girişimlerinin olduğu anlaşılmaktadır. İsrail, kendi çıkarları gereğince, Ortadoğu barışı sürecindeki yeni oluşumda güçlü bir Türkiye istememektedir. Bölgede öteki konumunda olan İsrail'in bu bölgede varlığını sürdürebilmesi etrafında bulunan ülkelerin zayıflığıyla doğru orantılıdır. Bölgede kuvvetli bir Irak, Suriye, İran ve benzeri oluşumların bulunması İsrail'in çıkarlarına uygun değildir.

Tüm Ortadoğu 'yu kendi hayat sahasında değerlendiren İsrail bölge stratejisini "Böl ve Yönet" üzerine kurmuştur. Nitekim farklı dini ve etnik gruplardan oluşan ve millet olma sürecini tam manasıyla tamamlayamayan Ortadoğu coğrafyası bu strateji için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Oluşturulması düşünülen kukla Kürt devleti kısa vadede İran ve Irak üzerinde bir etki alanı oluşturacak, uzun dönemde ise Türkiye'den yapılan toprak talepleri ile gerçekleştirilmesi planlanan Büyük Kürdistan ile Türkiye bölgede etkisiz hale getirilecektir. Böylelikle, İsrail'in toprakları genişletilecek ve sözde Kürdistan ile sınır komşusu olması sağlanacak, Irak'ın yeni petrol boru hatları İsrail ve İsrail denetimindeki yeni hatlardan oluşacak, Kerkük- İskenderun hattı kapatılacaktır.

ABD'nin müdahalesi sonrası, Irak'ın silahsızlandırılması ile İsrail bölgenin belirleyici askeri gücü haline gelecektir. ABD'nin varlığı ile bekasını garanti altına alacak ve anti-demokratik Arap rejimlerinin Filistinlilere sağladığı mali yardımın kesilmesiyle, Filistin'i istediği barışı yapmasına zorlayacaktır.

Aynı zamanda İsrail'in Güneydoğu Anadolu'yu içine alan kutsal sınırları ve suya olan ihtiyacı GAP ile yakından ilgilenmesine neden olmuştur. GAP bölgesinin yüz ölçümü 75.358 kilometrekare olup, bugüne kadar İsrail tarafından bölgede alımı gerçekleştirilen toprakların yüzölçümü yaklaşık 413 kilometre kare kadardır. Su ile birlikte Güneydoğuya giren ve tarım tecrübesini paylaşmak istediğini söyleyen İsrail'in gerçekte suyun ve adı var kendisi yok petrolün kontrolünü ele geçirmek için arazi satın aldığı istihbarat kaynaklarınca belirtilmektedir.

Filistin sorunu incelendiğinde ise Yahudiler bu toprakların, kutsal kitaplarında kendilerine Tanrı tarafından verildiğine, bu nedenle de üzerinde başka hiç kimsenin söz sahibi olamayacağına inanmaktadırlar. Araplar ise, bölgenin kendi ana vatanları olduğunu ve her zaman bu bölgede çoğunlukta olduklarını söylemektedirler. Bu görüş ayrılığı Araplarla Yahudileri birbirinin doğal düşmanı yapmıştır. Bu nedenle sorunun ismi, Filistin olmasına rağmen temelde, Araplarla Yahudiler arasında bir coğrafi bölgenin paylaşılabilmesi sorunudur. İsrail tarafından son yıllarda bölgede başlatılan yıpratma ve şiddet politikası devam etmektedir. 09 Ocak 2005'te Arafat'ın ölümü üzerine gerçekleştirilen seçimde Filistin yeni lideri olarak Mahmut Abbas'ı seçmiştir. Yeni Filistin yönetiminin İsrail ile yeni bir müzakere sürecine yeşil ışık yakabileceği değerlendirilmektedir.

İsrail'in aynı zamanda bölgenin hayat damarı olan Nil Nehri'ne ilişkin stratejileri de bulunmaktadır. İsrail bu bağlamda Nil'in köküne kumanda eden iki ülke olan Sudan ve Etiyopya ile yakından ilgilenmektedir. İsrail'in Nil stratejisinin altında yatan gerçek, Mısır'ın suyun başını tutan Sudan ve Etiyopya ile işbirliği yapmasını engellemek ve Mısır'ı bu ülkeler kanalıyla Nil suyunu kesmekle tehdit etmek olarak özetlenebilir. Şüphesiz İsrail-Mısır ilişkilerinin en belirleyici unsuru Nil olmaya devam edecektir.

İsrail Lübnan ile de yakından ilgilenmektedir. 1975'te Lübnan iç savaşı patlak verdiğinde, bölgedeki Falanjistlere para, silah ve askeri eğitim verilmiş, alt yapısı hazırlanan Lübnan işgali 1982 yazında gerçekleştirilmiştir. Falanjistlerin önceden temizlediği yolda ilerleyerek Beyrut'a ulaşan İsrail askerleri kenti kuşatıp bombalayarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nü buradaki karargahından sürmüştür. Ülkedeki işgal devam ederken 23 Ağustos 1982 günü ülkede Başkanlık seçimi yapılmıştır. İsrail tarafından desteklenen Beşir Cemayel Devlet başkanı seçilmiş ancak o da 3 hafta sonra bir bombalı saldırıya kurban gitmiştir. Bu olayın intikamını almak isteyen İsrail ve Falanjistler Sabra ve Şatilla göçmen kamplarında yaklaşık 3 bin Filistinli sivili katletmiştir. İsrail daha sonraki dönemde Lübnan'dan kademeli olarak çekilmiştir; ancak ülkenin güneyindeki güvenlik kuşağını yani işgalini hala sürdürmektedir. Lübnan ise İsrail'in beka için parçalama stratejisinin bir kurbanı olarak bıçak sırtında yaşamaktadır.

Ortadoğu'da öncelikle Irak'ın parçalanmasına sebep olacak her türlü çözüm önerisine karşı çıkılmalı, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasının önlenmesi için her türlü tedbirin alınması sağlanmalı, Irak'taki Türkmen varlığının korunmasının ve nüfusları oranında merkezi ve yeniden oluşturulabilecek geçici yerel yönetimlerde yer almaları için yürütülen çabalar sürdürülmelidir.

Türkiye'nin kararlı tutumunun bir sonucu olarak Suriye, beklentilerimiz doğrultusunda bazı olumlu yaklaşımlar göstermeye başlamıştır. Bölgesel koşulların değişkenliği ışığında; Suriye'deki yönetimin Türkiye'ye açılım yönünde göstermekte olduğu siyasi irade, ihtiyatlı bir iyimserlikle takip edilmelidir. Arap dünyasında yer alan ülke yönetimlerinin demokratik bir yapıya kavuşmasına imkan verecek stratejiler oluşturmalıdır. Bölge ülkelerinin uluslar arası kurum ve kuruluşlara girmesi veya bu kuruluşlarla ilişkiler kurmaları sağlanmalıdır.

Ekonomik ilişkilerin artırılması mevcut güvenlik sorunlarını daha da azaltacaktır. Dolayısıyla Arap ülkeleri ile yapılan ticari anlaşmalar ve ekonomik bağımlılık güvenlik ortamını artırabilir ve artıracaktır. Bir cazibe merkezi olarak Türkiye, Arap devletlerinin genelini sahip olduğu dikta rejim sonucu oluşan dışa kapalı ekonomik sistem yerine kendi sistemini her yönüyle tanıtmalıdır.

Son zamanlarda ABD tarafından uluslar arası kamuoyuna Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) adı altında bir proje sunulmuştur. Bu proje Ortadoğu ile sınırlı olmayıp Çin'den Libya'ya kadar uzanmaktadır. AB ve ABD'nin Ortadoğu'ya bakış açıları incelendiğinde, her ikisi arasında ciddi farklar bulunduğu gözükmektedir. AB bölgeye daha çok uzlaşmacı ve insani değerleri ön plana koyarak yaklaşmakta, ABD ise sözde terörü bitirmek için bulunduğu bölgede müttefiki İsrail ile beraber terör üretmektedir.

AB gerek ekonomik çıkarları (özellikle enerji konusunda), gerek bölge ile olan demografik bağları (AB sınırları içinde yaşayan Ortadoğu kökenli yaklaşık on dört milyon Müslüman bulunmaktadır) ve gerekse bölgeden gelen tehdit algılamaları nedeniyle bölgeye yönelik politikalar geliştirme ihtiyacı hissetmektedir. Bu yüzden AB tarafından Geniş Avrupa Projesi geliştirilmiştir. Proje temel olarak kendi sınırları içindeki istikrarın güvenliği için çevresindeki alanların da istikrar içinde olmasını

öngörmektedir. AB'nin bölgeye yaklaşımı ABD ile mukayese edildiğinde daha kabul edilebilir görölmektedir.

Şüphesiz ABD'nin ortaya attığı Büyük Ortadoğu Projesi'nin finansmanında da İsrail destekli Soros bulunmaktadır. Soros, vakıfları vasıtasıyla (Türkiye'de başta TESEV olmak üzere faaliyet göstermektedir.) buldukları ülkelerde insan hakları, demokratikleşme adı altında ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel alanda projeler hazırlamakta ve projeleri ülkenin siyasi iradelerine ve bürokratlarına empoze etmektedir. Ülkemizde Soros vakfı özellikle AB müzakereleri ve Kıbrıs sürecinde etkin rol üstlenmiştir.

Doğu Akdeniz'de önümüzdeki dönemlerde "Su Sorunu" ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkacaktır. Türkiye her ne kadar işbirliği girişimleri içinde de olsa, Ortadoğu'nun temel yapısı değişmediği sürece, Türkiye'nin sahip olduğu pozisyonda su faktörü, ilgili ülkeler tarafından öncelikle bir politik güç ve psikolojik baskı unsuru olarak algılanmaya devam edecektir.

Ayrıca, günümüzde uluslararası alandaki değişimlerin, Türkiye'nin stratejik değerini önemli ölçüde artırması, bu tip bir bölgede psikolojik baskıların gelişimine katkıda bulunacak, su gibi bir kıt kaynak konusunda, Türkiye'nin coğrafi açıdan avantajlı pozisyonunu uluslar arası alanda artan önemi ile birlikte algılayan bölge ülkeleri, konuyu öncelikle politik bir mesele halinde yorumlayacak ve bu kaynak faktörünü de bir baskı unsuru olarak değerlendireceklerdir.

Türkiye, kısa vadede statükonun devamından yana bir politika izlemelidir. Çünkü GAP'ın tamamlanması için zamana ihtiyacı vardır. Türkiye ilk aşamada, bölgesel işbirliği imkanlarının artırılması ve kendi güvenliği için normatif bir planlama içinde olmalı ve bu iki ülkenin iç sistem ve yapılarının karakterlerini değiştirmeye katkıda bulunacak bir politika izlemelidir. İkinci aşama ise, daha geniş kapsamlı bölgesel ekonomik işbirliği imkanlarının araştırılmasıdır. Bölgeye yönelik olarak "Ortadoğu Ekonomik İşbirliği Teşkilatı" kurulabilir. Havza boyu işbirliğinin sağlanması amacıyla öngörülen bu teşkilata bağlı bir kuruluş olarak Fırat-Dicle Havza Yönetimi kurulabilir.

Bu kapsamda Türkiye'nin Manavgat projesinde olduğu gibi su konusunu bir problem olmaktan çıkarıp, bölge ülkeleri ile su konusunda yaşanan sorunları üreteceği projelerle, hem uzun dönemde bölge ülkeleri üzerinde bir baskı unsuru hem de milli gelirine bir katkı sağlayacak şekilde düzenlemesi gerekmektedir.

Şüphesiz Kıbrıs Meselesi gibi yıllardır sıcaklığını koruyan bir meselenin bir oldu bitti ile çözülmesini istemek pek akılcı bir tutum olmayacaktır. Kıbrıs konusunda ise her zamanki gibi verilen sözler tutulmamış, hatta AB görüşmelerinde bu husus Türkiye'nin çözmesi gereken bir problem olarak önüne sunulmuştur. Buradaki temel sorun problemin çözülmesi değil, problemin Rumların isteği doğrultusunda çözülmesidir.

Kıbrıs meselesi her şeyden önce bir tarihi miras konusu olup Türkiye'nin güvenliğini ilgilendiren bir konudur. Kıbrıs'ın başka bir gücün elinde bulunması, Türkiye'nin güneyden kuşatılması anlamına geleceğinden, adanın hakimiyetinin ya Türkiye'nin elinde olması, ya da başka bir güç tarafından tehdit teşkiline imkan vermeyecek bir statüde olması gerekmektedir. Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin hareket serbestliği Kıbrıs'ın güvenilir ellerde olmasına bağlıdır.

Adanın stratejik önemi dikkate alındığında, Türkiye'nin güney emniyeti ve Doğu Akdeniz'i kontrol etme imkanları bakımından Kıbrıs'ın büyük bir değer taşıdığı görülmektedir. Kıbrıs, Türkiye'nin güney sahillerinin emniyetini sağlamakta ve bu bölgedeki kuvvetler için ileri mevzi vazifesi görmekte, Doğu Akdeniz'deki deniz ulaşımının kontrolünü sağlayarak bölgede kolaylıkla diğer devletlere karşı üstünlük sağlama imkanı vermektedir.

ABD, Kıbrıs'taki gerginliklerin, Ege denizindeki Türk-Yunan anlaşmazlığının ve Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinin bölgesel istikrar ve Avrupa'nın siyasi ve güvenlik yapısının gelişimi üzerinde ciddi etkileri olduğunu değerlendirmekte ve uzun süredir devam eden Türk-Yunan gerginliğini azaltarak ve tarafları Kıbrıs'ta kapsamlı bir anlaşmaya ikna ederek bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda istikrara kavuşturmak istemektedir.

ABD'nin Kıbrıs'a yönelik yaklaşımı ve alacağı tavır büyük ölçüde Türkiye'nin batı ile ilişkileri ve Türk-Yunan dengeleri çerçevesinde biçimlenecektir. ABD, Türk-Yunan ilişkilerindeki gelişmeleri Doğu Akdeniz güvenliğinin bir parçası olarak algılamaktadır. Dolayısıyla Kıbrıs'a ilişkin herhangi bir çözüm paketinin içeriği ikinci önceliktedir.

Rusya Kıbrıs sorununda sadece ABD ve AB'nin söz sahibi olmasını istememekte bu konuda kendi ağırlığının hissettirme çabasındadır. Rusya, Kıbrıs'ta herhangi bir barışçı çözümün gelişmesi için çaba harcamak şöyle dursun tam aksine gerginliği tırmandıracak bir tutum içine girmekten de kaçınmamaktadır. Bir bakıma, batı tarafından kabul edilebilir yeni parametreler içerisinde eski Sovyetlerin tutumunu hatırlatan bir davranış tarzına girmiştir. Olumsuz yönde bile olsa önemsenmek ve adeta eski SSCB rolüne yeniden soyunmak Rusya için hiç de fena bir fırsat değildir.

Doğu Akdeniz bölgesinde önümüzdeki süreç içinde önemli ekonomik, ticari ve siyasi gelişmelerin yaşanacağı değerlendirilmektedir. Bu gelişmelerin sonucu olarak askeri açıdan hassas olan bölgede güvenlik ve işbirliği önem kazanmaktadır.

Başta ABD, Rusya ve Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere Akdeniz'de özellikle enerji hatları ve ikili ticaret alanında çok önemli çıkarlar bulunmaktadır. Yine bu alanlarda sayılan ülkeler arasında da çıkar çatışmaları yaşanmakta ve bu ülkeler bölge ülkeleri ile stratejik işbirliklerine gitmektedir.

Türkiye; Avrupa Birliği, Rusya, Kafkaslar ve Ortadoğu ülkeleri ile olan coğrafi birlikteliği, Doğu Akdeniz'de en uzun sahil şeridi olan ülke sıfatına sahip olması sahip olduğu askeri gücü ile Doğu Akdeniz'in güvenliği ve daha geniş alanda Avrasya güvenliğinin sağlanmasında söz sahibi olan ülkelerin en önemlilerindedir.

Rusya, özellikle Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de ağırlığını koruyabilmek için İran- Suriye arasında yakınlaşmayı sağlamaktadır. NATO'nun genişleme sürecinin başlaması ile birlikte Rusya'nın askeri ilgisi de Avrupa'dan Kafkaslar bölgesine kaymıştır. Rusya'nın Avrupa üzerinde ekonomik, askeri ve siyasi etkinliğinin azalması ve ilgisini Kafkaslar'a ve Orta Asya'ya vermesi nedeni ile Rusya ve

Türkiye ile Rusya ve ABD arasında bölgede çıkar mücadeleleri artmıştır. Rusya enerji, hammadde, ticaret ve ekonomik açıdan Kafkaslar bölgesine giderek daha bağımlı hale gelmektedir.

Avrupa Birliği, Doğu Akdeniz ve daha geniş coğrafya içinde Avrasya ilişkilerine ekonomik ve ticari açıdan bakmaktadır. Genel stratejisini ve politikalarını da ekonomik ve ticari çıkarları doğrultusunda belirlemektedir. Fakat elindeki siyasi imkanları çevre devletleri etkileyecek boyutlarda kullanmayı ihmal etmemektedir. Kıbrıs bu boyut içinde değerlendirilmektedir.

Doğu Akdeniz’de bölgeyi etkileyen tüm unsurlar ve ülkelerin çıkarları ve stratejik işbirlikleri dikkate alındığında bölgede güvenlik çok hassas bir konuyu oluşturmaktadır. Türkiye’nin, günümüz jeopolitik kaymaları ışığında global istikrarsızlık alanının (Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninin) ortasında merkezi bir pozisyona sahip olduğunu göz önüne alacak olursak bu üç parçalı sürecin önemi daha da artmaktadır.

Türkiye merkezi konumunu, dış açılımlarla daha etkin bir hale getirmelidir. Kıbrıs’ın yer aldığı alan, şimdiye kadar Türkiye’nin her açıdan dışa açılmada en güvenli saydığı bölgeyi güneyden çevrelemektedir. Bu alan içinde her hangi bir devletin inisiyatifini artırması Türkiye’nin her bakımdan politik hareket serbestisini sınırlayıcı etkiler yaratacaktır. Böyle bir durumda, bugünkü hareket serbestisi kademeli olarak daralacak ve merkezi konum yerini çembere alınma gibi bir pozisyona terk edecektir. Bu durum Türkiye’nin sadece politik çıkarları açısından değil; sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı üzerinde de olumsuz etkiler yaratabilecektir. Böylesine gelişebilecek bir ortamın başta Orta Asya olmak üzere diğer alanlara açılım girişimleri üzerinde de gayet olumsuz dolaylı etkileri olacaktır.

Doğu Akdeniz, Türkiye için turizmden başka şeyler ifade etmesi gerekirken mevcut durumu bunu gerçekleştirememektedir. Denizin değerlendirilmesi açısından turizm potansiyelinin işletilmesi önemli bir kültür ve ekonomi kaynağı olmasına rağmen, deniz alanlarını kullanabilecek alt yapı eksikliği ortadadır.

Askeri açıdan değerlendirildiğinde, seyyaliyet özelliği olmasına rağmen Ege'ye bağlı ve Ege'deki dar misyona sıkıştırılmış bir deniz kuvvetinin Akdeniz açılımına girmesi ve kısa vadede stratejik askeri işbirliği ile Akdeniz'deki limanlara yerleşmesi gerekmektedir.

Suriye ile denizden sağlanacak işbirliği karşılıklı güvenin tesisini ve ekonomik, kültürel alanda karşılıklı kazanımları getirecektir. Askeri alanda başlatılacak girişimlerin ilişkileri etkileyebileceği, uzun vadede Akdeniz girişimine dahil edilebileceği değerlendirilmektedir. Kısaca Doğu Akdeniz'in bölünmüşlüğü giderilmesi, güvenliğinin sağlanması ve barış Türkiye'nin elindedir.

Türkiye Doğu Akdeniz'de çok boyutlu, esnek, NATO, AB, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, ABD ve Rusya Federasyonu ile ilişkileri güçlendiren, fakat buradaki kuvvet dengesine dayanan politikasını sürdürmelidir. Türkiye güvenliğine yönelik tehditleri caydıracak ve gerektiğinde bunları bertaraf edebilecek modern bir askeri gücü idame ettirmelidir.

KAYNAKLAR

A. KİTAPLAR

1. ADIYEKE A.Nükhet-Nuri, Kıbrıs Sorunu'nun Anlaşılmasında Tarihsel Bir Örnek Olarak Girit'in Yunanistan'a Katılması, Stratejik Araştırmalar ve Etüdler Komitesi, Ankara, 2002.
2. ALASYA. H.Fikret, Tarihte Kıbrıs, İstanbul, 1988.
3. ANA BRİTANNİCA Ansiklopedisi, 2003.
4. ARMAOĞLU Fahir, 19.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.
5. ARMAOĞLU Fahir, Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları,Ankara,1994.
6. ARI Tayyar, Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi, İstanbul, Alfa Yayınevi, 1998.
7. ARTUÇ İbrahim, Kıbrısta Savaş ve Barış, Kastaş Yayınları, 1989.
8. ASAF Hüseyin, İslam Dünyasına Bakışlar, İstanbul, İz Yayıncılık, 1991.
9. AYDOĞAN Metin, Avrupa Birliği'nin Nersindeyiz,İstanbul,Kum Saati Yayınları,2002.
10. BAL Mehmet Ali, Savaş Stratejilerinde Terör,İstanbul, IQ Yayıncılık, 2003.
11. BASSAT H., The Lebanese Economy-Problems and Solutions, Arap Studies,1972.
12. BİLEN Özden, Turkey&Water Issues in Middle East, Afşaroğlu Printing House, Ankara, 2000.
13. BİLEN Özden, Ortadoğu'da Su Sorunu ve Türkiye, Ankara, Tesav Yayınları, 1996.
14. BRAUDEL Fernand, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, Ankara, İmge Kitabevi, 1993.
15. BULLOCH John ve DARWISH Adel, Su Savaşları, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1994.
16. CEYLAN Musa, Yeni Nato Soğuk Savaştan Sıcak Savaşa, İstanbul, Ülke Kitapları, 1999.
17. ÇAKIR Rüşen, Suyu Arayan Bölge Ortadoğu, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993.
18. ÇANDAR Cengiz, Ortadoğu Çıkmazı, Seçkin Yayıncılık 1988.
19. CORDESMAN H. Anthony, İsrail and Syria The new Strategic and Military Realities After the Death of Hafez Assad, Center for Strategic and İnternational Studies, Washington, 22 Haziran 2000.
20. CORDESMAN H. Anthony, Syria and Weapons of Mass Destruction, Center for Strategic and İnternational Studies, Washington, 05 Temmuz 2000.
21. DAVUTOĞLU Ahmet, Stratejik Derinlik, İstanbul, Küre Yayınları, 2001.
22. DEMİREL Emin, 2002 Stratejik Dosyalar, İstanbul, IQ Yayıncılık,2003.
23. DENKTAŞ Rauf, Rauf DENKTAŞ'ın Hatıraları, İstanbul, 1977.

24. DOĞANAY M.Zekai, Ortadoğu'nun Jeopolitik Ve Jeostratejik Açından Değerlendirmesi, 1994.
25. DURMAZUÇAR Vedat, Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Önemi, IQ Yayıncılık, İstanbul,2003.
26. ERCİYES Erdem, Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri, İstanbul, IQ Yayıncılık,2004.
27. ERENDİL Muzaffer, Çağdaş Orta Doğu Olayları, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1992.
28. EROĞLU Cevat, İsrail'in Beka Stratejisi ve Kürtler, İstanbul, Sayfa Yayınları, 2003.
29. ERSİN Nihat, Ortadoğu'nun Savaşlarının Perde Arkası, İstanbul, Gündem Yayınları,2003.
30. GEDİKLİ Yusuf, Kıbrıs'ta En Uygun Çözüm Nedir, İstanbul, Ufuk Ötesi Yayınları,2003.
31. GÖZE Ergun, Siyonizmin Kurucusu Theoder Herzl'in Hatıraları ve Sultan Abdülhamit, İstanbul,1995.
32. GÜLER Zeynep, Süveys'in Batısında Arap Milliyetçiliği, İstanbul, Yeni Hayat Kütüphanesi, 2004.
33. Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Bağımsız Filistin Devletinin Doğuşu ve Geleceği, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1994.
34. Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Deniz Askeri Coğrafyası , İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 1992.
35. Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Fırat Üçgeni, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi.
36. Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1994.
37. Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Türkiye - İsrail İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1997.
38. Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1994.
39. Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması,İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 2001.
40. HERZOG Chaim, The Arap İsrail Wars, New York,1983.
41. HOSKINS Halford, The Middle East Problem Area in World Politics, New York,1957.
42. INBAR Efraim, Türk-İsrail Stratejik Ortaklığı, Ankara, ASAM Yayınları, 2001.
43. İRTEM Süleyman Kani, Osmanlı Devleti'nin Mısır Yemen Hicaz Meselesi, İstanbul, Temel Yayınları,1999.
44. İSMAİL Sabahattin, 150 Soruda Kıbrıs, İstanbul, 1988.
45. İSMAİL Sabahattin, Egemenlik Konfederasyon ve Kıbrıs Türk Halkı, KKTC, 1999.

46. KAÇAK Orhan, Arap Dünyasında Milliyetçilik ve Sınıf Mücadelesi, İstanbul, 1965.
47. KAYAR Mustafa, Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu, İstanbul, IQ Yayınevi, 2003.
48. KEKEVİ Serkan, Irak'ın Çöküşü ve Türk Dış Politikası, İstanbul, IQ Yayınları, 2004.
49. KİSSİNGER Henri, Diplomasi, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
50. KOCAOĞLU Mehmet, Uluslar Arası İlişkiler Işığında Orta Doğu, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1995.
51. KOÇSOY Şevket, Irak Türkleri, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1996.
52. LEROUX J.Gabriel, İlk Akdeniz Medeniyetleri, Çev : Cevdet-Mithat Perin, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.
53. LEWIS Bernard, Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Ortadoğu'nun 2000 Yıllık Tarihi, Çev : Mehmet Harmanacı, İstanbul, Medya Ofset, 2000.
54. MANİSALI Erol, Dünden Bugüne Kıbrıs, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2002.
55. M.E.B. Yayınları, Ülkeler Coğrafyası, Ankara, 2002.
56. MELEK Abdurrahman, Hatay Nasıl Kurtuldu, Ankara, TTK Yayınları, 1976.
57. MITCHELL Timothy, Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
58. MÜMTAZ Hüseyin, Kıbrıs'ın Kitabı, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2003.
59. MÜTERCİMLER Erol, Bilinmeyen Yönleriyle Kıbrıs Barış Harekatı, Arba Yayınları, İstanbul, 1998.
60. NİKOLAOS Van Dam, Suriye'de İktidar Mücadelesi, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
61. ODEH B.J., Lübnan'da İç Savaş, Belge Yayınları, İstanbul, 1986.
62. OKUYAN Rafi, Fırat ve Dicle Neden Uluslararası Nehir Olmuyor, İstanbul, Ayna, 1993.
63. OLGUN Aydın, Kıbrıs Geçeği, KKTC, 1991
64. ÖZCAN Nihat Ali, PKK Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi, Ankara, ASAM Yayınları, 1999 .
65. ÖZERSAY Kudret, Kıbrıs Sorunu, Ankara, ASAM Yayınları, 2002.
66. ÖZMEN Süleyman, Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail, İstanbul, IQ Yayınları, 2002.
67. ÖZTUNA Yılmaz, Türkler, Araplar, Yahudiler, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1989.
68. ÖZTÜRK Osman Metin, Türkiye ve Ortadoğu, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997.
69. ÖZVEREN Eyüp, Akdeniz'de Bir Doğu, Ankara, Dost Yayıncılık, 2000.
70. PAMUKÇU Konuralp, Su Politikası, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000.

71. PRUT J. Veslind, Ortadoğu'nun Kritik Kaynağı Su, National Geographie,1993
72. SANDER Oral, Siyasi Tarih, Ankara, İmge Kitabevi, 2000.
73. SCHULZE Kirsten ve ark., Ortadoğu'da Milliyetçilik, Azınlıklar ve Diasporalar, Sarmal Yayınevi, 1999.
74. SOYSAL İsmail, Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Klavuz, İstanbul, Eren Yayınları, 1993.
75. SÖKMEN Tayfur, Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar, Ankara, T.T.K. Yayınları, 1992.
76. ŞEHSUVAROĞLU Haluk, Deniz Tarihimize Ait Makaleler, İstanbul,1965.
77. ŞEN Sabahattin, Su Sorunu, Türkiye ve Orta Doğu, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1993.
78. ŞİMŞEK Halil, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2002.
79. TAŞKIN Hasan, İstihbarat Raporlarında İsrail'in GAP Senaryosu, İstanbul, Ozan Yayıncılık,2004.
80. TAŞLI Ömer, Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri, İstanbul, Medya Ofset, 1991.
81. TİRYAKİ Orhan, Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu, HAK Basımevi, İstanbul, 1994. :
82. TEKİNEL Osman, Ortadoğu'da Su Sorunu ve Ülkelerarası İlişkilere Etkileri, Adana, Çukurova Üniversitesi, 1996.
83. TOKLU Vefa, Su Sorunu Uluslar arası Hukuk ve Türkiye, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999.
84. TOPUR Tuncer, Dipsiz Kuyu Ortadoğu ve Türkiye, İstanbul, IQ Yayınevi, 2004.
85. TURAN Ömer, Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu, İstanbul, Step Ajans, 2002.
86. TÜREL Oktay ve ark., Akdeniz'de Bir Ada, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.
87. UÇAROL Rıfat, Siyasi Tarih, İstanbul, Filiz Kitabevi,1995.
88. UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı,Osmanlı Tarihi, TTK, Ankara,1949.
89. YENİ TÜRK Ansiklopedisi, 10. Cilt, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1985.
90. YILDIZ Yavuz Gökalp, Büyük Ortadoğu, İstanbul, IQ Yayınları,2004.
91. YÜCEL Yaşar, Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, TTK, Ankara, 1998.

B. DERGİ/BÜLTENLER

92. Avrasya Dosyası, Cilt 2, Sayı:3, 1995, Ankara.
93. Avrasya Dosyası, Cilt 6, Sayı 1,2000; Ankara (Arap Dünyası Özel).
94. Avrupa Akdeniz Ortaklığı Bildirisi.
95. ASAM Küresel Raporu 19-23 Ocak 2004.
96. ASAM Küresel Raporu 01-04 Mart 2004.

97. ASAM Küresel Raporu 22-26 Mart 2004.
98. ADIYEKE A.Nükhet – Nuri, Stratejik Araştırmalar ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara, 2002.
99. KOLUMAN Aziz, ORHAN Oytun, Türkiye-Suriye İlişkileri, Stratejik Analiz, Aralık 2003, Cilt,4 Sayı 44.
100. ORHAN Oytun, Suriye Dış Politika Analizi, Stratejik Analiz, Haziran 2003, Cilt 4, Sayı 38.
101. ORHAN Oytun, Beşar Esad'ın Ziyaretinin Ardından, Stratejik Analiz, Şubat 2004, Cilt 4, Sayı 46.
102. KULOĞLU Armağan, ÖZKAN Ayşe, Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası, Stratejik Analiz, Temmuz 2003, Cilt 4, Sayı 39.
103. ÜNAL Hasan, Top Kıbrıs'tan Tekrar Ankara'ya, Stratejik Analiz, Ocak 2004, Cilt 4, Sayı 45.
104. SEZER Sema, ÖZKAN Ayşe, Kıbrıs'ta Referandum : Evet-Hayır Yarışması'nın Galibi Kim, Stratejik Analiz, Haziran 2004, Cilt 5, Sayı 50.
105. ÖNHON Candemir, Kıbrıs Sempozyumu Bildirisi, Harp Akademileri, 1998.
106. AKGÖNENÇ Oya, Kıbrıs Sempozyumu Bildirisi, Harp Akademileri, 1998.
107. ŞEN Alper, Su Sorunu Ekseninde Suriye-Irak-Türkiye ilişkiler, Stratejik Analiz, Nisan 2001, Sayı 12.
108. ŞEN Alper, Yol Haritası Nereye Gidiyor, Stratejik Analiz, Eylül 2003, Cilt 4 Sayı 41.
109. KULOĞLU Armağan, SAKLAYA Fatma, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye, Stratejik Analiz, Nisan 2004, Cilt 4 Sayı 48.
110. KAFALI Mustafa, Suriye Türkleri, Töre Dergisi, Sayı 22, Ankara, 1973.
111. KANBOLAT Hasan, NATO Kime Karşı Nereye Doğru ve Nereye Kadar Genişliyor, Stratejik Analiz, Mayıs 2004, Cilt 5, Sayı 49.
112. YILDIZOĞLU Ergin, Jeopolitiğin Geri Dönüşü ve Kaynak Savaşları, Stratejik Analiz, Mart 2004, Cilt 5, Sayı 47.
113. BP Statistical Review of World Energy, June 2002.
114. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Tarihi Araştırmalar Kurma ve Geliştirme Vakfı, 1999.
115. Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Akdeniz Süreci Bilgi Notu.
116. Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları.
117. Ege Kıta Sahaneliği ve İlişkili Sorunlar Sempozyumu Bildirileri, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı, 14-15 Aralık 2002.
118. GORDON H.Philip, French Security Policy After the Cold War, Rand, Arroya Center, 1992, s. 9-20.
119. International Maritime Organization Records.
120. İkinci Türk Denizcilik Sempozyumu.

121. ZVYAGELSKAYA Irina, What Strategy for The Greater Middle East? A Russian Perspective, CEPS European Security Forum, 1 December 2003,s.1-2.
122. BADNER Jeny, Syria Willing to Resume Peace Talks with Israel, says UN,VOA News, 17 Temmuz 2003.
123. KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Görüşme Tutanakları.
124. KINKEL Klaus, The new NATO Steps toward reform, NATO Review, 1996,s.3.
125. Lozan Barış Antlaşması.
126. M5 Savunma ve Strateji Sayı 118 Nisan 2003.
127. Military Balance 2002.
128. Middle East Military Forces Report, İsrail 2004.
129. ÇOMAK Hasret, 21 nci Yüzyılda Ortadoğu Su Sorunu ve Türkiye, Harp Akademileri, 2001.
130. LESSERE Ian O., GREEN Jerrold ve ark, "The Future of NATO's Mediterranean Initiative : Evolution and Next Steps, February 1999"s.10.
131. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Suriye Ülke Raporu (Kasım 2002).
132. Silahlı Kuvvetler Dergisi Sayı 372 Nisan 2002.
133. The Economist Intelligence Unit Country Report 2002.
134. The Shared Analysis Project, 1999.
135. MANİSALI Erol, ABD'nin Irak İşgali'nin Bölgeye ve Türkiye'ye Etkileri, Jeopolitik, 2003.

C. GAZETELER

Resmi Gazete, 25 Mayıs 1964, S. 11711

Resmi Gazete, 29 Mayıs 1982, S. 17708

Milliyet, 16 Mart 1996

Sabah, 17 Eylül 1998

Sabah, 20 Ekim 1998

Milliyet, 9 Aralık 1998

Hürriyet, 22 Haziran 1999

Milliyet, 18 Ekim 2001

Milliyet, 25 Kasım 2001

Milliyet, 21 Mart 2002

Milliyet, 2 Nisan 2002

Milliyet, 2 Mart 2003

Milliyet, 25 Nisan 2004

Radikal, 8 Mayıs 2004

Radikal, 9 Eylül 2004

D. İNTERNET KAYNAKLARI

www.mfa.gov.tr

www.m5strateji.com

www.ntvmsnbc.com

www.cia.org

www.forsnet.com.tr

www.bilgi.net.tr

www.foreigntrade.gov.tr

www.atonet.org.tr

www.yurdum.com

www.deltur.cec.eu.int

www.belgenet.com.tr

www.bucatarih.sitemynet.com

www.teyyareci.com.tr

www.avsam.org

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında İstanbul'da doğdum. İlk ve ortaokul öğrenimi İstanbul'da tamamladıktan sonra 1991 yılında Deniz Lisesi'ne girdim. 4 yıllık eğitim sonrasında 1995 yılında Deniz Lisesi'nden, 1999 yılında Deniz Teğmen nasbedilerek Deniz Harp Okulu'ndan mezun oldum.

1999-2003 yılları arasında Donanma Komutanlığı bağlısı TCG SALİHREİS Fırkateyni'nde dört yıl süreyle Elektronik Subaylığı görevi icra ettikten sonra, halen çalışmakta olduğum TCG KEMALREİS'e Hava Savunma Harbi Subayı olarak atandım. 2003 yılı Şubat ayında Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nde Milli Güvenlik Stratejileri Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans yapmaya başladım. 30 Ağustos 2002'de Üsteğmenliğe terfi ettim. 2004 yılı Haziran ayında Yıldızlar Suüstü Eğitim Merkezi Komutanlığı'na atandım.

Halihazırda Donanma Komutanlığı bünyesinde görev yapmaktayım.

EK-1

ADANA MUTABAKATI

- 1) Öcalan şu andan itibaren Suriye’de değildir ve kesinlikle Suriye’ye girmesine izin verilmeyecektir. PKK unsurlarının da Suriye’ye girmesine izin verilmeyecektir.
- 2) PKK kampları şu andan itibaren faaliyette değildir ve faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir. Bir çok PKK’lı tutuklanmış ve adalete sev edilmiştir. Listeler vardır ve Suriye bu listeleri Türk tarafına iletmiştir.
- 3) Suriye topraklarından kaynaklanan ve Türkiye’nin güvenlik ve istikrarının bozmaya yönelik hiçbir faaliyete karşılık verilmeyecektir. Türkiye toprakları üzerinde PKK’nın silah lojistik malzeme ve parasal destek teminine ve propaganda yapmasına izin verilmeyecektir.
- 4) Suriye, PKK’nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde diğer terör örgütleri meydanında PKK ve tüm yan kuruluşlarının bütün faaliyetlerini yasaklamıştır.
- 5) Suriye, ülkesinde PKK’nın eğitim ve barınma amaçlı ve diğer tesisler oluşturmasına ve ticari faaliyetlerine izin verilmeyecektir. PKK mensuplarının üçüncü ülkeye geçişleri için ülkesini kullanmaya müsaade etmeyecektir.
- 6) Suriye PKK örgütünün ele başının Suriye topraklarına girmemesi için bütün tedbirleri alacak sınır kapılarını bu yolda talimatlandırılacaktır.

Tutanakta tarafların deyinilen bu tedbirlerin etkin şeffaf biçimde uygulamaları yönünde bazı mekanizmaları oluşturmayı kararlaştırdıkları belirtilmektedir.

- 1) İki ülke üst düzey güvenlik yetkilileri arasında derhal ve doğrudan telefon hattı tesis edilecek ve kullanılmaya başlanacaktır.

2) Taraflar, bir diğzerinin diplomatik temsilciliklerine ikişer özel görevli atayacaklar ve bu görevliler misyon şefleri tarafından bulunan ÷lke makamlarına takdim edilecektir.

3) Türk tarafının, terörle mücadele bağlamında güvenliğı arttırıcı tedbirlerinin ve bunların etkinliğini denetlemek üzere bir sistemin kurulması önerisini Suriye kendi makamlarının onayına sunacağını ve sonucu hakkında en kısa zamanda bilgi vereceğini belirtmiştir.

4) Taraflar, Lübnan'ında muvafakatının alınması maksadıyla PKK terörüyle mücadele konusunu üçlü çerçevede ele almayı kararlaştırmışlardır.

5) Suriye tarafı, bu tutanakta söz edilen hususların uygulanması ve somut sonuçların sağlanması için gerekli tedbirleri alacağını taahhüt etmiştir.

EK-2

TÜRKİYE - SURIYE SINIRINDAN 1987 - 2002 DÖNEMİNDE GEÇEN AYLIK AKIM DEĞERLERİ TABLOSU

Birimler: m³ / sn

Yıllar	EKİM	KASIM	ARALIK	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	MAYIS	HAZİRAN	TEMMUZ	AĞUSTOS	EYLÜL	YILLIK ORT.
1987	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	532	508	-
1988	589	843	1034	1339	1773	2348	2769	3000	2388	1023	892	860	1572
1989	930	1207	1518	1512	1046	888	652	486	389	327	403	455	818
1990	358	476	818	348	345	519	546	508	513	504	512	520	497
1991	526	521	494	493	475	485	497	490	489	494	508	502	498
1992	498	490	493	418	483	515	480	480	483	445	503	481	481
1993	500	496	528	571	570	589	509	479	463	541	496	650	533
1994	697	695	706	750	751	768	678	586	631	722	784	957	727
1995	911	961	1245	1203	1087	957	779	427	576	631	754	764	858
1996	758	1110	898	1318	1147	1684	1337	899	740	923	1060	854	1061
1997	818	870	927	1190	1260	1313	1056	1110	989	1067	735	713	1004
1998	685	964	1111	1105	1456	1329	801	831	559	905	890	914	963
1999	687	864	1064	889	851	581	542	635	508	509	640	484	688
2000	754	1081	979	1048	1173	805	489	497	464	631	287	231	703
2001	342	502	511	575	450	296	292	288	492	698	758	364	464
2002	329	470	659	698	362	362	399	416	433	576	493	472	472
2003	563												
ORTALAMA	647	791	880	911	919	934	879	824	745	725	709	673	776

EK-3

BALFOUR BİLDİRİSİ

İngiltere Dışişleri Bakanı James Balfour tarafından kaleme alınan ve bir mektup halinde yayınlanan Balfour Deklarasyonu Yahudi lider Edmund de Rothshild'e gönderilmiştir. Bahsi geçen mektubun tam metni şöyledir:

Dışişleri Bakanlığı

2 Kasım 1917

Saygıdeğer Lord Rotschild,

Majestelerinin Hükümeti adına kabineye sunulan ve kabul edilen Yahudi Siyonist isteklerini sempati ile karşılayan müteakip deklarasyonu iletmekten memnuniyet duyarım.

"Majestelerinin Hükümeti, Filistin'de Museviler için bir milli yurt kurulmasını uygun karşılamaktadır ve bu hedefin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır. Filistin'deki mevcut Musevi olmayan toplumların sivil ve dini haklarına ve başka ülkelerde yaşayan Musevilerin sahip oldukları hak ve politik statülerine zarar verecek hiçbir şeyin yapılmayacağı açıkça anlaşılmalıdır."

Bu deklarasyonu Siyonist Federasyonu'nun bilgisine sunmanızdan memnuniyet duyacağım.

Saygılarımla

Arthur James Balfour

EK-4

2001 YILI İTİBARIYLA DÜNYA KESİN PETROL REZERVLERİ

	(Milyar ton)	Toplamdaki Payı (%)	Rezerv / Yıllık Üretim Oranı
ABD	3,7	2,9	10,7
Kanada	0,8	0,6	8,8
Meksika	3,8	2,6	21,7
Kuzey Amerika Toplamı	8,4	6,1	13,5
Arjantin	0,4	0,3	10,1
Brezilya	1,2	0,8	17,5
Kolombiya	0,2	0,2	7,7
Ekvador	0,3	0,2	14,0
Venezuela	11,2	7,4	63,5
Diğer	0,3	0,2	38,6
Orta ve Güney Amerika Toplamı	13,7	9,1	38,8
Danimarka	0,2	0,1	8,9
Norveç	1,3	0,9	7,8
Romanya	0,1	0,1	20,4
İngiltere	0,7	0,5	5,6
Diğer	0,2	0,2	13,7
Avrupa Toplamı	2,5	1,8	7,8
Azerbaycan	1,0	0,7	64,3
Kazakistan	1,1	0,8	27,6
Rusya Federasyonu	6,7	4,6	19,1
Türkmenistan	0,1	0,1	9,3
Özbekistan	0,1	0,1	11,2
Diğer	0,1	0,1	15,2
Eski SSCB Toplamı	9,0	6,2	21,1
İran	12,3	8,5	67,4
İrak	15,2	10,7	+100
Kuveyt	13,3	9,2	+100
Oman	0,7	0,5	15,8
Katar	2,0	1,4	55,5
Suudi Arabistan	36,0	24,9	85,0
Suriye	0,3	0,2	12,5
Birleşik Arap Emirlikleri	13,0	9,3	+100
Yemen	0,5	0,4	24,2
Orta Doğu Toplamı	93,4	65,3	86,8
Cezayir	1,2	0,9	17,6
Angola	0,7	0,5	20,3
Kongo	0,2	0,1	15,2
Mısır	0,4	0,3	11,1
Gabon	0,3	0,2	22,8
Libya	3,8	2,8	57,3
Nijerya	3,2	2,3	30,8
Diğer	0,1	0,1	5,4
Afrika Toplamı	10,2	7,3	27,4
Avustralya	0,4	0,3	14,0
ÇHC	3,3	2,3	19,9
Hindistan	0,6	0,5	17,8
Endonezya	0,7	0,5	10,1
Malezya	0,4	0,3	11,2
Diğer	0,1	0,1	14,7
Asya Pasifik Toplamı	5,9	4,2	15,6
Dünya Toplamı	143,0	100,0	40,3

Rezerv / Yıllık Üretim Oranı: Kesin rezervlerin, bugünkü üretim düzeyi ile kaç yıl sonra tükeneceğini göstermektedir.

EK-5

2000 - 2020 YILLARI ARASINDA DÜNYA PETROL TİCARETİNDEKİ GELİŞMELER

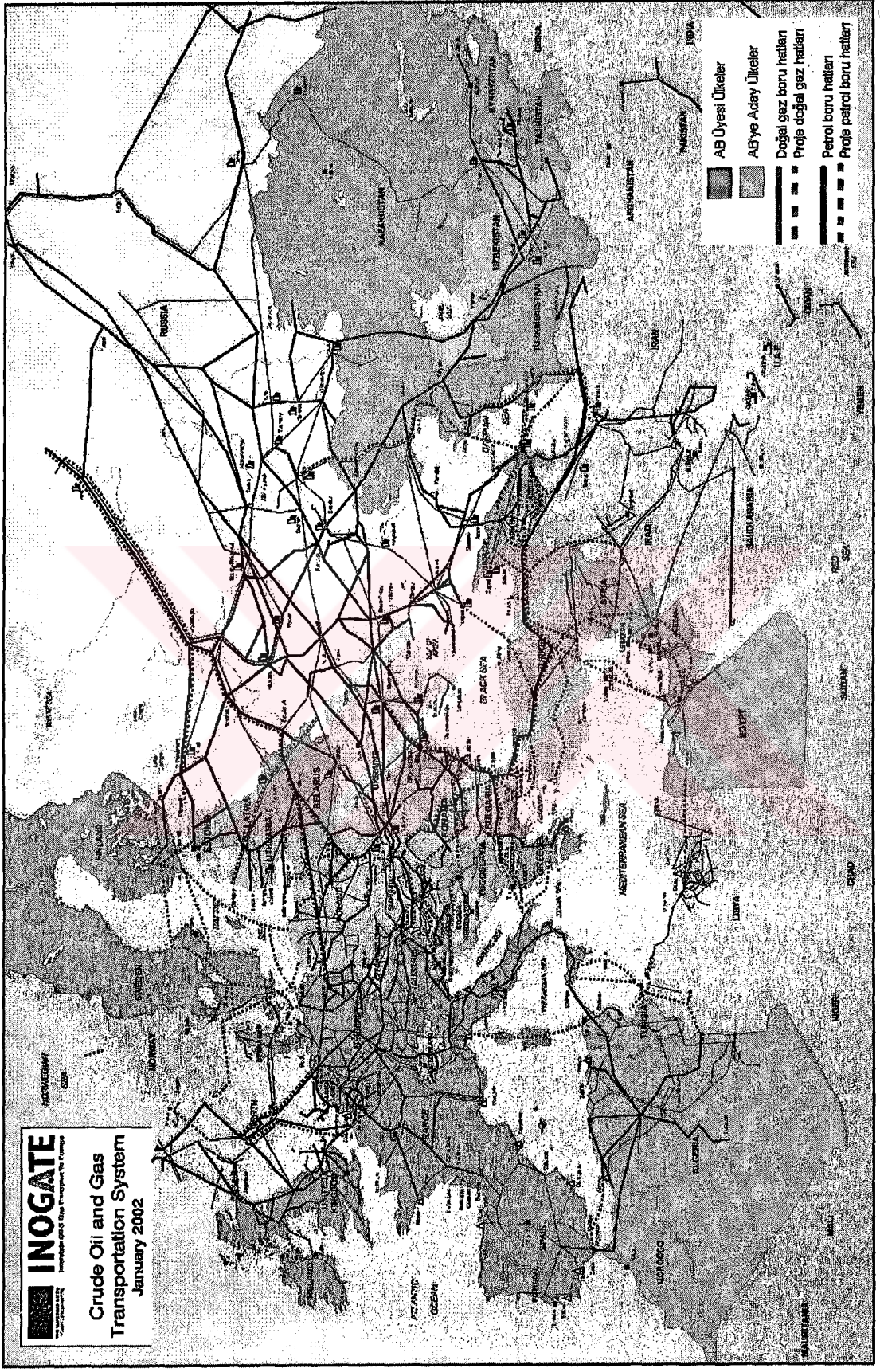
İhracatçı Bölgeler (milyon varil / gün)	İthalatçı Bölgeler								
	Sanayileşmiş Ülkeler				Sanayileşmekte Olan Ülkeler				
	Kuzey Amerika	Batı Avrupa	Asya	Toplam	Pasifik Bölgesi	ÇHC	Diğer	Toplam	İhracatçı Bölgelerin Toplam İhracatı
	Halihazır Durum								
OPEC									
Basra Körfezi	2,6	3,2	4,1	9,9	2,7	0,7	1,5	4,9	14,8
Kuzey Afrika	0,3	2,0	0,0	2,3	0,0	0,0	0,1	0,1	2,4
Batı Afrika	0,9	0,5	0,0	1,4	0,1	0,0	0,1	0,2	1,6
Güney Amerika	1,6	0,2	0,0	1,8	0,1	0,0	0,8	0,9	2,7
Asya	0,1	0,0	0,3	0,4	0,2	0,0	0,0	0,2	0,6
OPEC Toplamı	5,4	5,9	4,5	15,8	3,2	0,7	2,5	6,4	22,2
OPEC Dışı									
Kuzey Denizi	0,6	4,7	0,0	5,3	0,0	0,0	0,0	0,0	5,3
Karayipler	1,8	0,2	0,0	2,1	0,3	0,0	2,2	2,5	4,6
Eski SSCB	0,0	1,6	0,0	1,7	0,2	0,0	0,1	0,3	2,0
Diğer	2,9	1,3	0,9	5,1	1,9	0,4	1,1	3,4	8,5
OPEC Dışı Toplamı	5,3	7,8	1,0	14,1	2,4	0,4	3,4	6,2	20,3
Toplam Petrol İthalatı	10,7	13,7	5,4	29,9	5,6	1,1	5,9	12,5	42,4
2020 Yılı İtibarıyla Tahminler									
OPEC									
Basra Körfezi	4,9	3,5	5,0	13,4	8,7	7,1	4,3	20,1	33,5
Kuzey Afrika	0,5	2,3	0,0	2,7	0,1	0,0	0,4	0,6	3,3
Batı Afrika	0,9	0,9	0,2	2,0	0,1	0,0	0,9	1,0	3,0
Güney Amerika	3,3	0,3	0,1	3,7	0,1	0,0	1,4	1,5	5,2
Asya	0,1	0,0	0,1	0,2	0,2	0,1	0,0	0,3	0,5
OPEC Toplamı	9,7	6,9	5,5	22,0	9,3	7,2	7,0	23,4	45,4
OPEC Dışı									
Kuzey Denizi	0,5	3,9	0,0	4,4	0,1	0,0	0,0	0,1	4,5
Karayipler	3,4	0,4	0,1	3,9	0,2	0,0	1,5	1,6	5,5
Eski SSCB	0,4	3,1	0,5	4,0	1,4	0,1	0,2	1,7	5,7
Diğer	4,2	1,3	0,4	5,9	2,2	0,3	1,2	3,7	9,6
OPEC Dışı Toplamı	8,4	8,8	1,0	18,2	3,9	0,4	2,9	7,2	25,4
Toplam Petrol İthalatı	18,2	15,6	6,5	40,3	13,1	7,6	9,9	30,6	70,9

Kaynak: International Energy Outlook 2002, Energy Information Administration.

AVRUPA'YA DEVLETLER ARASI PETROL VE DOĞAL GAZ TAŞIMACILIĞI PROGRAMI INOGATE (INTERSTATE OIL AND GAS TRANSPORT TO EUROPE)

INOGATE
INTEGRATED OIL & GAS TRANSPORT TO EUROPE
Crude Oil and Gas
Transportation System
January 2002

EK-7

MEGALI IDEA HARITASI

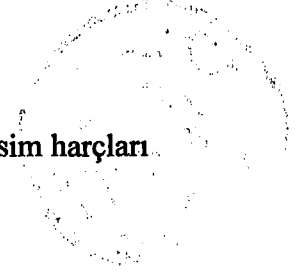
MAPLE THE MEGALIA HARITASI
SYNDRA
2.830.000
2.000.000
1.000.000
0.000.000

EK-8

ZÜRİH ANTLAŞMASI

- 1) Kıbrıs devleti başkanlık rejimine dayalı bir Cumhuriyet olacaktır. Cumhurbaşkanı Rum, Cumhurbaşkanı Yardımcısı ise Türk olacak ve kendi toplulukları tarafından seçileceklerdir.
- 2) Kıbrıs Cumhuriyetinin resmi dili Türkçe ve Rumca olacaktır, tüm resmi belgeler her iki dille yazılıp yayınlanacaktır.
- 3) Kıbrıs bayrağı, cumhurbaşkanı ve yardımcısının birlikte seçecekleri tarafsız bir desen ve renkte olacaktır. İki toplum, bayramlarda Kıbrıs bayrağı yanında Yunan ve Türk bayraklarını da çekebilecekler ve Türk ve Yunan ulusal bayramlarını kutlayabileceklerdir.
- 4) Cumhurbaşkanı ve yardımcısı 5 yıl için seçilecektir. Bu makamların boşalması durumunda, (gaybubet, engel ve münhal durumlarında) Meclis Başkanı (Rum), Cumhurbaşkanının ve Meclis Başkan Yardımcısı (Türk), Cumhurbaşkan yardımcısının görevlerini üstleneceklerdir.
- 5) Yürütme erki (İcrai yetki), Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkan Yardımcısında toplanacaktır. Bu amaçla 7 Rum ve 3 Türkten oluşan bir Bakanlar Konseyi oluşturulacaktır. Rum Bakanları Cumhurbaşkanı, Türk Bakanları ise yardımcısı atayacaktır. Bakanlar, meclis dışından seçilebilecektir. Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkan Yardımcısının Meclis ve Bakanlar Kurulu kararlarını iade ve veto etme hakkı bulunacaktır.
- 6) Yasama meclisi, 5 yıl için ve kendi toplulukları tarafından ayrı olarak seçilen % 70 Rum ve % 30 Türkten oluşacaktır. Meclisin, iki topluma ayrılan konular dışında, her hususta yasa yapma yetkisi olacak, fakat çıkardığı yasalarda bir ihtilaf varsa, durum anayasa mahkemesince karara bağlanacaktır.
- 7) Yasalar, meclisin hazır olan üye sayısının basit çoğunluğu ile çıkarılacaktır. Anayasanın, temel maddeleri dışındaki maddeleri, Rum ve Türk üyelerin ayrı ayrı üçte iki oyu

ile değiştirilebilecektir. Seçim yasaşının değiştirilmesi, belediyelerle vergiler ve resim harçları ile ilgili yasalar için Türk ve Rum yelerin ayrı ayrı oy vermeleri gerekecektir.

8) Cumhurbaşkanı ve Yardımcısının, dış işleriyle ilgili yasalar ve kararlara karşı veto hakkı olacaktır.

9) Cumhurbaşkanı ve Yardımcısının, 15 gün içinde, Meclisin çıkardığı yasalarla kararları Meclise iade etme hakkı olacaktır. Meclis, kararında ısrar ederse, yasa ve kararlar iln edilecektir.

10) Her iki toplumun, ye sayısını kendilerinin saptayacağı Toplum Meclisi (Cemaat Meclisi) olacaktır. Bu Meclisler, toplumların i meseleleri üzerinde yasa yapma yetkisiyle donatılacaktır. Ayrıca, kendi toplum bireylerinden vergi toplama hakkına sahip olacaklardır.

11) Yönetim organlarında (kamu hizmetlerinde) % 70 Rum ve % 30 Türk bulunacaktır.

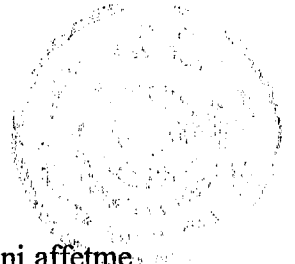
12) Cumhuriyet Başsavcısı, Genel Müfettiş, Başmuhasip ve Emisyon Bankası (Merkez Bankası) Genel Müdürleri ile yardımcıları aynı topluma mensup olmayacaklardır.

13) Silahlı kuvvetler, jandarma ve polis kumandan ve yardımcılarını Cumhurbaşkanı ve yardımcısı birlikte atayacaklar ve komutanlarla yardımcıları aynı toplum bireyi olmayacaklar.

14) Zorunlu askerlik, ancak Cumhurbaşkanı ve yardımcısının ortak kararıyla başlatılabilecek. % 60 Rum ve % 40 Türk'ten oluşan iki bin kişilik bir Kıbrıs Ordusu kurulacak.

15) Halkı, yüzde yüze yakın oranda tek bir toplumun bireylerinden oluşan yerlerde jandarma, polis ve asker gleri aynı toplumdan olacaktır.

16) Cumhurbaşkanı ve yardımcısının atayacağı iki Rum, bir Türk ve bir tarafsızdan oluşacak bir Yüksek Mahkeme kurulacaktır. Tarafsız yargıç, mahkemenin başkanı olacak ve iki oya sahip bulunacaktır.

- 17) Davacı ve davalı aynı toplumdan ise, yargıçlar da aynı toplumdan olacaktır.
- 18) Cumhurbaşkanı ve yardımcısının, ölüm cezalarını müebbet hapse çevirme, yani affetme yetkisi bulunacaktır.
- 19) Tarım reformu yapıldığı zaman, istimlak edilen topraklar yine aynı toplum bireyelerine dağıtılacaktır.
- 20) Kıbrıs'ın en büyük 5 kasabasında (kentinde) ayrı belediyeler oluşturulacaktır.
- 21) Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında, Kıbrıs devletinin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü ve anayasasını güvence altına alacak bir Garanti Antlaşması imzalanacaktır. Ayrıca Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında bir İttifak Antlaşması yapılacaktır.
- 22) Kıbrıs'ın herhangi bir devlet ile tamamen veya kısmen birleşmesi veya taksim edilmesi yasaklanacaktır.
- 23) Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'a her konuda en fazla müsaadeye mazhar olma (Most Favoured Nation: MFN) yetkisi tanyacaktır.
- 24) Yunanistan ve Türkiye, adadaki kendi toplumlarına eğitim, kültür, spor ve hayır işlerinde mali yardımda bulunma hakkına sahip olacaktır.
- 25) Dışişleri, Savunma, Maliye Bakanlıklarından biri, bir Türk Bakana verilecektir.
- 26) Yeni devlet, mümkün olan süratle ve 3 ayı aşmayacak süre içinde kurulacaktır.
- 27) Yukarıda belirtilen tüm hususlar, Kıbrıs anayasasının esas maddeleri sayılacaktır.

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE KUZAY KIBRIS TÜRK
CUMHURİYETİ ARASINDA 28 ARALIK 1995'DE İMZALANAN
ORTAK DEKLERASYON**

1960 Antlaşmaları ile oluşturulan garanti sisteminin geçerli kalmaya devam ettiğini bir kez daha teyid ederek; aşağıdaki kararları almışlardır;

1. Kıbrıs'ta nihai hedef, Kıbrıs Türk ve Rum taraflarının egemen eşitliğine dayalı iki toplumlu ve iki kesimli federal bir çözüm olacaktır. Bulunacak çözüm iki halkın serbest iradelerini yansıtacak şekilde ayrı referandumlarla belirlenecektir.
2. Nihai siyasal çözümden sonra da 1960 garanti ve ittifak antlaşmaları uyarınca Türkiye'nin etkin ve fiili garantisi devam edecektir.
3. Zürih antlaşmalarında öngörüldüğü üzere, Kıbrıs'ın Türkiye ve Yunanistan'ın üye olmadıkları uluslararası siyasi ve ekonomik birliklere katılamayacağı hususu önemle gözönünde bulundurulacaktır.
4. BM gözetiminde sürdürülecek toplumlararası görüşmeler sırasında AB'a tam üyelik hedefi gözönünde bulundurulacak ve taraflar arasında egemen eşitlik gibi temel konularda mutabakat sağlandığı takdirde, toplumlararası görüşmelerde Kıbrıs'ın ab üyeliğinin koşulları, taraflar arasında ayrıca müzakere konusu yapılabilecektir.
5. AB ile tam üyelik görüşmeleri, ancak nihai çözümden sonra Kıbrıs Türk ve Rum taraflarının birlikte oluşturacakları ortak görüşler çerçevesinde ve ortak heyetler vasıtasıyla yapılmalıdır.
6. Nihai çözüme kadar geçecek süre içinde de, Türkiye; KKTC'nin güvenlik çıkarlarını tam olarak koruyacak ve bu konuda Rum-Yunan tarafının giriştiği askeri tırmanma teşebbüsleri karşısında gerekli mukabil tedbirleri alacaktır.

7. Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği'nin, Türkiye KKTC ekonomik ve ticari ilişkilerini engelleyici hiçbir hüküm içermediği taraflarca teyid olunur. Türkiye ile KKTC arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin daha da geliştirilmesi için her türlü destekleyici tedbirin alınmasına ve karşılıklı yatırımların teşvikine devam edilecektir.

8. Türkiye ile KKTC arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla, Türkiye'nin AB ile gerçekleştirdiği Gümrük Birliği'nin sağladığı imkanlardan en geniş ölçüde yararlanılacaktır.

9. Nihai siyasi çözümden sonra Federal Kıbrıs'ın Türkiye ile birlikte AB'a tam üye olabileceği dikkate alınarak, ileride AB ile uyumu kolaylaştıracak hazırlık çalışmalarına şimdiden başlanacak ve tedricen uygulamaya geçilecektir.

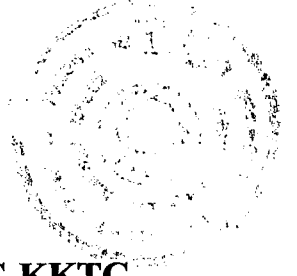
10. Kıbrıs meselesinin nihai siyasi çözüme kadar geçecek süre içinde KKTC'ye karşı uluslararası alanda uygulanan engelleyici tedbirlerin kaldırılması ve KKTC'nin bütün ülkelerle serbestçe siyasi, ekonomik, kültürel ve sportif temaslar sürdürebilmesi amacıyla, Türkiye ile KKTC müşterek gayret göstereceklerdir.

11. Türkiye, KKTC'nin uluslararası kuruluşlarda görüşlerini yansıtabilmesi için gerekli siyasi katkıyı sağlayacak; bu amaçla Türkiye ve KKTC Dışişleri Bakanlıkları arasında mevcut yakın işbirliği daha da yoğunlaştırılacak ve sürekli bir siyasi danışma mekanizması kurulacaktır.

12. Türkiye ile KKTC arasında sıklaştırılacak üst düzey temaslar ve ziyaretler suretiyle ve uygulamaya yönelik olarak yapılacak teknik ortak çalışmalar yoluyla yukarıdaki temel hedeflerin en kısa zamanda gerçekleştirilmesine çalışılacaktır.

EK-10

20 TEMMUZ 1997 TARİHİNDE LEFKOŞA'DA YAPILAN TC-KKTC ORTAK AÇIKLAMASI

1. KKTC bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürecektir; ancak, dünyaca resmen tanınıp, bağımsız ve demokratik bir devlet olarak uluslararası alanda her bakımdan hakkı olan yeri alıncaya kadar KKTC'nin dış politika menfaatlerinin korunması amacıyla iki ülke arasında özel ilişki tesis edilecektir. Kıbrıs'ı ilgilendiren ancak Kıbrıs Türk halkına söz hakkının tanınmadığı her türlü uluslararası toplantıda TC heyetlerine KKTC temsilcileri de dahil edilecektir. Bu amaçla iki devlet arasında bir çerçeve anlaşma yapılacak ve Dışişleri Bakanlıklarının işlevsel ve yapısal işbirliği protokole bağlanacaktır.

2. KKTC'ne yapılacak bir saldırı aynen Türkiye'ye yapılmış bir saldırı telakki edilecektir. Bu amaçla, TC ile KKTC arasında bir ortak savunma kavramı oluşturulacaktır.

3. İki devlet arasında parlamentoların ve ilgili bakanlıkların katılımıyla bir Ortaklık Konseyi kurulacaktır.

4. KKTC ekonomisinin haksız ambargolardan ve engellemelerden etkilenmesini önlemek için TC ile KKTC arasında ekonomik ve mali birlik oluşturulacaktır. Bu arada KKTC, Türkiye'nin öncelikli bölgesel kalkınma makro ekonomik master planlar kapsamına alınacaktır. Türkiye'deki kalkınmada öncelikli yörelere uygulanan destek ve teşviklerden KKTC'de yararlanacaktır.

5. TC ile KKTC'nin serbest bölgeleri bütünleştirilerek Doğu Akdeniz'de büyük bir ticaret ve sanayi merkezi oluşturulacaktır.

6. Türkiye üzerinden KKTC'ye ulaşım olanakları genişletilecektir.

7. Bayrak Radyo ve Televizyonu (BRT) yayınlarının TÜRKSAT uydusundan yararlanılarak Türk Televizyon yayınlarının eriştiği bölgelere genişletilmesi sağlanacaktır.

8. KKTC'nin su gereksinimi en kısa sürede Türkiye'den karşılanacaktır.

9. Bunların yanısıra, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile AB'nin girecekleri tam yapısal işbirliği ve uyum düzenlemelerinin benzerleri TC ile KKTC arasında da gerçekleştirilecektir.

EK-11

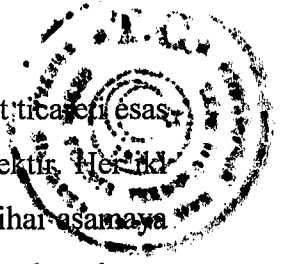
**TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE KUZEY KIBRIS TÜRK
CUMHURİYETİ ARASINDA 1999'DA İMZALANAN ORTAK
DEKLERASYON**

1. Kıbrıs'ta otuz altı yıldır uzlaşmaya varılamamasının temelinde, Rum tarafının, Yunanistan'ın da desteğiyle Kıbrıs'ı bir ELEN adasına dönüştürme emelinden vazgeçmemesi ve bu bağlamda hiçbir meşru temeli olmayan sıfat ve iddialarını sürdürme çabası yatmaktadır. Rum/Yunan ikilisinden kaynaklanan bu sorunlara ilaveten, Avrupa Birliği'nin sorumsuzca bir adım atarak, Rum tarafı ile tam üyelik müzakerelerini başlatması, o tarihe kadar oluşturulan uzlaşma parametrelerini ortadan kaldırmış ve Ada'daki bölünmeyi derinleştirmiştir.

Taraflar, varılan aşamada, iki taraf arasında statü eşitliği sağlamadan, Kıbrıs'ta birbirine eşit, egemen iki ayrı devletin mevcut olduğu, bu iki devletten birinin diğerinin üzerinde egemenlik ve otorite iddiasında bulunamayacağı, hukuki ve diplomatik açıdan, açıklıkla ortaya konulmadan başlatılacak bir müzakere sürecinin başarı şansı olmayacağı hususunda görüş birliğine varmışlardır.

Kıbrıs'ta sürekli bir uzlaşının, ancak Ada'daki gerçekler üzerine bina edildiği, üçüncü tarafların baskı ve zorlamalarıyla değil, Kıbrıs'taki iki elit devlet arasında müzakere edildiği, Türkiye ve Yunanistan arasındaki dengeyi koruduğu ve iki taraf arasındaki sorunlara kapsamlı çözümler getirdiği takdirde kalıcı olabileceğinin altını çizmişler ve tüm ilgili tarafları KKTC Cumhurbaşkanı Sayın Rauf DENKTAŞ'ın 31 AGUSTOS 1998 tarihinde yaptığı konfederasyon önerisini dikkat ve ciddiyetle değerlendirmeye davet etmişlerdir.

2. Ortaklık Konseyi çalışmalarını esas itibariyle iki ülke arasında mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını, teknoloji transferini ve yatırımların akışını temel alan Ortak Ekonomik Alan tesisi üzerinde yoğunlaştırmıştır. Ortak Ekonomik Alan, aşağıdaki anlaşmaların uygulamaya girmesiyle gerçekleşme imkanı bulacaktır.

a. Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması, ticareti ilişkilerde serbest ticareti esas almakta olup, ikili ticarete karşılaşılan güçlüklerin giderilmesi sonucunu verecektir. Her iki ülke tarafından onaylanmış bulunan bu anlaşma çerçevesindeki düzenlemeler nihari aşamaya gelmiştir. Ortaklık Konseyi, bu anlaşmanın en kısa sürede uygulamaya konulması temennisinde bulunmuştur.

b. Yatırımlarda Devlet yardımları Anlaşması, KKTC'de yatırım ortamının teşvik edilmesini, KOBİ'ler ile sanayi, tarım, turizm, hizmet ve eğitim alanlarında müteşebbislerin desteklenmesini, ortak yatırımların gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. İki ülke arasında son aşamaya gelmiş bulunan teşvik mevzuatının uyumlaştırılması çalışmalarının ve KKTC'de teşvik sistemine ilişkin düzenlemelerin ikmal edilmesiyle birlikte bu anlaşma kısa sürede uygulamaya girebilecektir.

c. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ile Kuzey Kıbrıs Menkul Kıymetler Borsası arasında organik bağlar kurulması ve TC Devlet tahvili ile Hazine bonolarının KKTC'de işlem görmesine imkan verecek düzenlemeler tamamlanmıştır. Uygulamaya önümüzdeki dönemde fiilen başlanacaktır.

3. Ziraat Bankası ve Halk Bankası tarafından KKTC kurumlarıyla işbirliği halinde verilen kredilerin KKTC ekonomisinde sağlamış olduğu olumlu gelişmeler memnuniyetle kaydedilmiş ve özellikle Eximbank tarafından, başta turizm sektörü olmak üzere, önemli projelere yönelik kredi desteğinin devam ettirilmesi ve bu konuda yapılan çalışmaların imkanlar nispetinde artırılması hususunda mutabık kalınmıştır.

4. Karayolları, liman, ulaştırma, telekomünikasyon, tarım ve ormancılık alanlarındaki altyapı projeleri ile damla sulama sistemi dahil olmak üzere su kaynaklarının geliştirilmesi yönündeki projelerin KKTC'de altyapının modernizasyonu ve standardizasyonunda önemli bir ilerleme sağlayacağı değerlendirilmiştir.

5. İki taraf arasında imzalanan protokoller uyarınca, eğitim, kültür ve spor alanlarında mevcut işbirliğinin daha da geliştirilip derinleştirilmesiyle ilgili çalışmaların teşvik edilmesi ve desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda, spor ambargosunun aşılması için uluslararası alanda müşterek çabalar sürdürülecektir.

6. Balonla su taşıma projesi deneme safhasını takiben revize edilmiş ve uygulamasına tekrar başlanmıştır. Bu projeye ilaveten, alternatif içme suyu taşıma imkanları üzerinde de çalışılmıştır.

7. Fizibilite ve teknik çalışmaları tamamlanmış olan ve tarımsal sulama dahil KKTC'nin su ihtiyacını karşılama amaçlı boruyla su taşıma projesine ilişkin çalışmaların hızlandırılması ve kısa vadede gerçekleştirilmesi hususunda mutabakat sağlanmıştır.

8. 3 OCAK 1997 tarihinde imzalanan TC-KKTC Ekonomik İşbirliği, Protokolü'nde öngörülen KKTC ekonomisinin yeniden yapılandırılması ve ekonomisinin güçlendirilmesi programında Türkiye Cumhuriyeti'nin sağladığı 250 milyon Dolarlık kredi ve 1996 yılından itibaren artarak sürdürülen TC yardımları ile alınan olumlu sonuçlar memnuniyetle izlenmektedir. Ortak ekonomik Komitece bu programın sonuçlarının ve uzun vadeli hedeflerin ışığında yeni bir işbirliği protokolünün yapılması ve KKTC'ne mali olanaklar sağlanması amacıyla gerekli çalışmaların başlatılması kararlaştırılmıştır.

9. KKTC'nin elektrik enerjisi sorununun çözümü için öncelikle 4 milyon Dolar tutarındaki onarım ve yenileme ihtiyacı ivedilikle karşılanacaktır. Ayrıca enerji açığının önlenmesini teminen sorunların süratle çözümünde ihtiyaç duyulan finansman kaynağını sağlamak ve enerji sorununa uzun vadeli köklü bir çözüm bulmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nde enerji alanındaki kuruluşların tecrübelerinden yararlanmak amacıyla ilgili kuruluşlar arasındaki çalışmaların başlatılmasına ve bu arada yeni alternatif enerji kaynaklarının araştırılmasına karar verilmiştir.

10. Tarım ve hayvancılık sektöründe yeniden yapılanmanın sağlanması ve verimliliğin artırılması amacıyla yeni ürünlerin geliştirilmesi ve hayvancılığın desteklenmesi gibi projelerin yürütülmesi yönündeki mevcut işbirliği güçlendirilecektir. Bu çerçevede, KKTC'nin silo ihtiyacının karşılanması amacıyla başlatılan çalışmaların yanısıra, KKTC'de tarım sektörüne sübvansiyonlu gübre temini uygulamasına işlemler kolaylaştırılarak devam edilecek, çiftçilerin kredi ihtiyaçları TC. Ziraat Bankası'ndan, Türkiye'de uygulanan düşük faiz oranları ile karşılanmaya devam edilecek, Türkiye'de yeni uygulanmaya başlanan hayvancılığın geliştirilmesi amacıyla sözleşmeli çiftçi modeli kapsamına KKTC de dahil edilecektir.

Tarımda verimliliği arttırmak ve su tasarrufu sağlamak amacıyla başlatılan damla sulama projesinin 5000 dekarlık alanda gerçekleştirilmesi memnuniyetle görülmüş ve projenin yaygınlaştırılması hususunda görüş birliğine varılmıştır.

11. KKTC'nin turizm alanında tanıtılması yönündeki faaliyetlere Türkiye tarafından gereken destek sağlanacak ve Türkiye'nin bu konudaki yürüteceği projelere KKTC'nin dahil edilmesi için gerekli tedbirler alınacaktır.

Hava ve deniz ulaştırması kapasitesinin, turizme destek sağlayacak şekilde artırılması için müşterek çabalar sarf edilecektir.

KTHY'nin sermaye yapısının, 27 ŞUBAT 1998 tarihli protokol uyarınca, gözden geçirilmesi ve yeniden değerlendirilmesi yönünde çalışmalar yapılacaktır.

12. Çevre Master projesi çalışmalarının sürdürülmesi, çöp atıklarının değerlendirilmesiyle ilgili projelerde işbirliği yapılması ve Belediyeler arasında mevcut işbirliğinin güçlendirilmesi öngörülmüştür .

13. KKTC'de denizcilik sektörünün gelişmesi, tersane yapımı, Gazimağusa Limanının modernleştirilmesi, yat limancılığının geliştirilmesi, deniz taşımacılığında güvenliğin temini, arama kurtarma projesinin fiiliyata geçirilmesi amacıyla başlatılacak çalışmalarda iki ülke arasında koordinasyon sağlanması maksadıyla KKTC'de bir Denizcilik Komitesi kurulması ve denizciliğin teşvik edilecek sektörler arasında yer alması hususunda görüş birliğine varılmıştır.

14. KKTC'nin Doğu Akdeniz'de bir yüksek öğrenim merkezi olması hedefi doğrultusunda müşterek çabalar sarf edilmesi ve üniversitelerin tam öğrenci kapasitesinin aşamalı olarak kırk bine çıkarılması hususunda görüş birliğine varılmıştır. Bu çerçevede, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin GÜZELYURT yöresinde kampüs kurma çalışmalar desteklenecektir.

15. Her iki ülke kalkınma planlarında ortak hedef ve stratejileri belirlemek ve Türkiye ile KKTC'nin doğu Akdeniz'de ekonomik bakımdan yarattığı potansiyeli müştereken incelemek üzere iki ülke Planlama Teşkilatları arasında işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır.

16. Toplantı sırasında Türkiye'de yaşayan KKTC vatandaşlarına çalışma ve ikamet bakımından ilave kolaylıklar sağlayacak bir anlaşma imzalanmıştır.

17. Ortaklık Konseyi iki ülke arasındaki ortak menfaatlerin korunması, geliştirilmesi ve belirlenen hedeflere ulaştırılması amacıyla yapılan çalışmaları ve gelişmeleri memnuniyetle karşılamıştır. Ortaklık Konseyi bundan sonraki dönemde de ortak menfaatlerin korunması ve KKTC'nin güçlü bir ekonomiye kavuşturulması azmi ve kararlılığı içinde çalışmalarını sürdürecektir.

